Інститут наукових студій націоналізму ВО «Свобода»
Науково-дослідний інститут українознавства МОН України
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління ІФНТУНГ
МБУ Центр національного відродження ім. Степана Бандери
ГО «Поступовий гурт франківців»

ІДЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

МАТЕРІАЛИ VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ 75-й РІЧНИЦІ УПА

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Івано-Франківськ
19–20 ТРАВНЯ 2017 р.

Івано-Франківськ
Лілея НВ
2017

ББК 63.3 (4 УКР) 6+66.2 (4 УКР)+87.6
С 69

Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення. Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-й річниці УПА. Івано-Франківськ, 19–20 травня 2017 р. / Наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2017. – 332 с.

У збірнику праць учасників конференції розглядаються соціальні аспекти теорії і практики українського націоналізму. Автори збірника пропонують своє бачення шляхів розвитку соціальної політики українського націоналізму на сучасному етапі становлення Української держави. Для науковців, студентів вузів та широкого загалу читачів.

Рецензенти:

Монолатій І. С. – доктор історичних наук, професор, професор кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Овсіюк О. В. – кандидат історичних наук, завідувач відділу культурологічних досліджень Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (м. Київ).

Рекомендовано до друку Вченою радою
Науково-дослідного інституту українознавства МОН України
(протокол № 4 від 27 квітня 2017 р.)

Текст подається мовою оригіналу та в редакції авторів

ISBN 978-966-668-405-2

© Автори статей, 2017
© Видавництво «Лілея НВ», 2017

ЗМІСТ

Адамович С. В.
Аграрне питання в соціальній політиці ОУН–УПА в 40–50 рр. XX ст. 7

Алтухов В. М.
Ідеї української державності у теоретичній і поетичній спадщині
Анатолія Лупиноса 15

Арабчук Я. І.
Політичні партії в Україні та їх роль в соціалізації особистості 22

Бабка В. Л.
Цивілізаційні виклики побудові національної єдності в Україні:
теоретичний погляд С. Гантінгтона та Дж. Міршаймера 27

Бойко Т. І.
Питання соціальної політики у творчості провідних діячів
українського націоналізму 34

Гай-Нижник П. П.
Від «націократії» до «нового ладу»: соціально-господарчий лад
майбутньої української держави у політичній концепції ОУН(б)
під час ІІ світової війни (1940–1945 рр.) 40

Галайко Б. М.
Підстави сучасного українського соціал-націоналізму 54

Гордієнко М. Г.
Пріоритети соціальної політики в націєтворчій візії України 61

Губський С. І.
Соціальні питання в творчій спадщині ідеолога і діяча ОУН
Д. Мирона («Максима Орлика») 75

Дворніцька Л. В.
Соціальне питання у творчій спадщині передвісників
українського націоналізму (на прикладі впливу соціоформуючих
і націєтворчих ідей Шевченка на «profession de foi...»
Братства тарасівців) 84

Джаним К. С.
Глобалізаційні процеси як головний чинник впливу
на розвиток сучасних національних держав 93

Денисов К. В.
Модернізація соціальної політики в україні на засадах
економічного націоналізму в контексті сталого розвитку суспільства 100

Дебенко І. Б.
Аспекти системи соціального захисту держави в програмових
засадах націоналістичних партій сучасної України 106

Деревінський В. Ф.
Соціальні аспекти політики енергозбереження 113

Дзісяк Я. І.
Глобалізаційні процеси і соціо-культурна толерантність 120

Єгрешій О. І.
Антиіммігрантська риторика правих партій Європи 2010-х рр.:
причини та прояви: спроба науково-популярного аналізу 126

Капустян Г. Т.
Антисоціальна політика радянського політичного режиму
і селянська «моральна економіка» на полтавщині
в період згортання НЕПу 135

Кобута С. Й.
Соціальні й морально-етичні аспекти участі українських адвокатів
у політичних процесах над членами ОУН у 1930-х роках 142

Краснодемська І. Й.
Соціальні ідеї в творчості Ярослава Стецька 153

Курасова С. А.
Еліта як феномен формування сучасного українського націоналізму 160

Лазарович М. В.
Соціальні аспекти діяльності українських січових стрільців
серед населення України під час Першої світової війни 164

Марчук О. С.
Проблеми та перспективи глобалізаційних процесів
в умовах розвитку національних держав 174

Матерняк Даріуш
Соціальні питання в політиці партії «Право і справедливість»
після 2015 року 179

Олійник Ю. І.
Соціальний захист та принципи субсидіарності –
погляд націоналізму 184

Паска Б. В.
Відносини Валентина Мороза із Соціал-національною партією України ... 187

Пониполяк А. В.
Соціальне походження та юнацькі роки, становлення особистості
останнього головнокомандувача УПА Василя Кука (1913–1934 рр.) 197

Райківський І. Я.
Співвідношення національного і соціального в творчій спадщині
Т. Шевченка 207

Рій Г. Є.
Соціально-справедлива держава і український націоналізм
(Ярослав Стецько «за зміст державного життя») 217

Сацький П. В.
Соціальна складова інформаційної війни радянської Росії
проти УНР у 1919 р. 229

Сиротюк Ю. М.
Між соціальною справедливістю, псевдосоціальною демагогією
та безпекою держави і нації 239

Ситник Й. С.
Гідна оплата праці як чинник інтелектуалізації економіки
та розвитку української нації 245

Сич О. М.
Соціально-консервативний націоналізм: фактори становлення 257

Стужиньська Н. І.
Слуцьке збройне повстання 1920:
історія воювання та демократичної соціальної перебудови 271

Томахів В. Я.
Міграційні процеси глобалізації як фактор партійно-політичних
трансформацій в європейських національних державах 280

Фігурний Ю. С.
Соціальне питання у творчій спадщині Миколи Міхновського
(1873–1924) 289

Чупрій Л. В.
Глобалізаційні процеси та проблеми соціальної політики
в національних державах 297

Леонтій Шипілов
Принцип «Свобода народам! Свобода людині!»
як категорія соціальної держави 306

Щербін Л. В.
Соціальна політика національного фронту Франції 314

Щур Ю. І.
Похідні групи ОУН-р та земельне питання (1941 рік) 322

Відомості про авторів 327

УДК 94 (364)

Сергій Адамович
(м. Івано-Франківськ)

АГРАРНЕ ПИТАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ОУН–УПА в 40–50 рр. XX ст.

У статті проаналізовано аграрне питання в соціальній політиці ОУН і УПА. Автор обґрунтовує, що українські націоналісти в 40–50-х рр. XX ст. дбали про соціальне визволення селян, виступали за наділення їх поміщицькою та колгоспною землею, планували всебічну підтримку зі сторони держави в першу чергу середніх приватних господарств. ОУН не обмежувала форми власності на землю, але допускала державне втручання для уникнення економічної експлуатації українців земельними латифундистами. Після окупації західноукраїнських земель СРСР у 1944 р. ОУН-УПА сконцентрувала зусилля для боротьби проти запровадження колгоспного устрою на селі.

Ключові слова: *Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, селяни, аграрна політика, індивідуальне селянське господарство, радянська влада, колгоспи.*

ОУН довелося як під час Другої світової війни, так і в умовах післявоєнного опору радянській карально-репресивній системі впроваджувати свої ідеологічні засади в життя та брати на себе організацію суспільного та соціально-економічного життя українських земель. У працях І. Андрухіва, В. Барана, В. В'ятровича, І. Біласа, О. Малярчука, І. Патриляка, О. Рубльова і Ю. Черченка, М. Сеньківа, Г. Стефанюк, Б. Яроша на основі широкої джерельної бази проаналізовано діяльність ОУН–УПА та хід радянізації західноукраїнського регіону в 40–50-х рр. XX ст. Натомість автор у статті прагне проаналізувати бачення ОУН–УПА шляхів вирішення аграрних проблем українців та соціальну політику українських націоналістів на селі.

Згідно з постановами Першого конгресу 1929 р. ОУН намагалася всебічно опанувати політичне, культурне, господарське життя народу й усувала політичний плюралізм. Антидемократичний характер і свою критику українських демократичних партій періоду революції в Україні 1917–1921 рр. ОУН виводила з їхніх невдач. На світогляд і програму ОУН мала вплив також криза демократії в країнах Західної Європи після Першої світової війни і поширення тоталітарних режимів.

Відзначимо, що окремий розділ програмових засад новоутвореної ОУН присвячувався аграрній політиці. У ньому наголошувалося на роздачі селянам під державним контролем поміщицьких земель без викупу, підтримці середнього сільського господарства, яке було б побудоване на праві приватної земельної власності, обмеженому державною регуляцією вільної продажі й купівлі землі. Націоналісти обіцяли «всебічно сприяти інтенсифікації селянських господарств та пристосуванню їх до ринків, підтримувати розвиток сільськогосподарської кооперації, уділювати сільському господарству дешевого продукційного кредиту і... дбати про агрокультурну й агроосвітню справу та про забезпечення хліборобської продукції державним забезпеченням». Аграрне перенаселення мали регулювати шляхом переміщення «селянських решток у національній продукції та відповідно проведеної колонізації» [6, с. 106].

Крім того, в розділі «Соціяльна політика» «Устрою ОУН» окремо наголошувалося, що у хліборобських підприємствах будуть утворені ради працівників як представницькі органи для полагодження справ працівників у взаємовідносинах їх з професійними спілками, працедавцями та державою [6, с. 108].

Після зустрічі віч-на-віч з населенням підрадянської України діячі ОУН усвідомили вузькість, а деякою мірою й непридатність окремих світоглядних засновків їхньої програми і зрозуміли невідкладну потребу її поширити і пристосувати до нових обставин. Всі ті зміни у програмі ОУН були кодифіковані на III великому надзвичайному зборі ОУН в серпні 1943 р. Схвалена на зборі нова програма ОУН показала еволюцію, яку ОУН як політична організація пройшла від своєї першої програми 1929 р. до нової, схваленої під час німецької окупації України. Це було повернення ОУН на позиції українського демократичного націоналізму, який у центрі своєї програми ставив національне, політичне та соціальне визволення своєї нації і рівночасно давав гарантію рівних громадських прав усім мешканцям України, незалежно від національності, раси чи релігії, прагнув до співпраці та приязних взаємин з іншими народами на принципі взаємопошанування та невтручання у внутрішні справи інших [12].

У «Програмних постановах» III Надзвичайного Великого Збору ОУН(б) 21–25 серпня 1943 р., які врахували тогочасну суспільно-політичну ситуацію та геополітичні зміни в світі, не було забуто й соціальне питання. Там проголошувалося, що «Українська Народня влада спрямує всі економічні ресурси та всю людську енергію на побудову демократичного державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу» [8].

Однак суттєвих змін аграрна політика ОУН порівняно з 1929 р. не зазнала. У постановах наголошувалося, що за національне й соціальне визволення, за новий державний порядок та новий соціальний лад у лавах ОУН борються українські селяни, робітники та інтелігенти. Цілями їх боротьби в аграрній сфері визначалося «знищення большевицької й німецької експлуататорської кріпацької системи в організації сільського господарства». ОУН визнавала, що «земля є власністю народу», відмовлялася «накидувати селянам однієї форми користування землею» і допускала індивідуальне та колективне користування землею в залежності від волі селян. Одночасно оунівці виступали за безплатну передачу селянам західних українських областей всіх поміщицьких, монастирських та церковних земель [11]. На думку дослідниці Г. Стефанюк, у соціально-економічній сфері оунівці використали класичну соціал-демократичну схему: держава мала утримувати за собою стратегічно важливі сектори економіки та соціальної сфери, не допускати різкої майнової диференціації й свавілля бюрократії [13, с.86].

У листівці «За що бореться Українська Повстанська Армія», яка була видана Головною командою УПА в липні 1943 року, зазначалося, що армія відстоює: «новий справедливий лад і порядок в Україні без панів, поміщиків, капіталістів та большевицьких комісарів...». Під «справедливістю» розумілася господарська схема, яка увібрала в себе найкращі елементи капіталістичної та соціалістичної форм ведення господарства. В іншому зверненні УПА «Хто ми і чого хочемо» вказувалося: «Хочемо, щоб український селянин міг вповні користуватися плодами своєї землі і праці... Хочемо приватної середньої власности.... А отже, в уявленнях повстанців «справедливий лад», або своєрідний «третій шлях», виступав золотою серединою господарського устрою [8].

Масштабне втілення соціальної політики на селі націоналісти розпочали на Волині. Одним із конкретних кроків у справі вирішення земельного питання стало підписане Климом Савуром «Розпорядження в земельній справі Головної Команди Української Повстанської Армії, як найвищої і одиноко-суверенної влади на звільнених землях України з дня 15. VII. 1943 р.». Зокрема, у підпункті «а» другого пункту «Розпоряджень» було зазначено: «Касується засадничо колгоспна система, запроваджена більшовиками, і впроваджується приватна селянська власність», а підпункт «б» проголосив: «Всі землі бувших власників землі (фільварків) і землі польських колоністів переходять на власність українських селян». Процес розподілу земельних наділів, згідно з «Розпорядженнями», мали проводити місцеві громадські управління, затверджені УПА, та земельні комісії, обрані громадськими зборами.

Щодо встановлення розмірів ділянок, то тут розглядалася передусім можливість родини обробляти землю. А ті, хто прагнув залишатись у колгоспах, мали будувати своє колективне господарювання вже на артільних принципах, тобто земля перебувала у власності громади. Згідно з наказом Клима Савура, передбачалося до 30 серпня 1943 р. усі землі розділити, зорати та засіяти. Ці рішення Головної Команди спрямовувалося також на заохочення українців до вступу в УПА як до військово-політичної структури, що надала їм землю, а також до створення сировинних ресурсів для всенародної боротьби проти окупантів [9].

Сьогодні достеменно відомі факти виділення повстанцями землі селянам. Збереглися документи на право власності. Це анкетні листки, до яких заносилися прізвище, ім'я, рік народження, національність, стан родини (із позначкою кількості працездатних) та кількість землі, яку селянин вже мав на момент складання анкети. Там само позначалося, яка площа землі надана повстанцями, обов'язково вказувалася її якість, окреслювалися межі наданих земель [8].

До зими 1943 р. на території однієї лише ВО «Заграва» земельна референтура УПА видала безземельним і малоземельним селянам 1106 актів наділу землі з фільварків і колишніх польських колоній, в тому числі 483 акти наділу було видано в Костопільському надрайоні та 623 в Сарненському надрайоні [5]. Навіть у розвідзведеннях червоних партизанів із занепокоєнням відзначалось, що «на всій Україні, звільненій УПА, ліквідовуються остаточно колгоспна система і передається частина власності селянам, всі землі колишніх польських колоністів переходять у власність українських селян. Поділ землі здійснюють місцеві управи затверджені УПА» [10, с. 162]. Згадка про надання від командування повстанців іменних актів на володіння землею міститься також у доповідній записці тодішнього керівника УРСР М. Хрущова Генеральному секретареві ВКП(б) Й. Сталіну від березня 1944 р., в якій перший запропонував уживати драконівські заходи боротьби зі збройним опором населення [9].

Структури ОУН-УПА брали на себе й обов'язок допомоги потребуючим селянам. У вказівках проводу ОУН місцевим адміністраціям про організацію господарської діяльності від травня 1943 р. зазначалося, що Відділ суспільної опіки «організує допомогові комітети по селах. Допомагає родинам, майно котрих знищено окупантами. Допомагає тим родинам, котрих член родини згинув в боротьбі з окупантами. Для цього робить збірки: грішми, збіжжям, одягом і ін. Організує поміч при польових роботах, забезпечує паливо і т. п. Організує санітарні пункти для несення помочі населенню» [13, с. 88].

З другої половини 1944 р. ОУН–УПА втратили можливість запроваджувати власну аграрну політику і перейшли від конструктивної

роботи з побудови власної економічної системи до деструктивної роботи зі знищення ворожої. На цьому етапі на перше місце виступила антиколгоспна боротьба та ліквідація активістів радянського режиму. Одним із принципових питань, винесених на перший план, стало завдання не допустити поширення комуністичних ідей серед селянських мас та захистити українців від соціального закабалення в колгоспах.

Висвітлення антисоціальної політики радянської влади на селі стало невід'ємною складовою агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН. Так, у повстанця Миколи Максимчука було вилучено листівки, які поширювалися у с. Кулачківці Снятинського району Станіславської області та викривали хиби колгоспного устрою в Україні. Зокрема, у листівці «Селяни» значилося: «сталінські окупанти приготовляють для вас колгоспне ярмо. Не йдіть до колгоспів. Мужньо протиставляйтесь теророві НКВД». У іншій листівці упівці наголошували на колоніальному становищі України в складі радянської імперії. У ній значилося: «Четверта п'ятирічка закріплює колоніальне становище України. Сталінські вельможі хочуть так господарювати в Україні, як господарюють в Африці капіталістичні грабіжники. Геть колоніальний грабіж України! На боротьбу зі сталінською п'ятирічкою! Хай живе український народ — вільний господар своїх багатств». Ще в одному пропагандистському документі оунівці зауважували, що Україна є сировинною базою і ринком збуту для російської промисловості і розкривали зміст колоніального статусу України: «Сталінські імперіалісти запланували пограбити з України для своїх імперіалістичних цілей 9,7 мільйонів тонн чавуну, 8,8 мільйонів тонн сталі, 36,1 мільйон тонн вугілля, 325 тисяч тонн нафти і весь хліб» [1].

Натомість станичний села Сваричів Рожнятівського району Станіславської області Михайло Рибчак поширював серед мешканців навколишніх сіл ряд листівок, які були спрямовані не лише на селянство, а й на інші категорії населення і розкривали кабальну політику СРСР («Червоноармійці», «Українські робітники», «Українська інтелігенція»). Зокрема, в листівці до робітників сваричівські оунівці закликали їх включитися в єдиний революційно-визвольний фронт українського народу за Українську самостійну соборну державу і пропонували наступні дії: «Знищуйте стахановців — продажних агентів сталінської імперіаліястичної кліки! Зривайте соцзмагання! Саботуйте працю на виробництві!». Натомість у листівці, яка присвячувалася українській інтелігенції, закликали виховувати українську молодь «як славних і умних людей української нації» [2].

Крім агітаційної роботи проти колективізації на селі, націоналісти намагалися підривати господарську базу колгоспів і використовувати їх

ресурси для забезпечення продовольчих потреб підрозділів УПА. Так, завдяки впливу упівців 8 центнерів зерна з відома завідувача відділення радгоспу «Коломия» у с. Кам'янка Велика Коломийського району Станіславської області було передано селянами на потреби повстанців. Бригадир цього радгоспу Михайло Масюк роздав самовільно в рахунок оплати праці робітникам без дотримання норм і розрахунків 571 сніп зерна, а мешканці села потягнули додому більше 500 кг зерна і 1471 необмолочений сніп жита і ячменю. Крім того, в ніч з 17 на 18 серпня 1947 р. повстанцями в радгоспі було спалено хліб заскиртований на площі 72 га, 1 скирту сіна вагою 25 тонн, молотилку і віялку (збитки від пожежі оцінювалися у 366 тис. 683 рублі) [3, арк.137–138, 171, 405, 460].

Акцент упівців у своїй діяльності на захист інтересів селянства оцінювало і радянсько-партійне керівництво. Причину «живучості» збройного підпілля ОУН–УПА керівництво обласних силових структур вбачало в «куркульському елементі», який, «крім участі в оунівських бандах і активної пособницької діяльності, забезпечує бандитів продуктами харчування, одягом, транспортом і т.п., шляхом залякування основної маси сільського населення, змушуючи їх надавати ОУН-УПА матеріальну допомогу». У зв'язку з цим Міністерство внутрішніх справ у березні 1946 р. провело акцію з виселення «куркулів» та «бандпособників». Згідно з наказом начальника УМВС, виселення переслідувало мету «нанесення оперативного удару по куркульству і припинення їх ворожої діяльності, як головної опори ОУНівських банд на селі» [4, с. 229]. Кульмінаційного моменту депортація сягнула восени 1947 р.: станом на 26 жовтня цього ж року було виселено (за винятком Закарпатської області) у віддалені райони СРСР 26 332 родини, або 77 791 особу [7, с. 206].

Ліквідація індивідуального селянського господарства викликала з боку ОУН та УПА акції насильства проти окремих представників колгоспного, партійного й радянського активу. Так, у 1948 р. лише в Рівненській області було зафіксовано 85 «бандпроявів», під час яких убито 12 голів колгоспів, 22 членів правлінь і бригадирів, 29 рядових колгоспників. В одному з документів, вилучених Гощанським райвідділом МДБ цієї ж області в районного провідника ОУН Кайдаша, місцевих жителів застерігали: «Всі ті, хто уже записався в колгоспи, повинні негайно покинути їх, а ті, які живуть індивідуально, не дивлячись ні на які більшовицькі репресії, повинні стояти на своєму – ні колгоспам... У випадку невиконання цього наказу, повстанська армія застосує каральні заходи проти тих, хто вступив у колгосп, і покарає їх карою смерті і ліквідацією майна, як ворогів українського народу» [7, с. 208].

До середини 50-х рр. XX ст. УПА чинило активний опір насильницьким діям партійних і державних органів на селі. «Більшовицькі гнобителі, – зазначалося в одному з документів підпілля, – засуджують колгоспників до багаторічного ув'язнення за кілька колосків, що їх вони відважуються зірвати, щоб рятуватися від голодної смерті, більшовицькі експлуататори цілком грабують колгоспників із продуктів їхньої праці, виплачуючи їм по 200 грамів хліба за трудодень, вони зіпхнули українське колгоспне селянство на дно нужди й страждань» [7, с. 209].

Отже, українські націоналісти в 40–50-х рр. XX ст. у своїй діяльності рівною мірою дбали як про національне, так і про соціальне визволення українців. Політика ОУН в аграрному питанні передбачала наділення селян поміщицькою та колгоспною землею, всебічну підтримку зі сторони держави в першу чергу середніх приватних господарств, захист селян від економічної експлуатації як держави, так і земельних олігархів, різні форми власності на землю і не допущення формування земельних латифундій, які б ущемляли інтереси українців. Після окупації СРСР в 1944 р. західноукраїнських земель ОУН-УПА сконцентрувала зусилля для спротиву запровадженню колгоспного устрою на селі та захисту українців від визиску їх радянською державною репресивною системою.

Література:

1. Головний державний архів Служби безпеки України в Івано-Франківській області (ГДА СБУ в Івано-Франківській області). Ф 5. Спр.587. – 139 арк.

2. ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр.658. – 351 арк.

3. ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр.1047. – 154 арк.

4. Андрухів І. О., Француз А. Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939 – 1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 448 с.

5. Власенко В. До чергової річниці створення УПА / В. Власенко. – Режим перегляду: http://opir.info/2016/10/24/do-chergovoyi-richnitsi-stvorennya-upa/ (дата звернення 20.01.2017).

6. Книш З. Становлення ОУН / З. Книш. – К.: В-во ім. О.Теліги. 1994. – 128 с.

7. Малярчук О. Протистояння селянства, ОУН, УПА насильницькій колективізації західноукраїнського села / О. Малярчук // Галичина. – 2013. – Ч. 24. – С. 203–211.

8. Панченко В. Інтелектуали ОУН та воїни УПА: економічний націоналізм в теорії та практиці / В. Панченко. – Режим перегляду:http://alexpol-

institute.com.ua/novini/ekonomichni-doslidjennja/politekonomiya/intelektualy-oun-ta-voyiny-upa-ekonomichnyj-natsionalizm-v-teoriyi-ta-praktytsi/ (дата звернення 20.01.2017).

9. Папакін Г. Аграрна політика УПА на прикладі одного конкретного документа / Г. Папакін. – Режим перегляду: http://incognita.day.kiev.ua/agrarna-politika-upa-na-prikladi-odnogo-konkretnogo-dokumenta.html (дата звернення 26.03.2017).

10. Патриляк І. Протистояння українського визвольного руху нацистам та їх союзникам (1943–1944 рр.) / І. Патриляк // Українська друга світова: матеріали міжнародної наукової конференції до 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (5 травня 2015 р., м. Київ). К.: К.І.С., 2015 – С. 134–178.

11. Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. (Неповний текст) // Літопис УПА . Том 24. Ідея і чин. Орган Проводу ОУН, 1942 – 1946 – Режим перегляду: http://shron.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_24_Ideia_i_chyn_Orhan_provodu_OUN_1942–1946_Peredruk_pidpilnoho_ zhurnalu.pdf (дата звернення 20.01.2017).

12. Прокоп М. Інформації та оцінки редактора / М.Прокоп // Літопис УПА . Том 24. Ідея і чин. Орган Проводу ОУН, 1942 – 1946 – Режим перегляду: http://shron.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_24_Ideia_i_chyn_Orhan_ provodu_OUN_1942–1946_Peredruk_pidpilnoho_zhurnalu.pdf (дата звернення 20.01.2017).

13. Стефанюк Г. Соціальна парадигма діяльності ОУН (Б) у роки Другої світової війни / Г. Стефанюк // Галичина. – 2013. – Ч.24. – С. 84–89.

The agrarian question in social policy of the OUN and the UPA is analyzed in the article. The author proves that the Ukrainian nationalists in 40–50-ies of the XX century cared about social liberation of the peasants, were in favor of giving them the landlord and collective farm land, planned comprehensive support from the state, primarily of the medium-sized private farms. The OUN did not limit ownership of the land but allowed government intervention to prevent economic exploitation of the Ukrainian land landowners. After the occupation of the Western Ukraine by USSR in 1944 the UPA focused its efforts on the fight against the introduction of the collective farm system in the countryside.

Keywords: *Organization of the Ukrainian Nationalists (OUN), Ukrainian Insurgent Army (UPA), farmers, agricultural policy, individual farm, the Soviet power, collective farms.*

УДК 329.17

Володимир Алтухов
(м. Покровськ)

ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ТЕОРЕТИЧНІЙ І ПОЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ АНАТОЛІЯ ЛУПИНОСА

Досліджується життєвий, політичний і творчий шлях Анатолія Лупиноса, вічного революціонера, бунтаря, поета. З огляду на це розглядається його внесок у розвиток ідеї української державності як невід'ємної базової ознаки української ідентичності і ключового чинника національної безпеки України.

Ключові слова: *війна, держава, ідентичність, консолідація, національна ідея, націоналізм, нація, УНА-УНСО,*

Серед багатьох визначних постатей, завдяки яким ідея національного самозбереження і спротиву не згасала, чільне місце посідає Анатолій Лупиніс (1937–2000) – український націоналіст, дисидент, поет, військовий та ідеологічний теоретик української націонал-революційної ідеології 90-х років XX століття.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, щоб на прикладі життя і політичної діяльності Анатолія Лупиноса переконливо довести його вагомий внесок у становлення української державності.

Висвітленню буремного життєвого шляху, активної громадської і політичної діяльності, поетичної творчості Анатолія Лупиноса присвячено праці О. Бажана, Я. Звеннигори, Г. Касьянова, С. Любченка, І. Мазура, З. Максименка, Р. Никифорука, Л. Плюща, М. Поліщука, А. Сороки, М. Тисячника, К. Федченка та ін.

Українська благодатна земля здавна народжувала світу героїв. Серед них було багато таких, які за життя не були зрозумілі й прийняті суспільством. Натомість – часто були кривджені, гнані й плюндровані. І лише після смерті їм віддавали шану, повертали визнання, велич і славу.

Одним із таких героїв, безперечно, є видатний громадсько-політичний діяч, без сумніву великий українець у новітній історії нашої держави – Анатолій Іванович Лупиніс. Його називають «останнім романтиком українського опору», «козацьким гуру». «Якщо не я, то хто ж?» – таким запам'ятався девіз життя Анатолія Івановича. Саме він став засновником першої незалежної громадської організації «Зелений світ», історико-патріотичного «Меморіалу», а пізніше – Народного Руху України. Потім головною справою його життя стала Українська Національна Асамблея (нині відома як УНА-УНСО).

Розпад СРСР, як період глобальної невизначеності та дестабілізації, став каталізатором пробудження особливого, «перехідного» типу свідомості мас, який, як свідчить історичний досвід, завжди знаходить своє втілення у свідомості «пограниччя» (розпад Русі XII–XIII ст., феномен козаччини XVI–XVII ст., махновщина постреволюційного періоду). Закономірним стало створення на теренах відродженої Української держави суспільної сили Української Національної Асамблеї (УНА) і 1991 р. – загонів Української Народної Самооборони (УНСО) [1].

Анатолій Лупиніс – один з тих, хто брав участь у становленні української державності, присвятив життя побудові суверенної соборної України. Його ім'я було широко відомо не лише в Україні, але й за її межами. Перефразувавши крилатий вислів Григорія Сковороди, можна сказати, що світ його ловив але не піймав. Анатолій Лупиніс, відомий політичний, громадський та діяч новітньої доби національної боротьби за українську державу, полум'яний патріот, революціонер, бунтар і поет, не мав нічого, окрім великої ідеї «Україна понад усе!» Український патріот постраждав від тоталітарної радянської системи, пройшовши через усі концтабори СРСР і психушки для політичних в'язнів, не зламався і зберіг національний український дух до кінця свого життя [2, с. 88–91].

Видання збірки творів видатного політичного та громадського діяча України, Лупиноса Анатолія Івановича, є першою спробою відновити історичну справедливісить щодо його теоретичної спадщини. Більшість праць А. Лупиноса з питань української націонал-революційної ідеології 90-х років XX ст. не втратили своєї актуальності і служать дороговказом нинішнім поколінням революціонерів [3].

Багатьом духовна спадщина Анатоля Лупиноса сьогодні може видаватися занадто різкою («Націоналізм та п'ята заповідь»). Його серце боліло за Україну. Очима душі він бачив, як тоді видавалося, її остаточну загибель (див. вірш «Ні слава, ні воля») і за будь-яку ціну намагався пробудити Україну. ... Вона пробудилися. «Майдани, де військо, як море червоне», предтеч яких він так вперто шукав у Вільнюсі, Тбілісі, Грозному, Баку, розлилися по всій Україні. Українці піднялися відразу, встали, як один («Нація, як особа») [3, с. 20–22]. Українство стало політичною нацією.

У передмові до творів з політичної спадщини Анатолія Лупиноса С. Любченко зазначає, що він ніколи не переймався формальним авторством власних ідей, які зароджувалися у колі однодумців. «Мудрість сходить з небес, яка різниця кому саме за неї будуть вдячні,» – навчає китайська мудрість, і додає, що слід очікувати відкриття нових, невідомих широкому загалові, творів, що значно наповнять теоретичну спадщину Анатолія Лупиноса. Архіви приховують багато таємниць... [3, с. 6].

Ми не ставимо за мету детальний аналіз ідеології УНА-УНСО, зазначимо лише, що ідеологія УНА-УНСО є досить неординарним явищем, як і все бурхливе життя і буремна революційна діяльність її засновника. На початку своєї діяльності Українська Національна Спілка (УНС) сповідувала радикальний інтегральний націоналізм донцовського типу. З утворенням УНС частина Київського СНУМу відійшла до цієї організації. Використавши структуру УМА, УНС перетворилася на «внутрішню партію», свого роду закритий орден для обраних. До УНС приймають лише тих, у кому керівники УНА-УНСО переконані на сто відсотків. УНА є «зовнішньою партією». УНСО — це штурмові загони.

Зрозумівши, що інтегральний націоналізм утратив свою привабливість ще в сорокових роках, а копіювання ідей ОУН(б) є звичайним анахронізмом та, окрім політичної повільної смерті, нічого не принесе, Анатолій Лупиніс, очільник УНА-УНСО, розпочав модернізацію ідеології. Старі гасла пристосовувались до нових обставин, переймався іноземний досвід. Захоплення революційністю призвело до синтезу революційних теорій з націоналізмом.

А. Лупиніс був безстрашним і послідовним націоналістом. Націоналізм — це світоглядний принцип, найбільшою мірою притаманний передовим представникам народу, який виборює своє право на розбудову власної держави, тобто має на меті перетворитись в націю [3, с. 20—22].

Коли в Україні розпочався активний процес відновлення пам'яті, повернення до історичних коренів, УНА-УНСО висунуло гасло Української імперії як фактора виживання слов'янської цивілізації.

У статті Анатолія Лупиноса «Ординський період закінчився», яка була надрукована в газеті «За Вільну Україну» в 1994 році під час виборів до парламенту, йдеться про невідворотність розвалу радянської імперії, становлення національних держав, наголошується, що Україна має стати опорою поневолених Москвою народів у її демонтажі. «У цьому просторі реально існують дві сили: Москва і Україна! І їх співіснування є неможливим. Москва стоїть на кабалі України... Місія Києва 750 років тому перервана ординською навалою, всім своїм тягарем відповідальності перед цивілізацією лягає на плечі нашого народу» [3, с. 120]. «Наші люди, — писав Анатолій Лупиніс, — звикли жити у великій державі, ми зробимо Україну великою державою, щоб народу не потрібно було міняти своїх звичок» [3, с. 121].

Якщо УПА воювала з російськими окупантами в лісах України, то УНСО, традиції цієї організації, протистояла Росії превентивно на її ж території, у Чечні та інших «гарячих точках». У контексті геополітичної перспективи наявність такої структури в рамках політичної системи України, було виправдане, як зовнішня політика народу на противагу зовнішній політиці держав [4].

І словом і чином Лупиніс сприяв розбудові України: повертав на рідну землю під час розвалу Союзу сотні солдат та офіцерів, наших земляків,

витягував їх з полум'я війни, з «гарячих точок» СНД. «Зелений світ», «Меморіал», Народний рух, незалежні профспілки, Українське Православ'я, Спілка офіцерів України, інші організації, нарешті УНА-УНСО постали багато в чому саме завдяки зусиллям Анатолія Лупиноса.

Попри ідеологічний радикалізм й достатній екстремізм, у програмових документах УНА А. Лупиніс, викладаючи основні напрямки соціального розвитку України, висуває слушні економічні й соціально-політичні пропозиції. Він був переконаний, що заможна і сильна держава є запорукою добробуту громадян України, а зростання їх добробуту і свободи — міцної держави, що перемога УНА дасть людям впевненість: у країні з'явиться справжній господар, який рішуче і беззастережно покладе край безгосподарності, безвідповідальності, шахрайству і грабіжництву. Основним її завданням він вважав: вибудувати на руїнах і серед розладу цілісну національну економіку, яка успішно задовольнятиме економічні інтереси України, буде динамічно розвиватися та виведе Україну на передові позиції у світі. Його антикризові заходи передбачали: стабілізацію фінансово-грошової системи; протекціонізм національному та гарантії іноземному капіталу; пріоритетний розвиток фермерсько-кооперативного сільського господарства; інтегрованість української інфраструктури в загальноєвропейську; структурна перебудова економіки та переведення промисловості на енерго- та ресурсозберігаючі технології тощо [3, с. 79—81].

Безперечно, УНА-УНСО — це значний фактор в українській політиці, й не помітити чи ігнорувати його вже не можна. Постать Анатолія Лупиноса, людини-легенди, символу боротьби за свободу і незалежність України, на жаль, ще не осмислена остаточно, і досі не здобула свого повноцінного визнання серед наших сучасників. Невмотивованість, а швидше, незрозумілість багатьох вчинків пана Анатолія була й досі лишається причиною несприйняття багатьма його ідеології, тактики і стратегії.

Проте життя А. Лупиноса, людини незламного духу, невтомного шукача істини, його боротьба за неї, значні вагомі здобутки і прикрі помилки є цінними й повчальними для сучасного й майбутнього поколінь. Він настільки любив Україну, що відрікся від себе, від усіх життєвих принад. До останніх днів свого життя він намагався зробити Україну успішною, щасливою і могутньою..

Як свідчать усі, хто добре знав Лупиноса, йому щастило в житті. Доля була поблажливою до нього, посилаючи важкі випробування та б'ючи іноді так, що інший би не витримав й сотої частки. Він був одним з небагатьох обраних, кому вдалося у цій борні загартуватися і перемогти. Йому щастило на друзів та ворогів. А мав він їх дуже багато — кадебістське й міліцейське начальство, «злодіїв у законі», політв'язнів — майбутніх лідерів національно-

визвольних рухів республік СРСР. У розмові з одним банкіром «Дядя Толя», так його по-дружньому називали друзі, сказав: «До мене, молодого хлопця, щоб поговорити, прилітали на «зону» генерали КДБ — Едік Шеварднадзе та Гейдар Алієв, а з Гамсахурдія та Ельчибеєм я сидів». Зустрівся він з ними вже через двадцятиліття — в 90-х, коли ті на той час були президентами своїх держав. Пощастило Анатолію Лупиносу й тоді, коли комендант Аджеро-Судженського табору допоміг втекти його батькам, пожалівши ще зовсім малу дитину, старшу сестру Анатолія. Пощастило і Донбасу, бо саме тут, куди пробралася родина, 20 вересня 1937 року, в селі Новоолександрівка Покровського (Красноармійського) району Донецької області й народився майбутній Бунтар.

Оксана Забужко в інтерв'ю «Главкому» зазначила, що українці тільки в розпал війни на Донбасі раптом «відкрили» для себе, що Донбас, виявляється, має багато поетів [5]. Коли Василя Шкляра, лауреата Шевченківської премії, спитали, чи погоджується він з думкою, що присутність луганських або донецьких митців у всеукраїнському культурному процесі могла б «демонтувати» кордон між двома Україна ми, той відповів: «Ні, у всеукраїнському літературному процесі були присутні письменники Донбасу. Василь Голобородько з Луганщини взагалі є поетом світового рівня. А Іван Світличний! Крім того, Донбас дав нам багато знакових націоналістів-мислителів. Це — письменник, засновник Української Гельсінкської спілки Микола Руденко, це Олекса Тихий, Іван Дзюба, Анатолій Лупиніс... Але на Донбасі ми не гострили свою бритву на цих іменах, не переконували співвітчизників, що патріотичні ідеї походять від них. Тими людьми зайнялися наші вороги. І поки що домоглися свого» [6].

Сьогодні, коли московські ординці заливають українську землю кров'ю, в обороні рідної Вітчизни стоять не лише наші мужні вояки, але й герої небесного воїнства: небесні сотні, небесні полки. До цього небесного воїнства належить і наш земляк, Анатолій Лупиніс. Він — один з тих, хто брав участь у становленні української державності, присвятив життя побудові суверенної соборною України.

Шану Анатолієві Лупиносу віддають побратими та молодь в різних куточках України. І не лише в Центрі та на Заході, але й на Сході. На Донеччині пам'ятають і шанують свого земляка. Вечори Пам'яті, присвячені А. Лупиносу, які вже стали традиційними в Новотроїцькій ЗОШ І-ІІІ ступенів Покровського району, вкотре довели що настав час повернутися до постатей наших славних земляків. Нам є, що від них перейняти [7].

Цікаво простежити внутрішній зв'язок поколінь Донбасу. Так, Анатолій Лупиніс є вчителем з національної ідеї сучасного патріота і захисника України, заступника комбата батальйону ОУН, уродженця Донеччини Андрія

Пастушенка. Той у свою чергу передає естафету любові до України своїм молодим бійцям, в тому числі мешканцю м. Покровська (Красноармійська) кіборгу Владиславу Казаріну (за два роки бойових дій на Донбасі він воював у селищі Піски, Донецькому аеропорту, селищі Широкиному), одному з кращих «вовченят» під псевдо «Распісной», який загинув 10 серпня 2016 р. поблизу Дебальцевого внаслідок мінометного обстрілу від вибуху міни 120-го калібру [8]. «Він завжди йшов уперед, поспішав жити і хотів принести мир у свій рідний край як ніхто інший. На таких як він повинна будуватися наша країна», — написав про В. Казаріна відомий український футболіст і патріот Роман Зозуля у своєму «Фейсбуці» [9].

Разом із політичною і революційною діяльністю Анатолій Лупиніс творив полум'яну поезію. Його твори надихають і надихатимуть на боротьбу не одне покоління українських національних революціонерів. Особливо актуальні вони нині, коли «життя триває» і водночас — «точиться війна». А. Лупиніс написав цього вірша 1990 року, але він «вистрелив» майже через чверть століття:

Ми випрягли волів, перевернули плуга,
Сідлаємо коней та гостримо списи.
Відкинули жалі, згадали всі наруги,
Прости нас, Господи, помилуй і спаси.
На скресі двох світів стаємо до двобою,
На скресі двох епох гряде шляхетний світ.
Віч-на-віч Нація з безликою юрбою.
Навколо ворогів — суцільний живопліт.
Волога цвіль Європ лоскоче наші ніздрі,
Спекотних Азій тлін судомить рамена.
Чекає бій. Все інше буде... після.
Життя триває. Точиться війна.

Перед кожною нацією постає дилема: або перемогти або згинути. Найголовніше завдання сьогодення — перемогти московську орду. Колись, у далекому 1918-у, у своїй публікації «Січовики під Крутами» тоді ще 23-річний Іван Шарий написав: «Щастя, що ніколи не переводилися на Вкраїні вірні сини-лицарі, які в найтяжчі часи безправ'я та рабства високо держали Прапор Визволення, не спиняючись навіть перед тим, щоб життя віддати за свою матір-Україну...» [10, с. 7].

Саме таким лицарем Духу, який зумів після десятиліть «зон» та психлікарень не стати психопатом чи умілим користувачем минулої слави, а став людиною-борцем, невтомним будівничим української державності, є наш видатний земляк Анатолій Лупиніс. Він був перехрестям феноменів — козацьке прізвище, українська чутливість, скіфський лик, гайдамацька завзятість, поетична душа [11].

А. Лупиніс дуже багато зробив для утвердження української держави і зміцнення авторитету України у світі. Його життєвий, політичний і творчий шлях – це приклад відданого служіння своїй вітчизні. «Гарантія миру – закопати сокиру війни, — любив повторювати: Анатолій Лупиніс і ...додавав: Разом з ворогом ! Наше буде зверху!» І сьогодні – через 26 років після відходу у Царство Господнє – Анатолій Лупиніс виховує нас як Вчитель, веде в бій за Україну як командир УНСО.

Література

1. Святослав Вишинський. Філософія пограниччя: Український вимір. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thule.primordial.org.ua/vysynsky02.htm

2. Максименко З. Незвичайний пацієнт психушки. (Спогади про Анатолія Лупиноса). – Січеслав, 2005, 5 – С. 88–99. Журнал.

3. Лупиніс Анатолій. Бунт має рацію (Політичний заповіт). – Чернігів: МПП «Факел», 2004. – 218 с.

4. В. Плеханов. Кровники за работой. Додаток. Наші вороги про нас. Кровники за работой. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:.http://unso.sumy.ua/anatolij-lupynis-bunt-maje-ratsiyu-14/#more-1363

5. Оксана Забужко: Станом на 7 листопада 2017 року Росії у нинішньому вигляді не існуватиме. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravda.if.ua/news-70765.html

6. Василь Шкляр. На сході України читають українську літературу. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://lovelylife.in.ua/tvorchist/literatura/vasyl-shklyar-na-shodi-ukrayiny-chytayut-ukrayinsku-literaturu.html

7. Герої не вмирають: у Покровському районі пройшов вечір пам'яті Анатолія Лупиноса. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: phttp://www.06239.com.ua/article/1535176.

8. Владислав Казарін. Герої не вмирають. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://don.pp.ua/2016/vladyslav-kazarin/

9. Роман Зозуля. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.facebook.com/profile.php?id=100009789399084

10. Ярослав Звенигора. Черкащани в бою під Крутими билися, рівняючись на славу предків-козаків.../ Козацький край, №2 (93) 31 січня 2017 р., с. 7.

11. Ганна Черкаська. Анатолій Лупиніс – останній романтик українського опору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uamodna.com/articles/anatoliy-lupynis-ostanniy-romantyk-ukrayinsjkogo-oporu/

Examines the life, political and creative way of Anatoly Lupinos, the eternal revolutionary, rebel, poet. Given this, the article considers his contribution to the development of the idea of Ukrainian statehood as an inalienable basic features of the Ukrainian identity and a key factor of national security of Ukraine.

Keywords: *war, the state, identity, consolidation of the national idea, nationalism, nation, the UNA-UNSO.*

Ярослав Арабчук
(м. Івано-Франківськ)

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ ТА ЇХ РОЛЬ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Розвиток соціуму, як правило, не є стихійним явищем, а об'єктивним і керованим процесом цілеспрямованого спрямування основних чинників соціалізації з метою забезпечення бажаного результату-становлення всебічно розвиненої особистості, здатної до порозуміння, спілкування та співпраці з представниками різних народів і культур. У загальному плані соціалізація – це процес активного відтворення особистістю соціального досвіду, що здійснюється у її діяльності і спілкуванні. Основи діяльності людини-особистості в політичному житті визначені необхідністю задоволення політичних потреб: участі у формуванні та вдосконаленні політичних структур, політичної системи суспільства, в діяльності політичних партій, різних суспільних формувань тощо. Особа, індивід є первинний суб'єкт політики. Мірою політики, рушійним початком політичної активності політичних партій, політичних рухів, класів, націй тощо є сама особа, її інтереси, ціннісні орієнтації й мета. Особистість – одночасно і суб'єкт, і об'єкт політики. Але одні люди у більшому ступені виявляють політичну активність, інші – у меншому, а треті взагалі намагаються «утекти» від політики. Це мене не стосується. Почекаю, подивлюся. Чому це я маю робити? А, що я казав.! Одні прагнуть до утвердження існуючого політичного ладу і виявляють конструктивну політичну поведінку, інші, напроти, уживають заходів, що спрямовані на його повалення, і демонструють деструктивну позицію. Є і такі, які легко пристосовуються до будь-якого політичного режиму і влади. Така розмаїтість видів політичної поведінки багато в чому обумовлена характером політичної соціалізації особистості.

Соціологічні дослідження проведені в жовтні 2015 року Київським міжнародним інститутом соціології показали, що лише 58% населення цікавляться політикою, але лише 14% з них дуже цікавляться нею.Понад 55% не довіряють ні політикам, ні владі. Психологічно політична активність особистості зумовлена людською потребою належати до соціуму, тобто спільності людей, які ототожнюють себе зі своєю нацією, певною соціальною спільністю людей, групою індивідів політичною партією, об'єднанням саме для того, щоб стати частиною соціальної спільності, осмислити почуття спільноти. Це позбавляє самотності, дає людині відчути сили й здібності впливати на хід політичних процесів. Прагнення до влади вважається переважною рисою людської психіки і свідомості, визначальною формою соціальної активності людини. Політолог Рассел відзначав, що формування

політичних інтересів і настанов — це те, що складає політичну соціалізацію людини.

«Політика» за Аристотелем є узагальнення проблем розвитку давньогрецьких держав, правлінь і урядів. В античну добу її розглядали як одну з домінуючих сфер діяльності, що визначає статус індивіда, можливість утвердити свої сили та розум і грунтується переважно на двох принципах: волі та традиції. У середні віки політику трактували як вияв волі і дії Бога, а з початком епохи Відродження її починають трактувати як категорію, що пов'язана з діями людини, боротьбу між силою і законом. Якщо недостатньо дії закону, їх може замінити або доповнити сила.

В Новий час Т. Гоббс, Д. Локк, Шарль Луї де Монтеск'є визначають політику як стосунки з утвердження людської свободи за рахунок права, розуму, моралі. В XIX столітті політику визначають як мистецтво використання можливостей. Майстерність самоуправління полісу (міста), а подалі — «мистецтво управління» державою і суспільством. Політика — це цілеспрямована діяльність у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами, пов'язана із боротьбою за здобуття або утримання державної влади, як знаряддя регулювання і формування цих стосунків. Політика — це специфічний спосіб взаємодії держави і суспільства. З'єднуючою ланкою між ними виступають політичні партії і суспільно-політичні рухи.

Політична партія — це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Право громадян на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх правісвободта задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та і інших інтересів визначається і гарантується Конституцією України.

Зміст і характер діяльності політичних партій визначається не тільки інтересами соціальних верств, представниками яких вони виступають, але й рівнем культури, духовності і моралі, що, в свою чергу, пов'язане з цінностями, які закладаються в основи створюваного ними суспільства. Не останню роль у цьому відіграють національні цінності та національні інтереси.Україна — один зі світових та європейських лідерів за кількістю політсил. Сьогодні в нас зареєстровано до 350 партії! Майже половина з них з'явилася за останні три роки. Загалом за твердженням науковців в Україні становлення партій проходило в чотири етапи. Перший припав на 90-ті у так званий період перебудови — створенням альтернативних КПРС партії УРП, УХДП, Селянсько-демократичної, Демократичної, Ліберальної партії та Партії зелених і ПДВУ. Другий період розпочався у 1992 році і був пов'язаний з

прийняттям Закону «Про об'єднання громадян» і їх число досягло 3-х десятків. Третій період розпочався у 1994 році, коли партіям було дозволено брати участь у виборах до Верховної Ради. До четвертого періоду можна віднести створення впливових партій у 2002—2006 роках. Саме тоді значно зросла роль партій у формуванні влади та пройшло їх зрощення з олігархічним капіталом, а процес партійного будівництва перетворився на різновид бізнесу. Чимало нових партій виникло після Помаранчевої революції та Революції Гідності. З'явилося нове громадянське суспільство, яке намагалося об'єднатися і реалізувати свої ідеї та програми. На думку автора, поява великої кількості і,зокрема, штучних партій — це велика проблема,оскільки вона підриває довіру до політичних партій загалом і, як наслідок, довіру громадян до представницьких органів влади,що сформовані ними. Проблемою є і те, що окремі партії не працюють у виборчому форматі, а нерідко організовують масові заходи;- фестивалі, концерти, спортивні змагання; вирішують питання благоустрою, облаштовують дитячі майданчики тощо. Натомість найменшу увагу приділяють розробці альтернативних проектів рішень для місцевої влади, зустрічам із виборцями та обговоренню нагальних проблем для розробки альтернативної політики. Окремі регіональні структури парламентських партій за суттю своєї діяльності не можуть називатися політичними силами. Не нормальним є функціонування Партії регіонів, а Комуністична партія теоретично не повинна бути в Україні відповідно до закону про декомунізацію і яка уже раз була заборонена ВР.

Зрозуміло, що значущість партій для політичного життя розкривається у функціях, які вони виконують стосовно суспільства і держави. В їх числі: активізація і інтеграція великих суспільних верств; артикуляція, тобто перетворення розмитих думок людей у конкретні пакети вимог і їх озвучення та агрегація інтересів, тобто погодження вимог певних верств населення, їх оформлення у політичні програми; політична соціалізація і формування суспільної думки; розробка політичної ідеології і програм розвитку суспільства; рекрутування у політичну еліту і висування лідерів; (у багатьох державах уряди і представницькі органи формуються з членів великих політичних партій, а президенти і прем'єр-міністри, як правило, з правлячих партій); мобілізація виборців на виборах; участь у боротьбі за державну владу через вибори; здійснення державного управління з приходом до влади або контроль за діяльністю влади; рекрутування нових членів партії. При цьому, навіть опозиційні партії не вилучаються з процесу прийняття державних рішень. Висуваючи програми соціально-політичних дій, критикуючи політику тих, хто стоїть при владі, опозиційні партії забезпечують прозорість політики, контроль за правлячою партією. Завдяки політичній конкуренції зводяться до мінімуму некваліфіковані дії влади. Демократія на грунті багатопартійності формує механізм максимального залучення громадян до політичного життя.

«Задача опозиції робити те, що влада не уміє, не може або не хоче. Це в демократичних суспільствах. А що маємо в Україні? А наша опозиція пробує робити те, що сама не може, не хоче і не уміє. Тут варто відзначити, що навіть ведучи військові дії, в основі економічної програми ОУН-УПА лежали загальнонаціональні інтереси українського народу «пов'язання в цілому житті вільної творчої ініціативи праці й власності громадян — з ініціативою, власністю, організованістю й контролем держави — в одну нерозривну цілість». У цьому зв'язку була поставлена вимога ліквідації всяких соціальних привілеїв, загального і повного забезпечення стариків, інвалідів, «безплатної лікарської опіки для цілого народу; допомоги багатодітним родинам, підвищення якості харчування народу й життєвого рівня в цілому». Багатопартійність в Україні є особливою формою політичної соціалізації та відродження громадянського суспільства. Більшість політичних партій — це ще не інструмент політики, а школа становлення громадянина незалежної держави. Частина з них, навіть тих, що проходили бар'єр і ставали парламентськими партіями, зникають, частина об'єднується. Деякі залишаться на рівні політичних клубів. Але всі вони, і це потрібно зрозуміти, народжені потребами часу, щоб виконати неоціниму роль і роботу — створити нову, здатну до самостійних дій особистість. Україна, мабуть, не зможе минути загальної тенденції: поступового згрупування партій — і це триватиме до того часу, поки не сформується зріле громадянське соціально структуроване суспільство, в якому домінуватимуть дві-три основні партії або блоки партій. Іншими словами, поки не складеться могутній середній клас, а місце нинішньої конфронтаційної свідомості не займе консенсус і плюралізм на кшталт Народної Ради у Верховній Раді України, яку утворили Партія Демократичного відродження України спільно з Народним Рухом і яка стала фундатором і гарантом демократичних перетворень, стабілізуючим чинником законотворчих та державотворчих процесів.

З іншого боку, багатопартійність виступає як форма управління суспільством, при якій боротьба кількох партій за владу виступає як механізм використання різних, іноді протилежних, інтересів, інакомислення з метою суспільного прогресу. Якщо різні партії готові вступити у виборчу боротьбу за створення органів влади керуючись загальноприйнятими правилами, якщо народ — суверенний носій влади — розглядає самі вибори як засіб вираження власної волі, то багатопартійність виступає важливим чинником соціалізації і легітимізації існуючих порядків. В силу певних обставин в Україні найбільш впливовими стають партії універсального типу, які є більш гнучкими, виникають навколо чітко окресленої групи лідерів чи одного загальнонаціонального лідера, здатного об'єднати різні верстви населення з їх частково неспівпадаючими, але близькими до чільних загальнонаціональних

інтересами. Ці партії та їх лідери підкреслено прагматичні, особливо в ідеології, будь-яка догма для них – смерть, бо сковує ініціативу, гальмує рух вперед допрогресу в повному розумінні цього слова. Надання політичним партіям монопольного права на формування більшості представницьких органів влади зумовило проблему структурної розбудови партійних осередків та їх діяльності на місцевому рівні, яка має чітко виражену орієнтацію на партійну верхівку. Ротація партій при владі, перехід правлячої партії в опозицію і навпаки, а також механізм, що забезпечує такий перехід, є важливим чинником динамічного розвитку суспільства та особистості. Оновлене політичне керівництво модифікує політичний курс, здійснює назрілі зміни у системі соціальних відносин, вирішує найбільш болючі питання національного розвою. Система суспільних цінностей базується на історичному досвіді та ментальності народу. Стосовно України, то варто взяти до уваги той факт, що впродовж останнього століття (а це чотири покоління активних громадян) домінуючою ідеєю була ідея національного визволення, ідея націоналізму у різноманітних її проявах.На жаль, багатий досвід діяльності перших українських партій маловідомий навіть тоді, коли в нових умовах існування української незалежної держави гостро стоїть питання формування нової історичної свідомості, політичної освіти та культури. Тепер при наявності величезного числа конкуруючих і маловпливових політичних партій й організацій політична соціалізація здійснюється стихійно і суперечливо. Основним її типом є конфліктний. При цьому особистість усе більше втрачає зміст і цінність політичного життя, знаходиться в постійному протиріччі з політичною реальністю. Вихід зі сформованої ситуації залежить від успіхів в економіці. Поки не почне ефективно працювати виробництво, поки не буде вчасно виплачуватися гідна заробітна плата, поки не покращиться добробут народу і не сформується на цій основі могутній середній клас, доти ні про яку гармонійну модель політичної соціалізації не може бути і мови. Перехід до такої моделі вимагає спільності чи хоча б збігу основних інтересів, а цього не можна досягти, не ліквідувавши провалля між багатством і бідністю. Доти, поки в країні не будуть позитивно зважуватися соціально-економічні проблеми, люди, у тому числі ті, що знаходяться на початкових етапах політичної соціалізації, будуть зовсім по-різному сприймати політичних лідерів, владу, уряд і саму державу. Одні будуть говорити «цей наш уряд», інші – «це їхній уряд». С.Бандера вважав, що «першою і головною передумовою участи в політичній консолідації є те, щоб політичні угруповання керувалися одним основним політичним імперативом змагання за здійснення головної мети: Самостійної держави і з тією метою підпорядковувати всі свої вужчі партійні інтереси». На жаль, сьогодні немає такої політичної сили, щоб запропонувала загальну картину майбутнього розвитку, що об'єднає нас усіх

і стане основою для примирення і спільних дій, щоб стати національною державою і суб'єктом глобального розвитку, стати країною миру й соціальної гармонії, і водночас мостом і брамою між східною і західною цивілізаціями.

Література:

1 Андрущенко В. П. Філософія політики; Хрестоматія; У 4-х т. / Авт,-упор.: В. П. Андрушенко (кер.) та ін. – К.: Знання України, 2003.

2. Бандера С. Перспективи управління революцією. – К.: Інститут національного державотворення, 1999.

3. Вебер Н. Избранные произведения. -М.: Iросвещение, 1999.

4. Видрін Д. О политикебесспорно Д.Выдрин. – К.: Саммит-книга, 2011.

5. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001. №2365–111 зі змінами від 13.04.2012.

6. Кафарський В. Політичні партії України: конституційно правове регулювання організації та діяльності: Монографія. – К.: Лотос, 2008.

7. Рассел Б. Історія західної філософії. – К., 1995.

УДК 327.51

Володимир Бабка
(м. Ніжин)

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ПОБУДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПОГЛЯД С. ГАНТІНГТОНА ТА ДЖ. МІРШАЙМЕРА

Відображено погляди політологів С. Гантінгтона та Дж. Міршаймера на перспективи українo-російських відносин. Порівняно їх прогнози з реальними процесами. Вказано на необхідність конструктивістського підходу до цивілізаційного майбутнього України.

Ключові слова: *європейська цивілізація, православна цивілізація, «русский мир», національна єдність.*

В сучасній соціогуманітаристиці поширені два протилежні підходи, що розкривають генезис соціокультурних спільнот: примордіалізм та конструктивізм. Примордіалізм (чи есенціалізм у більш загальному філософському значенні) базується на твердженні про об'єктивність, постійність, незмінність, тривалість існування людських спільнот (етносів, націй, цивілізацій) та успадкування від попередніх поколінь притаманних їм сутнісних рис (Я. Ассман, Н. Еліас, Е. Шилз, М. Шудсон). Прихильники

конструктивізму (Е. Дюркгейм, М. Хальбвакс, П. Бергер, Т. Лукман, Е. Хобсбаум, П. Коннертон, Б. Шацька) натомість розглядають нації (етноси, цивілізації) як результат цілеспрямованих зусиль з формування ідентичності та життєвого простору. Відповідно ознаки й властивості людських спільнот не є сутнісно притаманними їм, вкоріненими й незмінними, а формуються та змінюються в ході історичного процесу під дією зовнішніх факторів. Тобто перший підхід розглядає нації та цивілізації як об'єктивно існуючі природні явища, тоді як другий – визначає їх як уявні спільноти, котрі творяться штучно.

Ці наукові підходи зародились в рамках етнології. В той же час, універсальність цих принципів дозволяє застосовувати їх в інших науках та міждисциплінарних напрямках досліджень, зокрема в політології, конфліктології, вивченні процесів націєтворення тощо.

Яскравим прикладом примордіалістського погляду на політичний процес був цивілізаційний підхід С. Гантінгтона. Ще в 1996 р. в своїй відомій праці «Зіткнення цивілізацій» американський політолог окреслював цивілізаційний розкол України на православну переважно російськомовну східну та уніатську україномовну західну частини. Заперечуючи статистичний підхід, який вказує на численні економічні, політичні, військові суперечності між двома державами, вчений опонує до свого цивілізаційного підходу. На його основі політолог «*підкреслює можливість розколу України. Враховуючи культурний фактор, можна передбачити, що при цьому буде більше насилля, ніж при розпаді Чехословаччини, але воно буде менш кривавим, ніж розвал Югославії*» [1, с. 41].

Однак, при небезпеці зовнішньої загрози відмінності між двома частинами України перестають відігравати вирішальну роль. Це доводить як соціологія, так і реальна практика. Так, ще в 2007 р. центром ім. Разумкова було проведено опитування населення України з запитанням: «*Чи існують між західними і східними регіонами України настільки глибокі політичні, мовні, культурні та економічні відмінності, що в перспективі вони можуть роз'єднатися і створити свої власні держави або ввійти до складу інших держав?*». Абсолютна більшість респондентів у всіх регіонах та загалом по країні тоді дали негативну відповідь: Захід – 71%, Центр – 72%, Схід – 60%, Південь – 56%, по Україні – 65,5% [2]. Тобто за оцінкою переважної більшості населення територіальні розбіжності не були настільки суттєвими, щоб загрожувати державній цілісності. Військова агресія північного сусіда вчергове довела, що внутрішні розбіжності не є сильнішими, ніж бажання збереження незалежності й територіальної цілісності. Адже в протистоянні російському нападу на Сході України об'єдналися російськомовні й україномовні жителі, православні, греко-католики, мусульмани й іудеї, навіть прихильники та противними Євромайдану. Території анексованого Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) доводять

небезпеку абсолютизації примордіалізму та ігнорування конструктивістських впливів (пропаганди, маніпуляцій суспільною свідомістю тощо).

Соціолог В. Хмелько продемонстрував, що зростання в суспільній свідомості цінності державної незалежності спричинюється не лише прямою військовою агресією проти України, а й самою її загроза чи навіть іншими війнами сучасної Росії [3]. Зокрема, така тенденція спостерігалась на фоні двох Чеченських воєн. Ще більш різке стрибкоподібне зростання підтримки незалежності України відбулось в період конфлікту щодо острова Тузла в 2003 р., війни в Грузії 2008 р. та після анексії Криму в 2014 р. (див. Мал.1).

С. Гантінгтон наводив відмінності в голосуванні Заходу і Сходу на президентських виборах як доказ цивілізаційного та культурного розколу України [1, с. 256–257]. Насправді це можна вважати проявом електорального розколу. Під електоральним розколом слід розуміти стійку тенденцію підтримки абсолютною більшістю населення двох (чи кількох) частин країни різних кандидатів. Електоральний розкол як голосування за «своїх» кандидатів є одним з зовнішніх проявів клановості, патримоніальності, патерналізму в суспільно-політичних відносинах. Історик В. Кравченко слушно наголошував, що ці риси домодерних, традиційних спільнот виявились на поверхні суспільних відносин саме після розпаду СРСР [4, с. 457–458].

Передвиборча боротьба в Україні неодноразово демонструвала, що електоральний розкол як політтехнологія є результатом не стільки реальних

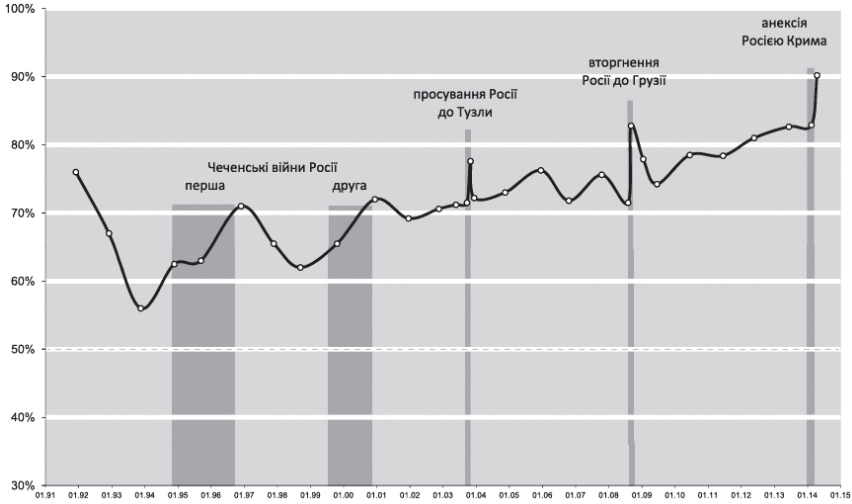

Мал. 1. *Динаміка підтримки незалежності України (відсоток прихильників незалежності серед дорослого населення України) [подано за 3, с. 8].*

глибоких культурних відмінностей чи різниці в історичній пам'яті між населенням різних регіонів як наслідком політичних маніпуляцій ними. Механізм таких маніпуляцій наступний: акцентування уваги на відмінності між регіонами; штучне посилення, радикалізація цих відмінностей; формування серед населення регіону комплексу пригнобленості від влади як ставленика «протилежного берега»; створення власного іміджу захисника інтересів Сходу чи Заходу. Результат таких маніпуляцій – здобуття абсолютної, часто тотальної, підтримки серед виборців однієї території й таке ж абсолютне несприйняття іншою частиною електорату. Адже перед черговими виборами кандидатами чи партіями здійснюється штучне загострення цих відмінностей, акцентування уваги на них, створення іміджу захисника інтересів Сходу чи Заходу для підвищення власного електорального рейтингу.

Також викликають зацікавлення прогнози С. Гантінгтона щодо перспектив україно-російських відносин. У «Зіткненні цивілізацій» вчений наводив три можливі шляхи розвитку відносин між Україною та Росією після розпаду Радянського Союзу:

1. Збройний конфлікт між двома країнами, можливість якого, на думку вченого, була мінімальною через приналежність до однієї цивілізації;

2. Розкол України на Західну й Східну. Входження останньої до складу Росії та самостійне існування «уніатської» західної частини за активної підтримки європейських країн. Така підтримка можлива лише у випадку значного погіршення відносин між Росією та Заходом до рівня протистояння часів Холодної війни;

3. Збереження єдності й незалежності України при внутрішньому розколу та активній співпраці з Росією. Цей сценарій, на думку С. Гантінгтона, був найбільш вірогідним [1, с. 257–259].

Події 2014 р. в Україні показали, що жоден з трьох сценаріїв не був реалізований так, як прогнозував вчений. Проте, окремі елементи кожного сценарію відображають частину механізму розгортання конфлікту з РФ. Зокрема: збереження єдності України, зростання громадянської свідомості замість розколу країни чи дрейфу в сторону східного сусіда стало однією з причин війни з Росією, що в свою чергу мало наслідком різке загострення стосунків між нею та Заходом.

Загалом поліцивіцізаційний підхід С. Гантінгтона є надто ідеалізованим, оскільки він спирається на ретроспективний аналіз, який не завжди дозволяє здійснити перспективний прогноз, особливо в ситуації хаосу. Тому реалії 2014 р. показали більшу значимість статистичного підходу іншого американського політолога Дж. Міршаймера, автора теорії «звичайного стримування». На відміну від свого колеги, який звертав увагу на спільну історію та культуру, науковець наголошує: «Росіяни і українці мають історію

взаємної ворожнечі» [5, с. 53]. А це, поряд з перемішуванням населення обох країн, підвищує ймовірність протистояння. Дж. Міршаймер наводив ряд факторів, що уможливлюють розгортання конфлікту:

По-перше: протяжний незахищений кордон між двома країнами;

По-друге: загроза гіпернаціоналізму на основі звернення до історичних випадків взаємної неприязні;

По-третє: наявність суперечок щодо економічних питань, контролю над Кримом та Чорноморським флотом, успадкування Україною значної частини радянського ядерного потенціалу;

По-четверте: проблема змішаного населення, проживання значної кількості росіян в Україні та українців у Росії [5, с. 54–56].

Відповідно такий підхід, що базувався на реаліях сучасності, виявився більш прогностичним поряд з ідеями С. Гантінгтона, хоча й з певними заувагами. Зокрема перша теза, незахищені кордони, стала чинником, який уможливив військову агресію, в той час як третій фактор відображає каталізатори російського втручання. Адже, крім ядерної зброї, вказані проблеми не були вирішені протягом 20 років незалежності. Натомість відбувалось періодичне розв'язання східним сусідом «економічних воєн», а також підігрівання питання Криму та флоту. Вчений наголосив, що деякі російські політики не сприймають незалежність України чи вважають її тимчасовим явищем. Це твердження залишається актуальним не лише для початку 1990-х рр., а й на сьогодні.

З іншого боку, вищенаведені другий та четвертий фактори проявились швидше не як міжетнічний конфлікт, а суперечка між носіями різних історико-політичних ідентичностей. Ними є: радянська ідеалізована ідентичність, що постулює ретроспективну єдність обох народів й проектує її на майбутнє; пострадянська ліберально-демократична реалістична ідентичність населення обох країн, носії якої рахуються фактом незалежності України й Росії, перспективами їх мирного співіснування/співпраці, самостійністю у виборі геополітичних орієнтацій. Загалом думки Дж. Міршаймера виявляються актуальними на сьогодні. Зокрема саме він виступав за збереження в Україні ядерної зброї як інструмента стримування регіональних конфліктів у Європі. Не дивно, що агресія Росії активізувала дискусію про необхідність повернення Україні ядерного статусу.

Опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) та російської недержавної дослідницької організації «Левада-Центр» з 2008 по 2014 рр. відображають ставлення населення України до Росії та населення Росії до України. Серед українців від 23% (в 2009 р.) до 14% (в 2012–2013 рр.) вважають за необхідне об'єднання в єдину державу з Росією. І лише в листопаді 2013 р. й травні 2014 р. цей показник опустився нижче 10% (9 і 8 % відповідно). Аналогічне позицію росіян щодо України мають від

20% (в кін. 2012 р.) до 12% (в 2009 та 2014 рр.) населення Російської Федерації [6, с. 209; 7]. Якщо не враховувати зміну суспільних настроїв під впливом міждержавного конфлікту, кожен 5–7-ий українець та 5–8-ий росіянин зберігає стійкі ретроградні установки, свідомо чи несвідомо породжені радянським минулим, тобто романтичні прагнення до повернення колишньої єдності, яка канула в Лету.

Ці прагнення активно симулюються з боку північного сусіда. Зокрема інструментом російської гуманітарної (а з 2014 р. і військової) експансії став штучний цивілізаційний конструкт «русского мира», ресурсом для формування якого була історична пам'ять про спільне минуле двох народів. Це переконливо довели співробітники Національного інституту стратегічних досліджень в аналітичній доповіді «Україна та проект «Русского мира» (2014). Вони визначають сутнісними характеристиками цього концепту російська мову, культуру, православ'я, історичну пам'ять та лояльність до офіційної влади в Російській Федерації [8, с. 85].

На основі примордіального підходу важко заперечити приналежність українців і росіян до єдиної православної цивілізації. Хоча цивілізації є ще більш умоглядними спільнотами ніж нації. Тому не слід забувати, що коли російський патріарх нагороджує орденами донецьких сепаратистів, Папа Римський молиться за мир в Україні, а постраждалих на Майдані та в АТО приймають на лікування католицькі Чехія і Польща. В таких умовах примордіальна цивілізаційна приналежність перестає відігравати яке-небудь значення. Натомість постає необхідність в конструюванні української національної свідомості та цивілізаційної ідентичності за європейським зразком.

З урахуванням вищезазначеного слід підсумувати наступні тези. Соціологічні опитування та реальна поведінка населення в екстремальних ситуаціях засвідчують, що етнографічні та культурні відмінності не перевищують прагнення до збереження єдності та незалежності України. Найбільш конфліктного характеру вони набувають в формі електорального розколу. Прогноз С. Гантінгтона на основі цивілізаційного підходу в питанні майбутнього україно-російських відносин не справдився. Помилковість криється не в самому підході, а в розгляді цивілізацій в ракурсі примордіалізму – як об'єктивно існуючі сутності. Хоча насправді цивілізації ще більш умоглядними конструкціями, ніж нації. Це також свідчить про непродуктивність примордіалізму в побудові політичний прогнозів, обмеженість глобальних цивілізаційних факторів поряд з конкретними діями політичних акторів. В конкретній політиці більш доцільним є врахування факторів реального часу: незахищених кордонів, міжетнічної напруженості, неврегульованості економічних та територіальних питань тощо.

Характеристики цивілізацій варто враховувати в перспективному ракурсі, при конструюванні середньо та довгострокових проектів суспільного розвитку. Тобто, зважати в першу чергу не на те, «звідки ми прийшли», а на те «куди ми хочемо потрапити». Саме з цього слід розпочинати формування політичної, економічної, соціальної та гуманітарної стратегій держави.

Література:

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

2. Чи існують між західними і східними регіонами України настільки глибокі політичні, мовні, культурні та економічні відмінності, що в перспективі вони можуть роз'єднатися і створити свої власні держави або ввійти до складу інших держав? (Соціологічне опитування // Центр ім. Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=736.

3. Хмелько В. Є. Динаміки підтримки населенням суверенітету України у перших десятиліттях її державної незалежності (1991–2014 роки) [Електронний ресурс] / В. Є. Хмелько // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. – 2014. – Т. 161. – С. 3–10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NaUKMAs_2014_161_3.pdf.

4. Кравченко В. Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії / Володимир Кравченко. – К., 2011. – 544 с.

5. Mearsheimer J. Case for Ukrainian Nuclear Deterrent / John J. Mearsheimer // Foreign Affairs. Vol. 72. – № 3 (Summer, 1993). – p. 50–66.

6. Общественное мнение – 2013. Ежегодник. – М.: Левада-Центр, 2014. – 252 с.

7. Як змінилося ставлення населення України до Росії та населення Росії до України [Електронний ресурс] // Київський міжнародний інститут соціології. – Режим доступу: http://www.kiis.com.ua/ ?lang=ukr&cat=reports&id= 404&page=3.

8. Україна та проект «Русского мира» : аналіт. доп. [Електронний ресурс]. / В. М. Яблонський, С. І. Здіорук, В. В.Токман [та ін.]. – К.: НІСД, 2014. – 95 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/ 2014_nauk_an_rozrobku/Rus_mir.pdf

The views of political scientists S. Huntington and J. Mearsheimer on the prospects of the Ukrainian-Russian relations were reflected. It were compared their forecasts with actual processes. The necessity of constructivist approach to the future civilization of Ukraine was focused.

Keywords: *European civilization, Orthodox civilization, «russkiy mir», national unity.*

УДК 94 (477)

Тетяна Бойко
(м. Київ)

ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ТВОРЧОСТІ ПРОВІДНИХ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

У статті розглядаються основні засади соціальної політики провідників українського націоналізму. Виділено принципи власності, соціальної справедливості, національної єдності, які дозволять подолати наслідки імперської залежності України.

Ключові поняття: *нація, соціальна політика, соціальна справедливість, національне визволення.*

Особливістю української нації впродовж століть стало поетапне формування її як культурної єдності та соціального згромадження індивідів, які усвідомили свою спільність та зорганізувалися до боротьби за неї. Нетривалі періоди розбудови держави та подальший розподіл українських земель між чужими політичними утвореннями не дали можливості організувати стійку політичну систему, соціально-економічний уклад та культурну інтеграцію суспільства. Власне ці підстави спричинили поєднання у практиці боротьби за національне самовизначення також і соціального компоненту. Незалежність дала можливість здійснити власне національне бачення суспільно-політичного укладу життя, однак передумовами змін стали як сильні патерналістські традиції комуністичного періоду (очікування забезпечення добробуту через державний перерозподіл, доступ до капіталу номенклатурної верхівки), так і захоплення ідеєю швидких ринкових перетворень без наявного досвіду та засобів виробництва. Сучасне переосмислення гідного життя українців балансує від ностальгії за минулим та очікування стабільності до міграції закордон. Таким чином власна держава з прописаними конституційними гарантіями стає чужою, соціально несправедливою. Тут і виникає необхідність прояву її національного змісту, національного інтересу, національної моделі розвитку.

Гостроту моменту надає кількарічна російсько-українська війна, яка роз'яснює вже сучасному поколінню, що національно-визвольна, антиімперська, антибільшовицька боротьба не закінчилася. Захисною реакцією країн Європи стає розроблення системи безпеки щодо зовнішніх втручань, а, отже, піклування про власні національні інтереси. Саме над цим ватро задуматися і українській владі, адже саме у стані війни варто підтримувати соціально-економічний розвиток, мобілізовувати громадянське

суспільство до взаємодії, розробляти моделі захисту різних верств населення. Наразі держава стає інерційною складовою швидких світових та регіональних процесів, відчуває конкуренцію сплеску численних громадських рухів, організацій, волонтерських спілок і не спішить до змін.

Довгий шлях боротьби за здобуття Української Самостійної Соборної Держави, орієнтація на благополуччя власного народу спричинило розвиток націоналістичної думки. Специфіка військової боротьби на деякий час не ставила на порядок денний соціально-політичний устрій мирного життя, однак віра в неминуче досягнення незалежності окреслила ідеологію та практичний вимір націоналістичної думки. Вже М. Міхновський, головною причиною нещастя нашої нації бачив брак націоналізму серед широкого загалу її, тобто незначного національного самоусвідомлення в період активних соціальних змін. Недостатньо для нації є визнання економічної однорідності чи подібність національної долі, наголошує Ю. Липа, необхідним є національний свідомий обов'язок перед своєю землею. Національна революція, яка бореться проти всього, що шкодить нації має бути здійснена українським робітником, селянином, інтелігенцією, які гідні кращого життя і можуть досягти його в єдності [1, с. 210–212]. Згодом у праці «Націократія» Микола Сціборський протиставляючи капіталістичному та комуно-соціалістичному устроям модель національної держави, розподіляє функції між приватною власністю та економічною свободою виробників продукції, не виключаючи різні види націоналізованої, муніципалізованої та кооперативної власності та господарського планового контролю держави, здатної до стимулів економічної діяльності соціальних груп [2, 82–89].

Діячі ОУН Д. Мирон-Орлик, П. Федун-Полтава, О. Дяків-Горновий, Я. Стецько, С. Ленкавський, працюючи над політичним та ідеологічним вишколомчленів підпілля та українського загалу, відображали суспільно-політичні, економічні ідеї, обґрунтовуючи віру у власні можливості українського народу. Вихідним баченням стало гасло: «Національна революція є водночас соціальною». Це відображено у «Політичних постановах» Другого Великого Збору ОУН : «Організація українських націоналістів бореться за Українську Суверенну Соборну Державу, за визволення поневолених Москвою народів Східньої Європи й Азії, за новий справедливий лад на руїнах московської імперії СССР» [3].

Аналізуючи соціологічні основи українського націоналізму дослідники виходять із історичних передумов формування української нації, стану боротьби проти зовнішнього пригнічення. Разом з тим, автори розглядають ризики сформованих на той час суспільно-політичних форм організації держави при виборі побудови майбутньої державита відповідних їм ідеологій, такі як лібералізм, демократія, соціалізм, фашизм.

Починаючи від Богдана Хмельницького можна розглядати національно-визвольну війну як сплеск боротьби проти поневолення в його національній, соціальній, релігійній формах. Після недовгого державного етапу знищення Гетьманщини призвело до жорсткої системи кріпосного гніту, соціального та національного безправ'я, запровадженого царською Росією. На наступному етапі націотворення в 1917–1918 рр. не могла повстати українська держава тому, що широкі українські народні маси до неї не змагали і за неї боротись не хотіли. «Загальна воля українського народу цього часу була, на жаль, тільки волею боротись за свої соціальні інтереси, а не за справу свойого національного визволення. Джерелом цієї «волі» було нестерпне соціальне становище національно несвідомих українських мас», – зауважує П. Полтава [4, с. 389]. Подальше, вболіваючи за український народ, націоналіст прослідковує як на практиці здійснюються більшовицькі гасла: «Експеримент побудови соціалізму в СРСР базувався на експлуатації праці українських селян і робітників. Ніде на світі працюючі не стиснуті стільки різними законами, «нормами», «плянами», «зобов'язаннями», як в Совєтському Союзі. Стахановщина, соцзмагання, високі поставки постійні і високі позики, «добровільні датки» висотують з робітників і колгоспників усі фізичні сили і формують новий соціальне та економічне поневолення» [4, с. 335].

Поширення у XX ст. різних ідеологічних течій спричинило питання засад націотворення. Ліберальний підхід передбачав громадянське уявлення нації, ґрунтоване на первенстві індивідуальних прав і свободі самовизначення. Соціалізм виходив з класового, матеріалістичного в своїй основі світогляду,досягнення справедливості вбачав у перерозподілі прибутків через державне регулювання та знищення приватної власності, нація розглядалась як штучний розподіл людства. Анархізм виступав проти державної форми врядування, а отже і національної.

Кожен з них був зорієнтований на цінність чи то одиниці, чи класу, але на практиці зіштовхнувся з проблемою нерівномірного розподілу ресурсів, можливостей, що призводить до соціального розриву між верствами населенням. Власне зникають спільні підстави національного життя, почуття єдності замінюється політичними процедурами, економічне зростання-зубожіння диференціюється між прошарками, а етнонаціональне життя мімікрує до конструювання штучних утворень. Так у США було започатковано експеримент у вигляді політики «плавильного казана» (витворення із різнорідних етнічних груп вищого типу спільноти), а практика конструювання радянського народу, заснована, в значній мірі, на асиміляції, призвела до протилежного ефекту.

Формування соціальних засад держави потребує підтримання відносин між соціальними групами, створення умов для забезпечення добробуту та

прийнятного рівня життя членів суспільства, забезпечення соціальних гарантій, формування економічних стимулів для участі у суспільному виробництві. Попри існуючі моделі соціальної політики, які часто мають національні особливості (США, Німеччина, Японія), важливо оцінювати власні підходи до визначення пріоритетів у цій сфері. Коли американська демократія є прикладом того, як навіть найширші свободи не є небезпечні при здорових суспільних відносинах. Та французька демократія, якраз навпаки, показує, до яких небезпечних наслідків можуть довести демократичні права при нездорових суспільних відносинах. Найбільш негативним явищем є тут величезне партійне розбиття народу [4, с. 485].

Націоналістична ідеологія, розглядаючи роль одиниці, суспільних верств, життєвих потреб, процвітання, виходить з їх цілісного бачення як складових єдиної нації, адже кожна модель не є абстрактною, а проявляється через життєві процеси у кожній державі по-особливому. «Соціяльна справедливість означає не задоволення всіх егоїстичних забаганок одиниці, але створення ладу, який видвигає відносні суспільні верстви, які наймогутніше скріплюють націю, та задовольняє їхні життєві потреби в такій мірі, як цього вимагає ріст цілости, суворе, тверде життя, але — якраз життя, а не животіння! Зараз цими верствами є найширші маси українського населення», — зауважує Я. Стецько [5].

Націоналістична думка чітко окреслює органічність та давність національного життя, той тривкий зв'язок, підкріплений спільністю духу та вольовим імпульсом, який дозволяє розглядати її і як стійку соціальну групу, і як державне утворення, що включає в себе менші структури. П.Полтава підсилює сказане: «Народ, нація є найвищий і наймічніший тип людської спільноти — вищий і міцніший, ніж суспільна кляса; передумовою покращання долі працюючих кляс поневоленого народу є національно-політичне визволення усього народу» [4, с. 324].

Визначаючи форму політичного управління в державі у націоналістичному середовищі відбулася певна дискусія. Імперіалістичні засади управління були відкинуті як дискримінаційні. Щодо демократичного способу врядування, то відбулося певне переосмислення, від цілковитої критики її М. Сціборським та Д. Мироном-Орликом до розрізнення практики та ідеології лібералізму та демократії, з подальшим сприйняттям демократичних форм правління як найменшого зла П. Полтавою.

Основні засади державотворення у націоналістичному баченні включали як політичну, партійно-представницьку, культурну, так і соціальну політику. Повноцінна нація розбудовує власну структуру через створення умов розвитку соціального потенціалу людини, соціальних відносин та налагодження соціально-трудових відносин у державі. Відштовхуючись від гасел національної

та соціальної справедливості, націоналісти зосередились і на конкретних програмових засадах трудового, господарського життя:

- свобода людини є запорукою свободи народів, її цінність опосередкована добром нації;

- антиімперіялізм, що випливає з глибоко усвідомленої правди, що не може бути справжньої демократії там, де існує національний гніт і поневолення. Кожний народ хоче жити своїм вільним життям на своїй батьківській землі [6, с. 480];

- ідея безкласового суспільства, тобто такого суспільства, яке не розпадається на людей, що є економічно багаті, і внаслідок цього панують в суспільстві, та людей економічно вбогих і суспільно поневолених [4, с. 417]. При цьому, теоретики акцентують увагу на врахуванні тих недоліків та ризиків політичного життя, які і сьогодні можна прослідкувати у вигляді протистояння олігархату та решти населення. При демократії західноєвропейського типу експлуататорські класи, використовуючи силу свойого багатства, урізують працюючим права, проголошені конституцією, так, що, по суті, всіма правами користується тільки горстка багатих. При большевицькій системі кляса большевицьких вельмож прямо позбавляє демократичних свобод працюючі маси і зводить їх до становища рабів [6, с. 482];

- державна, індивідуальна, кооперативна, муніципальна власність. Економічною основою, виправданою в як в умовах переходу від колективістського до ринкового суспільства, з масовим розграбуванням та доведенням до банкрутства діючих підприємств є наступна теза націоналізму. Пропонується суспільна, національно-державна або громадсько-кооперативна власність на знаряддя і засоби виробництва в усіх вирішальних галузях народного господарства та плановість і суспільна контроля всього народно-господарського життя («Принцип приватної трудової власности на землю в Програмі ОУН» (1951)) [4]. Всі ліси, комунікаційні шляхи, власність, яка заспокоює потреби цілого народу, мають мати державну власність [7, с. 179];

- участь робітників у керівництві заводами, у прибутках підприємств, загальний 8-годинний робочий день, вільна праця, вільний вибір професії й місця праці, свобода профспілок, знищення стахановщини, соцзмагань, та всіх інших форм фізичної експлуатації робітників [4, с. 366];

- важкий промисел підляже удержавленню, легкий, мануфактурний, велика більшість харчової промисловости (крім монополів) і т.д. перейде на власність працюючого в даній галузі робітництва (кооперативну чи індивідуальну). На принципах приватної ініціативи закладатимуться нові підприємства, а в них робітництво на засадах своєї праці з часом

ставатиме співвласником. Бо не тільки за гроші купується право власности, але й за працю тим паче [5]. Доповнює Я. Стецька у поцінуванні праці Д. Мирон-Орлик, вводячи поняття «національний солідаризм праці» як суспільно-корисну працю. Обов'язком і честю кожного члена нації виявляє гідність і честь людини як члена національної спільноти. Важливим є не місце роботи, а зміст праці, її якість і продуктивність. Націоналіст з'єднує опануванням українською ідеєю всі верстви населення – від селянства, що повинно вернутися до приватної та суспільно-корисної власності, до робітництва, здатного зв'язатися з нацією через потреби життя та невеликі приватні господарства, до підприємців, що є організаторами продукції, до інтелігенції як творців нових формуючих ідей [7, с. 172];

- національно-державна організація великої торгівлі – громадсько-кооперативна і приватна дрібна торгівля, долання хаотичних відносин на ринках праці, контроль за банковими спекуляціями та анонімним акційним капіталом. Націоналізм пропонує норми праці, платні, тарифів внормовувати через кодекс національної праці [7, с. 180];

- повне забезпечення всіх на старість та на випадок хвороб чи каліцтва;

- рівність всіх громадян України, незалежно від їх національності, в державних та громадських правах та обов'язках;

- свобода друку, слова, думки, переконань віри і світогляду [4, с. 366] (П. Полтава «Двадцять років боротьби ОУН за національне та соціальне визволення»).

Наслідки дискримінаційної та асиміляційної політики в українській нації відчутні і сьогодні – від культурної меншовартості, імперського синдрому до якогось скептицизму щодо власне українського способу життя, власної відповідальності за долю держави, свого майбутнього. Україна начебто очікує чергового загарбання, чергового варяга на престол, чергового етапу боротьби проти ворога ззовні. Реальність вимагає виходу з колоніального синдрому, долання культурного плазування та прагнення всім догодити. Небезпекою сучасної ситуації є неспівпадіння потреб гідного життя українців, активізації та швидкого розвитку громадського сектору та стагнація соціально-економічного життя суспільства. Помножені ризики незалежного існування України у фактичному консервуванні гострих воєнних дій, які виснажують українців. Назріла потреба змін в соціальному укладі саме в контексті збереження національного життя, кристалізації власних інтересів, що мають включати і егалітарну практику, і справедливий розподіл засобів виробництва, товарів споживання, цінової політики, безпечного існування кожного члена нації. Нація відроджується, а, отже, зможе організувати і своє гідне життя.

Література:

1. Липа Ю. Панування, труд і лад / Український націоналізм: Антологія. Том 1/Упор. В. Рог. – Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2009. – С. 199–214.
2. СціборськийМ. Націократія. – Вінниця: ДП « Державна картографічна фабрика», 2007. – 112 с.
3. ОУН в 1941 році. Документи в 2-х ч. Ч. 1./ відп. Ред.. С. Кульчицький. – К.: Інститут історії НАН України, 2006. – 336 с.
4. Концепція Самостійної України [Текст] : [у 2 т.] Т.1 / Петро Федун – «Полтава» ; [упоряд. і відп. ред. М. Романюк] – Л. : [б. в.], 2008 – 2013.
5. Стецько Я. Без національної революції немає соціяльної // Визвольний шлях . – 1980. – № 2. – С. 131–137.
6. Літопис УПА. Нова серія. – Т. 17: Осип Дяків-«Горновий»: Документи і матеріали / Упорядн. В. Мороз. – Київ; Торонто, 2011. – 1015 с.
7. Максим Орлик Ідея і Чин України. – к.: Українська видавнича спілка, 2001. – 216 с.

Basic principles of social politics of explorers of Ukrainian nationalism are examined in the article. Principles ofproperty, social justice, national unity are distinguished, thatwill allow to over come the consequences of imperial dependence of Ukraine.

Key concepts: *nation, social politics, social justice, national liberation.*

УДК 93/99(4/9)«1940–1945»

Павло Гай-Нижник
(м. Київ)

ВІД «НАЦІОКРАТІЇ» ДО «НОВОГО ЛАДУ»: СОЦІАЛЬНО-ГОСПОДАРЧИЙ ЛАД МАЙБУТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ОУН(б) ПІД ЧАС ІІ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1940–1945 рр.)

У статті висвітлюються основні засади соціально-господарчого ладу майбутньої Української Держави у політичній концепції ОУН(б) та їхні трансформації під час ІІ світової війни протягом 1940–1945 років.

Ключові слова: *соціальний лад, ОУН, державний устрій*

У лютому 1940 р. в ОУН остаточно було усталено факт розколу Організації, від якої відколовся т. зв. «революційний провід» на чолі з С. Бандерою, що

складався переважно з націоналістів другої «молодшої» ґенерації та її діячів, що провадили підпільну роботу «у Краї», а не в еміґрації (осідком політичного керівництва «бандерівців» був на той час Краків, тоді як провід українських націоналістів (ПУН), що визнавав за «вождя» ОУН А. Мельника, перебував здебільшого у Берліні [1, арк. 122–124]).

Тож перед новим проводом цієї частини (революційної) ОУН постала нагальна потреба засвідчити перед своїми прихильниками та суспільством власне бачення майбутньої Української держави, виробити концепцію її побудови, в тому числі й у сфері соціальної політики тощо. Завдання це, як і ухвалення нових програми і статуту Організації, мав розв'язати її «перший» (фактично – установчий) з часу створення і відокремлення революційного проводу ОУН Великий збір, що офіційно був проголошений «другим» Великим збором (другий збір (конгрес) ОУН відбувся 1939 р., що затвердив на чолі проводу українських націоналістів (ПУН) А. Мельника, проте прихильники С. Бандери не визнавали його легітимність). Другий Великий збір ОУН (її революційного проводу під очільництвом С. Бандери) відбувся 1–4 квітня 1941 р. у Кракові. Головною метою Збору було затвердження бандерівським (революційним) проводом ОУН свого окремішнього від мельниківського ПУНу становища, утвердження ідей українського націоналізму та постанов, що стосувалися політичного, військового, економічного та соціального життя українців. Збір розглянув тогочасне становище українського народу, намітив напрями подальшої боротьби, виробив програму й устрій ОУН, схвалив в основі діяльність революційного проводу Організації, обрав керівні органи тощо[1].

Що ж до *господарського й суспільного життя*, то, перш за все, уся економіка країни та соціальна сфера в майбутній Українській Державі у баченні ОУН(б)[2] були б підпорядковані плановій організації на засадах рівності усіх українців у своїх правах і обов'язках перед нацією й державою, а власником усієї землі й вод, підземних і надземних багатств, промислуй шляхів комунікації оголошувався сам Український Народ та його держава. Планувалася інтенсивна

[1] Докладніше дивіться мою працю «Тільки вповні Суверенна Українська Держава може забезпечити українському народові свобідне життя» (яку державну модель прагластворити ОУН(б) у 1941–1943 рр.)», опубліковану 2015 р. у науковому часописі «Гілея» [8, с. 61–71].

[2] У різні часи та частина ОУН, що об'єдналася навколо С. Бандери та в подальшому визнавала його особу за провідника, називалася по-різному: ОУН-революціонерів (ОУН-р), ОУН самостійників-державників (ОУН с-д), ОУН (бандерівці) чи ОУН (С. Бандери) – ОУН(б). Аби уникнути плутанини чи непорозумінь, а також за для зручності читача, я називатиму цю Організацію уніфіковано – ОУН(б).

розбудова усіх галузей народного господарства, щоби воно стало основою могутності Української Держави, за принципом:» пов'язання в цілому житті вільної творчої ініціативи праці й власності громадян — ініціативою, власністю, організованістю й контролем держави — в одну нерозривну цілість» [11, арк. 50; 17, с. 28—29;19, с. 28—29]. Крім того, у життя було би втілене «законне обмеження зисків, усунення всякої спекуляції та самоволі й недбальства в господарці», тобто застосована державна регуляція і контроль позичкової (кредитової) політики [11, арк. 50].

У майбутній Українській Державі мав бути запроваджений також «поділ на різні заняття й фахи та відповідно до цього виробничі й професійні організації, побудовані на засаді продукційного солідаризму й рівноправності всіх працюючих» [11, арк. 50; 17, с. 28;19, с. 28] (тобто фактично — класократичний солідаризм[3]), але при цьому відбувалося б «знищення всіх привілеїв, поділів і різниць на класи та усіх інших пережитків і пересудів» [11, арк. 50; 17, с. 30; 19, с. 30]. *У промисловості* мав бути застосований принцип: «фабрики й заводи — українським робітникам», але при цьому відбулася б передача у державну власність (націоналізація) важкої промисловості й транспорту. *У торговельній політиці* мав би бути застосований подібний підхід: «вільна торгівля нижчих ступенів» за принципом: «український хліб — українському народові, вільна ініціятива вільних людей; загальне й повне право власності на продукти своєї праці», натомість — практичне удержавлення загальної внутрішньої та зовнішньої торгівлі [17, с. 28—29;19, с. 28—29]. *Сільське господарство* мало розвиватися під гаслом: «Українська земля — українським селянам»[4].

Соціальний захист робітництва у промислових осередках ОУН(б) провадила під гаслами: за всебічну опіку держави над робітниками, за справедливу заробітну платню, за особисту свободу робітника, за самоуправу робітників у вільних професійних союзах тощо [17, с. 34;19, с. 34]. Відтак у майбутній Українській Державі нею передбачалося гарантувати: законну участь робітників у кермуванні й зисках підприємств, що обумовлювалася б правилом: «за кращу працю — краща платня»; забезпечення законом найменшої платні за працю, якої б вистачало на повне утримання робітника та його рідні;

[3]Про основні засади та принципи солідаризму докладніше дивіться у праці автора «Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні», опублікованій 2011 р. у науковому часописі «Гілея» [6, с. 5—24].

[4]Докладніше дивіться у моїй праці «Концепція основних засад сільськогосподарської (аграрної) політики майбутньої Української Держави в соціально-економічній моделі ОУН(б)», опублікованій 2016 р. у науковому часописі «Гілея» [3, с. 45—53].

забезпечення здорових умов праці в копальнях, на фабриках, верстатах та всіх місцях праці; забезпечення платних відпусток і задоволення всіх потреб щодо здоров'я й культури; загальне й повне забезпечення на старість (державна пенсія) та у випадках каліцтвай нездібності до праці всіх громадян (пенсія на інвалідність). Загалом же у державі планувалася *повна зайнятість усіх працездатних громадян*, позаяк «тільки праця й її видайність є мірилом вартості кожної одиниці та основоюїї суспільного становища»[11, арк. 50; 17, с. 28–29;19, с. 28–29].

Плановій організації державною владою підлягали б *сфери народного здоров'я*, дітонародження («розросту») й «тугости української раси» шляхом: «а) загальної, обов'язкової, безплатної лікарської опіки й використання всіх здобутків лікарських наук та лічничих заведень для цілого народу; б) допомоги багатодітним родинам; в) опіки й охорони матерів і дітей; г) піднесення стану народного відживлення, мешкання й рівня цілого життя; д) плекання фізичного здоров'я народу» [17, с. 29].*Шкільництво* мало розвиватися на базі загальної та безкоштовної освіти й особливого виховання здібнішої дітвори. Народ підлягав «перевихованню» у дусі власних традицій української історії, нового героїчного змісту української культури та через викорінення чужих розкладових впливів [11, арк. 50].

Основні світоглядні принципи ОУН(б) у 1941 р. були: ідеалізм, волюнтаризм, ідея створення людини нового типу, месіанізм, ідея органічності нації та вищості її інтересів над усіма іншими інтересами в суспільстві. Соціально-економічні проблеми трактувалися в дусі етатистського патерналізму. Держава представлялася як головний інститут, відповідальний за розв'язання соціально-економічних проблем. Соціальну злагоду в суспільстві мала забезпечувати також держава у поєднанні з корпоративно-професійними об'єднаннями[5].

Світоглядно ж, відчутних змін не відбулося і провідництво Організації й надалі сповідувало націократичний принцип будівництва державності.Один з провідних ідеологів бандерівської ОУН Д. Мирон стверджував, що націократія принципово відрізняється від демократії тим, що надає рівних умов і можливостей для усіх громадян займати найвищі громадські й державні посади, а також впливати і брати участь в управлінні державою, незважаючи на соціальне походження чи матеріальні статки людини. Тож, на його думку, націократія відкидає й унеможливлює право вирішувати долю держави

---

[5]Втілити у життя ці та інші засади соціально-господарчого й політичного ладу у відновленій Українській Державі, після її проголошення 30 червня 1941 р. у Львові, не вдалося через її швидку ліквідацію німецькою окупаційною владою [2, с. 52–57; 4, с. 51–60; 7, с. 71–81].

«анонімною масою», яка керується не інтересами нації, а лише прагненнями окремих партійних угруповань (як за «демократії»). Натомість націократія визначає місце особи в суспільстві та державі не за партійною приналежністю, а відповідно до громадсько-моральної оцінки та прав громадянина, за критеріями розумової чи фізичної праці людини [16, с. 114]. Відтак за умов безкласового суспільства й мала б (теоретично) відійти у минуле партійна система, яка була виразником класового протистояння, а суспільно-громадським виразником в державі стало бстаново-професійне представництво [21, с. 97, 132]. При цьому єдиною політичною й морально-національною силою (практично) мала залишитися саме ОУН. Людина ж у цій націократичній «колективістичній теорії суспільства», як цілком слушно зазначав В. Маркусь, мала другорядну вартість [15, с. 46].»Таким чином, — цілком небезпідставно виснує інший дослідник теорії націоналізму, — державний механізм, що його пропонували бандерівці на початку радянсько-німецької війни, мав усі ознаки авторитарного на рівні структури та функцій. Подібний корпоративний суспільний устрій існував під час правління Б. Муссоліні в Італії і, як відомо, не виправдав себе» [22, с. 302].

Натомість у серпні 1943 р. модель політичного укладу майбутньої Української Держави в програмових засадах бандерівської ОУН зазнала кардинальних змін, а поштовхом й спонукою до цього стали доповіді похідних груп з Великої України. Провід ОУН(б) визнавав, що боротьба «вступила в нову, вищу фазу. Крім радикальної зміни в тактиці, життя висунуло потребу зміни в самій організаційній структурі та в програмі ОУН» [20, с. 9].На той час,у травні 1943 р. до керівництва головним проводом ОУН(б) прийшов Р. Шухевич. Тож на ІІІ-му Великому (надзвичайному) зборі ОУН(б) у серпні 1943 р., яка з того часу офіційно була перейменована з ОУН революційної на ОУН самостійників-державників (ОУН с-д), програмові засади Організації зазнають суттєвих змін [13, с. 212—224; 14, с. 4—5, 19—21], як і трансформовано буде її бачення моделі майбутньої Української Держави[6].

Про причини й необхідність трансформації старих ідей і прийняття нової програми Л. Шанковський згадував наступне: «Виявилося, що багато з цих ідей не сприймаються українськими народними масами на Ц[ентральних] і С[хідних] У[країнських] З[емлях]. Українські народні маси відкидали, наприклад, рішуче провідницьку систему, бо досить вже мали провідницьких систем. Вони відкидали всякі моно партійні системи, заявляючись рішуче за

[6]Докладніше дивіться у праці автора «Перед нами знову і знову постає реальна і жива картина майбутньої державиУкраїни» (яку державу прагла створити ОУН(б) у другій половині 1940-х та у 1950/1960-х рр.)», що була опублікована у науковому часописі «Гілея» 2015 року [5, с. 71—79].

демократичний устрій і за парляментарну систему, в якій могли б себе проявити різні політичні партії. Деякі світоглядно-філософські засади західньоукраїнського націоналізму були тим масам просто осоружні, головно все те, що стосувалося до теорії т. зв. волюнтаристичного націоналізму з його аморальністю, макеявелізмом, виключністю й жадобою влади ініціативної меншости. Українські народні маси були за етичні принципі в політиці, за високу громадсько-політичну мораль, за толерантність і гуманність. Коли мова була за самостійну Україну, українські народні маси на Ц[ентральних] і С[хідних] У[країнських] З[емлях] не сприймали цієї ідеї абстрактно, але дуже інтересувались її конкретним змістом. Вони бажали знати, яка буде «самостійна Україна», який її державний і політичний устрій, як у цій самостійній Україні розв'язуватимуться соціяльні проблеми, який в ній буде лад... У зустрічі з широкими українськими масами на Ц[ентральних] і С[хідних] У[країнських] З[емлях], в щоденній важкій підпільній діяльності, західньоукраїнські націоналісти почали перевіряти те все, що було непридатне у новій дійсності... Таким чином, у новому поборницькому підпіллі творився і зростав новий ідейно-політичний зміст українського націоналізму. Остаточно цей зміст стверджено в постановах III-го Надзвичайного Великого Збору Українських Націоналістів, що відбувся в серпні 1943 року. В цьому зборі брали вже участь численні представники з Ц[ентральних] і С[хідних] У[країнських] З[емель], що мали значний, часто вирішальний голос у його рішеннях» [23, с. 21–22].

Саме з цих причин та умов, що кардинально змінилися з часу початку світової війни, у серпні 1943 р. ОУН(б) зібрала свій Третій Великий (надзвичайний) збір, який «розглянув минулу боротьбу і розробив плани на майбутнє» [25, арк. 53]. Його учасники усвідомлювали доленосність та переломність історичного моменту, коли «німецько-більшовицька війна докорінно змінила політичні відносини в Україні і створила нову ситуацію у політичному світі» [25, арк. 53–54]. Відтак, зазначалося провідниками ОУН(б), «у міру того, як зростає українська сила, перед нами знову і знову постає реальна і жива картина майбутньої держави України» [25, арк. 53–54], а отже цілком природно, що Організація за нових умов боротьби, яка очевидно, мала завершитися здобуттям державності, мусила висловитися й донести до своїх членів, прихильників і до всього українського народу власне бачення її державної моделі. Тож саме вироблені III Надзвичайним Великим збором програмні рішення ОУН(б) більше, ніж до того часу, як зазначалося у самих програмових постановах, уточнювали «суспільний лад нової України», яку планували побудувати націоналісти бандерівської течії після закінчення світової війни та краху імперських Німеччини та СРСР.

Отже, перш за все, єдиним ладом, «який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання у цілому світі», вважалася система вільних

народів у власних самостійних державах та усунення національного поневолення та експлуатації одного народу іншим. Саме тому, зазначалося у рішеннях Зборів, ОУН «бореться проти імперіалістів та імперій, бо в них пануючий народ культурно, політично та економічно використовує інші народи», зокрема проти Радянського Союзу і німецької нової Європи [25, арк. 53–54]. У такій Українській Державі, «у якій зможуть вільно, багато і культурно жити та розвиватися селяни, робітники та інтелігенція» й у якій не буде «поміщиків, капіталістів і більшовицьких комісарів, службовців НКВС і партійних паразитів» [25, арк. 53–54]. В Українській Державі уряд вважатиме інтереси народу за свій найвищий обов'язок. «Не маючи загарбницьких цілей та поневолених чужих територій і пригноблених народів у власній державі, – зазначалося у програмових постановах III Надзвичайного Великого збору ОУН(б), – *уряд України не затрачатиме часу, енергії і коштів на створення апарату гноблення», а натомість «спрямовуватиме всі економічні ресурси та людську енергію на утворення нового державного справедливого соціального ладу, а також на економічну розбудову країни і культурний розвиток народу»* [25, арк. 53–54].

Новий державний лад та нова соціальна система у відновленій Українській Самостійній Соборній Державі мали б базуватимуться на наступних основоположних принципах та засадах. У сфері *сільського господарства*, перш за все, планувалося знищення «експлуаторсько-кріпацької системи в організації сільського господарства», тобто – примусового колгоспного способу життя. При цьому ОУН(б) наголошувало, що вихідним принципом своєї позиції щодо селянського питання, виходить з того постулату, що «земля є власністю народу » [25, арк. 53–54]. З огляду на це ОУН(б) виступатиме за безкоштовну передачу селянам західноукраїнських областей земельних володінь поміщиків, монастирів і церков. Загалом же український уряд (тобто державний уряд, створений на базі бандерівської ОУН) не буде нав'язувати селянам ніякі форми землекористування[7].

Важка *промисловість* мала стати національно-державною, а дрібна – кооперативно-громадською власністю. При цьому робітники братимуть участь у керівництві заводами, а принцип управління мав бути «фаховий». У державі передбачалося встановлення загального 8-годинного робочого дня. Понаднормова ж праця могла б бути виключно добровільною, «як і кожна праця

---

[7]Докладніше дивіться у моїй праці «Концепція основних засад сільськогосподарської (аграрної) політики майбутньої Української Держави в соціально-економічній моделі ОУН(б)», опублікованій 2016 р. у науковому часописі «Гілея» [3, с. 45–53].

взагалі», а робітник у такому разі мав би отримувати за нею окрему платню. Загалом же оплата праці робітників прибуткових підприємств повинна бути справедливою, тобто такою, якої вистачатиме «для забезпечення матеріяльних та духових потреб цілої його сім'ї» [25, арк. 53–54]. При річних підрахунках доходів підприємств кожен робітник мав би отримувати: на кооперативних підприємствах – дивіденди (річна частка чистого доходу, що йому належить), на національно-державних підприємствах – премію. У державі було б оголошено свободу праці, вільний вибір професії і місця роботи, свободу робітничих спілок, скасовано так звану стаханівську систему, соціалістичні змагання та відмінено підвищення норм та інших видів експлуатації працюючих. *Ремісництво* також мало отримати вільний вибір, а ремісники – право добровільного об'єднування у великі майстерні (артілі) та право вийти з майстерні (артілі) й індивідуально виконувати ремісничу діяльність і вільно розпоряджатися своїми доходами (заробітками).

У *гендерній та сімейній політиці* ОУН(б) виступала за «повну рівність жінки з чоловіком в усіх громадянських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій, за першочергове право жінки на фізично легшу роботу, щоб жінка не шукала заробітку на праці в шахтах, рудниках та інших тяжких промислах і в наслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства» [25, арк. 54]. Батько родини, окрім звичайної загальної винагороди за виконану роботу, мав би одержувати надбавку на утримання своєї дружини та неповнолітніх дітей. Лише за таких обставин, зауважувалося III Великим збором, жінка зможе виконувати важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері та вихователькі молодого покоління.

В *освітніх засадах та молодіжній політиці* ОУН(б) прагнула, аби в новоствореній Українській Державі було обов'язкове відвідування дітьми середньої школи. При цьому піднесення освіти й культури широких народних мас передбачалося шляхом розширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кінотеатрів, театрів тощо. Водночас мала бути більш розгалужена система вищої та середньої спеціальної освіти, постійно збільшуватися кількість висококваліфікованих кадрів у всіх сферах життя. В Українській Державі мав бути забезпечений вільний доступ молоді до усіх вищих навчальних закладів, а студенти – стипендією, матеріальною допомогою, житлом та засобами навчання. Державою мав гарантуватися всебічний гармонійний розвиток молодого покоління (моральний, духовний і фізичний) та «вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства» [25, арк. 54]. *Працююча інтелігенція* мала би користуватися державною пошаною й отримати такі моральні умови праці, щоб інтелігент, «будучи цілком спокійний про завтрашній день та про долю сім'ї, міг віддатися

культурно-творчій праці, мав потрібні умовини для праці над собою, постійно збагачував свої знання та підвищував свій розумово-культурний рівень» [25, арк. 54].

У галузі *охорони здоров'я та соціального страхування*, згідно з планами ОУН(б), в майбутній Українській Державі мало б бути запроваджено повне страхування старості усіх працюючих, а також страхування від хвороби і нещасного випадку (каліцтва). Серед основних заходів з охорони здоров'я пропонувалися: розширення мережі лікарень, санаторіїв, будинків відпочинку, а також збільшення різновидів лікарських професій. Працюючі мали отримати право на безоплатне користування всім обладнанням з охорони здоров'я. Для дітей і молоді передбачався особливий державний захист, збільшення чисельності дитячих садків, санаторіїв, таборів відпочинку та спортивних організацій. Усідіти та молодь повинні були б бути охоплені державними закладами опіки та виховання.

Нову звільнену країну ОУН(б) бачила як державу рівності усіх громадян України незалежно від їх національності у всіх державних правах та обов'язках, з гарантованим правом на працю, заробіток і відпочинок. Державу, в якій пануватиме вільна культура, героїчна високодуховна мораль, загальна солідарність, дружба, дисципліна та згідність [25, арк. 55].

Водночас оновлений проект державної моделі засвідчив не лише відкинення націоналістами-бандерівцями комуно-радянських принципів господарчої організації суспільства, а й заперечення капіталістичного шляху розвитку економічних взаємин; натомість визнавалася як колективна, так і індивідуальна власність, а загалом в державі домінантною мала б стати національно-державна власність у промисловості (великий бізнес), кооперативно-колективна для середнього бізнесу та усі види власності й організації справи для малого бізнесу, ремісництва та селянського господарства.

Вищезазначене свідчить, що в економіці провідні діячі ОУН(б) були прихильниками соціалістичних господарчих теорій[8], декларації яких сприяли

[8]Принагідно зауважу, що соціалістичну спрямованість соціально-економічної програми ОУН(б) було помічено й радянською розвідкою (зокрема її фронтовими політичними управліннями). Так, наприклад, начальник політуправління І Українського фронту генерал-майор С. Шатілов повідомляв, між іншим, у цілком таємному політдонесенні від 8 березня 1944 р. «про діяльність українських націоналістів у західних районах України», що III надзвичайний з'їзд ОУН в серпні 1943 р. прийняв програму Організації, де «демагогічно викладаються деякі соціалістичні принципи й рішучо відкидається радянська система та створені нею державні, політичні, господарські і культурні форми управління» [24, арк. 198–211].

також загальне захоплення на той час ідеями соціальної рівності та побудови безкласового суспільства, а свобода господарчої ініціативи обмежувалася б вимогами соціальної справедливості, суспільної рівноваги та державного планування тощо.

Ось як визначав свою позицію у цій сфері сам провід ОУН(б) у 1943 р.: «Історичну еволюцію нації в монолітну суспільність хоче ОУН приспішити шляхом *знищення всіх економічних і соціяльних нерівностей*. Вважаємо, що в сучасну історичну добу є всі дані для побудови такого економічного ладу, який дасть рівні шанси праці, заробітку всім громадянам. Знищуючи всі форми експлуатації клясиклясою, створимо в Україні справедливий суспільний лад.

Тільки при такому суспільному ладі буде запорука, що державна влада не стане на службі одній клясі, буде організуючим, плануючим і керуючим органом цілого народу.

Ідеалом нової суспільности є вільна одиниця. Вільний почин людини буде основною рушійною силою суспільного життя. Але цей вільний почин може йти тільки в суспільному напрямі і не сміє в жодному разі йти по лінії шкурницьких інтересів та в результаті вести до визиску інших «вільних» людей, подібно як це буває в умовинах капіталізму» [20, с. 10].

Прикметно, що попри присутність згадок про виробничо-професійний поділ, безкласове суспільство та домінацію-мету — здобуття Української Держави, від серпня 1943 р. (після III Великого збору ОУН) у теорії держави бандерівської ОУН з'являються виразні консервативні та ліберально-демократичні дефініції. Так, зокрема, з'явилася теза, що «ідеалом нової суспільності є вільна людина», а соціально-політичний лад майбутньої держави визначався вже не як «націократія», а як «новий лад».

У програмових засадах бачення ОУН(б) моделі майбутньої Української Самостійної Соборної Держави від 1943 р. відсутніми були питання конституціоналізму, парламентаризму, виборчої та політичної систем, адміністративної та судової організації влади тощо, проте слід зважувати на буремність часу (коли та за яких умов готувалися прийняті Великим збором постанови) й зауважити на тому, що керівництво ОУН(б) прагло у той конкретний історичний період визначитися й донести до народного загалу своє бачення держави та суспільно-господарчого ладу в ній саме з тих нагальних питань, які найбільше викликали зацікавленість людності і були затребувані на відповіді тогочасними широкими народними масами.

Значення державотворчих та світоглядних постанов III Великого (надзвичайного) збору для поширення впливу та історії розвитку ОУН(б) важко переоцінити. Зміни у програмі та нові акценти у баченні засад

побудови УССД були зумовлені не лише внутрішньоукраїнськими та зовнішніми військово-політичними обставинами, але й необхідні були самій ОУН бандерівського крила, що набирала нових сил, яка почала активно опановувати центральні та східні українські землі й яка життєво потребувала оновленої ідеології та оновленого державобачення за нових умов на тепер вже загальноукраїнському (загальнонародному) обширі своєї діяльності.

Разом з тим, хоча бандерівська ОУН, як єдиний («одинокий») «керівник революційно-визвольної боротьби», жорстоко оберігала своє становище ґеґемона, тим не менш 1943 р. її провід, вочевидь прагнучи спростувати закиди інших українських партій та організацій у намірах узурпувати не лише керівництво в УПА та у національно-визвольному спротиві, а й встановити диктатуру у майбутній державі, заявив, що «ОУН не бореться за Україну для себе, вона не бореться за владу на Україні ані за форму влади», додаючи, що *«про владу і її форму буде рішати сам нарід і його найкращі представники»* [20, с. 12, 22]. Варто також пам'ятати, що й самі творці програмових постанов усвідомлювали невичерпність та незакінченість проекту від ОУН(б) щодо запропонованої моделі майбутньої Української Держави. «Постанови ці – це здобуток нашої політичної теорії і практики останніх двох років. Вони являються конкретним оформленням ідеї майбутньої української держави. Життя і дальша боротьба принесуть нові здобутки, вони дадуть можливість оформити програму ще більш чітко й детально» [20, с. 10–11].

Певні уточнення й доповнення були задекларовані вже за рік, у липні 1944 р., у Відозві ОУН(б) до українського народу у зв'язку зі створенням 10–15 липня 1944 р. Української Головної Визвольної Ради (УГВР)[9], що являла

[9]Восени 1943 р. у середовищі головного командування УПА виникла ідея створення представницького органу, покликаного здійснювати політичне керівництво визвольною боротьбою в Україні. Після прорахування великої підготовчої роботи у першій половині липня 1944 р. неподалік від Самбора на території, захищеній УПА, відбувся установчий великий збір Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Головою президії УГВР став К. Осьмак, членами президії – І. Вовчук, І. Гриньох, В. Мудрий. Головою Генерального секретаріату (уряду) УГВР став Р. Шухевич, його членами – Р. Волошин, М. Лебедь та ін. Формально УПА було підпорядковано УГВР. Представники ОУН(м) відмовилися увійти до УГВР, оскільки ОУН(б) зберігала фактичний контроль над повстанською армією. На установчому великому зборі УГВР обговорювалося й питання про ставлення до Німеччини, відповідь на яке загалом зводилася до того, що «політично зв'язуватися сьогодні з Німеччиною неможливо».

собою певного роду еміграційний багатопартійний український національно-визвольний передпарламент, найвпливовіше представництво в якому мала саме бандерівська ОУН. У відозві, зокрема, заявлялося, що ОУН(б) бореться за Українську Державу, в якій був би дійсно «народний демократичний устрій» і справедливий соціальний лад, а також такий політичний лад, котрий забезпечував би владу за народом «шляхом справжніх вільних виборів до усіх державних органів влади від найвищих до нижчих», який гарантував би усі права та свободи людини і громадянина без різниці раси, національності, релігії та політичних переконань [10, арк. 208–215]. Далі у Відозві проголошувалися вищенаведені тези, прийняті 21–25 серпня 1943 р. на III Великому (надзвичайному) зборі ОУН й подавався заклик до народу підкорятися справжньому українському парламентові та урядові – УГВР тощо.

Ці ж постулати було підтверджено й у Декларації Проводу ОУН (р.-б.), виданому в травні 1945 р. у зв'язку із закінченням Другої світової війни. Щодо основ державного будівництва було, зокрема, зазначено, що: революційна боротьба продовжується в загальному фронті пригнічених народів; державне будівництво опиратиметься на революційні національні сили; прогресивна програма державної моделі, що є синтезом усіх здорових соціальних надбань минулого та тогодення, сміливо вказує народові шляхи нового змісту державного життя і нового типу безкласового суспільства, яке, як наголошувалося, є метою соціальної перебудови й найбільш прогресивним шляхом. У Декларації, зокрема, зазначалося, що за час «шістнадцятирічної визвольно-революційної боротьби оформилися й утвердилися, зокрема в другій світовій війні, вартості, що для українського народу стали єдино незалежними правдами», а саме: «прогресивна програма, що синтезує всі здорові соціяльні надбання минулого й сучасного та сміло накреслює органічні для народу напрямні в побудові нового змісту державного життя та нового безкласового суспільства» [12, арк. 370–386; 17, с. 123].

Тож, попри внутрішню дискусію, ОУН продовжувала залишатися на позиціях побудови безкласового суспільства, соціальної справедливості із жорсткою домінантою-регулятором – державою, а від 1943 р. теорію «націократії» змінила концепція «нового ладу». Невдовзі у матеріалах конференції ОУН(б) від 1950 р., що мали назву «Уточнення і доповнення до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН», майбутній соціально-політичний устрій державної України вже визначався не як «новий лад», а як «демократичний лад», який, на противагу твердженням ОУН ще дворічної давнини, гарантуватиме «свободу політичних і громадських організацій».

Література:

1. Архив внешней политики Российской Федерации (АВПРФ). – Ф. 06. – Оп. 3. – Т. 12. – Спр. 138.

2. Гай-Нижник П. П. Відновлення Української Держави Актом 30 червня 1941 р. / Павло Гай-Нижник // Держава у теорії і практиці українського націоналізму. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції, Івано-Франківськ, 26–27 червня 2015 р. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – С. 52–67.

3. Гай-Нижник П. П. Концепція основних засад сільськогосподарської (аграрної) політики майбутньої Української Держави в соціально-економічній моделі ОУН(б) / Павло Гай-Нижник // Гілея. – 2016. – Вип.105 (№2). – С. 45–53.

4. Гай-Нижник П. П. Організація та повноваження місцевих органів урядування відновленої Української держави після проголошення Акту 30 червня 1941 року / Павло Гай-Нижник // Гілея. – 2016. – Вип.112 (№9). – С.51–60.

5. Гай-Нижник П. П. «Перед нами знову і знову постає реальна і жива картина майбутньої держави України» (яку державу прагла створити ОУН(б) у другій половині 1940-х та у 1950/1960-х рр.) / Павло Гай-Нижник // Гілея. – 2015. – Вип. 95 (№4). – С. 71–79.

6. Гай-Нижник П. П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні / Павло Гай-Нижник // Гілея. – 2011. – №44 (2). – С. 5–24.

7. Гай-Нижник П. П. Ставлення вищого керівництва німецького Райху до Акту проголошення відновлення Української Держави у 1941 р. й військово-політична тактика Проводу ОУН(р) у 1941–1943 рр. / Павло Гай-Нижник // Гілея. – 2016. – Вип.110 (№7). – С. 71–81.

8. Гай-Нижник П. П. Тільки вповні Суверенна Українська Держава може забезпечити українському народові свобідне життя» (яку державну модель прагла створити ОУН(б) у 1941–1943 рр.) / Павло Гай-Нижник // Гілея. – 2015. – Вип. 97 (№6).– С. 61–71.

9. Гай-Нижник П. П. Українська Держава: історична доконаність і розвіяна параллельна дійсність (Акт 30 червня та революційне державотворення під проводом ОУН(р) у 1941–1942 рр. як вияв національного чину та символ суверенних прагнень українського народу) / Павло Гай-Нижник // Гілея. – 2015. – Вип.98 (№7). – С. 49–65.

10. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 35.

11. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 4.

12. ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. 27314. – Т. 2.

13. З програмних постанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН (С. Бандери) 21–25 серпня 1943 р. //ОУНі УПА в 1943 році: Документи. – К., 2008.

14. Літопис УПА. Нова серія. – Т. 2. Волинь і Полісся. УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали. – К.; – Торонто, 1999.

15. Маркусь В. Півстоліття ОУН (1929–1979) / В. Маркусь // Сучасність. – 1979. – Ч 4.

16. Орлик М. Ідея і Чин України / М.Орлик. – К., 2001.

17. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – Б.м., 1955.

18. ОУН і УПА в 1943 році: Документи. – К., 2008.

19. Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – 1955.

20. Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. – Б.м., 1943.

21. Сагайда І. Великі питання / І. Сагайда. – Регензбург, 1947.

22. Трофимович В. Державотворчі ідеї проводу ОУН в Україні (1940–1950) / Володимир Трофимович // Український визвольний рух. – Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – Лв.: Центр досліджень виз-вольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007.

23. Шанковський Л. Похідні групи ОУН /Л. Шанковський. – Мюнхен: Український самостійник, 1959.

24. Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации (ЦА МО РФ). – Ф. 32. – Оп. 11289. – Спр. 587.

25. Bundesarchiv-Militararchiv (BArch-MA) in Freiburgim Breisgau (Федеральний військовий архів у Фрайбурзі). – Ф.RW 5. – Спр. 464.

The articl covers the basic principle sof socio-economic system of the future Ukrainian State in the political concept of the OUN (b) and their transformation during World War II during 1940–1945 years.

***Keywords**: socialorder, OUN, political system*

Богдан Галайко
(м. Київ)

ПІДСТАВИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІАЛ-НАЦІОНАЛІЗМУ

У статті проаналізовано основи та історичні витоки сучасного українського соціального націоналізму. Окреслено доволі велику базу теоретичних напрацювань та перспективну практичну площину ідей соціал-націоналізму.

Ключові слова: *соціальний націоналізм, світогляд, ВО «Свобода», Україна, партія.*

Сьогодні щораз активніше в українському суспільстві обговорюються питання світогляду та ідеологій. Зокрема, щораз більшої популярності набувають націоналістичні ідеї.

В новітній історії України справжній прорив націоналізму відбувся у 2012 році, коли вперше в українському парламенті було сформовано націоналістичну фракцію Всеукраїнським об'єднанням (далі – ВО) «Свобода». А згодом один з очільників партії Руслан Кошулинський посів посаду заступника голови Верховної Ради України.

До цього часу присутність націоналістів в українському законодавчому органі мало поодинокий характер. Окремої уваги заслуговують ідеї сучасного українського соціал-націоналізму, виразником якого є ВО «Свобода», основи якого спробуємо окреслити у цій розвідці.

Дослідженню світоглядових ідей та діяльності українських правих партій та середовищ у 1990–2000-х р. присвячені публікації Сергія Адамовича, Олега Багана, Олексія Гараня, Руслана Зелика, Юрія Михальчишина, Валентина Мороза,Олександра Сича, та ін.

Сучасний український соціал-націоналізм можна виводити з початку 1990-х років. У Львові 13 жовтня 1991 року було засновано Соціал-Національнупартію України (з 2004 р. – Всеукраїнське об'єднання «Свобода». В основу свого світогляду партійці поклали ідеологію соціального націоналізму, що позначилося й на назві партії. Найбільший вплив на формування поглядів молодих партійців відіграли праці довголітнього сподвижника Степана Бандери Ярослава Стецька. Власне члени СНПУ намагались поєднати напрацювання націоналістів-попередників та тогочасні реалії [4, с. 56–59].

Ідеологія ВО «Свобода» базована на поглядах Я. Стецька особливо актуальні сьогодні в часі новітньої російсько-української війни, зокрема

Я.Стецько пише: «український вояк буде спокійно захищати українську державу, свідомий, що вона дбає про його рідню і всі здобутки соціальної революції, що вона несе українському народові, будуть в першу чергу і його» [16, с. 300].

На думку деяких сучасників «Соціал-Національна партія України (СНПУ) своєю діяльністю та безкомпромісною позицією заклала еталонні основи ідеологічного обличчя, зовнішнього стилю та вулично-силового драйву українського націоналізму XXI століття. Спочатку в СНПУ існувала й активно використовувалась оригінальна початкова програма зразка 1991–1992 років, що стала свого часу проривом соціал-націоналізму» [13].

Зокрема у програмі СНПУ зазначалося: «п. 2. У своїй діяльності СНПУ керується ідеологією соціал-націоналізму, в основі якої нація і її добробут, а також людина, якій повернуто почуття честі і особистої гідності, людина, яка культивує в собі дух боротьби і керується не поняттями добра і зла, а принципом справедливості». Наголошувалося й на виховному аспекті: «п. 3. В основу виховання соціал-націоналізм кладе розвиток патріотизму, релігійної свідомості незалежно від конфесійної приналежності, спорт і естетику». У програмі акцентувалася увага на важливості соціальної складової – «п. 26. СНПУ гарантує ліквідацію безробіття, надійний соціальний захист усіх громадян України», «п. 30 СНПУ передбачає в недалекому майбутньому на Україні період ще небаченої політичної і економічної кризи, катастрофічне падіння рівня виробництва, масове безробіття, а тому для спасіння України, для добробуту її громадян і світової громадськості, очолює українську революцію» [13].

Ці ж тези та бачення більш ширше та докладніше розгорнуті у «Програмі захисту українців» – програмовому документі ВО «Свобода», сформованій і поширюваній у 2000-х роках. Зокрема, окрім національної складової, цілий другий блок програми стосується соціальних питань (II. Народне господарство. Економічна незалежність та соціальна справедливість) [12].

Щодо основ світогляду та ідеології партії, то її лідер Олег Тягнибок зазначає: «Всеукраїнське об'єднання «Свобода» вважає Ярослава Стецька натхненником своєї ідеологічної ідентичності соціального націоналізму, а його працю «Дві революції» програмовою. Саме в цій праці він вказав на ті чинники, які зроблять українську революцію переможною: «Наша революція всенародна, йдемо з народом, який тісно поєднує справу соціяльного визволення із національною незалежністю» [17].

О. Тягнибок наголошує, що «у власній державі національне визволення передбачає визволення соціальне та особисте» [17]. Про соціальну та національну справедливість лідери ВО «Свобода» наголошували в рамках проведення різноманітних акцій та велелюдних маршів. Останні відбувалися у різних куточках України, зокрема доволі чисельні протягом останніх років [10].

Ярослав Стецько щодо української революції наголошує, що: «...Ідея української соціяльности не включена в українську революцію, себто у визвольну війну, означає її поразку. Немає сумніву: вирішальним є чинник національний, але він мусить бути виповнений українським змістом у кожному відношенні, також у соціальному» [16]. Продовжуючи думку він заначає: «Найвищою формою прояву волі нації є національна держава. Ця ідея, схоплена Організацією Українських Націоналістів як Українська Самостійна Соборна Держава, стала метою в умовах національно-визвольної стратегії націоналізму у 20 столітті. Її необхідність була настільки яскравою, що формулювалася імперативом «Здобудеш Українську державу або загинеш у боротьбі за неї»«[17].

На думку Юрія Михальчишина «ідеєю соціал-націоналізму є Ідея Нації – тотального та універсального домінування спільноти Духу й Крові» [5]. Його доповнює заступник Голови ВО «Свобода» з ідеологічних питань Олександр Сич, наголошуючи, що сьогодні за зміст нашої держави йде боротьба між неоколоніально-російськими, ліберально-космополітичними та національними силами й виходячи із змісту цієї боротьби Ідею Нації можна сформулювати так – «Наповнити Українську державу українським національним змістом» [15, с. 31].

О. Сич наголошує, що «...в Україні протягом всіх років Незалежності відбувається перманентна національна революція. Своєю дією вона охоплює не тільки політичну, але й всі інші сфери життя й триватиме доти, аж поки сума національних ознак української державності у кожній із них не набере критичної маси та незворотної дії» [17, с. 32].

Тому головною своєю метою СНПУ, а пізніше ВО «Свобода» визначала розбудову незалежності Української соборної держави на засадах національної та соціальної справедливості [4, с. 57].

Водночас слід відзначити, що основи українського соціального націоналізму простежуємо ще й у попередні епохи.Так, у період ранньомодерної доби практично усі козацькі повстання першої половини XVII ст. у Речі Посполитій містили в своїй основі соціальну і національну складові боротьби за права, віру та державність [7, с. 26].

Про важливість національних та соціальних питань у визвольній боротьбі писали українські митці у XIX ст. Найчіткіше це простежуємо у творчості Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Лесі Українки.

Традиційно початки українського організованого націоналізму виводять від Братства тарасівців. У їх програмовому творі «Professiondefoi (Символ віри) молодих українців» чітко простежуємо важливість як національної, так і соціальної складових. «В справах социяльно-економічних працюватимемо в дусі такого ладу, в якому немає місця, ні панови, ні мужикови, ні вискувачеви,

ні визискуваному, а є місце ціловкраїнській національній родині, що складається з рівних проміж себе правом, можливо однаково забезпечених, національно сьвідомих братів працівників» [14, с. 25].

На важливості національного і соціального чинників наголошував один із засновників українського націоналізму Микола Міхновський на сторінках «Самостійної України» [7].

Українська народна партія, створена у 1902 році на базі РУП, а згодом у 1917 року перейменована на Українську партію самостійників-соціалістів (УПСС) в основу своєї програми поклала ідеї та бачення останнього. У ній також наголошувалося на важливості поєднання соціальної та національної складових для успішного розвитку України [14]. Безперечно УПСС була під впливом пануючих у той час соціалістичних ідей, проте чітко простежується відстоювання національного питання, а згодом і здобуття власної держави.

Ці ж складові спостерігаємо в документах Конгресу Українських Націоналістів 1929 р. Окремі блоки становили питання соціальної політики та соціально-економічні постанови: «Українська Держава буде змагати до осягнення господарської самовистачальності нації, збільшення народнього майна та забезпечення матеріального благо биту населення, шляхом розбудови всіх галузей народнього господарства. Господарське життя країни буде побудоване на основі співпраці держави, кооперації та приватного капіталу. Поодинокі ділянки народнього господарства будуть розділені між ними, будь стануть предметом їх рівночасного й рівнорядного діяння, у залежності від користностицього для цілости народнього господарства та для інтересів держави...» [11].

У програмових документах Другого великого збору ОУН наголошувалося: «Наш змаг іде: за національну засаду організації світу, за націю, а не клясу, за ідеалізм, а не матеріялізм, за державу праці і соціяльної справедливости...» [2].

Один з чільних діячів націоналістичного руху першої половини XX ст. Зенон Пеленський наголошував: «Визволюючись назовні національно, ми мусимо визволитись теж поміж собою й соціально. Ми можемо гордитися, що нині ми йдемо у першому ряді в поході ідеї соціальності. Ми нині наче віднайшли велику ідейну лінію нашої історії. Нині знову ми маємо можливість витворити в себе новий тип державності, кращої й досконалішої від усього змертвілого оточення. Як і колись, так і тепер революція й ідея української соціальності відкриває перед нами величезні можливості розвитку» [10].

Думку продовжив його соратник Євген Онацький: «Ми нікого не шукаємо. Ми ні на кого спеціально не надіємося. Ми не хочемо і не можемо зраджувати свого гасла — віри у власні сили, що, на службі однієї святої ідеї — власної Великої Держави» [9].

Сучасний теоретик українського соціал-націоналізму Юрій Михальчишин дає власні визначення базовим поняттям соціал-націоналізму. Зокрема,

«Нація – це вища форма соціальної єдності, кровно-духовна спільнота, витворена в межах чітко окресленої етнічної території хвилею історичної енергії, спрямованою в майбутнє. Нація та держава в ідеалі як категорії співвідносяться між собою як зміст і форма. Соціал-націоналізм виступає за соціалістичну модель справедливості в економіці, за націократію в державному будівництві та антиглобалізм у зовнішній політиці». «Соціалізм– це модель економічної системи, яка ставить за мету задовольнити потреби суспільства в матеріальних та духовних благах, на відміну від капіталізму, метою якого є отримання максимального прибутку за допомогою експлуатації та привласнення чужої праці. Соціалізм є виявом націоналізму в царині економіки. Його основоположними принципами є:1. Примат політики над економікою; 2. Націоналізація промисловості та землі, соціалізація засобів виробництва; 3. Планування розвитку економіки суспільством, а не капіталом; 4. Участь трудівників в розподілі прибутків на правах співвласників національного багатства; 5. Господарська самодостатність спільноти (автаркія)»[5]. Натомість «Націократія– це тип політичного режиму, що базується на інституціоналізованому політичному представництві титульної нації та прямому народовладді у безкласовому суспільстві, які є результатом революційної творчості, а не бюрократичного державного будівництва. Примат прав титульної нації на гармонійне універсальне представництво в контексті формування політичних інститутів реалізовується на противагу догматам міжнародних стандартів про «права людини». Пряме народовладдя полягає в безперешкодній особистій реалізації громадянами принципу народного суверенітету в діяльності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади без посередництва так званої «політичної еліти». Безкласове суспільство є суспільством, у якому ліквідовано антагоністичні класи і паразитарні групи та встановлено гармонійні продуктивні взаємовідносини між усіма суспільно-корисними верствами населення» [5].

Ю. Михальчишин наголошує: «За формою соціал-національна революція поділяється на дві органічно пов'язані складові: соціальну та національну. Соціал-національна революція за змістом є націократичною в державно-правовій сфері та соціалістичною в економічній царині. Соціалістична складова революції передбачає ліквідацію антиукраїнської системи олігархічного капіталізму всередині країни та боротьбу проти глобалізації як форми експансії транснаціонального капіталу у вільні від цієї зарази куточки планети [6].

Ці ж речі зазначає і один з молодих лідерів ВО «Свобода» Андрій Іллєнко: «Наша революція буде одночасно національною і соціальною. Національне – це мета, соціальне – шлях до цієї мети. Нам потрібно звільнити українську націю від національного приниження та соціального визиску...Соціал-національна революція може здійснитися різними шляхами – і шляхом перемоги на виборах, і шляхом всенародного зриву [3]. Ще один із очільників

ВО «Свобода» О. Сич, аналізуючи революційні процеси в Україні протягом останнього 25-ліття, обґрунтовує, що черговий революційний зрив в Україні матиме соціальний характер і антиолігархічну спрямованість [17].

Дослідник Валентин Мороз наголошує, що «світ XXI століття приречений на націоналізм», більше того, новітній націоналізм буде соціальним за своїм наповненням і характером [8, с. 10, 13].

Сьогодні відчувається глобальна криза як економічної моделі, так і штучних мультикультуралістичних моделей суспільства ідентичностей. Паралельно панівні фінансово-промислові еліти світу продовжують обороняти цінності глобалізму, окреслюючи національне відродження маніпулятивним терміном «популізм».

Водночас у Європі та світі спостерігаємо ренесанс націоналізмів, який можемо окреслити як третю хвилю національного відродження. У сусідніх до України країнах – Литві, Польщі, Угорщині сьогодні при владі національно орієнтовані консервативні сили. У США спостерігаємо аналогічні процеси, коли у суспільстві домінують традиційні консервативні погляди. Власне остання президентська кампанія 2016 року у США стала тріумфальним поверненням націоналістичних цінностей у велику політику.

Таким чином, історичні витоки світогляду українського соціального націоналізму простежуємо ще у час ранньомодерної доби. Безперечно, найбільшого розвитку теорія націоналізму набула у XX ст. Значний вплив відіграли ідеологи Організації українських націоналістів у середині XX ст. Нового поштовху та чіткого окреслення сучасний соціал-націоналізм набув у 1990–2000-х рр. з часу відновлення української державності та діяльності СНПУ-ВО «Свобода». Спостерігаючи сучасні реалії в країні та світі, розуміємо, що власне ідеї українського соціального націоналізму здобувають щораз більшу підтримку українського суспільства та здатні вивести державу із системної кризи.

Література:

1. Відозва Другого Збору Українських Націоналістів. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vatra.cc/sotsial-natsionalizm/vidozva-druhoho-zboru-ukrayinskykh-natsionalistiv-1939.html

2. Іллєнко Андрій. Нотатки про соціал-національну революцію. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vatra.cc/sotsial-natsionalizm/notatky-pro-sotsial-natsionalnu-revolyutsiyu.html

3. Зелик Р. Історія СНПУ-ВО «Свобода» // Основи націоналізму. Курс І. / РусланЗелик. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – С. 56–71.

4. Михальчишин Ю. Аксіоми соціал-націоналізму. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vatra.cc/sotsial-natsionalizm/aksiomy-sotsial-natsionalizmu.html

5. Михальчишин Ю. Підстави соціал-національної революції. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vatra.cc/sotsial-natsionalizm/pidstavy-sotsial-natsionalnoyi-revolyutsiyi.html

6. Міхновський Микола. Самостійна Україна. На чужині: Видавництво «Український патріот». 32 с.

7. Мороз Валентин. Націоналізм XXI ст. Львів: Сурма, 1997. – 23 с.

8. Онацький Є. «Імперіялізм духа»/ Євген Онацький– Перемишль: Наш край. – 1930. – 27 с. Цит за: Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vatra.cc/yevropa/yevhen-onatskyy-dvi-revolyutsiyi.html

9. Офіційна сторінка ВО «Свобода».Електронний ресурс. Режим доступу:http://svoboda.org.ua/news/events/00013595/

10. Пеленський З. Ідея української соціальності. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vatra.cc/nashi-klasyky/zenon-pelenskyy-ideya-ukrayinskoyi-sotsialnosti.html

11. Постанови Конгресу Українських Націоналістів. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vatra.cc/sotsial-natsionalizm/postanovy-konhresu-ukrayinskykh-natsionalistiv-1929.html

12. Програма захисту українців. Електронний ресурс. Режим доступу: http://svoboda.org.ua/party/program/

13. Програма Соціал-Національної Партії України. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vatra.cc/sotsial-natsionalizm/prohrama-sotsial-natsionalnoyi-partiyi-ukrayiny.html

14. Програма Української партії самостійників-соціалістів. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vatra.cc/nashi-klasyky/prohrama-ukrayinskoyi-partiyi-samostiynykiv-sotsialistiv-1917.html

15. Програмові засади братства Тарасівців. // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Т.1. Документи і матеріали. Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. Сучасність, 1983. – С. 19-25.

16. Сич О. Ідеологічні основи українського націоналізму // Основи націоналізму. Курс І. / Олександр Сич. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2008. – С. 25–40.

17. Сич О. Наступна революція матиме соціальний характер та антиолігархічну спрямованість / Олександр Сич // IV Бандерівські читання. «Як завершити українську революцію». – Київ, 2017. – С. 32–41.

18. Стецько Я. Дві революції / Ярослав Стецько // Визвольний шлях. Кн. 3. – Лондон, 1970. – С. 296–303.

19. Тягнибок Олег. Ярослав Стецько – ідеолог соціального націоналізму (до сторіччя Провідника ОУН). Електронний ресурс. Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/tiahnybok/4f180ec29411f/view_prin

The articles analyzes the origins and historical foundations of modern social Ukrainian nationalism.Outlined a rather large base of theoretical developments and practical level promising ideas social-nationalism.

Keywords: *social nationalism, ideology,All-Ukrainian union «Svoboda», Ukraine, party.*

УДК 316.42 (477)

Михайло Гордієнко
(м. Ірпінь)

ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В НАЦІЄТВОРЧІЙ ВІЗІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджується ієрархія пріоритетів соціальної політики та її роль у подоланні кризових явищ сьогодення. Аргументується теза про те, що ключові засади державотворчої стратегії постколоніальної України мають базуватися на органічному зв'язку двох концептуальних ідей – соціальної та національної. Первинним має бути мобілізація ресурсів для утвердження національних цінностей, переконань, ідей, які створюють другий фронт у боротьбі проти неоімперського тероризму Московії, корумпованої влади та виступають провідним чинником інтеграції українського суспільства. Автор констатує: соціальна політика держави, що детермінується інтересами титульної нації – це основа формування української перспективи.

Ключові слова: *держава, соціальна політика, нація, пріоритети, цінності, криза, влада, ресурси, суспільство.*

Вже більше чверть століття Україна існує як незалежна держава. За цей проміжок часу нам довелося пройти через буремні події трьох революцій і долати гібридні виклики зовнішньої агресії. Сьогодні на порядку денному українського політогенезу стоїть питання збереження державного суверенітету, наповнення його національним змістом й демократичними цінностями. Вирішення цих проблем напряму корелюється із дієвістю соціальної політики. Досвід становлення політичної суб'єктності багатьох країн переконливо засвідчує, **ефективний менеджмент у соціальній сфері є сприятливим підґрунтям для успішного державотворення й національної консолідації.** Руйнівні процеси набирають обертів переважно в зв'язку з наростанням соціально-економічної кризи. Поняття «соціальної політики» не має усталеного академічного визначення і корелюється із конкретними реаліями. Постмайданна Україна знаходиться в екзальтовано-конфронтаційних реаліях, які програмуються війною з Московією, гострою економічною кризою, депопуляцією нації, екологічними викликами, зменшенням чисельності працюючого населення, зростанням безробіття, проблемами з якісною освітою, релігійними протиріччями, масштабною корупцією тощо. Звідси випливає **мета** цього дослідження: з'ясування ролі соціальної політики у подоланні кризових явищ сьогодення та пошук

адекватних механізмів забезпечення **національної консолідації української спільноти в умовах гібридного протистояння.** Ми прагнемо аргументувати таку актуальну річ: соціальна політика може бути ефективною тоді, коли вона вміло поєднує інтереси всіх соціальних верств, гармонізує їх і тим самим забезпечує стабільність суспільства, породжує оптимізм, як важливу передумову продуктивної діяльності.

В недалекому минулому всі проблеми соціальної детермінації вирішувалися відповідно із класичним вченням К. Маркса про матеріалістичне розуміння суспільства, його економічним детермінізмом. Маркс вважав, що спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальні, політичні й духовні засади існування. Тобто не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, суспільне буття формує свідомість населення. Виходячи з цієї логіки теоретики марксизму обґрунтовують ідею про те, що **людський прогрес корелюється з ліквідацією соціального гноблення.** Апологети безкласового устрою переконані, що тільки після знищення буржуазії як експлуататорського класу відкривається простір для побудови справедливого суспільства на засадах самовизначення націй аж до відокремлення. Забезпечити добробут людей через усунення експлуатації — ідея шляхетна але утопічна. Її практична реалізація в радянській імперії шляхом націоналізації засобів виробництва і ліквідації приватної власності повністю дискредитувала комуністичну міфологему. Не викликає сумнівів у марксистських постулатах лише те, що суспільство не може існувати без сфери матеріального виробництва, рівень розвитку якого обумовлює стан власності й формат влади, благополуччя людей і стабільність політичної системи.

Разом з тим історія показує, що умови для побудови національної державності створюють не авторитарні режими чи комуністичні утопії, а національно-демократичні системи відкритої політики, які адекватно реагують на соціальні запити громадян. Основна сфера політики — це соціальні відносини. Вихід країни із кризи, інших надзвичайних ситуацій залежить від якості політики, духовного і морального здоров'я нації, традицій її життя, активності громадян, врахування й задоволення інтересів різних спільнот, що структурують країну. Провідну роль при цьому відіграє ефективна модель соціальної політики. Вона покликана здійснювати регулювання соціально-економічних відносин у суспільстві в інтересах і через інтереси основних соціальних груп нації. Головна мета соціальної політики полягає в тому, щоб **забезпечити кожному індивіду умови для всебічного розвитку й оптимального використання його здібностей і таланту.** Влада має бути способом регулювання соціально-економічних і духовних відносин, що створює умови ефективної діяльності всіх суб'єктів політики. Апріорі успішною може бути та нація, яка соціальну політику робить пріоритетною, а не реалізує за принципом залишкового фінансування.

Новітня Україна сьогодні проходить найбільше випробування свого суверенного буття, яке детермінується двома факторами: експансією неоімперської Росії та бездарністю вітчизняного політичного класу. Путінський режим, що анексує українські території й знищує мирних людей є продовженням колоніальних традицій московської деспотії, яка швидко знайшла спільну мову із денаціоналізованою й компрадорською вітчизняною псевдоелітою, що прийшла до влади на крові наших патріотів. **Згубна патологія української влади – жадоба до збагачення в обхід легітимної конкуренції й вільного ринку – зумовлює економічну кризу, поглиблює зубожіння і соціальне розшарування людей.** У цьому середовищі акумулюється енергія для невдоволення, протиріч і суперечностей громадян, яка штучно підживлюються маніпулятивними технологіями наших ворогів.

Реалії українського сьогодення засвідчують, що чинна влада зовсім не адаптована до військового протистояння й вирішення соціальних проблем і тому невпинно втрачає свою легітимність. У нашого суспільства були великі очікування від постмайданної генерації політиків, але вони не продемонстрували якісної альтернативи. Навіть випробування революціями та війною не робить людей настільки міцними, щоб не розчинитися в системі комерційних спокус і зберегти державницькі риси, світоглядні орієнтири, національну притомність й адекватне розуміння стратегічних пріоритетів розвитку політичної системи. Почуття громадянської відповідальності, морального обличчя й професійних навичок нинішньої влади заступили гроші, нажива і прибуток. Натомість **у нас вкрай бракує компетентних суб'єктів політики, позбавлених меркантильного егоїзму, наділених почуттям патріотизму й відданості у виборюванні національних інтересів суспільства.** Відсутність якісної еліти ставить під сумнів не тільки формат держав, а й саме існування нації.

Саме тому необхідно всіляко підтримувати громадські об'єднання та рухи, волонтерські проекти, які вже продемонстрували свою ефективність під час революції на Майдані та війні з кремлівськими окупантами і здатні краще ніж офіційна влада реагувати на виклики сьогодення. Недержавні структури й волонтери сьогодні акумулюють той соціальний капітал, який утримує українську державність від цілковитої руйнації. Інша підвалина державності – це приватна власність. Вона є ключовим державотворчим ресурсом нації. На це звертає увагу сучасний український публіцист І. Сюндюков. Він зауважує про те, що «приватну власність (і велику та супервелику, і середню, і малу – жорстко, реально захистивши дві останні) необхідно ввести в європейське правове поле – а не у феодалізоване «євразійське» з відкатами, поборами й тотальним обманом держави та безвідповідальністю геть в усьому. Головне тут – докорінна реформа судової системи, яка у нас ще й не

починалася. Без справедливого суду ніяка приватна власність, як і жоден громадянин, не може бути захищеною. І я би на місці наших націоналістів саме гасло нещадної (буквально так) судової реформи зробив би основним. Європа, Західний та Східний світи стрімко розвиваються, випереджаючи нас. Часу на дії — вкрай мало. Але все одно — повчально ознайомитись із основами Римського права (саме Рим — з його не те що державниками, а імперцями заклав підвалини системи приватної власності — з рабською працею, а як могло бути інакше!), Візантійського кодексу Юстиніана, який цю власність унормував і захистив; кодексу Наполеона 1803–1809 рр., основні засади якого є чинними і сьогодні; досвіду «французького буржуазного націоналіста» президента де Голля (саме так його іменували в СРСР), який синтезував приватну власність й потужні державні корпорації. Треба думати й шукати, кволість думки (і волі, звісно) є особливо згубною під час війни. Треба розгорнути широку суспільну дискусію на цю тему — бо ця проблема кимось, схоже, навмисно взагалі замовчується. І головне, необхідно розуміти: все починається з власності, без поваги до неї і водночас (суперечності тут немає) без мирного її радикального реформування... усі Майдани зазнаватимуть поразки. А перемагатиме — сумнозвісна «сцена Майдану» [8, с. 5]. **Українці добре навчилися зміщувати авторитарні режими. Тепер там треба зупинити практику постмайданних поразок.**

Основним критерієм успішності влади є вміння орієнтуватися в соціальних запитах народу і забезпечувати високий рівень життя громадян на засадах демократії. Поки жоден український уряд не реалізував високі стандарти соціальної політики. Тому в нашій державі домінують процеси девальвації економіки, свідомості й політичної системи. Політичний клас має бути свідомим того, що **злиденність народу є загрозою національним інтересам, суверенітету та цілісності держави.** Коли за часів Кучми Донбас було «віддано у лізинг» олігархам, які апріорі дбають про отримання надприбутків і далекі від інтересів людей, було запущено вірус руйнації цілісності соціального організму постколоніальної України. Існує така закономірність: якщо держава не опікується соціальними проблемами своїх регіонів, вони легко піддаються фальшивим обіцянкам імперської пропаганди. Так сталося не лише з Донбасом. Ця закономірність очевидна й під час анексії Криму. Коли кремлівський проект «руської весни» системно зомбував мізки людей міфологемою про те, що путінський режим принесе райське життя, більшість населення півострова піддалося на ці провокації. Тепер, **щоб відновити статус-кво українська держава мусить забезпечити реально вищі стандарти соціального розвитку півострова, ніж принесла їм окупаційна влада**, гарантувати безпеку й добробут людей та унеможливити повернення колишніх корупційних схем управління суспільством.

Функціональність соціальної політики пов'язана не тільки з пропорційністю розподілу ресурсів, але і ефективністю їх використання. **Ефективним може бути національний, а не компрадорський капітал.** Слушні аргументи в цьому контексті наводить С. Грабовський: «У Польщі, — пише він, — домінує капітал національний, в Україні — компрадорський. Головна різниця між національним і компрадорським капіталом полягає у тому, що внаслідок активності і приросту першого багатшають країна та її громадяни, другий росте за рахунок зубожіння, розорення чи принаймні стагнації країни, поєднаних зі збагаченням колишньої метрополії чи міжнародних центрів концентрації капіталу. Перший росте не лише за рахунок росту експорту, а головним чином за рахунок наявності масового внутрішнього платоспроможного попиту. Для другого ідеал — це великі (і сховані від держави) гроші за експорт низько-технологічної продукції плюс зубожіле населення, готове працювати за копійки... При цьому слід розуміти загальну специфіку економічного розвитку постколоніальної країни. Тут першочерговими є не роздержавлення економіки, не ліквідація державної власності, не перебудова економіки у стилі лібералізму, а у першу чергу вирішення питання про те, який капітал домінує: ефективний чи неефективний, національний чи компрадорський. Тому для постколоніальної країни, для її нормального розвитку об'єктивно вкрай потрібен перерозподіл наявної власності, щоб була вона в руках: а) світового цивілізованого (а не авантюрного) капіталу; б) ефективного вітчизняного національного капіталу; в) некорумпованих державних менеджерів... Не менш важливо подолати соціально-майнову прірву між різними класами, яка в Україні за останні роки тільки збільшується. Інакше про цілісну націю не можна вести мову. Якщо у залежності від майнового рівня вимальовуються контури кількох соціальних класів, коли ці класи все більше замкнені у собі, коли соціальна мобільність стає лише гаслом — це вже не XXI століття, це повернення до середньовіччя» [4, с. 6]. З цих роздумів випливає, що легітимація капіталу визначає цивілізовані параметри буття нації.

Відсутність ефективного менеджменту влади та зваженої соціальної політики робить державу вразливою перед зовнішніми викликами. Щоб перемогти кремлівську агресію і звільнити українську націю від імперського ярма, нам треба подолати страшніше від Путіна зло — тотальну корупцію й утвердити правову державу. Однак для стратегічної перспективи важливо усвідомити, що **первинним має бути мобілізація ресурсів за утвердження національних цінностей, переконань, ідей, які створюють другий фронт у боротьбі проти неоімперського тероризму Московії, корумпованої влади** та виступають провідним чинником інтеграції української спільноти. Ми переконані, що **ключові засади державотворчої стратегії постмайданної**

України мають базуватися на органічному зв'язку двох концептуальних ідей — соціальної та національної. Головний пріоритет соціальної політики — людина, її права і свободи, соціальний добробут та якість життя. Критична маса заможних індивідів створює конкурентну націю і забезпечує демократичні засади її політичного розвитку.

Національна держава це — сукупність ідейно та політично зрілих громадян, які усвідомлюють свою місію у процесі державотворення. Наявність активних та свідомих індивідів, налаштованих поліпшувати умови свого буття, удосконалювати політичну систему забезпечило позитивне волевиявлення українців на референдумі 1 грудні 1991 р. за вихід з радянської імперії й розбудову суверенної держави. Народ очікував від незалежності не тільки свободи, плюралізму і демократії, а й суттєвого підвищення свого життєвого рівня, збільшення доходів, забезпечення матеріального благополуччя. На шляху до реалізації цих очікувань постало дві ключові проблеми. По-перше, у цей період панували надмірні ілюзії швидкого економічного піднесення, але корумповані схеми приватизації змарнували очікування нації. По-друге, відсутність ґрунтовної соціальної політики, спроможної здійснити еволюційну трансформацію тотального етатизму радянської системи господарювання до конкурентного середовища ринку. Тому **замість ілюзії «багатої України» ми отримали формат кланово-олігархічної й мафіозної держави. Соціальна політика набула спотвореного характеру, адже вона відображала не загальнонаціональні запити українців, а лобіювала інтереси вузького прошарку олігархату.** Можна припустити: якщо сьогодні національно-патріотичним силам не вдасться зламати хребет олігархічної вертикалі влади і здійснити докорінне реформування соціальної сфери, тоді й без путінської орди відбудеться капітуляція української державності.

Для європейського прориву **нам вкрай бракує нової генерації національної аристократії, яка цінує і поважає закон, мислить категоріями територіального (політичного) націоналізму в створенні суверенної держави** й проголошує пріоритетною політику соціально-економічних реформ. Цей меседж резонує із політичною доктриною В. Липинського, який стверджував: «Влада здобувається людьми для здійснення своїх хотінь, на окресленій території, серед живучого на цій території окресленого громадянства, при помочі такого чи іншого методу організації, од якого залежить та чи інша форма держави і закону і така чи інша форма існування нації. З оцими поняттями: територія, громадянство, держава, закон — і врешті з найбільше загальним, а тому і найменше ясним поняттям: нація — має весь час діло всяка політика як умілість здобування та організації влади. І коли розмови про політику, та й сама політична акція, мають довести до якогось позитивного результату, то всі ці поняття мусять бути ясно окреслені і зрозумілі принаймні для тих, що спільно

якусь політичну акцію хочуть вести» [5, с. 374]. Проектуючи на сьогодення ці роздуми, треба зазначити, що відповідальний уряд має долати тотальну кризу пострадянської України шляхом створення належних соціальних умов для реалізації потенціалу кожного індивіда, що проживає на території нашої держави. Також ключовим пріоритетом соціальної політики є формування передумов для подолання відчуження людей від влади і розробка державної програми залученню їх до політичного життя суспільства.

Враховуючи ці обставини **соціальна політика в нинішній Україні підноситься на рівень національних інтересів держави.** Це вимагає належного фінансування і ретельної турботи влади соціальною сферою. Щоб глибше проаналізувати соціальні феномени необхідно з'ясувати їх сутнісні й теоретико-методологічні аспекти. У цьому контексті важливо спочатку визначити категоріальний інструментарій й пріоритети розвитку соціальної політики в умовах гібридної війни. З урахуванням мілітарного контексту поняття «соціальної політики» означає комплекс соціально-економічних заходів держави та місцевих органів влади, спрямованих на **мобілізацію ресурсів для захисту суверенітету й відновлення територіальної цілісності держави.** Складовими елементами реалізації зазначеного концептуального завдання соціальної політики є захист людей від безробіття, зростання цін, інфляції і т. ін., що знаходить свій вияв в ефективному управлінні розвитком суспільства та досягнення в ньому рівноваги, стабільності й цілісності. Треба зауважити, що саме принципи соціальної справедливості та соціального партнерства є пріоритетними ціннісними засадами формування громадянського суспільства і зміцнення демократії.

В парадигмі соціальної політики рельєфно відображається стан всього суспільства і держави. У функціональному плані **соціальна політика – центральний елемент всієї державної стратегії, на якій сходяться життєво важливі сфери суспільства, канали взаємодії влади і соціуму.** Ця область політики торкається тих сегментів, які, власне, забезпечують її функціональність, починаючи від робочих місць і праці й закінчуючи відтворенням головної цінності – людини, народження і виховання дітей – майбутніх патріотів і захисників Вітчизни. Тобто, це ті ресурси, із яких держава рекрутує собі підтримку, створює передумови розширеного відтворення і діяльності, стабільності всієї суспільної системи.

Концептуальною загрозою для нашої країни стала проблема виживання. Політика псевдонаціональної влади за умови низької довіри до неї більшості громадян вирішити цю проблему неспроможна. **Щоб подолати маргінальність і депопуляцію потрібна національна згода,** що підкріплена соціальними проектами і змагальністю. На цьому наголошує професор А. Гальчинський. З'ясовуючи принципи соціальної політики ліберальної

держави, він стверджує: «Змагальність — це невід'ємна складова свободи. Вона дає можливість суспільству з'ясувати, хто є дієвішим у вирішенні того чи іншого завдання, які методи та механізми є найбільш оптимальними для реалізації відповідних цілей; вона, нарешті, змушує людину максимально мобілізувати свої сили, здібності, творчу енергію, аби бути серед перших. Ущемлення принципу змагальності в соціальній сфері є прямим обмеженням свободи особистості, її вільного розвитку. Тому коректною соціальною політикою може бути лише така політика, яка посилює позиції індивіда як на старті, так і в процесі змагальності» [3, с. 69—70]. З урахуванням цієї сентенції треба зазначити, що ринкова конкуренція і змагальність не витісняють на маргінес державу, яка має утримувати першість у реалізації всього комплексу завдань соціального розвитку нації.

Треба наголосити, що соціальна політика зачіпає «нерв» суспільства, його вразливі місця і тому є дуже чутливою сферою. Зрозумілою і закономірною є бурхлива реакція людей на ганебні політичні проекти чи дії влади, нормативні акти, які погіршують їх життя. І навпаки, **вдалі рішення влади й виважені національні проекти знижують кількість соціальних девіацій.** В умовах середньовічного варварства проросійських найманців на Донбасі актуальною є теза про те**, що найкращою агітацією за Україну є вирішення соціальних проблем й усунення лобіювання меркантильних інтересів корумпованої влади.** У соціальній сфері держави мають панувати виключно національні інтереси, які тісно пов'язані з розвитком виробництва, вітчизняного бізнесу, формуванням середнього класу й проектуванням візії цивілізованого суспільства. Соціальна політика відповідальна не лише за добробут громадян, а і за збереження миру в суспільстві та підтримку суспільного договору між державою й народом, забезпечення соціального партнерства.

Процес врегулювання різнобічних потреб суб'єктів суспільства корелюється із гармонізацією суспільних відносин, що забезпечує політичну стабільність і національне порозуміння. Українське суспільство пройшло випробування двох типів соціальної політики: соціалістичної моделі, яка здійснювала одновимірну соціалізацію людини на засадах егалітаризму та ідеологічних догм, і нині задекларованої — ліберально-демократичної моделі, що прагне адаптуватися до ринкових механізмів розвитку економіки й відкритого суспільства. Проблема нинішнього державотворення полягає в тому, що першу модель ми зруйнували, а другої так і не створили. Тому **пріоритети поточної соціальної політики визначаються не ринковими механізмами, а жорсткою диктатурою великого олігархічного капіталу.** Фактично українська держава сьогодення приватизована кримінально-олігархічним бізнесом. **Цю ганебну патологію олігархічної диктатури треба збалансовувати третім типом соціальної політики — національно-патріотичним,** де функціональним ресурсом влади

є компетентні проукраїнські технократи. Тобто владу перехідного суспільства мають очолювати не особи, що змагаються за рейтинги популярності шляхом вербалізації популістських гасел, а кваліфіковані фахівці, позбавлені владних амбіцій.

Стримуючим фактором розвитку оптимальної моделі соціальної політики нинішньої України є засилля патерналістських настроїв та шовіністичного мислення. Тому нам необхідно **якомога швидше здійснити процес роздержавлення й деколонізації свідомості, сформувати пріоритети адекватного власника.** Утопічний пріоритет держави всезагального добробуту має змінити модель соціально орієнтованої конкурентної економіки. На етапі трансформації від патерналістської до ліберальної моделі суспільного розвитку актуальною є консервативна політика, яка прагне здійснювати поміркований втручання держави в ринкові механізми функціонування економіки та соціальну сферу. **Державний пріоритет в соціальній політиці бачиться у наданні рівних можливостей, а не в рівності результатів.** Якщо ліберальна модель прагне надати для політичних суб'єктів максимальну свободу та вибір засобів реалізації свого потенціалу, то консерватизм акцентує увагу на справедливості й співробітництві в суспільстві, де соціальна сфера розвивається на основі партнерства і досягнення компромісів.

Визначаючи пріоритети соціальної політики, треба враховувати об'єктивні потреби й тенденції розвитку суспільства. Вектор руху українського соціуму спрямований у регресивному напрямку. Про це свідчать низький рівень життя більшості наших громадян, мізерні доходи, зростаюча депопуляція нації, проблеми зайнятості, охорони здоров'я, можливість отримання якісної освіти тощо. У зв'язку з цим практична реалізація пріоритетів соціальної політики напряму пов'язана із пропорційним розподілом доходів, стимулюванням громадянської активності, ініціюванням підприємницької діяльності. Наразі доводиться констатувати, що **соціальна політика в українських реаліях виконує сервільну місію. Вона здійснюється в інтересах вузького прошарку людей і має антинаціональну спрямованість.** Про існування зрілої демократії й становлення національної суб'єктності української спільноти можна говорити в тому разі, коли буде забезпечено благополуччя соціальної сфери. Націєтворчі пріоритети соціальної політики визначається такими чинниками, як вільним вибором громадою стратегічних пріоритетів державотворення, формуванням цілісного соціального простору на основі чинного законодавства, усуненням соціальних преференцій для окремих індивідів чи корпорацій. Соціальна політка має формувати дієвий механізм системних інвестицій в масштабний проект національного добробуту й демократичного розвитку.

Сьогодні вектор розвитку людської цивілізації спрямований на системне удосконалення соціального середовища свого буття. Звідси закономірно, що

в другій половині XX ст. значного поширення набуло поняття «соціальна держава» як об'єднання спільноти демократичного типу, де гарантуються права людини на гідне життя. Для неї властива соціально орієнтована економіка, що забезпечує процес структурних трансформацій виробництва на ринкових засадах. «Концептуальне ядро теорії соціальної держави утворюють положення про зростаючу відповідальність держави за добробут, розвиток і безпеку її громадян. Практичну реалізацію цих положень здійснює потужна соціальна політика. Виникнувши як принцип піклування про найменш забезпечені верстви населення (доброчинність, філантропія), в наш час соціальна політика охоплює у диференційованому вигляді все суспільство, орієнтується на соціальні потреби в широкому розумінні цього поняття... Економічну базу соціальної держави утворює «змішана економіка», яка має поєднувати вимоги ринкової раціональності з правом будь-якого індивіда на участь у виборчому житті та достатнє матеріальне забезпечення... Важлива функція соціальної держави — спрямовувати дію ринкових сил таким чином, щоб захистити громадян від стихійної випадковості, забезпечити економічну стабільність..., здійснювати перерозподіл доходів між різними соціальними верствами суспільства через встановлення прийнятної системи оподаткування, державний бюджет, фінансування соціальних програм, заохочення доброчинної діяльності, вплив на процес ціноутворення. Механізм соціальної держави покликаний забезпечувати оптимальні умови для додержання соціальної справедливості, досягнення соціального миру і національної злагоди в суспільстві» [6, с. 620]. У цьому контексті важливо зазначити, що **соціальна політика втрачає свою демократичну сутність, коли стає інструментом узурпації влади чи засобом боротьби з політичними опонентами, або брутально використовується у передвиборчих змаганнях.** Індекс реалістичності соціальної програми суб'єкта політики визначається не популістськими заявами, а реальними кроками вирішення насущних проблем.

Виходячи з вищесказаного, треба зазначити, що ареал соціальної політики має охоплювати громадян всієї крани, незалежно від етнічної чи релігійної приналежності. Проведення ефективної соціальної політики передбачає асиметричну взаємодію держави і громади, проведення системного моніторингу влади з боку суспільства. Апробованим механізмом контролю за функціонуванням політичного режиму, який часто, ігноруючи закон, вдається до корупційних схем надання невиправданих привілеїв, приватизації власності, антидержавної пропаганди, тіньового бізнесу тощо, є громадянське суспільство. Тенденції його розвитку в глобалізованому світі окреслює німецький вчений Ю. Габермас. Він зауважує, що «синдром громадянського індивідуалізму і вилучення громадянської ролі зі сфери приватних інтересів тим вірогідніші, чим більше економіка та держава, які завдяки цим правам

інституціоналізувалися, виявляють системну непоступливість і відсувають громадян на периферійні ролі формальної належності до колективу. Системи господарювання та управління мають тенденцію виключатися з навколишнього світу і прислухатися лише до власних імперативів грошей та влади. Вони підривають цілісність колективу, яка постає в процесі соціальної практики громадян. Корінні республіканські уявлення про політично усвідомлене згуртування «спілки» вільних і рівних громадян вочевидь занадто конкретні та прості для сучасних обставин, принаймні тоді, коли йдеться про націю..., що постала завдяки спільним традиціям і долі» [2 с. 353]. З цієї сентенції робимо висновок: **зміцнюючи засади громадянського суспільства, модерна нація створює альтернативу бюрократичним структурам держави, розширює легітимні основи для вирішення соціальних проблем.** Без сильної соціальної політики, яка фокусує увагу на інтересах людини, її здоров'ї, честі, гідності й безпеці, значно ускладнюється повноцінне існування модерної нації.

Пріоритети соціальної політики в умовах здійснення антикризових заходів спрямовується на недопущення подальшого зубожіння населення, забезпечення фізіологічного мінімуму споживання для найменш захищених груп, збереження соціальної рівноваги в суспільстві. Ризики політичного транзиту постколоніальної України потребують значного розширення смислової, інструментальної та функціональної бази соціальної політики. Динаміка суспільного розвитку визначається такою амбівалентністю: з одного боку, для консолідації нації потрібна соціальна підтримка держави, а з іншого — політична функціональність держави корелюється із соціальною пасіонарністю нації. Загалом державотворчий процес базується навколо таких субстанцій, як територія, мова, традиції, архетипи, символіка, право, моральні імперативи. Поки не всі зазначені субстанції набули завершеної конфігурації у політичній системі новітньої України. Тому **процес українського політоґенезу має екзальтовану динаміку.** Утвердження політичної суб'єктності постімперської спільноти повинне здійснюється шляхом **синтезу волі нації та соціального капіталу.** Цей ключовий пріоритет українського державотворення поки не реалізовано. Тому **індекс соціальної мобільності в нашій державі є дуже високим, що спричиняє дифузію політичної системи. У нас до сих пір триває фаза хижацького капіталізму, альтернативою якому є ресурс соціального капіталу.**

Популістські програми, які обіцяють швидке вирішення проблем всіх верств суспільства, але не підкріплені достатніми ресурсами, апріорі є фальшивими й не відповідають вимогам соціальної функціональності. Реалізм політики передбачає, що її суб'єкти (особливо органи державної влади) зобов'язані удосконалювати соціальну реальність для зміцнення політичної нації. На думку У. Бека, **національна парадигма глобалізованого світу входить в орбіту «космополітичної констеляції».** За його словами

«державна незалежність, національне самовизначення та розв'язання основних завдань політики (добробут, право, безпека) — виокремлюються і застосовуються у новий спосіб. Уряди мають поступитися національною незалежністю, об'єднатися та взаємодіяти на основі кооперативних угод, аби у такий спосіб просувати розв'язання головних національних завдань» [1, с. 137]. Подальші аргументи вченого пояснюють, що на шлях до космополітичної держави стають там, де демократія і права людини є вищими за автократію та націоналізм. Це спричиняє боротьбу за визнання та розв'язання проблем людей іншої культури. Щоб уникнути поглинання національного субстрату України московським неоімперіалізмом, необхідно пріоритети соціальної політики наповнити питаннями національної безпеки, підтримки оборони і розвитку військового комплексу.

Загалом соціальна політика держави передбачає не тільки удосконалення формально-юридичної бази захисту громадян, але й піклування про становленням особливої верстви суспільства, яка має ресурси й мотивацію до продуктивної праці не лише для власного збагачення, а й для розбудови інфраструктури держави. Таким **продуцентом суспільства і соціальною основою держави є середній клас.** Його ідентифікація визначається наявністю стійкого рівня доходів, достатнього для задоволення життєвих потреб. Важливою є стабілізуюча роль середнього класу у суспільних відносинах. Ще Аристотель дійшов висновку про те, причиною соціальної дестабілізації є поляризація суспільства на багатих і бідних, яку треба гармонізувати принципом серединності. Виходячи з цього, **пріоритетною місією соціальної політики держави є підтримка людей із середнім рівнем доходів. Чим більше в державі таких громадян, тим міцнішою буде політична нація.** Іншими словами, політичну стабільність і сталий розвиток забезпечує те суспільство, де існує верства людей, яким є що втрачати. Середній клас, як і гроші, потребують тиші, а не соціальних потрясінь. Тому верства середнього класу виконує роль бар'єра, амортизатора соціальних конфліктів.

Основним джерелом добробуту середнього класу є не володіння засобами виробництва, а освіта, професіоналізм, відповідальність, легітимний спосіб накопичення капіталів. «Позитивна роль середнього класу у суспільному розвитку виявляється через властиві йому домінуючі функції: соціального медіатора; податкового донора; інвестора економіки; соціального стабілізатора; соціального й культурного інтегратора; соціального контролю; зразка позитивної соціальної поведінки; джерела відтворення кваліфікованої робочої сили; носія базових компонентів національної культури та ін. Загалом головна функція середнього класу — забезпечення економічної, соціальної та політичної стабільності в державі» [7, с. 319]. **Через механізми соціальної політики держава має подолати відчуження середнього класу від влади і сприяти всебічному залученню його до управлінських процесів і суспільного життя.**

Маючи матеріальні ресурси і прагнучи їх зберегти, середній клас запобігає соціальним конфліктам і сприяє встановленню суспільної гармонії й збереженню національної злагоди.

Узагальнюючи вищесказане, треба зауважити, що на сучасному етапі українського державотворення боротьба за власність, ресурси, статуси, добробут, соціальну захищеність набула безпрецедентних масштабів. Фаза дикого накопичення капіталу, яка триває у нас і нині, веде до різкого соціального розшарування і зубожіння людей, високого рівня безробіття, маргіналізації й люмпенізації населення. Усе це зумовило попит на розвиток соціальної сфери, яка в умовах політичної турбулентності та економічної кризи стає засобом виживання суспільства й головним ресурсом консолідації нації. **Без поліпшення рівня життя людей неможливо сформувати надійну соціальну базу існування держави.** Соціальна політика постійно стоїть перед вибором: задоволення інтересів яких верств чи класів віддати перевагу на певному етапі розвитку суспільства, як збалансувати інтереси різних суб'єктів, щоб уникнути протиріч. Тобто, в процесі формування соціальної політики треба робити вірний вибір, чітко визначати ключові завдання, **вміло розставляти адекватні пріоритети, які забезпечують становлення політичної суб'єктності нації.** Цей вибір для нинішньої України відбувається в умовах гібридної війни та засилля корупції. **Для подолання кремлівського монстра треба мобілізувати всі матеріальні ресурси держави й вольові зусилля нації.** Однак наразі вітчизняна псевдоеліта це не лише ігнорує, вона свідомо робить бізнес на стражданнях своїх громадян, продовжує комунікацію з ворогом. Прикриваючись війною наша влада еволюціонує в бік авторитаризму, що звужує простір для соціальних люфтів. Базові пріоритети соціального розвитку держави мають спрямовуватися на досягнення збалансованої політичної системи, стабільності суспільства і цілісності нації.

Воюючій країні вкрай потрібна **зміна ідейного світогляду й соціальних пріоритетів з ліберального популізму до національного прагматизму.** Національно-патріотична влада апріорі краще чує запити громадян, бо вона репрезентує не інтереси олігархату, а волю народу та його світоглядно-ментальні цінності. Тільки та еліта, що орієнтується на комунікацію з власним народом і має зворотний зв'язок з ними, спроможна адекватно відповісти на запити своєї нації. Таким чином, **соціальна політика держави, що детермінується інтересами титульної нації, має формувати українську перспективу.** Стратегічною метою соціальної політики є не тільки забезпечення ефективного управління суспільством, задоволення матеріальних і культурних потреб громадян, оптимальне регулювання процесів стратифікації, а й відтворення духовних основ нації, культивування своїх традицій, релігії, історичної пам'яті тощо. За короткий період суверенного буття молода українська державність не зуміла зміцнити свою імунну систему й

інтегруватися до європейських структур безпеки і тому зараз перебуває у зоні варварства й дезінтеграції. **Сьогодні Україна переживає точку своєї біфуркації. Від повної руйнації нас може врятувати не зовнішні інвестиції, а мобілізація власних соціальних ресурсів й пасіонарної енергії нації.** Політичну турбулентність треба заповнювати соціальними пріоритетами, міліарними потугами й демократичними цінностями. Тоді процеси національного державотворення отримають реальне підґрунтя для практичної реалізації.

Література:

1. Бек Ульрих. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульрих Бек; пер. з нім. О. Юдіна. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 408 с.

2. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність / Ю. Габермас / / НАЦІОНАЛІЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 343–359

3. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України: наук.-попул. есе / А. С. Гальчинський. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.

4. Грабовський С. Яким має бути капітал? / С. Грабовський // День. – 2017. – № 41-42. – 10–11 березня. – С. 6

5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Київ; Філадельфія, 1995. – 470 с.

6. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка. В. Д. Бабкіна. 2-е вид. – К.: Ґенеза, 2004. – 736 с.

7. Політологія: енциклопедичний словник / [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Н. М. Хома]; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 406 с.

8. Сюндюков І. Все починається з власності / І. Сюндюков // День. – 2017. – № 40. – 7 березня. – С. 5

The article examines the hierarchy of priorities of social policy and its role in overcoming the present crisis. Thesis being argued that the key principles of post-colonial state-Ukraine strategy should be based on the organic connection between the two conceptual ideas – social and national. The primary should mobilize resources for the establishment of national values, beliefs, ideas, creating a second front in the fight against terrorism, neo-imperial Muscovy corrupt government and a leading factor in favor of integration of Ukrainian society. The author states: social policy, which is determined by the interests of the titular nation – is the basis of formation of Ukrainian perspective.

Keywords: *state, social policy, the nation, priorities, values, crisis, government, resources, society.*

УДК 364.013(477)»19»

Сергій Губський
(м. Київ)

СОЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ІДЕОЛОГА І ДІЯЧА ОУН Д. МИРОНА («МАКСИМА ОРЛИКА»)

Стаття висвітлює життєвий шлях видатного ідеолога та діяча ОУН Дмитра Мирона-Орлика. Основна увага звертається на вирішення соціальних питань у його книзі «Ідея і Чин України». Також показано значення соціальної проблематики у сучасній Україні та завдання націоналістичного руху у її вирішенні.

Ключові слова: *боротьба, націоналізм, Україна, соціальні питання, ідеологія, український народ, політична діяльність.*

Останні роки стали для України роками випробувань. Випробувань на перспективність і життєдіяльність нації і держави в площині політично-економічній, військовій, соціальній, світоглядно-ідеологічній.

Стало очевидним, що будувати державу неможливо без проекту будови, без плану, без фундаменту. Неможливо будувати, не знаючи що будувати, як будувати, для кого будувати, з чого будувати і, зрештою, навіщо будувати.

Для України багато попередніх років незалежності стали роками втрачених можливостей, похованих надій завдяки тому, що своєчасно не було дано змістовних відповідей на вищезазначені питання.

Проте, наші попередники свого часу добре попрацювали і залишили нам велику ідейно-теоретичну спадщину. Але багато десятиліть вона була для нас недоступною і тому сьогодні надзвичайно актуальною справою є її вивчення, аналіз і використання в сучасних умовах анексії Росією Криму, війни на Донбасі з російськими військами і місцевими сепаратистами, економічним занепадом, знеціненням гривні та соціальною напругою у суспільстві.

Одним із таких творів ідейно-теоретичної спадщини ідеологів і практиків українського націоналістичного руху є фундаментальна праця відомого діяча Організації Українських Націоналістів (ОУН) Дмитра Мирона (псевда «Максим Орлик», «Піп», «Брюс», «Роберт», «Андрій», «Свєнціцький»). «Ідея і Чин України». Робота Д. Мирона в Україні перевидана в 2001 р. Молодіжним Націоналістичним Конгресом (МНК) відповідно до вимог сучасного правопису з змістовною передмовою В. Рога [4].

«Ідея і Чин України» Дмитра Мирова — твір свігоглядово-ідеологічний. У ньому зібрано й систематизовано головні засади ідеології українського націоналістичного руху 30-х років XX століття. На цих ідеях виховувалось Юнацтво ОУН, формувався світогляд членів Організації. Для тодішнього покоління націоналістичної молоді ідеологія націоналізму сприймалась не лише як наукова теорія, а насамперед як віра. Найбільшою цінністю вважалось добро української нації, а першою заповіддю життя націоналіста, моральним наказом, стало: «Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за Неї!» І що дуже притаманне для тодішніх послідовників націоналістичного світогляду, що вони якнайтісніше, воєдино, з'єднували Ідею і Чин строго сповідуючи головну християнську заповідь: «Віра без Дії мертва!». Саме ця категорична вимога реалізації сповідуваних і проповідуваних ідей дуже активізувала діяльність учасників націоналістичного руху, сприяла здійснюванню їх у щоденному житті. Тому ця ідея звучить і в назві твору. Потреба у написанні такого підручника відчувалася давно. Питання націоналістичної ідеології часто були темою студентських дискусій, підпільної преси, вишкільних курсів. Але особливої гостроти ця справа набрала наприкінці 30-х років, коли націоналістичний рух став масовим явищем і вишкіл підпільних кадрів набув першочергового значення.

Соціальна проблематика завжди була в центрі уваги й зацікавлень Дмитра Мирона і особливо після його звільнення з тюрми у серпні 1938 р. й призначення його у лютому наступного року на становище ідеологічно-політичного референта Крайової Екзекутиви ОУН. Саме тоді він і написав «Ідею і Чин України» з наміром видати її за кордоном, куди він був запрошений як один з делегатів Крайової Екзекутиви ОУН на II-ий Великий Збір ОУН в Римі. Готовий до друку примірник рукопису Дмитро передав на зберігання зв'язковій КЕ Олені Нєдзведській, тоді студентці Краківського університету. Вона з конспіративних причин заховала цей рукопис у своєї подруги. Коли до подруги надійшов тривожний сигнал, що у неї може бути поліцейський обшук, вона рукопис спалила. Про таку трагічну долю свого рукопису Д. Мирон довідався від своєї зв'язкової Олени перед самим відходом поїзда, коли від'їздив за кордон [2, с. 271].

Після ліквідації Польської держави, у вересні 1939 р., Дмитро Мирон переселився до Кракова й тут у надзвичайно важких і несприятливих для наукових досліджень обставинах відтворив первісний варіант свого рукопису. Книжка була надрукована підпільно у 1940 р. на циклостилі під псевдонімом Максим Орлик дуже малим накладом й призначалися головним чином для вишколу Юнацтва ОУН та молодіжних організацій.

Влітку 1942 року на розі вулиць тоді Фундуклеївської і Театральної (зараз Богдана Хмельницького та Лисенка відповідно) у сутичці з німецько-гітлерівськими окупантами 24 липня Д. Мирон був смертельно поранений, а 25 липня помер [5, с. 223]. В часи незалежності України на місці його загибелі встановлено меморіальну дошку.

У Києві він очолював революційну підпільну ОУН, яка вела збройну боротьбу проти німецько-гітлерівських поневолювачів України. У цій боротьбі загинули десятки тисяч найкращих синів і дочок українського народу. Загинув у столиці України Києві й вірний син України Дмитро Мирон. Він був людиною неабияких інтелектуальних здібностей, високоморальний духовний проповідник-виховник і знаменитий оратор. Усе своє життя, від юнацьких років і до останніх днів, присвятив Великій Ідеї визволення українського народу з неволі.

Народився Дмитро Мирон 5 листопада 1911 року в селі Рай біля міста Бережани на Тернопільщині у робітничій родині муляра-будівельника Данила Мирона та Марії Ковальковської. У 1916 р., коли Дмитрові було 5 років, померла його мати, осиротивши п'ятеро дітей.

Дитинство Дмитра проходило у важкі роки Першої світової війни та війни українсько-польської у 1918–1919 рр. Середню освіту отримав у Бережанській та у Головній Львівській гімназіях. У 1930 р. він став студентом права (юридичного факультету) Львівського університету.

На революційний шлях став Дмитро ще у гімназії, вступивши у підпільне Юнацтво ОУН. Був він також активним членом молодіжної пластової організації.

Під час університетських студій він – член Крайової Екзекутиви ОУН, провідник юнацтва, редактор підпільних юнацьких видань, тримав зв'язок до станиці ОУН у Кракові та за кордон. Вперше був арештований польською поліцією у травні 1932 р. під час сутички з нею на Личаківському цвинтарі в час Зелених свят, коли поліція намагалась розігнати людей, які прийшли сюди вшанувати українських вояків, полеглих за волю України. Вдруге був арештований у жовтні 1933 р. за приналежність до ОУН і поширення революційної літератури, та засуджений польським судом на 7 років тюремного ув'язнення. Покарання Д. Мирон відбував у тюрмах центральної Польщі, в містах Равічу та Вронках. Перебуваючи в ув'язненні він продовжував вишколювати друзів-політв'язнів і сам дуже багато читав, студіював, готував матеріали для свого твору про ідеологію українського націоналізму. Потрібну для праці літературу доставляла у в'язницю його сестра Анна. На підставі проголошеної у 1936 р. амністії термін покарання йому зменшено на два роки і Д. Мирон у серпні 1938 р. вийшов на волю.

Виснажений, з підірваним здоров'ям, без засобів на існування, Дмитро знову поринув у революційну діяльність. До університету його вже не прийняли, як політично неблагонадійного. Працював у популярній патріотичній газеті «Нове Село», у якій друкує свої статті переважно на виховні та ідеологічні теми. Тоді ж Д. Мирон багато працює у бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ), збирає матеріали до наукової монографії про націоналістичну ідеологію. Але лише у 1940 р. йому вдалось це наукове дослідження завершити. Як вже зазначалося, воно було видано у підпіллі на циклостилі під назвою: Максим Орлик, «Ідея і Чин України». Це найбільш повний виклад української націоналістичної ідеології того часу й важливий історичний документ політичної думки тодішніх керівників визвольного руху.

У 1939 р. Д. Мирон знову член Крайової Екзекутиви ОУН, її політично-ідеологічний референт і редактор «Бюлетеню» КЕ ОУН. Провідником ОУН в Західній Україні був тоді Володимир Тимчій-Лопатинський. У серпні 1939 р. Д. Мирон нелегально приїздить до Риму, як один із делегатів від ОУН з Західної України на II-й Великий Збір ОУН, що відбувся у Римі напередодні війни. Після розпаду Польської держави у вересні 1939 р. Д. Мирон приїздить до Кракова, де зібралось тоді багато членів ОУН, які звільнились з польських тюрем та прийшли з Галичини й Волині, окупованих Червоною армією. Західноукраїнські землі: Лемківщина, Перемищина, Холмщина та Підляшшя окупувала Німеччина і включила їх до Генерального Губернаторства Польщі. Тут також було багато вихідців із Західної України. Жодної політичної діяльності німці не дозволяли. Тому на цих теренах створено нелегальну мережу ОУН. Провід ОУН на цій території очолив Д. Мирон. Але вже весною 1940 р. він нелегально переходить кордон, повертається до Львова й очолює Провід ОУН в Україні. Становище тут було надзвичайно важке. Масові вивезення населення на заслання, постійні, безперервні арешти, зокрема серед студентської молоді знекровили майже увесь Провід ОУН. Необхідно було створити нове підпільне керівництво та відновити зв'язки з обласними організаціями; виробляти нову тактику й методи боротьби, нові форми конспірації. Агенти НКВС його постійно переслідували, але арештувати Д. Мирона їм не вдалось. Проте, заарештували його сестру Тосю й у червні 1941 р. її закатували у Тернопільській тюрмі.

У грудні 1940 р. він знову нелегально переходить кордон і приїздить до Кракова, щоб доповісти Проводові ОУН про становище в Україні. Тут готує матеріали до нового II Великого Збору ОУН, що відбувся у Кракові в квітні 1941 р.

Назрівала німецько-радянська війна, а з нею велика надія оунівців здобути державну самостійність для своєї землі. На випадок війни в Україні готується повстання. На заході формуються українські військові частини. В одну з них, що була створена в Австрії, Д. Мирона відправлено для політичної і національно-виховної праці. 22-го червня почалась війна, а вже 30 червня ОУН Бандери скликає у Львові Народні Збори, на яких проголошено відновлення Української Держави та створено уряд — Українське Державне Правління. Вороже ставлення Німеччини до української державності не зупинило намагання українських революціонерів-націоналістів взяти адміністративну владу в населених пунктах Західної та Правобережної України. Крім того, до Києва спрямовано Особливу групу, яка складалася з провідних членів ОУН під керівництвом Ярослава Старуха, Дмитра Мирона та Василя Кука з метою одразу після звільнення Києва скликати Народні Збори й повторно проголосити відновлення Української Держави зі столицею у Києві. Ця київська Особлива група (біля 30 чоловік) дісталась до міста Василькова під Києвом. Але фронт надовго затримався на річці Ірпені і німецькій розвідці вдалось напасти на місце перебування групи й 31 серпня арештувати частину її членів, в тому числі й Д. Мирона. Арештованих відправляли до Львова через Білу Церкву —Житомир — Луцьк. Допити і тортури почались вже у житомирській тюрмі. У Луцьку трьом в'язням — Д. Миронові, В. Кукові, та Т. Онишкевичу пощастило втекти з-під арешту й через Волинь добратися до Львова.

Після вересневих арештів, що їх провело гестапо в Україні та в Німеччині, ОУН перейшла в глибоке підпілля й почала масову збройну боротьбу проти німецьких окупантів У вересні 1941 р. Дмитро Мирон бере активну участь у 1-й Конференції Проводу ОУН, на якій розроблено детальний план підпільної діяльності проти німецьких окупантів. У постановах Конференції зокрема наголошувалось на необхідності поширення революційної діяльності ОУН на всі українські етнографічні землі, включаючи й Кубань. Після закінчення нарад Д. Мирон відбув до Києва, де очолив Провід ОУН на Осередньо-Східних Українських Землях (ОСУЗ).

Німецькі поневолювачі, здобувши Київ, надіялись на швидке завоювання всієї України й перетворення її у свою колонію, життєвий простір («лебенсраум») для «вибраної німецької раси». Але так не сталось. Український народ не скорився, підняв зброю й став до боротьби проти німецьких окупантів.

Найбільшими й найнебезпечнішими ворогами німецьких завойовників були українські націоналісти-революціонери — речники відновлення

Української Держави. Проти них таємна німецька поліція (гестапо) розпочала найжорстокіші переслідування, застосовувала масові вбивства та прилюдні страти.

В умовах тотального терору зорганізувати революційну підпільну організацію було важко. Тут на кожному кроці підстерігала підпільника смерть. І, незважаючи на всі ці небезпеки, Дмитро Мирон поїхав саме в Київ, туди де найнебезпечніше. Київ – була його мрія, його любов. Дмитрові Мирону, в оперті на членів похідної групи «Північ», що її привів сюди Микола Климишин та з допомогою місцевих патріотів, зокрема молоді, вдалося у відносно короткому часі створити сильну підпільну мережу ОУН у багатьох місцевостях Київщини. Його помічником і одночасно заступником був киянин Пантелеймон Сак – «Могила», родом з Бишівського району Київської області. У Києві ОУН значну увагу приділяла поширенню національно-патріотичних державницьких ідей, викриванню злочинного характеру й суті як гітлеризму, так і більшовизму, та вказувала, як практично, конкретно вести боротьбу проти окупантів. Ідеї революційної визвольної боротьби знаходили чимало прихильників серед населення і, особливо, молоді.

Праця «Ідея і Чин України» за жанром ідейно-виховний підручник, тому він написаний у стислому, тезовому стилі. Особливу вартість має те, що Д. Мирон спробував дати цілісний огляд розвиткові ідеології українського націоналізму, згрупувавши матеріал за такими розділами:

I. Основи світогляду.

II. Ґенеза українського націоналізму.

III. Філософічні основи українського націоналізму.

IV. Психологічні основи українського націоналізму.

V. Соціологічні основи українського націоналізму.

VI. Етика націоналізму. Етичний зміст основ українського націоналізму.

VII. Націоналізм як нова система виховання.

VIII. Культура і цивілізація.

IX. Ідея української соціальності.

X. Економіка націоналізму. Нація і господарство [4, с. 223].

Праця Д. Мирона у певному сенсі є квінтесенцією ідеалістичної філософської спрямованості українського націоналізму міжвоєнної доби, системним викладом сутностей і принципів вольового націоналізму, яким він сформувався тоді. Вона фіксує той набір ідеологем, на якому ОУН зуміла виховати небачене до того покоління героїчних борців. Книга дає чітке тлумачення основних ідей українського націоналізму як цілісної філософії збереження, розвитку та утвердження нації.

У нашій розвідці ми зупинимося лише на думках Д. Мирона про ідеї української соціальності. Питання соціальної справедливості в сучасній Україні

актуальні як ніколи. Навіть після перемоги Революції Гідності через недолугу політику українських урядів відбувається тотальне зубожіння населення, продовжується засилля олігархату, нестримно ростуть ціни і падає життєвий рівень народу. Тому завданням сучасного українського націоналістичного руху поряд з боротьбою за національні, мовні, культурні права українського народу конче важливою є боротьба і за соціальні права. На нашу думку, націоналісти повинні оголосити цю боротьбу, повести за собою маси і в кінцевому результаті стати потужною політичною силою з якою будуть рахуватися наші політичні керманичі. В цьому плані думки Д. Мирона необхідно, там де це можливо і необхідно, застосовувати до сучасних політичних реалій української держави.

У цьому зв'язку хочеться навести декілька основних тез визначного діяча ОУН стосовно соціальних питань в програмових засадах українського націоналістичного руху.

Автор наголошує: «Ідея соціальності й суспільного ладу не є зв'язана лише з розв'язкою взаємовідносин капіталу та праці, зо справедливим розподілом матеріальних дібр і охороною праці чи зо справою організації таких чи інших професійних союзів. Ідея соціальності є не форма й структура розчленування даної суспільності, але уклад суспільних сил і організація взаємовідносин людей поодиноких суспільних верств і груп між собою і до цілості нації й держави на підставі певних засад в цілі заспокоєння культурно-цивілізаційних, біологічних і матеріальних потреб. Соціальне питання визначується не лише участю всіх верств у розподілі матеріальних дібр і суспільного доходу відповідно до їхньої співучасті в національно-суспільній продукції, але також означає співучасть всіх верств» [4, с. 170].

В іншій тезі Д. Мирона говориться: «Ідея української соціальності є нерозлучно зв'язана з розвитком ідеї нації, праці, вартості, живучих сил народу й гідності вільної людини. Ідея вільної нації, вільного працюючого народу, справедливого суспільного ладу, вільної продуктивної праці та вільної людини йшли в парі на протязі історичного розвитку України. Український націоналізм опирає будову нового суспільного ладу на засаді добра й зверхності національної спільноти. Добро нації, добро загалу, перед добром і користю одиниці й поодиноких суспільних груп, бо від сили й розвитку нації залежить доля одиниці й поодиноких суспільних груп. Нація удержує тяглість духовних і матеріальних надбань усіх поколінь і органічну єдність всіх суспільних груп» [4, с. 172].

На думку теоретика: «Національний солідаризм опирається на таких засадах:

1. національної спільноти та зверхнього контролю нації-держави;
2. органічної солідарності та співпраці всіх верств;

на засаді обов'язку суспільно-корисної праці; всі члени нації є рівні перед обов'язком праці; кожний член нації є зобов'язаний працювати розумово і фізично для примноження сил і надбання нації; не є яка-небудь праця, але суспільно корисна праця є обов'язком і честю кожного члена нації;

на засаді суспільної справедливості; кожному відповідно до його праці й вартості, незалежно від його матеріального положення й суспільного становища; хто не працює, не уважається гідним членом національної спільноти; лише в лоні національної спільноти може існувати суспільна справедливість;

на засаді національно-суспільної етики; праця є супільно-етичною вартістю й честю;

на засаді вартості людської особовості й потреб родини; український націоналізм є протии визиску людини людиною, одного члена нації другим;

на засаді культурно-цивілізаційного розвитку» [4, с. 173].

Однією з визначальних є теза про роль українського націоналізму в питаннях побудови дійсно справедливого соціального ладу: «Український націоналізм є проти ліберал-капіталістичного устрою. В капіталістичному устрої панує групка сильніших матеріально людей над міліонами працюючого народу, панує соціальна нерівність багатших матеріально, незалежно від їхньої вартості та праці, панує визиск, класовий егоїзм, погоня за зиском і боротьба класів. Капіталісти керуються передусім якнайбільшим матеріальним зиском із капіталу, хоч би коштом добра нації й нужди народу. В капіталізмі є вихідною точкою й підставою інтерес й матеріальна користь і необмежена свобода одиниці, панування й перевага капіталу, що дає зиски незалежно від праці. В капіталізмі панує трактування праці як товару залежно від купівлі-продажу, механічне розбиття й роз'єднання органічних злож суспільного наверстування й підірвання духово-моральних і національно-суспільних спійл внутрішнім розпорошенням й вільною грою матеріальних сил і зовнішнім пануванням міжнародної фінансієри банків, біржевих спекулянтів, промисловців і великих купців...

Тільки національний, інтегральний солідаризм праці запевнює всебічний розвиток сил нації, співпрацю всіх продукуючих груп, свободу і вартість праці, справедливу співучасть в продукції й розподілі культурно-цивілізаційних надбань і матеріальних дібр для добра українського працюючого народу й майбутніх поколінь» [4, с. 174–175].

Говорячи про роль інтелігенції, Д. Мирон окреслює її завдання: «Інтелігенти, як творці ідей і культурно-цивілізаційних вартостей, а зокрема як організатори й творці продукції, наприклад інженери, конструктори, винахідники адміністратори й керманичі спричиняються до розвитку духовних сил і тим до піднесення продуктивності й якості праці, спричиняються до

шукання нових шляхів і форм суспільно-господарського розвитку й оформлюють нові формуючі ідеї. Як селянство дає органічну зв'язь з життєвими силами й енергіями, так інтелігенція дає духовну зв'язь і чинники розвитку. Тільки треба, щоб інтелігенція мала живий органічний зв'язок із своїм народом і життям, з селянством і робітництвом, щоб не засклепилася в відірваному від життя інтелектуалізмі і доктринерстві. Ідея праці, обов'язок і честь праці, нова ідейно-етична постава до праці будуть одними з підставових засад нового устрою виховання та стилю життя. Праця є обов'язком і честю кожного члена нації, мірилом його вартості й підставою його суспільно-політичних прав» [4, с. 176].

Сказано ніби сьогодні.

Також, Д. Мирон є співавтором «44 правил життя українського націоналіста» за уточненою істориками інформацією (О. Дарованець) [1, с. 238], хоча ще нещодавно дехто з дослідників вважав, що їх автором був Зенон Коссак, який написав їх у львівській тюрмі за польської влади [3, с. 425].

Д. Мирон-Орлик жив і боровся так, як вчив жити і боротися інших. І залишив нам невмирущий заповіт не лише полум'яним Словом, але і дієвим Чином. Сучасні українці повинні знати і шанувати Д. Мирона, виховуватися на його творах і на його прикладі.

Література:

1. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух: історія та ідеї. Вид. 2-ге / О. Баган. – Львів: Піраміда, 2015. – 249 с.

2. Климишин М. В поході до волі. Спогади Т. 1., Вид. 2-ге вид. / М. Климишин. – Детройт: Українська книгарня, 1987. – 429 с.

3. Мірчук П. Нарис історії ОУН / П. Мірчук. – Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське Вид-во 1968. – Т. 1.: 1920–1939 рр.; За ред. С. Ленкавського. – 639 с.: іл..

4. Орлик М. (Мирон Д.) Ідея і Чин України: нарис ідеологічно-політичних основ українського націоналізму / М. Орлик (Д. Мирон). – К.: Українська Видавнича Спілка, 2001. – 216 с.

5. Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929–1939 рр. / М. Посівнич. – Львів: Афіша, 2010. – 368 с.: іл.

This article illuminates the life path of the outstanding ideologist and leader of the OUN Dmytro Myron-Orlyk. Focuses on social issues in his book «Idea and the Rite of Ukrain». Also shows the importance of social issues in modern Ukraine and tasks of the nationalist movement in its decision.

***Keywords**: struggle, nationalism, Ukraine, social issues, ideology, the Ukrainian people, political activity.*

УДК – 39

Лідія Дворніцька
(м. Київ)

СОЦІАЛЬНЕ ПИТАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ПЕРЕДВІСНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ВПЛИВУ СОЦІОФОРМУЮЧИХ І НАЦІЄТВОРЧИХ ІДЕЙ ШЕВЧЕНКА НА «PROFESSION DE FOI...» БРАТСТВА ТАРАСІВЦІВ)

У статті йдеться про те, що соціоформуючі ідеї та патріотичні мотиви, наявні у творчості Великого Кобзаря, стали основою «Profession de foi...» Братства тарасівців. І нині вищезгадані ідеї не втратили своєї значущості. Вивчення творчого доробку Шевченка, де висловлюється прагнення до соціальної рівності, національного відродження, братерських взаємин з іншими народами, неодноразово лунає заклик спілкуватися рідною мовою й пізнавати історію українського народу, сприятиме вирішенню соціальних питань та завдань з національно-патріотичного виховання, поставлених перед сучасними педагогами.

Ключові слова: *Братство тарасівців, національно-патріотичне виховання, соціоформуючі та націєтворчі ідеї, самоідентифікація молоді, українська нація.*

Невід'ємною властивістю кожного етносу є прагнення якнайглибше осягнути своє національне коріння, вирішити соціальні питання і встановити рівноправні взаємини з іншими народами. Процес становлення суспільства і самовизначення нації неможливий без митців, що власним життям подали приклад багатьом поколінням, а в творчому доробку відобразили естетичні, морально-етичні та виховні ідеали, які й у наш час не втратили своєї актуальності. Такою знаковою постаттю для народу України став Тарас Григорович Шевченко, про якого Іван Франко говорив: «Коли б мені пришлось одним словом схарактеризувати поезію Шевченка, то я сказав би: се поезія бажання. Свободне життя, всесторонній, нічим не опутаний розвій одиниці і цілої суспільності, цілого народу, – се ідеал Шевченка, котрому він був вірним ціле життя»[14, с. 93]. М. Грушевський зазначав: «Нема, мабуть, письменного українця, і не повинно бути такого, що не знав би, хто такий був Тарас Шевченко, і не шанував його пам'яті за його чисту душу, великий розум і його прекрасні пісні, що полишив він на вічну славу і утіху Україні./.../ На вічні часи зостався єдиним поетом нашим, співцем українського горя народного,

і йому не відбере сеї слави ніхто, хоч скільки б було у нас по нім славних поетів і письменників» [3, с. 328].

В наші дні творчість Великого Кобзаря не втрачає своєї значущості. Характеризуючи віршовану спадщину митця, Марко-Роберт Стех зазначає, що це «...націєтворча поезія з візією минулого і майбутнього України»[10]. На думку Василя Барки, «...вся нація /.../ знайшла в особі Шевченка свого суспільного речника і оборонця, співця історичної слави і провісника майбутности» [1, с. 286].

Саме тепер, коли український народ прагне до вирішення соціальних питань і відстоює споконвічне право на свободу і незалежність, існує велика потреба у творах, що несуть у собі поклик бунтівної душі, яка навіть у найтяжчий час не втратила прагнення до найціннішого – волі, щастя, братньої любові до інших народів. І такими настроями наповнені поезії Шевченка. П. Іванишин говорить про Великого Кобзаря: «...він – духовний батько новітньої української нації. Він – основний елемент новітньої української культури. Він – найголовніший критерій українськості кожного, хто претендує називатися українцем. /.../ Кобзар пропонує нам духовний імунітет проти будь-яких /.../ лжеістин. За це його заслужено ненавидять вороги нашого незалежного національного буття, але чи не саме за це він заслуговує на нашу любов, повагу, розуміння і захист?» [5, с. 11]. Тож саме зараз найбільш актуальною, на нашу думку, є поставлена **проблема**: який вплив мали соціоформуючі та націєтворчі ідеї творів Т. Г. Шевченка на «Profession de foi молодих українців» Братства тарасівців.

Об'єктом дослідження є поетичні твори Т. Г. Шевченка, «Profession de foi молодих українців» Братства тарасівців, а також роботи вчених та літературних критиків, які досліджували вплив творчого доробку Великого Кобзаря на реципієнта.

Предметом дослідження є виховний вплив соціоформуючих та націєтворчих ідей Шевченка на молоде покоління у минулому і в наші дні.

Мета дослідження: на основі аналізу творів Т. Г. Шевченка, «Profession de foi молодих українців» Братства тарасівців та вивчення робіт науковців визначити, чи впливали соціоформуючі та націєтворчі ідеї поета на самоідентифікацію молоді в минулому і як вони інтерпретуються й використовуються у наші дні.

Для досягнення поставленої мети у нашій роботі передбачено такі **завдання**:

- дослідивши творчий доробок Шевченка, виявити, які соціоформуючі та націєтворчі ідеї, присутні у віршах митця, мають місце у «Profession de foi молодих українців» Братства тарасівців;

- зіставити ідейний зміст творчого доробку Великого Кобзаря із завданнями з національно-патріотичного виховання;

- охарактеризувати засоби та прийоми, за допомогою яких Шевченко досягав глибокого впливу на світосприйняття реципієнта.

Джерельна база дослідження: поетичні твори Великого Кобзаря. «Profession de foi молодих українців» Братства тарасівців. Праці мовознавців, мистецтвознавців, письменників і літературних критиків присвячені вивченню впливу соціоформуючих та націєтворчих ідей творчості Шевченка на формування особистості читача.

Наукова новизна дослідження в тому, що зіставляються «Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання підростаючого покоління», «Profession de foi молодих українців» Братства тарасівців і твори Т. Г. Шевченка.

Творчість Великого Кобзаря цікавила багатьох науковців та письменників, таких як М. Грушевський, А. Гумецька, М. Зубрицька, П. Іванишин, О. Кониський, А. Мойсієнко, Є. Сверстюк, Марко Р. Стех, І. Франко та ін. Чимало вчених відзначають глибинний зв'язок творчої спадщини Шевченка із душею української нації взагалі й кожного українця зокрема як у минулому, так і в наші дні. Є. Сверстюк стверджує: «Феномен Шевченка відбиває нашу національну природу, наше світосприймання, наше минуле і нашу надію на майбутнє. Він символізує душу українського народу, втілює його гідність, дух і пам'ять. Отже, Шевченко у нас більше ніж великий поет — він національний пророк і мученик, розіп'ятий і воскреслий» [9, с. 180]. П. Іванишин зазначає: «Тарас Шевченко, як ніхто інший з українських письменників, підходить під окреслення поет-предтеча. Він справді «надходить» з нашого українського майбутнього, синтезувавши у собі теперішнє та минуле українського народу. Він приходить до нас, як приходив перед тим до інших поколінь українців, як, сподіваюсь, приходитиме і до нащадків, із «здобутою істотно» істиною про наше національне буття. Істиною новою про те, що робить нас українцями, а значить, людьми. /.../ подобається це декому чи ні, але сучасний українець духовно походить саме від Тараса Шевченка. /.../ І про це варто пам'ятати в наш час істеричної боротьби несунів правд «з чужого поля» — «славян» із «європейцями». Ніби для того, щоб бути слов'янином чи європейцем, слід перестати бути українцем» [5, с. 10].

Великий Кобзар величчю своєї душі й всеосяжністю думки піднявся над часом і простором, обравши в якості читача-співбесідника не лише своїх сучасників, а й героїв-пращурів та майбутніх нащадків. Згадаймо назву одного з віршів поета: «І мертвим, і живим, і ненародженним землякам моїм в Украйні і не в Украйні моє дружнєє посланіє», у якій відображено всеосяжність образу читача, до якого звертається митець. З цього приводу

М. О. Зубрицька зазначає: «Поезія взагалі, а поезія Шевченка зокрема, має сенс тільки тоді, коли ліричний монолог є одночасно діалогом /.../ у збірних поняттях, які найчастіше трапляються у «Кобзарі», а саме в поняттях «народ», «люди», «земляки», «світ», закодовано модель універсального реципієнта» [4, с. 211].

І заклик палкого серця поета-предтечі не лишився без відповіді. Неперевершено глибокий, багатогранний творчий спадок і нелегкий життєвий шлях Шевченка став ідейною основою діяльності багатьох політичних угрупувань, зокрема Братства тарасівців, створеного в Полтаві у 1891 р. Учасники цієї таємної політичної організації на могилі Шевченка заприсяглися сприяти поширенню серед українців безсмертних соціоформуючих та націєтворчих ідей поета-пророка. Саме ці ідеї лягли в основу програми Тарасівців (яка, на жаль, не збереглася) та «Profession de foi (фр. «символ віри») молодих українців», оприлюдненого у 1893 році на роковини Шевченка в Харкові.

Розглянемо декілька прикладів єдності ідейного змісту «Profession de foi молодих українців» Братства тарасівців, творчого доробку Великого Кобзаря та сучасних вимог до формування цілісних світоглядних уявлень молодого покоління.

У «Методичних рекомендаціях щодо національно-патріотичного виховання підростаючого покоління» (2016 р.) зазначається: «Завдання педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для дитини особливого смислу, тобто сприймалися не лише розумом, а й «серцем» [6]. Саме про сприйняття слова «серцем» говорить Шевченко в одному зі своїх творів:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!.. [12, с. 94]

Намагаючись досягти якнайглибшого впливу на майбутнього читача, Шевченко застосовував різноманітні мовні засоби та прийоми. Про нерозривну єдність колірної та образної символіки й звукосимволізму віршів митця А. Мойсієнко говорить: «Чергування домінантних звуків «ч», «р», і «з», «л», «в» у початкових рядках відомої поезії «Ой, чого ти почорніло, зеленеє поле?» разом з колірною зміною (почорніло, зеленеє) відкриває образно-символічний плян зіставно-понятійних картин почорнілого від крові поля і вольної волі» [7, с. 125]. На думку А. Гумецької, певні звукосполуки, що переважають у тому чи іншому творі письменника, впливають на мажорний чи мінорний настрій вірша, викликаючи у читача певний настрій. Наприклад, часто вживані у творах Шевченка «м» та «н» — це «...звуки, пов'язані з

землею, матерією, земним існуванням, а водночас і зі смертю, запереченням життя. Це звуки, насичені емоцією, «жіночі», вогкі, хвилюючі. Тому невипадковим здається той факт, що саме ці звуки настирливо звучать в особливо емоційних моментах у поезії Шевченка, поезії, в якій теми життя й смерти так тісно переплелися між собою» [2, с. 205]:

І знов мені не привезла
Нічого пошта з України... [12, с. 158].

Великий Кобзар досить часто використовує у своїх поетичних та прозових творах міфологеми та етнічні маркери, близькі душі кожного нашого співвітчизника (Україна, степ, поле, мати, хата, рослинні й тваринні символи, що широко побутують у фольклорних творах), що давало йому можливість досягти максимально повного й глибокого контакту з душею нації взагалі й кожного українця зокрема. Адже, як зазначено у «Методичних рекомендаціях», саме вищезгадані мовні концепти «...міцною ниткою духовності прив'язують людину до свого дому, стежки, до близької чи рідної людини, а саме на них тримається сучасний світ із його труднощами й викликами, саме вони цементують свідому особистість з багатим духовним світом» [6]. Далі у «Методичних рекомендаціях» читаємо: «...слід чітко усвідомлювати завдання національно-патріотичного виховання, серед яких – утвердження в свідомості й почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережливого ставлення до природи; формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій...» [6].

Вирішенню поставлених завдань, на нашу думку, сприятиме вивчення творчого доробку Шевченка, де переважають патріотичні мотиви, соціоформуючі та націєтворчі ідеї, які свого часу мали великий вплив на «Profession de foi...» Тарасівців. Наприклад, прагнення до національного відродження, братерських та рівноправних взаємин з іншими народами досить часто відображається у поезіях Шевченка. На думку митця, вільні від політичного гніту та релігійних утисків нації можуть легко порозумітися й жити в мирі й злагоді:

Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Отам-то весело жилось!
Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами... [12, с. 48]

Співчуття уярмленим народам Російської імперії висловлює поет у поемі «Кавказ»:

У нас же й світа, як на те —
Одна Сибір неісходима,
А тюрм! а люду!.. Що й лічить!
Од молдованина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! [11, с. 343]

Ідентичне ставлення до народів, що знаходяться у складі Російської держави, демонструють Тарасівці: «Бачимо-ж, що Російська держава, захопивши такий великий обшир, так багато розмаїтого люду скувала і сковує своєю державною ідеєю, що не може через свій абсолютизм ні сама поступати уся разом, а також і не дає змоги вільно поступати поодиноким народам, що сковані її кайданами...» [8].

У своїх творах Шевченко висловлює глибокий сум з приводу роз'єднаності братніх народів:

Отак німота запалила
Велику хату. І сім'ю,
Сім'ю слов'ян роз'єдинила
І тихо, тихо упустила
Усобищ лютую змію [11, с. 287].
Отак-то, ляше, друже, брате!
Неситії ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели... [12, с. 48]

Але Великий Кобзар має надію на те, що за умов повалення самодержавства та відновлення й ствердження демократичних прав і свобод, братерства й рівноправ'я між націями можна буде досягти. У вірші «Полякам» поет закликає:

...Подай же руку козакові
І серце чистеє подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай [12, с. 48].

Поет наголошує, що для досягнення поставленої мети доведеться докласти чимало зусиль, зокрема відроджуючи власну історичну пам'ять і лицарський дух:

...лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся — поборете,
Вам бог помагає!
За вас правда, за вас сила
І воля святая! [11, с. 343]

Тарасівці також висловлюють готовність взяти участь у вирішенні соціального питання й визволенні рідного народу: «Тим то ми, яко інтелігенти загальноросийські працюватимемо в такому напрямку, щоб він сприяв розбити росийські кайдани й визволити усі росийські народи з-під гнітучого їх деспотизму й централізму. /.../ Досягаючи свого, мусимо працювати в дусі такого на моральному й науковому ґрунті заснованого ідеалу людського ладу, в якому немає місця нації пануючий і нації підвладній, а українська нація в ряд з усякою другою, користується однаково рівними правами» [8].

І Шевченко, і Тарасівці дошукувалися першопричин пригноблення українців. У «Profession de foi...» зазначено: «Коли хто візьме на себе працю простежити вкраїнський національний рух по історичним документах українських, той побачить, що національне питання й національні змагання на Вкраїні з'являлися з того часу, як тільки Україну почали гнітити чужоземні вороги, а коли Богдан прилучив до Московщини український нарід «як вільний до вільного, як рівний до рівного», то нарід і сам Богдан зараз же зрозуміли, що се була помилка, бо «Москва не свій брат» [8]. Про те ж саме пише й Шевченко, закликаючи земляків:

...Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? яких батьків?
Ким? за що закуті?..
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття... [11, с. 351–352]

Висловлює поет і своє ставлення до Богдана Хмельницького:

Якби-то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув!
Та на замчище подив[ив]сь!
Упився б! здорово упився!
І препрославлений козачий
Розумний батьку!.. і в смердячій
Жидівській хаті б похмелився
Або б в калюжі утопився,

В багні свинячім.
Амінь тобі, великий муже!
Великий, славний! та не дуже... [12, с. 308]

І Шевченко, і члени Братства тарасівців доходять висновку — суспільству потрібні докорінні зміни. Тарасівці висловлюють власне бачення чинників, необхідних для набуття Україною свободи й незалежності, а також для вирішення соціальних питань: «От як би разом з генієм і апостолом слова Тарасом, з'явився у нас геній в політиці, то певна річ, він би показав інший шлях і усі-б пішли тим шляхом. Тоді б Україна, принаймні що до своєї культури, зараз би не залежала від сьогочасних обставин» [8].

Не залишили поза увагою братчики й мовне питання та реформування освіти, зазначаючи: «На підставі науки, так званої психо-фізиольогії ми знаємо, що мова єсть одною з найважливіших прикмет, що найдужче виявляє внутрішній зміст національний, що мова орган духу і виявляч психольогії народної. Нарід, що немає письменства на рідній мові, не становить нації. Тим дбаємо про те, щоб українська мова запанувала скрізь на Вкраїні/.../. Виховуючи свої діти, кожен свідомий Українець повинен вживати вкраїнської мови, яко мови виклядової з початку вчення, а як дитина піде до офіцяльної школи, вчити її вкраїнської мови, історії, літератури дома окремо, щоб діти наші були вже стихійними Українцями» [8].

У поезіях Шевченка також неодноразово лунає заклик спілкуватися рідною мовою й вивчати історію українського народу. Зокрема у творі «І мертвим, і живим...» Великий Кобзар, звертаючись до «високоосвічених» співвітчизників говорить:

...І всі мови
Слав'янського люду —
Всі знаєте. А своєї
Дас[т]ьбі... Колись будем
І по-своєму глаголать,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже [11, с. 350].

Прагне Шевченко і до реформ в освіті, зазначаючи зокрема, що причина «безнравственной несамосознательности», властивої багатьом його співвітчизникам, криється у недолугості тогочасної освіти (зокрема мовної). Митець говорить: «В школе нас всему, совершенно всему научат, кроме понимания своего милого родного слова. О школа, школа! как бы тебя скорее перешколить» [13, с. 244]. Слід згадати про те, що Тарас Григорович особисто долучився до освітньої реформи, видавши у 1861 році «Буквар южнорусскій» українською мовою.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок: патріотичні мотиви й соціоформуючі ідеї, наявні у творчості Великого Кобзаря, стали основою «Profession de foi...» Братства тарасівців. І нині вищезгадані ідеї не втратили своєї значущості. На нашу думку, вирішенню соціальних питань та завдань з національно-патріотичного виховання, поставлених перед сучасниками, сприятиме вивчення творчого доробку Шевченка, більш глибоке вивчення діяльності Братства Тарасівців та символу віри молодих українців «Profession de foi...», де висловлюється прагнення до національного відродження, братерських та рівноправних взаємин з іншими народами, вирішення соціальних питань, а також неодноразово лунає заклик спілкуватися рідною мовою й вивчати історію українського народу тощо.

У своїх творах Шевченко використовував різноманітні мовні засоби та прийоми, що дозволяли йому посилити мажорне чи мінорне звучання поезії й досягти якнайглибшого впливу на реципієнта. Зокрема важливі для кожного українця поняття (поле, мати, калина, явір, хата і т.д.) у віршах, прозі та епістолярії Великого Кобзаря зустрічаються досить часто, що, на нашу думку, посилює вплив на реципієнта і сприяє збагаченню словникового запасу та формуванню цілісних світоглядних уявлень молоді.

Література:

1. Барка Василь. Правда Кобзаря. – Нью-Йорк: Пролог, 1961. – С. 286.

2. Гумецька А. Звукосимволізм у поезії Шевченка. Світи Тараса Шевченка: зб. ст. до 185-річчя з дня народження поета. Нью-Йорк – Львів, 2001. – Т. 2. – С. 205. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_lib/00000942.

3. Грушевський М. Твори у 50 томах. – Т. 3. – С. 328.

4. Зубрицька М. Феноменологічний аспект категорії читача в творчості Т. Шевченка. Світи Тараса Шевченка: зб. ст. до 185-річчя з дня народження поета. Нью-Йорк – Львів, 2001. – Т. 2. – С. 211. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_lib/00000942.

5. Іванишин П. Український предтеча: Тарас Шевченко, його людина і його імператив // Вісник УВКР. – 2005. – № 3. – С.9–12.

6. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання підростаючого покоління Методичні рекомендації укладено відповідно до листа ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 25.07.2016 № 2.1/10–1828 «Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році». URL: https://www.xn—80aamewp7k6b.com.ua/wp-content/uploads/2016/07/2-Nats-patriot-vyhovannya.pdf.

7. Мойсієнко А. «Звук» в аперцепційній системі шевченкового вірша. Світи Тараса Шевченка : зб. ст. до 185-річчя з дня народження поета. Нью-Йорк – Львів, 2001. – Т. 2. – С. 125. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_lib/ 00000942.

8. «ПРАВДА» (місячник політики, науки і письменства) випуск І цьвітень. Том XVII. м. Львів, 1893 р. URL: http://constituanta .blogspot.com /2011/07/ profession-de-foi-1893.html.

9. Сверстюк Є. Феномен Шевченка // Блудні сини України / Євген Сверстюк. – К.: Т-во «Знання», 1993. – С. 180–188.
10. Стех Марко Р. «Очима культури» № 64, Taras Shevchenko. URL: https://www. youtube. com/watch?v=tyefxSqvfy0.
11. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003.–Т. 1: Поезія 1837–1847. – 784 с.
12. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – 784 с.
13. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 4: Повісті. – 600 с.
14. Франко І.Я. Твори: В 20 т. – К., 1955. Т. 7. – С. 93.

The article said that the patriotic motives present in the works of Great Kobzar formed the basis of «Profession de foi ...» of Bratstvo tarasivtsiv. And now the above ideas are not lost its relevance. The study of creative works Shevchenko, which expressed the desire for national revival, brotherly and equal relations with other nations, have repeatedly heard the call to communicate in their native language and learn the history of the Ukrainian people, will contribute to solving problems of national-patriotic education set for current teachers.
Keywords: *Bratstvo tarasivtsiv, national-patriotic education, the idea of creation of nation, identity of young people, the Ukrainian nation.*

УДК 340.12:005.44-043.86

Крістіна Джаним
(м. Мелітополь)

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ

У статті розглянуто роль глобалізаційних процесів в сучасних національних державах. Досліджено вплив інтеграції держави у світовий простір на її історію і розвиток.
Ключові слова*: глобалізація, національні держави, інтеграція, транснаціональність.*

Найактуальнішим питанням на сьогодні є поширення глобалізації, яке обговорюється багатьма фахівцями – соціологами, економістами, політологами,філософами і навіть географами. Про глобалізацію економіки говорять економісти, про створення «економічних архіпелагів», також

створень найбільших мегаполісів – географи, про зміну і поєднання способу життя людей – соціологи, про кінець «холодної війни», пришвидшення транснаціоналізації, посилення взаємозв'язку держав, ослаблення їх суверенітету – політологи.

Дотепер не існує єдиного тлумачення поняття «глобалізація». Вона визначається і як соціальний процес, і як стан суспільства, і як система взаємин або чергова стадія соціально-політичного устрою. Причому в кожній науковій галузі наголоси у визначенні змінюються з урахуванням предмета вивчення [1, с 10].

Глобалізація – це динамічний процес, в ході якого світ стає все більш пов'язаним і залежним від діючих в ньому суб'єктів, кількість яких постійно збільшується, що призводить до формулювання нових питань загальноглобального порядку денного.

Набираючий силу процес глобалізації безпосереднім чином вторгається в сферу діяльності національних держав. Цей вплив має двояке виявлення. З одного боку, воно ставить під сумнів подальше існування держави як національного об'єднання, а з іншого – стимулює зростання його протидії глобалізаційним напрямам. У зв'язку з цим висловлюються думки як про майбутнє в «мережевому суспільстві», «глобальній імперії», «глобальній демократії», так і зміцненню національної держави, сплеску його активності за всіма напрямками. Зараз вже можна констатувати, що глобалізація не принесла ні згоди, ні глобального порядку. На думку З. Баумана, локальні дії мають глобальні наслідки, але засоби для здійснення глобального регулювання відсутні [2, с. 34].

Глобалізація стала причиною істотної трансформації правотворчої діяльності деяких суб'єктів-учасників міжнародного спілкування. Насамперед йдеться про зниження значення національного права і національного держави в результаті формування наднаціонального права і наддержавних утворень, яким передається частина суверенітету і надається право приймати обов'язкові для всіх держав закони. Найбільш активним в цьому відношенні є Європейський Союз. Специфічна зміна політичної влади, що тягне за собою значні зміни в національному законодавстві, відбувається в умовах глобалізації та у зв'язку з переміщенням окремих елементів суверенітету ведення таких наддержавних, неурядових і приватних інститутів, як Всесвітній Банк реконструкції і розвитку, Міжнародний валютний фонд, Всесвітня торгова організація (СОТ) та інші [3, с. 102].

Таким чином, у контексті соціальної і політичної історії людства глобалізація пов'язана з появою і розвитком інтеграції всередині і між великими і малими традиційно і політично організованими культурними соціумами. Глобалізація – це рух від первісних і постпервісних товариств,

політично оформлених у ранні держави та їх аналоги до середньовічних етнічних імперій, а від них — до всесвітньої історії націй, національних держав і колоніальних імперій [2, с. 26].

Безумовно— це об'єктивна реальність сучасного прогресу, а сам термін «глобалізація»—надзвичайно розповсюджений останнім часом як у спеціальній, так і публічній літературі. Запевняють, що глобалізація ніби масивна рушійна сила нарощується на планету, руйнуючи при цьому Вестфальсько-Філадельфійську систему як таку, яка налічує понад двохсот самостійних національних держав зі стійким міжнародним правом [4, с. 24—25].

Важливими характеристиками її оцінки є системність (упорядковане розповсюдження на різні сфери діяльності), динамізм (безперервний розвиток з наростаючими темпами), комплексність (сукупність ряду процесів у різних сферах життя суспільства і держави).

Національна держава являє собою державу, яка утворена нацією на базі етнічної території і поєднує політичну незалежність і самостійність народу. Теоретичною та ідеологічною основою такої держави є принцип національності, під прапором якого економічно і політично зміцніла буржуазія боролася з феодалізмом. Пориви до створення національної держави пояснюється тим, що збереження соціально-економічної єдності нації можливе лише за умови перебування її в рамках однієї держави. Утворення національної держави найбільше задовольняє вимоги суспільного розвитку і тому є пріоритетом всякого національного руху [5].

С. Хантінгтон у своїй праці показує, що життєдіяльності державних інститутів є в тому числі функцією від тривалості їх попереднього існування. З цього випливає, що, ймовірно, національна держава залишиться провідною моделлю організації політичного життя в осяжній перспективі. Дана теза підтверджується тим, що при колапсі державних інститутів, характерному для держав, які не відбулися, таких як, наприклад, Сомалі, не відбувається формування структури, здатної упорядкувати суспільне життя.

Нація здійснює своє право на економічну та політичну самоідентифікацію незалежно від національної приналежності. Таке уявлення про національну державу поширене майже у всіх країнах колишнього СРСР, Східної та Південно-Східної Європи. У деяких державах, як Естонія, Латвія, воно приймає статус офіційної доктрини. Проте, у багатонаціональних країнах воно стане прогресивним лише при урахуванні реального становища міжнаціональних відносин та інтересів національних меншин. Даний формат національної держави підлягає переосмисленню у зв'язку з динамічними сучасними світовими глобалізаційними процесами.

З питанням глобалізації та все більш зростаючим ускладненням взаємозалежності держав нерозривно пов'язана проблема суверенітету. Це одна з найважливіших проблем права. Сутність і характер міжнародного права, а також питання про співвідношення його з внутрішньодержавним правом, про внутрішню компетенцію держави, про характер і межі державної влади, про юридичну природу території та природу міжнародних організацій, дружнє співіснування держав, міжнародно-правовий примус і багато інших питань практично не можуть бути вирішенні без визначення змісту суверенітету. Суверенітет як невід'ємну політико-юридичну ознаку держави обумовлює існування та розвиток таких найважливіших міжнародних засад, як принципи поваги державного суверенітету, суверенної рівності, територіальної недоторканності та політичної незалежності держав, невтручання у їх внутрішні справи, ненападу [2, с. 47].

Можливості нації-держави унеможливлюються такими проявами транснаціональності і глобалізму, як утворення міжнародних фінансових ринків, інтернаціоналізація бізнесу і капіталу, розповсюдження всесвітніх відкритих інформаційних мереж, самовизначення нових націй, різке збільшення мобільності населення, системний характер багатьох загроз безпеки, глобальні проблеми сучасності тощо. Транснаціоналізація та віртуалізація фінансового ринку, по-перше, полегшують можливість приховування капіталу від контролю держави і дають можливість отримання прибутку, обумовленого особливостями тієї або іншої території (наприклад, більш низькими податками на прибуток). Зростаюча мобільність капіталу, по-друге, впливає на зростання влади самого капіталу.По-третє, чимала частина національної політики залежить від міжнародних фінансових ринків. На думку експертів, економічна міць окремих держав і політико-економічна ефективність їх урядів пов'язані зі спекуляціями на міжнародних валютних ринках, про що, зокрема, свідчить досвід східно-азіатських «тигрів».

У міру затвердження основ інформаційного суспільства, гроші втрачають свою значимість, і «головним джерелом ринкової сили все в більшій мірі стає інтелект, втілений в організаційних структурах дослідницьких і ринкових корпорацій, що створюють метатехнології і утримують над ними контроль». Конкурентоспроможність в кіберсфері стає важливим фактором у забезпеченні внутрішньої стабільності держав.

Ключовою проблемою стає недосконала управлінська діяльність держави, що визначається як здатністьдержавних організацій формулювати загальні правила і впроваджувати їх у політику, управління, економіку і суспільство з мінімальними відхиленнями від політичних намірів.

Людство зараз переживає складний період: глобалізація, підвищення ролі загальнолюдських завдань і одночасно кульмінація розвитку національних держав та початок подолання планетарного ладу цього типу, національна самоідентифікація багатьох народів. У цих умовах нечувану важливість набуває проблема співвідношення й узгодження загальнолюдських і національних інтересів.

Взагалі у світі простежується підвищення значимості регіону як елемента горизонтального структурування суспільства. Зниження ролі національних держав в організації економічних і соціально-політичних процесів визначає необхідність нового оформлення соціального життя. Все це дає змогу виділити в середовищі факторів розвитку регіонів як вищевказані первинні значимі фактори їх розвитку, так і вторинні. [6, с. 36].

Глобалізація не є інструментом формування дійсно єдиного світу. Якщо в попередні епохи відбувалося розширення меж різних, часом навіть протилежних один одному світів, то сучасна глобалізація, хочемо ми того чи ні, втілює собою експансію виключно європейської цивілізації. Не слід вважати глобалізацію інструментом взаємодії і розвитку різних культур і традицій; вона була і залишиться засобом побудови евроцентричного світу.

Поступове входження країн-учасниць у світовий економічний простір забезпечує європейська модель, що на основі соціально-економічної інтеграції припускає вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та людей, а також визначає перерозподіл вільностей національних урядів наднаціонального утворення. В даному випадку глобалізація за європейським зразком опирається на діючу геополітичну структуру — Європейський союз.

На сучасному етапі глобалізації перерозподіл влади зовсім не несе одностороннього характеру — від національних держав до наддержавних структур, він відбувається і в зворотному напрямку, у формі «локалізації», тобто збільшення ролі місцевих і регіональних товариств в рамках національних держав, за принципом «мислити глобально, діяти локально». З'єднання глобалізації і локалізації дає порівняно нове поняття, яке плавно вникає у мову політичної науки — «глокалізація» [5].

Провадження дії міжнародного права на законодавство і законодавчий процес відбувається в двох напрямках. Перший— це затвердження нових конвенцій, які вимагають зміни законодавства України. Другий напрям дії міжнародного права на внутрішньодержавний — це вступ національних держав у міжнародні комітети в умовах змін чинного законодавства.

Таким чином, використовуючи механізми та засоби економічного, міжнародно-правового, інформаційного характеру, глобалізація нав'язує

головним чином ідеологію неолібералізму, проникає у внутрішньодержавну сферу і стає все більш істотним чинником розвитку правової системи будь-якої сучасної країни.

В цих умовах необхідно, щоб держава зосередила значну увагу на правовій освіті громадян. Державна влада повинна вести роботу з роз'яснення громадянам чинного законодавства, основними напрямками його розвитку, а також пояснювати правову політику, яка проводиться державою.

Основною ідеєю європейської інтеграції є об'єднання державних суверенітетів членів ЄС для досягнення спільної мети. Проте, питання делегування суверенітету на рівні ЄС характеризується відсутністю єдиного теоретичного пояснення. Сучасні теоретики у сфері міжнародного та європейського права пропагують концепцію суверенітету держав членів ЄС, за якої у останньої залишається можливість у будь-якій час анулювати дане делегування. Згідно з принципами міжнародного права держава є і залишається володарем власного слова [7, с. 20].

Таким чином, необхідною умовою для ефективного розвитку України є інтеграція у міжнародні транснаціональні структури. Фактично у світі немає держави, яка б не була учасником чи членом міжнародних організацій. Важливо, щоб у даних процесах держава не втратила власної ідентичності. А це можливо, на нашу думку, тільки в тому випадку, коли внутрішня та зовнішня політика держави буде проводитись у ретельній відповідності до національних інтересів у будь-якій сфері відносин.

Однак, на сучасному етапі розвитку українського суспільства все ще присутня кризова ситуація, що охоплює економічну, політичну, соціальну й духовну сфери. Глобалізація не скасовує ролі держави як «вузла управління», але накладає на нього додаткові обмеження, оскільки воно змушене нівелювати наслідки глобальної конкуренції для населення, щоб не втратити народної підтримки. Життєздатність національного держави підтверджується тим, що воно є найбільш бажаною формою самовизначення для національних меншин, існує протягом порівняно тривалого історичного періоду і має більш високим кредитом довіри з боку населення, ніж наднаціональна структура або функціональний транскордонний регіон. Наявність сильних і ефективних державних інститутів структурує громадське життя, що особливо важливо в умовах непередбачуваності. [3, с. 19].

Говорити про зменшення ролі національної держави, ще більше про її відмирання поки зарано. Національна держава і глобалізація є сумісними процесами. Глобалізація не знищує національну державу, а сприяє оптимізації обсягу та надає нових характеристик тим завданням і функціям, які стоять перед нею. Перед державою стоять набагато вищі вимоги, які

диктуються інтересами соціально-економічного розвитку, стабільності, підтримки миру і безпеки. Проте, без активної ролі національної держави, глобалізаційні процеси можуть загубити свої ефективність і розвиток, а також історичний сенс, оскільки основною ланкою прогресу глобалізації є національні держави. На сьогодні Україна, як і багато інших країн так званого «третього світу», стоїть перед важким вибором: чи прийняти правила глобалізації і включитися у жорстку конкуренцію на світових ринках, чи зіслабнути на периферії глобалізаційних процесів, обмежити потік іноземних товарів та капіталу на внутрішній ринок та будувати капіталізм «по-українськи» [5].

Слід зазначити, на наш погляд, основні аспекти, які заважають ефективному здійсненню процесу глобалізації: недостатній рівень технологічного розвитку; розшарування суспільства; відсутність чітко визначеної внутрішньої та зовнішньої політики держави; значний рівень корупції в органах державної влади внаслідок її поєднання з інтересами власності та бізнесу.

Отже, базою для вступу України у світову глобалізаційну систему має бути чітко вироблена та впроваджена в життя стратегія розвитку національної держави з вимогою дотримання основних прав людини.

Література:

1. Кресіна І. О. Нові тенденції у дослідженні інституту національної держави в умовах глобалізації// Національна держава і право в умовах глобалізації: 36. наук. ст. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – 132 с.

2. Бауман З. Глобализация: последствия для человека общества. М., 2004. С. 55.

3. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право XXI век /И. И. Лукашук. – М., 2000. – С. 126.

4. Тиндик Н. П. Трудова міграція в епоху глобалізації: інтервенція у світ чи втеча від бідності. – Львів: ЛьвДуВС, 2009. – 600 с.

5. http://studopedia.ru/8_42556_ponyatie-natsionalnogo-gosudarstva.html

6. Chantebout B. Droitconstitutionneletsciencepolitique / B.Chantebout. – P. : Plon, 2008. – 263 p.

7. Андрійчук О. Про суверенітет Європейської унії // Юридичний журнал. – 2006. – № 7 (49). – С. 72.

The article discussest herole of globalization processesin modern States. The effect of integration of States into the global space in its history and development.

Keywords: *globalization, nation-state, integration, ransnationalization.*

УДК : 338.23 : 339.984 : 005.414 (477)

Костянтин Денисов
(м. Запоріжжя)

МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА ЗАСАДАХ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто необхідність модернізації соціальної політики в Україні. Увагу приділено таким сферам соціальної політики як зайнятість населення, умови та оплата праці. Наголошено на необхідності здійснення соціальної політики на засадах економічного націоналізму, де пріоритетом має стати захист права українських працівників на стабільне робоче місце, достойну заробітну плату, безпечні умови праці.

Ключові слова: *соціальна політика, модернізація, економічний націоналізм, робочі місця, заробітна плата, сталий розвиток.*

«Самостійна Україна має бути тим синтезом, тим великим, повним глибокого і широкого змісту словом, в якому осередчуються всі думки й бажання рабів, щоб свобідними, невольників, щоб бути вільними, злидарів, щоб бути маючими, упосліджених, щоб бути рівними, зневажених, щоб бути гідними, усіх українців, щоб бути людьми – громадянами цілого світу». Цими словами Микола Міхновський закликав до визволення «українського народу з-під економічного та національного рабства». [1]

В умовах сьогодення визвольний націоналізм XX ст. і початку XXI ст. трансформується в націоналізм соціальний, де найважливішим постає завдання соціального захисту українців.[2, с. 51] Важливу роль в цьому має відігравати модерна соціальна політика, яка серед іншого, має спрямовуватися на розвиток зайнятості населення, соціально-трудових відносин на підприємствах, а також охорони та гігієни праці задля фізіологічного збереження та відродження нації.

За роки незалежності в українській економіці сформувався ряд проблем соціального характеру, який прямо стосується працюючого населення – низький рівень оплати праці та соціальних відрахувань, стале скорочення офіційних робочих місць, тіньова (неформальна), вимушена або неповна зайнятість значної кількості українців, хаотичні зміни пільгових умов праці та виходу на пенсію, деформація ролі та місця заробітної плати в структурі доходів населення. Далі розглянемо стисло природу цих негативних соціальних явищ.

1. Скорочення кількості працівників на підприємствах (без урахування банків). За період 2013–2015 рр. (інша інформація відсутня у вільному

доступі) кількість працівників скоротилася на 1,5 млн. осіб. Найбільше скорочення відбулося у промисловості – майже 0,7 млн. осіб. [3, с. 56]

2. Витрати підприємств на оплату праці та соціальні відрахування зросли на 14,3 млрд. грн., але приріст склав всього 3,79% [3, с. 57]. Зауважимо, що це – в умовах галопуючої інфляції та трикратної девальвації гривні. Особливо дошкульного удару по працюючому населенню завдала інфляція, яка абсолютно нівелювала підвищення заробітних плат. Реальна заробітна плата почала знижуватися ще у квітні 2014 року, процес цей не зупинявся до кінця 2015-го року. [4, с. 138]

3. Незважаючи на зростання абсолютних витрат на персонал, сумарна частка заробітної плати та соціальних відрахувань в загальному показнику витрат підприємств продовжує критично знижуватися. За період 2013–2015 рр. вона знизилася з 19,1% до 16,1%. Найменшу частку подібних витрат ми фіксуємо в сільському господарстві, промисловості та будівництві. Це саме ті галузі, які формують реальний сектор національної економіки шляхом товарного виробництва, що набуває нової сили в сьогоднішніх реалій та здатне відродити економіку в цілому. [3, с. 80–81]

4. Указані галузі економіки є лідерами за показником «неформальна зайнятість населення» – на них сукупно приходиться 61,5% загального показника такої зайнятості. Лідером за неформальною зайнятістю є сільське, лісове та рибне господарство (38,6%). [5, с. 103] Неформальна, а часто тіньова, зайнятість населення не гарантує українцям стабільних робочих місць, не наповнює бюджет та Пенсійний фонд, призводить до поширення корупції тощо. Погоджуємося, що тіньова економіка також має ряд позитивних наслідків і забезпечує зайнятість населення, функціонування ринків послуг, приріст ресурсної бази фінансових установ. Але тут слід зауважити, що вона формує модель поведінки населення, де порушення законів у власних, бодай навіть тимчасових, цілях сприймається як належне. Спочатку це стосується сфери зайнятості та оплати праці, а згодом може викликати серйозні наслідки та правопорушення, у тому числі кримінального характеру.

Крім того, щороку не менше 0,8 млн. українських працівників перебувають в умова хвимушеної неповної зайнятості, формуючи таке явище як приховане безробіття. [4, с. 51] Воно є наслідком відсутності єдиної стратегічної політики щодо розвитку національної економіки, прогнозування її майбутнього з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників. Традиційно – реальний сектор української економіки демонструє пожвавлення чи опиняється в кризовому стані під впливом зовнішніх ринків сировини та товарів із низькою доданою вартістю.

5. Хаотичні зміни пільгових умов праці та виходу на пенсію проявляються через необґрунтовані зміни пенсійного законодавства та відповідних

нормативних актів. Пенсійні реформи 2010 р. та 2014–2015 рр. не принесли очікуваного ефекту, а лише посилили соціальну напругу в суспільстві через підвищення пенсійного віку окремим категоріям громадян. Економічно необґрунтована зміна ставки єдиного соціального внеску (ЄСВ) з 01 січня 2016 року [6] збільшила дефіцит Пенсійного фонду на декілька десятків мільярдів гривень. При цьому, декларованої мети зміни ставки ЄСВ – вивести зарплати з тіні – досягнуто не було. Це рішення було нічим іншим як популізмом. Ініціатор змін – тодішній міністр фінансів Н. Яресько не понесла жодної відповідальності за антисоціальні наслідки такого рішення. Так само не понесли жодної відповідальності ті, хто приймав рішення про надання їй українського громадянства всупереч діючому законодавству.

Окремо слід зазначити негативні соціальні наслідки скасування пільгової системи виходу на пенсію, відомої як Список №1 і Список №2. Ця система давала можливість працівникам, зайнятим на шкідливих виробництвах, достроково виходити на пенсію на особливих умовах. Уряд під керівництвом В.Гройсмана вніс відповідні зміни до цих Списків, вилучивши звідти ряд професій [7]. Станом на 31.12.2015 р. право пільгової пенсії за Списком №1 та №2 мали 393,3 тис. українських працівників. [4, с. 261]

6. В Україні заробітна плата поступово втрачає свою фізіологічну та відтворювальну функцію, адже відбувається деформація її ролі. У загальній структурі доходів українців частка заробітної плати знизилася до 47,2% (у 2015 році); у 2012 році вона становила більше половини, а саме 50,9%. Натомість різко зросла частка доходів у вигляді пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива – майже у 3 рази. [8, с.88-89] Все це формує психологію та поведінку утриманства, коли людина отримує дохід не докладаючи для цього зусиль. Окрім утриманства, посилюється відчуття безвідповідальності, адже оприлюднені непоодинокі випадки марнотратства споживачів житлово-комунальних послуг, які отримують субсидії. [9]

7. Більше 1 млн. украинців (26% від загальної кількості штатних працівників) зайняті на роботах зі шкідливими умовами праці, найбільше – промисловість, транспорт і охорона здоров'я. [4, с. 241]

Проблеми визначено, настає необхідність формування методів їх рішення. Усі вони мають бути складовими частинами модерної соціальної політики.

Якою має стати модерна соціальна політика в інтересах добробуту та сталого розвитку української нації? Які економічні та неекономічні інструменти слід для цього застосовувати? Спробуємо запропонувати методи вирішення окреслених вище проблем. Зробимо це в тій самій послідовності.

1. Проблему скорочення кількості працівників на підприємствахі вимушеної неповної зайнятості слід вирішувати комплексно. Мається на увазі

забезпечення новими замовленнями (не обов'язково за рахунок бюджету), тарифні і нетарифні методи обмеження імпорту, боротьба з іноземною контрабандою, нарощування експорту промислової продукції з високою доданою вартістю, прогнозування кон'юнктури товарних ринків, зниження дебіторської заборгованості задля поповнення обігових коштів підприємств.

2. Окремо постає необхідність стимулювання створення нових робочих місць для зростання показників зайнятості населення. Тут доцільно використовувати іноземний досвід щодо субсидіювання нових робочих місць, залучення інвесторів за програмою «greenfield» (створення абсолютно нових підприємств), пільгового оподаткування роботодавців, зниження адміністративних бар'єрів. Перспективними є саме нефінансові інструменти з огляду на обмеженість ресурсів бюджету. Вважаємо за необхідне навести тут слова Дж. Мацціні: «...допоки хтось один-єдиний, що здатний і бажає працювати, животіє в злиднях за браком роботи, — ви не маєте Країни, якою вона повинна бути, Країною усіх і для всіх. [10, с. 22]

3. Важливого значення набуває такий напрям соціальної політики як підвищення заробітної плати, а саме реальної. Як казав І.Франко: «...Адже ж коли забезпечений я, мій сусід, другий, десятий, сотий, то се, значить, забезпечена така-то частьнації. Економічний прогрес у тім і лежить, щоб та часть нації була чимраз більша й більша і щоб її забезпечення було чимраз ширше й тривкіше» [10, с. 437]. Тут мають бути задіяні виключно економічні механізми, адже окремі рішення уряду щодо перегляду ставок мінімальної заробітної плати викликали зворотній ефект — замість виведення зарплат із тіні відбулася подальша їх тінізація та закриття малих підприємств.

Які напрямки є перспективними?

А) Енерго- та ресурсозбереження, що дасть можливість спрямувати заощаджені кошти на фонд заробітної плати (економічний ефект технологічного заміщення ресурсів). Здійснені нами попередні підрахунки лише по металургійній галузі показують, що зниження споживання матеріальних ресурсів на 1% дає можливість збільшити фонд оплати праці на 15% в межах незмінної суми загальних виробничих витрат.

Б) Політика таргетування (керованого обмеження) інфляції задля уповільнення процесу знецінення доходів працюючого населення.

В) Управління дебіторською заборгованістю підприємств задля забезпечення своєчасних і повних розрахунків за поставлену продукцію. За підсумками 2015-го року дебіторська заборгованість підприємств в Україні (без урахування банків) становила 127,2% ВВП за указаний період. [3, с. 66; 11] У рейтингу «Doingbusiness 2017» критерієм «забезпечення виконання контрактів» Україна посідає 81-ше місце, а вартість виконання вдвічі перевищує аналогічні витрати країн ОЕСР. [12]

4. Неформальна зайнятість – складний та специфічний інститут в економіці України, але й він піддається регулювання з метою соціального захисту працюючих українців. Досягти цього можна за рахунок макроекономічної стабільності, елементами якої слід обрати пільгове оподаткування, прогнозованість законодавства, зниження адміністративних бар'єрів, залучення інвестицій в створення легальних робочих місць.

5. За окремими категоріями працівників слід зберегти пільгові умови виходу на пенсію та її нарахування. При цьому слід утриматися від емоційних рішень щодо перегляду чи зміни основних правил. Можливо слід відновити діючі до 2016 року редакції Списку №1 та Списку №2 задля зниження соціальної напруги в суспільстві.

Переконані, основою модерної соціальної політики слід обрати економічний націоналізм як базову ідеологію сталого розвитку суспільства. В умовах глобалізації та відкритості національної економіки Україна опинилася вкрай вразливою до зовнішніх факторів впливу. Попри свій зовнішній характер, ці фактори прямо негативно впливають на внутрішню соціально-економічну та суспільно-політичну ситуацію. Протистояти цьому саме в національних інтересах є полягає завдання політики економічного націоналізму [13].

Мету економічного націоналізму сформулюємо наступним чином – запровадити стандарти політики зайнятості та соціального захисту української нації на засадах сталого розвитку з метою досягнення соціальної та національної справедливості, а також рівноправного входження до світової спільноти. Індикаторами ефективності реалізації модерної соціальної політики на основі економічного націоналізму в Україні слід вважати:

- збільшення частки економічно активного населення;
- зменшення частки населення, зайнятого в неформальному секторі;
- збільшення кількості найманих працівників на аграрних, будівельних і промислових підприємствах;
- досягнення позитивної динаміки росту реальної заробітної плати;
- збільшення частки заробітної плати та соціальних відрахувань в загальному показнику виробничих витрат підприємств;
- зростання частки заробітної плати та/або доходу від підприємницької діяльності в структурі сукупних грошових доходів населення;
- зниження рівня бідності населення.

Перспективними для подальших досліджень є визначення практичного інструментарію виконання визначених завдань та забезпечення досягнення ключових індикаторів ефективності модерної соціальної політики на основі економічного націоналізму. Не слід також залишати поза увагою визначення граничних величин наведених в доповіді індикаторів.

Література:

1. До українського народу / Самостійна Україна. – 1905. – Ч.1. – Вересень / Міхновський, Микола. Суспільно-політичні твори / Микола Міхновський. К. : Смолоскип, 2015. 464с. + іл.

2. Сич О.М. Український націоналізм: підсумки і перспективи / Треті Бандерівські читання «Візія Української держави в ідеології українського націоналізму» : збірник матеріалів (3 лютого 2016 р., м. Київ) / Упор. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк. – Київ – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. 394 с.

3. Діяльністьсуб'єктівгосподарювання за 2015 рік. Статистичнийзбірник / за редакцією М. С. Кузнєцової. К., 2016. 455 с.

4. Праця України у 2015 році Статистичний збірник / відповідальний за випуск І. В. Сеник. К., ТОВ Видавництво «Консультант», 2016. 312 с.

5. Економічна активність населення України 2015 Статистичний збірник / відповідальний за випуск І. В. Сеник. К., Державна служба статистики України, 2016. 201 с.

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон від 24.12.2015 № 909-VIII // База даних «Законодавство України»/ ВР України. Версія для друку. URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909–19/print1476692760569301

7. Про затвердження списків виробництв, робіт, професій, посад і показ-ників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 № 461 // База даних «Законодавство України»/ ВР України. Версія для друку. URL: http://zakon3. rada.gov.ua/laws/show/461–2016%D0%BF/print1476692760569301

8. Соціальні індикатори рівня життя населення 2015 Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. К., Державна служба статистики України, 2016. 200 с.

9. У Житомирській обл. сім'ї з субсидіями нарощують витрати газу, – «Житомиргаз Збут» // РБК-Україна. Дата оновлення: 16.01.2017. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/zhitomirskoy-obl-semi-subsidiyami-narashchivayut-1466681170.html

10. Націоналізм: Антологія. 3-тє вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К. ВД «Простір», «Смолоскип», 2010. xliv + 684 с. – («Політичні ідеології»).

11. Валовий внутрішній продукт у I-IVкварталах 2015 року й у 2015 році: Експрес-випуск 21.03.2016 № 59/0/02.4вн?16 // Державна служба статистики України. Дата оновлення: 16.01.2017. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/

12. EaseofDoingBusinessinUkraine 2017 // Doing business: Measuring Business Regulations. The World Bank. Дата оновлення 16.01.2017. URL:http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine#enforcing-contracts

13. Олег Тягнибок: Україні потрібен економічний націоналізм // Офіційний веб-сайт ВО «Свобода». Дата оновлення 16.01.2017. URL:http://svoboda.org.ua/news/comments/00081766/

The necessity of modernization of social policy is considered for Ukraine. Attention is spared such spheres of social policy as employment of population, condition and payment of labour. It is marked the necessity of realization of social policy on principles of economic nationalism, where securing of right for the Ukrainian workers must become priority for a stable workplace, deserving ettlings, safe terms of labour.

Keywords: *social policy, modernization, economic nationalism, workplaces, ettlings, steady development.*

УДК 329.271 (477)

Ігор Дебенко
(м. Івано-Франківськ)

АСПЕКТИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВИ В ПРОГРАМОВИХ ЗАСАДАХ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ПАРТІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті здійснено спробу компаративного аналізу основних положень сучасних українських політичних партій, які сповідують ідеологію націоналізму, в аспекті соціального захисту та системи соціального забезпечення громадян й виокремлення на цій основі характерних закономірностей, спільних рис та особлиостей.

Ключові слова: *націоналізм, соціальна політика, соціальний захист, політична партія.*

Питання соціального захисту, соціального забезпечення населення посідають важливе місце в програмових засадах абсолютної більшості політичних партій сучасної Української держави, зокрема і тих із них, які в світоглядно-ціннісній площині сповідують або ж публічно декларують ідеологію українського націоналізму. Ще більшою мірою соціальна проблематика знаходить своє відображення в риториці політичних акторів. Незважаючи на вже звичний для вітчизняних політичних реалій певний аспект загравання, часто-густо популістичний характер з уваги на відсутність чітких, послідовних, а головне – ефективних та дієвих механізмів вирішення наболілих соціальних питань в умовах перманентної соціально-економічної кризи, аналіз програмових документів націоналістичних політичних сил дозволяє виокремити базові, спільні для всіх постулати й більше того – окреслити специфічні особливості, обумовлені детермінантами різного характеру. Власне, мета наукової статті і полягає в спробі своєрідної систематизації автором даних постулатів, верифікації відмінностей й пошуку причинно-наслідкових зв'язків між ними посередництвом аналізу програм партій, як основного статутного документу будь-якої легальної громадсько-політичної структури.

В цілому, для українського націоналізму відновлення національної незалежності традиційно розглядалось в нерозривному взаємозв'язку з визволенням соціальним, розбудовою національної держави, інституції якої в поєднанні з громадянським суспільством забезпечували б соціальну злагоду в суспільстві.

Найбільш виразно даний постулат поміж сучасних націоналістичних політичних сил відображається в преамбулі «Програми захисту українців» – установчому документі Всеукраїнського об'єднання «Свобода» (попередня назва – Соціал-Національна партія України). Згідно неї, головною метою організації є «побудова могутньої Української Держави на засадах соціальної та національної справедливості» [2]. Розбудова національної держави на скрижалях соціальної справедливості характерна і для Конгресу українських націоналістів, як історично першої офіційно зареєстрованої в Міністерстві юстиції України націоналістичної політичної сили. В програмі цієї політичної сили при окресленні сутності національної держави відзначається, що національною є держава, яка «виражає інтереси і волю свого народу, устрій та життєдіяльність якої відповідають духовності й характеру нації, її історичним традиціям та життєвим інтересам, яка побудована на засадах народовладдя, національної солідарності, соціальної справедливості, правового порядку та особистої відповідальності» [1].

Разом з тим, пов'язуючи своє буття із національно-визвольною боротьбою Організації Українських Націоналістів, основоположною програмовою засадою для Конгресу українських націоналістів є діяльність, спрямована на «здобуття та розбудову національної держави Української Нації» [1]. Власне, така зорієнтованість є не лише дещо дивною, з огляду на те, що на момент створення політичної сили Українська держава вже відновила свою незалежність й, закономірно, основний акцент в її становленні мав би полягати у наповненні державності національним змістом, а не лише формальними ознаками, але й переносить в якісно іншу площину питання соціального забезпечення та досягнення соціальної справедливості в суспільстві.

Активно відстоюючи права українців в частині створення на найвищому законодавчому рівні умов для повернення на рідну землю насильно депортованих комуністичним режимом етнічних українців та їхніх родин, матеріального відшкодування урядом Російської Федерації всім репресованим та насильно депортованим громадянам колишньої УРСР за їхню багаторічну каторжну працю, надання всім учасникам національно-визвольної боротьби статусу учасника бойових дій й відповідних соціальних пільг, аналізуючи програмові засади КУНу безпосередньо в сфері соціальної політики, маємо всі підстави зробити висновок про їх достатньо спрощений, декоративний, а подекуди й відверто декларативний характер. Більше того, сутнісне наповнення окремих норм в даній сфері свідчить радше про певне гіпертрофоване поєднання все ще популярних у масах догматичних постулатів попередньої системи, прогресивних в цілому ідей соціально-ринкової

економіки з абсолютно хаотичним усвідомленням конкретних механізмів їх практичної реалізації.

Красномовним прикладом цього, зокрема, можуть слугувати наративи на кшталт «максимальної гармонії особи і суспільства», «стимулювання творчої і активної праці на користь українського суспільства», «гарантування кожному громадянину України місця праці згідно з його здібностями і освітою», «вільного місця праці та гарантованого соціального забезпечення» тощо [1].

Водночас, справедливо вказуючи на такі недоліки національної соціально-економічної системи як корумпованість, монополізм, кланова корпоративність, в якості альтернативи КУН пропонує не скільки конкретні, дієві запобіжники, а обмежується натомість достатньо спрощеними закликами до дотримання принципів соціальної справедливості, прозорості, чесності й відкритості в соціальній сфері. Одним із механізмів досягнення цього мали б стати встановлення мінімальної заробітної плати, пенсій, стипендій та соціальних гарантій, які б забезпечили життєві та культурні потреби громадян, повного відшкодування громадянам грошових заощаджень, вкладених до Ощадбанку СРСР, забезпечення системи загальнодоступної державної медичної допомоги для всіх громадян України незалежно від їхнього соціального стану та місця проживання тощо.

Втім, ці постулати більшою чи меншою мірою й досі залишаються чи не найпоширенішими в програмових документах модерних політичних партій в незалежності від їх ідеологічного спрямування, слугуючи насамперед інструментом маніпулювання суспільною свідомістю, але аж ніяк не орієнтиром практичної діяльності.

Більш структурованими та предметно зорієнтованими в своїй основі є засади соціальної політики, відображені в програмових документах ВО «Свобода». Поряд із цілою низкою постулатів, характерних і для КУНу, можливість досягнення соціальної справедливості в новітній Українській державі свободівці вбачають посередництвом реалізації ряду цілком конкретних кроків. В податковій сфері — шляхом впровадження соціально справедливої спрощеної системою оподаткування. В її основі — прогресивна шкала оподаткування за принципом «малий бізнес — малі податки, великий бізнес — великі податки», скасування податку на додану вартість та запровадження єдиного соціального податку з доходів громадян з прогресивною шкалою оподаткування та базовою ставкою у розмірі 20%. При цьому, ВО «Свобода» пропонує не оподатковувати доходи громадян у розмірі мінімальної заробітної плати та встановити прогресивні податки на розкіш (на нерухомість, предмети розкоші тощо), направляючи як мінімум 30% надходжень з них на зниження споживчих цін на товари першої

необхідності. В соціально-економічній сфері – шляхом стимулювання розвитку середнього класу, забезпечення безвідсоткових цільових державних кредитів на відкриття власної справи (малого бізнесу) та максимального спрощення дозвільної системи. В питанні врегулювання трудових відносин – розробити тарифікаційну шкалу погодинної оплати праці згідно з європейськими стандартами, встановити п'ятикратне співвідношення між максимальною і мінімальною погодинною заробітною платою у працівників бюджетної сфери. Крім того, ВО «Свобода» пропонує запровадити цільове пільгове державне кредитування малого та середнього сільського господарства, узалежнити пенсійний вік від середньої тривалості життя, запровадити обов'язкове державне соціальне медичне страхування, яке забезпечить ґарантований базовий пакет невідкладної первинної медичної допомоги, що надається безоплатно коштом державного медичного фонду [2].

Ще одна позиція, важлива як з точки зору її актуальності в суспільстві, так і з огляду на намагання багатьох інших політичних акторів (і не лише їх) уникати однозначної відповіді – проблема штучного переривання вагітності. У цьому аспекті ВО «Свобода» виступає рішуче проти переривання вагітності, окрім випадків, зумовлених медичними показаннями та доведених у судовому порядку фактів зґвалтування. І найголовніше – політична сила наполягає прирівняти у кримінальному законодавстві незаконне здійснення абортів до замаху на вбивство.

Революція Гідності й особливо новий виток російської агресії проти України, що розпочалась із анексії Кримського півострова й продовжується сьогодні військовим протистоянням на сході країни, закономірно спричинили на тлі загального патріотичного піднесення та зволікання з реформами «постмайданної» влади появу нових політичних сил та рухів, що декларують свою відданість націоналістичним постулатам та світоглядним ціннісним орієнтирам. Серед найбільш яскравих представників цієї хвилі – політичні партії «Правий сектор», «Національний корпус» та громадська організація «Державницька ініціатива Яроша» («ДІЯ»), котра напередодні чергових парламентських виборів з великою вірогідністю трансформується в окрему партію або ж увійде у союз із кимось зі вже існуючих політичних проектів. Аналізуючи статути та програми кожної з вище перелічених інституцій, відзначаємо спільну для них чималу мілітарну спрямованість, зорієнтованість на систему військово-патріотичного виховання молоді, підготовки до служби в Збройних силах України й діях в надзвичайних ситуаціях. З точки зору умов, на тлі яких кожна з організацій структуризувалась, такий характер програм не лише цілком очікуваний, а й носить прагматичний розрахунок

з огляду на те, що чимала кількість представників організації або ж потенційних прихильників походить з добровольчих батальйонів чи долучається до допомоги військовослужбовцям, мирним мешканцям посередництвом волонтерської діяльності.

Найбільш структурованою в цьому аспекті є програма «Національного корпусу». Поряд з першочерговим виокремленням проблеми забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності, їх гарантії політична сила вбачає, з одного боку, в досить ефемерному з точки зору можливостей практичної реалізації, праві на відновлення ядерного потенціалу, а з іншого – в переході на контрактну армію й широкому соціальному забезпеченню військових (держава бере на себе забезпечення житлом, навчанням, довічним обслуговуванням у військових шпиталях, податковими пільгами для створення власного бізнесу після демобілізації).

Разом з тим, в розрізі безпосередньо аспектів соціальної політики поряд із перенесенням й адаптацією в своїх програмових документах значної частини норм більш досвідчених, ідеологічно близьких їм того ж КУНу та «Свободи», кожній характерні й окремі специфічні постулати, на яких варто закцентувати окрему увагу.

Так, вже згадуваний нами «Національний корпус» виступає за об'єднання баз даних Демографічного реєстру, Пенсійного фонду, Державної фіскальної служби та Міністерства соціальної політики, що дасть змогу мінімізувати маніпуляції з отриманням зайвих пільг, а саму соціальну допомогу зробити адресною, гідною та значною. Окрім того, політична сила пропонує ліквідувати дитячі будинки як рудимент радянського періоду, зосередившись натомість на підтримці сімейних форм опіки та створенні гідних умов для утримання дітей з недоліками розвитку у державних лікарняних закладах нового типу: сучасних та прозорих для суспільства. При цьому, не конкретизується яких саме, на яких умовах та механізмах їх функціонування. Аналогічно й із загальнонаціональними програмами будівництва масового доступного житла, державна підтримка кредитних спілок, територіальних та професійних організацій взаємодопомоги, що їм «Національний корпус» надає пріоритетного характеру. В системі державних органів надання соціальної допомоги та соціальних послуг пропонується трансформація механізму функціонування до формату центрів надання адміністративних послуг за принципом «єдиного вікна», зберігається солідарна пенсійна система, а максимальний рівень одержуваної від держави пенсії не може перевищувати мінімальний розмір виплат більш ніж у 5 разів. Що цікаво, в сфері медицини та охорони здоров'я, поряд із запровадженням системи загальнонаціонального медичного страхування, без обґрунтування механізмів й будь-якої

конкретизації декларується обов'язок спрямування державою на медичну галузь не менше ніж 10% від ВВП й доступний кожному громадянину перелік безкоштовних базових медичних послуг включно із забезпеченням медикаментами [3].

На відміну від «Національного корпусу», «Правий сектор» в розрізі системи пенсійного забезпечення виступає за перехід на солідарно-накопичувальну пенсійну систему, встановлення граничного коефіцієнту нижнього соціального рівня пенсійного забезпечення та ліквідацію порядку нарахування спеціальних пенсій як таких.

Спільним для всіх націоналістичних політичних сил, що функціонують протягом відновлення державної незалежності України, є запровадження суворих покарань за торгівлю наркотичними речовинами, заборона на продаж алкоголю в магазинах роздрібної торгівлі протягом визначених годин доби, а також будь-якої, прямої чи опосередкованої реклами алкогольних напоїв чи тютюнових виборів. Водночас, «Правий сектор» виступає ще й за те, що якщо громадянин здобув інвалідність внаслідок шкідливих звичок чи іншого роду асоціальної поведінки, він не повинен отримувати допомогу на рівні з інвалідами від народження або внаслідок виробничих травм чи бойових поранень.

Оригінальними, однак і досить неоднозначними є й окремі інші постулати, що їх декларує політична сила. «Правий сектор», зокрема, виступає за «зміну суспільної думки щодо сім'ї та дитини з ліберальної («кожна наступна дитина – тягар для сім'ї») на національну («кожна наступна дитина – опора сім'ї»)», проголошуючи при цьому, що дитині, яка виховується самотньою матір'ю, держава повинна замінити батька [4]. Не підтримуючи аборти, «Правий сектор», на відміну від ВО «Свобода», не виступає за заборону, однак пропонує боротись із ними шляхом усунення соціальних причин їх виникнення – щоправда, знову ж таки без конкретизації. Втім, найбільше здивування, на суб'єктивне переконання автора, заслуговують включення до розділу «Соціальна політика» партійної програми норм про необхідність пошуку нових оптимальних форм планування та забудови населених пунктів з точки зору ергономічних, логістичних, екологічних, соціальних та інших вимог прийняття, а також надання пріоритетного характеру державній програмі по комплексній реалізації відновлення старих й будівництва нових автомобільних шляхів, створення відповідної інфраструктури світового рівня.

В цілому, узагальнюючи підходи щодо системи соціального захисту та соціального забезпечення націоналістичних політичних сил на сучасному етапі розбудови Української держави, можемо виокремити кілька характерних

аспектів. Базуючись у своїй основі на традиційному для націоналізму поєднанні постулатів досягнення національної та соціальної справедливості, націоналістичні політичні сили, виступаючи за утвердження української нації, розвиток державності на національних засадах, наповнення її українським змістом, в питанні соціального захисту пройшли своєрідну трансформацію, що ґрунтується на переплетенні двох складових: визнання, забезпечення прав, соціальних гарантій учасників національно-визвольної боротьби, реабілітованих й одночасної побудови системи, що дозволяла б гармонійно розвиватись кожному громадянину. Якщо в розрізі першої, значної частини програмових засад вдалося домогтися шляхом найперше громадського тиску й послідовної боротьби за їх утвердження, то з другою складовою спостерігаються певні труднощі. Не маючи можливості одноосібно визначати дії державної влади, націоналістичні політичні сили елементарно не мали змоги реалізувати на практиці свої постулати. Поряд з цим, необхідно визнавати й те, що станом на сьогодні жодна з політичних сил, націоналістичних в тому числі, не напрацювала цілісної, логічно вибудованої й послідовної системи в розрізі соціального захисту та соціальної політики держави загалом. Більшість постулатів мають досить загальний, шаблонний характер, окремі є просто застарілими, а відтак потребують перегляду й ґрунтовного доопрацювання на противагу зазвичай популістичним гаслам, що їх продукують політичні актори в боротьбі за прихильність виборців в умовах перманентної соціально-економічної кризи.

Література:

1. Програма Конгресу Українських Націоналістів // http://cun.org.ua/pro-partiyu/programa/

2. Програма ВО «Свобода» – Програма захисту українців // http://ivano-frankivsk.svoboda.org.ua/party/program/

3. Програма політичної партії «Національний корпус» // http://nationalcorps.org/section/program

4. Програма партії «Правий сектор» // http://pravyysektor.info/programa.html

5. ГО «Державницька ініціатива Ярошa» // http://go-diya.com/pro-nas

The article attempted comparative analysis of the main provisions of the modern Ukrainian political parties that profess an ideology of nationalism in terms of social protection and social security of citizens and the isolation of the basis of characteristic patterns, similarities and features.

Keywords: *nationalism, social policy, social security, political party.*

УДК323.2:621:32.329.17

Василь Деревінський
(м. Київ)

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

В статті розглянуто значення соціальних аспектів енергозбереження для розвитку держави. Звернуто увагу на такі важливі чинники національної консолідації українського суспільства як народовладдя та енергозбереження. Проаналізовано як питання національної консолідації, народовладдя та енергозбереження представлено в політичних програмах українських правих партій.

Ключові слова: *соціальні аспекти, національна консолідація, народовладдя, енергозбереження, громади, партії.*

Питання енергозбереження є одним з пріоритетних напрямків державної політики багатьох країн та наддержавних утворень. Енергоспоживання впливає на стан розвитку спільноти в цілому і окремої людини зокрема. Від успішної реалізації енергетичної політики держави залежить соціальна стабільність суспільства.Натомість соціальний фактор є достатньо значущим в забезпеченні енергетичного сектора національної безпеки, навіть у відносно благополучних економічно розвинутих країнах. В Україні соціальні загрози, пов'язані з енергетичною сферою, є гострішими, що пояснюється як значною кількістю факторів впливу на них, так і економічним становищем [1].

На думку дослідниці української державної політики у сфері енергозбереження України Г. Дзяни проблема енергозбереження є політичною та соціальною. Бо вимагає вдосконалення механізмів реалізації державної політики у сфері енергозбереження, а з іншого – потребує зміни принципів поведінки людини та утвердження нових ціннісних орієнтирів суспільства щодо енерговикористання [2, с. 9]. Крім того, на переконання Г. Дзяни, «зацікавленість суспільства в енергозбереженні та енергоефективності і закріплення їх пріоритетності в життєдіяльності суспільства ємними, що дадуть змогу сформувати енергозберігаючий тип суспільної свідомості» [2, с. 9]. Погоджуючись зі слушністю висловлених міркувань необхідно зазначити, що ідея енергозбереження може стати одним з чинників національної консолідації української спільноти. Особливо вона є актуальною сьогодні.

Революція Гідності та російська агресія активізували консолідаційні процеси в українському суспільстві. Запустили механізм руйнування витвореного впродовж останніх двадцяти років явища амбівалентності, яке

створювало ілюзію якогось суспільного компромісу, «третього шляху», що в дійсності нікуди крім «третього світу» не вів, зумовлюючи суспільну стагнацію, навіть більше – розкол, бо «амбівалентна свідомість як нетривка рівновага двох протилежних культур не може довго зберігатися без руйнівних соціальних і психологічних наслідків для особистості і суспільства» [16, с. 127]. Побутування і пропагування певними внутрішніми і зовнішніми силами колишніх радянських цінностей і традицій, як виявилося, не призвело до афішованого розколу Україні ні по Збручу, ні по Дніпру на дві ідентичності, «дві України». Як зазначив політолог В. Фесенко: «Немає розколу в Україні в цілому, є розкол на Донбасі – в середині самого Донбасу і серед частини його російськомовного населення» [17]. Деконсолідаційні тенденції в цьому регіоні роздмухувались іззовні з перших років відновлення незалежності України, особливо вони посилилися з 2004 р. Здобуття президентського крісла у 2010 р. «донецьким» В. Януковичем інтенсифікували зусилля його команди та зовнішніх «ляльководів» переформатувати Україну на основі цінностей, притаманних колишній радянській імперії, переслідуючи мету для одних зберегтись при владі, для інших – посилити контроль над Україною. Крах їхніх планів виявив провал міфу про другу велику «гомо совєтікус» Україну.

Боротьба народу за суверенне право визначати траєкторію свого вектору розвитку втретє за останні два десятиліття мобілізувала патріотичний потенціал українців. Інтенсифікувались національна інтеграція та формування громадянського суспільства. Наступне поступальне розгортання цих процесів залежить як від суспільства, так і від влади, яка має заопікуватися їхньою підтримкою. Без належної уваги з боку «слуг народу» згуртування спільноти може вчергове загальмуватися як це вже було після революційних подій кінця 1980 – початку 1990-х років, так і Помаранчевої революції. Заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень Я. Жалило зауважив, що експлуатація створеного хвилею консолідуючого патріотизму запасу міцності є обмеженою [4].

Для убезпечення держави від небезпеки потрапити в черговий період стагнації необхідно сформувати і послідовно втілювати концепцію консолідації українського суспільства. Історія розвитку багатьох держав свідчить про залежність їхнього поступу від рівня національної консолідації спільноти. Професор Антоніна Колодій зазначає, що «... підвищення національної консолідації є одним із важливих завдань, яке треба виконати, щоб загрози безпеці не йшли, принаймні, від слабко згуртованого, роз'єднаного українського суспільства. Слід було б передбачити заходи, спрямовані на зміцнення національної єдності та виховання патріотизму (за допомогою історичної освіти, святкування визначних дат, національних міфів та символів; участі в різноманітних громадських акціях патріотичного змісту)» [6, с. 46].

Національна консолідація виявляється у внутрішній єдності нації на основі спільних національних інтересів, цінностей та історичного минулого [8, с. 168]. Спільні цінності (соціальні і політичні) формуються в ході вироблення культурної єдності — соцієнтальної культури, яка виникає завдяки утворенню в «полікультурному суспільстві значного шару поділюваної усіма культури, яка обслуговує суспільні інститути і яку називають соцієтальною. Вона формується навкруг певної етнокультурної серцевини (ядра), без якої, на думку визнаного сучасного дослідника націоналізму Ентоні Сміта, неможлива ні нація, ні стійка національна держава» [7, с. 47]. Внаслідок поширення на всю державу культури певного домінуючого чи державного етносу сформувалися західноєвропейські національні спільноти, які зазвичай називаються політичними. Подібне на переконання А. Колодій «властиво не лише тим країнам, де націогенеза відбувалася на етнокультурній основі, а й країнам емігрантського типу, наприклад США, де англосаксонська основа присутня у всіх без винятку компонентах соцієтальної культури американців, хоч вона й отримала помітний відпечаток культур інших етносів і рас» [7, с. 47]. Загальноприйнятні системні засадничі цінності як для офіційних інституцій, так і багатоманітного (чи мультикультурного) соціуму утверджується за умов існування єдиного інформаційного і культурного простору в державі.

Вироблення прагматичних перспективних стратегічних цілей і завдань, які становлять спільні національні інтереси є неодмінною ознакою утвердження і прогресу національного проекту. Здійснення стратифікації на ближній і віддалений час найнагальніших цілей є на сьогодні вкрай актуальним для України.

Серед низки важливих завдань, які можуть увійти в групу першочергових національних інтересів можна означити енергозбереження. Енергетична політика одна з найважливіших складників національної безпеки України, від її ефективного провадження залежить збереження політичного і економічного суверенітету держави. На це впливає «висока енергомісткість економіки (ще до 2014 р. енергомісткість ВВП вдвічі перевищувала аналогічний показник США, втричі — Японії та ФРН), дефіцит енергоресурсів, особливо нафти та газу, залежність від зовнішнього їх постачання, зношеність інфраструктури (втрати тепла при транспортуванні перевищували європейський показник у 7—8, у будівлях — у 3—5 разів) тощо... З 18,6 млрд. куб. м газу, який витрачається на потреби ЖКГ, 2,4 млрд. втрачається у системі теплопостачання, ще 9 млрд. — у будинках. Таким чином, за призначенням на опалення витрачається всього 7,2 млрд. куб. м.» [9, с. 143]. Крім того, «за даними Мінрегіону, житлофонд включає 6,5 млн. індивідуальних та 240—250 тис. багатоквартирних будинків. Термомодернізації потребують близько 80%. Витрати оцінюють у $14 млрд. (для приватних будинків) та $18 млрд.

(багатоквартирних). Україна не зможе отримати цю суму ззовні. Не вистачає також ресурсів ані у суб'єктів господарювання (за даними МФК, покривають 1% потреб), ані у держави (у 2014–2017 рр. «теплих кредитів» було виділено на 2,7 млрд. грн.)» [10, с. 54].

Енергетичний потенціал України як енергодефіцитної держави незначний, натомість потенціал енергозбереження є вагомим, що дасть змогу за рахунок заходів технічного та структурного енергозбереження майже на 50% зменшити рівень енергоспоживання у 2030 році [2, с. 12].

За такої ситуації забезпечення енергоефективності країни стає одним з національних пріоритетів, який підпадає під поняття чинника національної консолідації. Ефективність політики енергозбереження, а відтак посилення економічної незалежності країни та покращення соціально-економічного становища населення, поліпшення його житлових умов та психологічного стану залежить від ініціативності окремих громадян, які об'єднанні на місцях в громади будуть вирішувати ці питання. Науковці Г. Дзяна та Р. Дзяний зауважують, що «Енергоефективність – це галузь в якій кожен громадянин можеприймати активну участь завдяки раціональному використанню енергетичних ресурсів, досягненню економічно доцільної ефективності використання існуючих паливно-енергетичних ресурсів та дотриманню вимог щодо захисту навколишнього середовища» [3, с. 91].

Тому важливою складовою української національної консолідації має стати ідея наближення влади до народу, себто створення умов посилення дієздатності громад за допомогою зміцнення яких зросте могутність і непорушність всієї держави. Шляхом впровадження «публічного врядування» зросте роль і відповідальність окремих людей за прийняття рішень, даністю стане існування громадянського суспільства з неодмінною його цінністю – громадською думкою. Зникне загроза створення авторитарної «владної вертикалі», ігнорування позиції суспільства. «Публічне врядування» створить умови горизонтальної суспільної координації, зменшить роль уряду та підвищить значення інших суб'єктів, забезпечить децентралізацію управління країною. Відстоюючи слушність практичного втілення ідеї «публічного врядування», А. Колодій зазначає, що «адміністративна й бюджетна децентралізація не вестиме до фрагментації, якщо буде зрівноважена заходами, що спрямовані на національну консолідацію на соціокультурному рівні» [5, с. 324].

Отож, національний пріоритет – зміна суспільства і кожної людини зокрема щодо формування енергозберігаючого типу суспільної свідомості, формування сильних громад, які шляхом взаємоузгоджених дій запроваджуватимуть енергозберігаючі технології й ефективне енергоспоживання. Це дозволить використовувати енергозбереження як ресурс соціального розвитку і формування ефективного енергоринку [2, с.

18]. Відповідно покращиться матеріальний стан, поліпшиться платоспроможність населення, зростерівень і якість життя людей тощо. Загалом спостерігатиметься позитивний вплив на соціальну-економічну ситуацію в країні та посилиться рівень національної безпеки.

Важлива роль в цьому процесі покладається на державну владу, яка повинна задіяти механізми популяризації і підтримки створення громадських об'єднань, окремих громадян щодо питання енергозбереження. Можуть долучитися до формування нових ціннісних основ суспільства релігійні організації.

Свою участь в національній консолідації української спільноти, на основі популяризації серед населення загальнооб'єднуючих ідей щодо громадської інтеграції заради спільного впровадження енергозберігаючих технологій неодмінно варто взяти різним українським політичним гравцям.

В програмних документах низки політичних об'єднань, зокрема правого спектру, містяться положення, в яких йдеться про енергоефективність та надання більших повноважень громадам. В програмах політичних партій Конгресу українських націоналістів (КУН), «Свободи», «Правого сектору», «Національного корпусу» йдеться про «широке повноваження місцевого самоврядування» (КУН), «різноманітні форми прямого народовладдя... самоорганізацію здорових сил суспільства» («Правий сектор»), «широке самоврядування на місцях» («Національний корпус»), «запровадження вуличних та квартальних комітетів та інших органів самоорганізації населення» («Національний корпус» та подібне у «Свободи»), «підвищення ролі місцевого самоврядування» («Свобода»), «впровадження та розвитку енергозберігаючих технологій» (КУН), «фінансування енергозберігаючих проектів» («Правий сектор»), «розроблення та впровадити новітніх енергозберігаючих технологій в усі галузі народного господарства» («Свобода») тощо.

Потрібно відмітити, що в партійних документах Всеукраїнського об'єднання «Свободи» розробці питань, пов'язаних з енергетичною безпекою країни та енергозбереженням, надається значна увага. Члени «Свободи» пропонують ухвалити державну програму енергетичної незалежності України за принципом: «зменшення споживання, збільшення видобутку, диверсифікація джерел». В цьому контексті виходять з ініціативою розробити і впровадити державну програму стимулювання енергоощадних технологій, здійснювати інвестування в технології енергопостачання, що мають посприяти зменшенню енергетичних потреб держави та знизити ціни на комунальні послуги, що позитивно відіб'ється на соціальному кліматі в країні.

Свободівці не лише заявляють про створення різних «органів самоорганізації населення», але закликають «стимулювати створення

об'єднань співвласників багатоквартирних будинків» [11], «залучення їх до ухвалення рішень щодо житло-комунального господарства» [12] тощо. Шляхом активізації громадян до створення подібних об'єднань пішли країни Центральної Європи, ці згуртування забезпечували впровадження енергозберігаючих технологій у своїх будинках. В Україні спостерігається пасивність мешканців багатоквартирних будинків щодо створення об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, впровадження енергозбереження тощо. Тому актуальним є потреба активізації громадян до створення таких утворень.

Проаналізувавши програми українських правих партій, випливає, що в них фактично не розробленим залишається питання щодо засад національної консолідації спільноти. В програмі КУНу лише сказано про те, що партія «сприяє консолідації всього українського суспільства» та «утвердження української культури як основного чинника консолідації громадян у національну спільноту» [13]. Члени «Правого сектора» у своїй програмі записали наступне: «у прагненні якнайповнішої самореалізації на своїй землі, український народ втілює принцип україноцентризму, який передбачає територіальні, військові, торговельні інтеграції лише на умовах, які диктують українці в ім'я блага своєї нації... Політика у сфері культури має забезпечити об'єднання усіх громадян нашої країни, незалежно від віросповідання, мови спілкування та політичних поглядів, довкола ідеї нової, заможної і сильної Української Самостійної Соборної Держави» [14]. У програмі політичної партії «Національний корпус» йдеться про три першочергові складові національної безпеки – це: консолідована нація, сильна держава, інноваційна економіка [15]. Однак ретельно не розкривається, як саме необхідно досягнути національної інтеграції суспільства.

Підсумовуючи, потрібно відмітити про залежність національної безпеки Української держави від соціальної стабільності в країни, яка безпосередньо може випливати з розвитку енергозберігаючих технологій. Враховуючи нинішні реалії державотворення, на порядку денному нагальним стоїть питання вироблення концепції національної консолідації українського суспільства. В ній мають на вагомому місті стояти загальнообєднуючі засади розвитку спільноти, серед яких – ідеї народовладдя та енергозбереження. Зі змінної світоглядних орієнтирів, посиленням самоорганізованості громад в країні зросте відповідальність, єдність та політична і соціально-економічна стабільність держави. Громадська ініціатива, спрямована, зокрема, на енергозбереження власних домівок та економіки країни загалом, позитивно вплине на добробут громадян, зніме соціальну напругу, забезпечить самодостатність людей, яких об'єднуватиме спільний інформаційний та культурний простір.

Література:

1. Бараннік В. О., Земляний М. Г. Енергозбереження – пріоритетний напрямок енергетичної політики та підвищення енергетичної безпеки України / В. Бараннік, М. Земляний [Електронний ресурс] // http://db.niss.gov.ua/docs/energy/146.htm.

2. Дзяна Г. О. Удосконалення механізмів реалізації державної політики у сфері енергозбереження України (соціально-екологічний аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Г. О. Дзяна; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Л., 2008. – С. 9. 21 с.

3. Дзяна Г. О., Дзяний Р. Б. Енергозбереження як ресурс розвитку для України / Г. О. Дзяна, Р. Б. Дзяний // Публічне управління: теорія та практика. – 2014. – Вип. 4. – С. 91. С. 90-96.

4. Жалило Я. Війна, мир та економіка / Я. Жалило // Дзеркалотижня. – 2014. – 7 листопада.

5. Колодій А. Міжрегіональні поділи в Україні і деякі принципи публічного врядування // Будуємо нову Україну : збірник конференції (26–27 листопада 2014 р., м. Київ) / упоряд. Ярошенко Т. О; Українське Фулюрайтівське коло. – Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – С. 324. С. 309–327.

6. Колодій А. Національнаєдність і патріотизм як чинники національної безпеки / А. Ф. Колодій // Національна безпека України: конференція українських випускників программ наукового стажування у США. 16–19 вересня, 2004 р. – Київ: Стилос, 2004. – С. 46. С. 39-61.

7. Колодій А. Соцієтальна культура як чинник національної консолідації // Консолідація українського народу: конституційно-правові аспекти. Збірник статей за матеріалами науково-практичної конференції 28 лютого – 1 березня 2013 р. Львів, ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів: Вид-во Львівського університету, 2013. – С. 47. С. 40–54.

8. Лицишин Г. Чинники консолідації нації / Г. Луцишин // Українська національна ідея: реалії та перспекти вирозвитку. – 2011. – Вип. 23. – С. 168. С. 165–169.

9. Перегуда Є. Інноваційний потенціал енергозбереження та енергоефективності у житловому секторі: політичні аспекти / Є. Перегуда // Наукові праці МАУП. Серія «Політичні науки». – 2017. – Вип. 1. – С. 143.

10. Перегуда Є. Політика енергоефективності як чинник консолідації суспільства / Є. Перегуда // Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри: Матеріали наук.-практ. конф. (5–6 квітня 2017 р.)[заг. ред. Семигіної Т. В.]. – К.: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017. – С. 53–56.

11. Програма ВО «Свобода» – Програма захисту українців [Електронний ресурс] // http://svoboda.org.ua/party/program.

12. Програма ВО «Свобода» на виборах до Тернопільськоїобласної ради, 21 лютого 2009 р. [Електронний ресурс] // http://svoboda.org.ua/news/documents/00081109/.

13. Програма Конгресу українських націоналістів (засади) [Електронний ресурс] // http://cun.org.ua/pro-partiyu/programa/.
14. Програма партії «Правий сектор» [Електронний ресурс] // http://pravyysektor.info/programa.html.
15. Програма політичної партії «Національний корпус» [Електронний ресурс] // http://nationalcorps.org/section/program.
16. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення / М. Рябчик. – К. : Критика, 2000. – С. 127.
17. Фесенко В. Немає сенсу ділити зараз країну на Схід і Захід [Електронний ресурс] / В. Фесенко // Диалоги. – 2014. – 19 ноября. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page168-2644.html

In this article considersvalueof social aspectsof energy savingfor development state. Studied the such important factors of national consolidation of Ukrainian of society as a popular rule and energy saving. Analyzed as a matter of national consolidation, popular rule and energy conservation represented in programs the Ukrainian political right parties.

Keywords:*social aspects,national unity, popular rule, energy, community party.*

УДК 328

Ярослав Дзісяк
(м. Чортків)

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ І СОЦІО-КУЛЬТУРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ

У статті розглянуто проблематику глобалізаційних процесів крізь призму економічних, демографічних, релігійних та соціально-культурних чинників у світі та в Україні.

Ключові слова: *глобалізація, фінансова економіка, релігія, раса, культура, толерантність.*

Основною характеристикою соціально-економічного розвитку в сучасних умовах є посилення впливу глобалізаційних процесів на всі сфери життя суспільства. В загальному розумінні глобалізація – це процес дедалі тіснішої взаємодії та взаємозалежності людей на планеті, слід звернути увагу – людей різних культур, релігій і рас. Однак інше бачення глобалізації, в даному випадку його негативна складова, це як новітній наднаціональний імперіалізм,

метою якого є тотальна експлуатація всього людства мізерно малою групою осіб, що сповідують ідеологію космополітизму, не несуть жодних соціальних зобов'язань щодо результатів своєї діяльності на будь-якій території, недосяжні для законодавства і спроможні миттєво переносити свою фінансову могутність у будь-яку точку планети [1, с. 14–15]. Зручні для фактичних, але залаштункових, анонімних представників влади форми управління через посередництво хоча й високих, однак значною мірою підставних посадовців, неприйнятні для справжнього демократичного суспільства [2, с. 571]. За природою, мобільністю та масштабами застосування сучасних комунікаційних засобів, найсприятливіші умови для розвитку глобалізації створюються на фінансових ринках [3, с. 305 – 306]. На основі цього виникає термін «фінансова економіка». Глобалізація «розплавляє» держави, культури, нації декомпозуються, світськість, традиційні релігії та екстравагантні культи урівнюються у статусі; віртуальне наділення свого «Его» довільними якостями породжує ультра індивідуалізм. З'являється нова ідентичність – людство, що є абстрактним аморфним поняттям. Людина втрачає свою конкретність, у галузі духу немає обмежень, але й ніяких орієнтирів та меж. Фінансова економіка – це тотальне панування грошей, які перебувають у виключному, елітарному володінні і надаються у кредит не елітарній (масовидній, плебейській) масі – за працю, продукт, ресурси або просто за продаж всього і всякого, найріднішого, незворотного світу [4, с. 447, 449]. У глобальній економіці, яка й надалі стрімко розвивається, влада грошей та інститутів, побудованих на ній, витіснить економіку будь-якої держави, комбінації держав або міжнародних організацій, які нині існують. Гроші – основа сучасного грошового ладу, змісту і смислу фінансової цивілізації. Вони – головний чинник трансформації людини [4, с. 452]. В своєму прагненню до глобальної імперії корпорації, банки та уряди (сукупно названі «корпоратократією») використовують свою фінансову і політичну «мускулатуру» для того, щоб наші школи, фірми і засоби масової інформації сповідували теж саме кредо зі всіма похідними наслідками та логічними продовженнями [5, с. 18]. Вектором історичної динаміки стає реалізація масштабного проекту Постмодерну – глобалізації. Світ формує власний глобальний проект – надвідкрите суспільство фінансової цивілізації, в світових глибинах якої «розчиняється» централізоване середовище існування, зіштовхується актуальне та ілюзорне, народжуючи новий світ розділених ризиків. Ситуація, яка склалася, є свого роду становленням глобального капіталізму, який відкриває інші горизонти цивілізаційних вимірів.

З огляду на «надвідкрите» суспільство та «інші горизонти», в контексті глобалізації все більш гострої актуальності набуває проблема комунікації культур, релігій і рас. Це штучне пересування і спілкування великої кількості

людей на великій території потребує значних фінансових ресурсів. За природою, мобільністю та масштабами застосування сучасних комунікаційних засобів, найсприятливіші умови для розвитку глобалізації створюються на фінансових ринках [5, с. 305 – 306]. Європа вирішила зробити ідеальні моделі відкритого суспільства, маючи багатовікову колоніальну історію, відкривши двері для колишніх колоніальних підданих. Певною мірою це пояснювалось «комплексом вини» за століття пригнічення заморських народів. У 2004 р. голландець Тео Ван Гог зняв 10-ти хвилинний документальний фільм, у якому різко критикує відношення ісламу до жінок. Того ж року він був убитий радикальним ісламістом. У жовтні 2010 року, виступаючи на з'їзді молодих християнських демократів, канцлер Німеччини А. Меркель заявила про провал політики мультикультуралізму. У 2012 році, вперше в історії США білі новонароджені склали менше 50% від всіх новонароджених дітей. В мусульманських матерів народиться більше дітей, аніж у християнських – 225 мільйонів проти 224 мільйонів відповідно. До такого висновку прийшли дослідники із Pew Research Centre [7]. В наступні роки розрив може стати ще більшим.

Нездатність передбачити майбутній розвиток наших знань був покладений Карлом Поппером в основу його спростування історицизму як концепції, яка спирається на наявність законів, що так би мовити детермінують хід людської історії, і, відповідно, можливість в принципі передбачити її. Людська діяльність значно складніша, вона не може бути укладена ні в детерміністичну, ні в схоластичну схему [2, с. 579]. Глобалізаційним виявом складності й алогічності мислення і діяльності людей є законодавчі акти на користь інших релігій та інших рас. У деяких кранах Європи заборонили різдвяні ялинки, дзвони і церковні процесії, аби не ображати мусульман. Дійшло до того, що у деяких школах батьки-мусульмани добилися того, щоб у школу не постачали свинини. У травні 2015 року Національні збори Франції проголосували за виключення слова «раса» із законодавчих документів, назвавши це поняття абсурдною концепцією, проте зберегли термін «расизм». У відповідь на обґрунтовану критику з боку опозиції представники керівної Французької соціалістичної партії запевнили, що «зроблено лише перший крок», за яким послідує і внесення виправлення в Конституцію. Однак коли це буде зроблено, поки невідомо. Нагадаємо, влада Франції нещодавно зробила ще один крок у боротьбі за толерантність і політкоректність, що викликало масові протести серед громадян республіки, – легалізували одностатеві шлюби. Відповідний закон був ухвалений парламентом і підписаний президентом країни Франсуа Олландом. Як наслідок, його популярність в очах французів впала до рекордно низького рівня. Згідно із соціологічними опитуванням [9]. Ще до актів терору у Франції, журналісти зробили опитування. На питання: «чи толеруєте ви поселення біженців у вашій

країні?» Майже половина відповіли — так. Але на питання: «Чи хотіли б ви жити з ними в одному будинку?», відповідь була вже переважно негативна [10]. За повідомленням Управління перепису населення, у 2011 році в США вперше білі новонароджені склали менше 50% від всіх новонароджених дітей [10]. Іншою проблемою є змішані шлюби. Слід відзначити, статистика показує, що міжрасові шлюби, укладені білими чоловіками з університетською освітою складають лише 0,4% [11, с. 37]. Попри різноманітність соціально-етнічних виявів, іслам є наймогутнішою та найшвидше розповсюджуваною транснаціональною силою у світі [12, с. 19]. Дивує безтурботність багатьох європейців, в тому числі й українців, які виступають за те, щоб пускати біженців з мусульманських країн. Чи замислюються вони над тим, що буде з Європою через сто років?

Прем'єр-міністр Австралії (1996–2007 рр.) Джон Говард заявив мусульманам, що коли вони бажають жити за шаріатом, то краще їм покинути Австралію. «Іммігранти, а не австралійці повинні пристосовуватись, або сприймайте це як належне, або їдьте звідси. Все, про що ми говоримо, сприймайте як наше. Це НАША країна, НАША культура і НАШ стиль життя». То була перша мужня й «не толерантна» заява на адресу мусульман. Пізніше схожу заяву озвучив мер канадського Квебека [9]. Врешті набула означення основна небезпека розвиненим країнам з боку мусульман. І це не тероризм, це демографічна глобалізаційна катастрофа. Аморфна маса сучасних європейців , яка не має явно виражених традиційних цінностей, не має важелів впливу на чужих для них духовно і культурно емігрантів. Кількість навернутих в іслам, буддизм та конфуціанство росте з кожним роком. На фоні цього у корінного населення Європи прокидається інтерес до дохристиянських язичницьких вірувань, що є певною стихійною відповіддю «знизу» на неспроможність офіційних доктрин відповісти на проблеми сучасності.

Європа у свій час вирішила зробити ідеальні моделі відкритого суспільства, маючи багатовікову колоніальну історію, в один прекрасний момент відкривши свої двері для колишніх колоніальних підданих. Якоюсь мірою це пояснювалось «комплексом вини» за століття пригнічення заморських народів, і в той же час це нагадує маятник історію, що почав свій рух у протилежну сторону. Європа, будучи світською структурою, не має значних важелів для впливу на релігійні общини неєвропейського походження. Ті ж, у свою чергу, мають колосальний авторитет в середовищі прибулих, що породжує небезпечну ситуацію дублювання владних повноважень. Фактично мова йде про те, що релігійні лідери можуть стати головами певних автономних структур, непідконтрольних офіційній владі.

Африканські країни отримали незалежність у 60-х роках XX ст. У результаті масовими явищами стали міжплемінні війни, гіперінфляція,

соціальна деградація. Практика показала, що тільки постійне керівництво з боку білих дозволяє країні з чорною більшістю рухатися вперед. Зворотним наслідком стала масова міграція з країн Африки та Азії у Європу. Проблема ще й у тому, що вихідці з колишніх колоній, окрім збільшення кримінального контингенту, стають соціальними утриманцями. Багато арабів знаходять свою ідентичність у фундаментальному ісламі, їхні поселення стають осередками не тільки злочинності, а й релігійної нетерпимості. Нові громадяни інших рас та культур не приховують, що на відміну від корінних європейців-християн, не будуть мовчки і смиренно переносити критику. Але комплекс вини у Європі — це вина колишніх метрополій. На Заході вже задумуються про хитросплетіння політичної коректності, намагаючись всидіти на декількох стільцях. У західній Європі кількість навернутих в іслам, буддизм та конфуціанство росте з кожним роком. На фоні поширення інших релігій у етнічних європейців прокидається інтерес до давніх язичницьких вірувань, що є певною стихійною відповіддю «знизу» на неспроможність світських і духовних керівників відповісти на проблеми сучасності. Британський політик Девід Камерон зауважує: «У Великобританії є молоді люди, яких важко ідентифікувати з традиційним ісламом, але цих людей важко ідентифікувати і з Великобританією, оскільки ми самі дозволили послаблення нашої ідентичності. Ми навіть терпіли всі ці культурні спільноти всупереч нашим інтересам і нашим цінностям. Отже, коли біла людина виражає небажані погляди, наприклад расистські, ми їх засуджуємо. Але в той же час, коли в рівній мірі людина, котра не є білою, висловлює такі самі погляди, ми буваємо дуже обережними. Ця беззуба толерантність лише зміцнювала їх у вірі, що вони можуть поводитися вільно», — застерігає англійський політик. У 2004 р. голландець Тео Ван Гог зняв 10-ти хвилинний документальний фільм, у якому різко критикує відношення ісламу до жінок. Того ж року він був убитий радикальним ісламістом. Нові європейські громадяни не приховують, що, на відміну від корінних європейців-християн, не мають наміру мовчки і смиренно переносити шквал критики. На Заході вже задумуються про хитросплетіння політичної коректності, намагаючись всидіти на декількох стільцях [13]. Однак позиція Євросоюзу часто й далі є «інвестиційно-міграційною».

Щороку в українських вузах збільшується кількість студентів-представників інших культур, релігій, рас. Вони користуються різними пільгами, для них створені явно не толерантні умови, з огляду на теоретичну рівність. На сьогодні Європа, а дотично й Україна, має інше наростання проблем мігрантів мусульман із Сирії. Так, у квітні 2017 р. уряд Австрії має намір вийти з угоди ЄС щодо розділення біженців між країнами. 13 квітня, під головуванням уповноваженого з прав людини у Верховній Раді відбувся «круглий стіл» щодо імігрантів із Сирії. Праві політичні сили (ВО «Свобода»,

Правий сектор) виступають проти приймання мігрантів з інших країн [14]. Адже в Україні набуває все більшої гостроти проблема біженців із окупованої і фронтової території російсько-української війни.

Дійсно, глобалізація «розплавляє» держави, культури, нації. Українська нація аж надто довго «плавилась» під вогнем сусідів-агресорів. Проблематика і небезпека глобалізаційного плавлення є не меншою від російської гібридної війни і облудно-корумпованого «життя по-новому». Майбутнє державності України з домінантною нацією расових і етнічних українців апріорі протидіє новому поглиненню та культурному нівелюванню глобалізації. Якщо негативному поняттю нацизму протиставлене позитивне націоналізм, то в умовах сьогодення, його розширити до необхідного раціоналізму.

Література:

1. Бойко Б. Україна: остання війна за незалежність (аналітичне дослідження). – Коростень, 2005. – 158 с.

2. Свідзінський А. Синергетична концепція культури. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 696 с.

3. Теорія фінансів: навчальний посібник / за заг. ред. Василенка. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 480 с..

4. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація. – К.: Книга, 2007. – 528 с.

5. Уманців Ю. М. Глобальні фінансові виклики: світовий досвід та українські реалії // Фінанси України. – 2009, №1. – С. 73 – 85.

6. Перкинс Д. Исповедь экономического убийцы. – М.: Претекст, 2005. – 319 с.

7. События недели: итоги и факты. – 11 апреля 2017 года.

8. http://dt.ua/WORLD/parlament-franciyi-viklyuchiv-iz-zakoniv-termin-rasa-ale-zalishiv-rasizm-121983_.html.

9. Джурик Я. Ворог на порозі. // Поступ. №1, 2016 року.

10. События недели. Итоги и факты. – №21, 22 мая 2012 года.

11. Мультирасове суспільство США – зразок чи засторога? // Сварог. – №22, 2010 рік.

12. Еспозіто Д. Ісламська загроза. – Львів: Кальварія, 2004. – 336 с.

13. Юдин К. Мультикультурализм – вечная проблема мира? // Секретные материалы XX века. – №10, 11, 2012.

14. Бо Неєвропейське і Недобре. // Свобода. – 20 – 26 квітня 2017 року.

The article deals with the problems of globalization in the light of economic, demographic, religious and socio-cultural factors in the world and in Ukraine.

Keywords: *globalization, financial economics, religion, race, culture and tolerance.*

УДК 329.055.3.01

Олег Єгрешій
(м. Івано-Франківськ)

АНТИІММІГРАНТСЬКА РИТОРИКА ПРАВИХ ПАРТІЙ ЄВРОПИ 2010-х рр.: ПРИЧИНИ ТА ПРОЯВИ: СПРОБА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО АНАЛІЗУ

У статті автор розкриває причини антиімміграційних мотивів у програмах найвідоміших правих партій Європи 2010-х років. Автор зіставляє антиімміграційні настрої серед програм правих партій різних країн Європи.

Ключові слова: *Праві партії, іммігранти, антиімміграційні настрої, науково-популярний аналіз.*

Однією з найпомітніших тенденцій в політичному житті Європи за останнє десятиліття стала зростаюча підтримка крайніх правих партій, що зазвичай використовують антиімміграційну риторику. Перетворення правих партій в помітних гравців на політичній арені викликає підвищений інтерес серед дослідників та аналітиків. Відзначимо низку статей кандидата політичних наук, доцента кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка Марти Гримської [3,4,5], в яких автор з'ясовує причини зростання електоральної підтримки крайніх правих політичних партій у державах Європейського Союзу [3], систематизує питання термінології європейських правих [5]. Д. Ткач вивчає політико-ідеологічний процес в Угорщині на сучасному етапі, звертається до ідеології правої партії «Йоббік» («За кращу Угорщину») [18]. Визначенням феномену крайніх правих політичних партій на сучасному етапі займається також закарпатець І. Стряпко [17]. О. Соколов торкається правих партій у контексті формування теорії мультикультурності в Європі [16], а Е. Юрченко – у контексті актуалізації «ісламського питання» [21]. Антиімміграційну позицію в контексті кризових тенденцій європейської політики досліджують Ю. Марусик [9] та Г. Луцишин [8]. Чимало авторів як основну причину зростання популярності ультраправих партій у Європі виділяють посилення ксенофобських настроїв і збільшення числа іммігрантів [3, 4, 5, 18, 19]; окреміаналітики наполягають на економічних важелях [9]. Побіжний огляд літератури дозволяє зробити попередній висновок, що нині бракує власне наукової (!) продукції, яка б змогла цілісно окреслити дану проблему. Пропонована нами стаття є радше науково-популярною спробою змалювання антиіммігрантської риторики правих партій Європи останнього десятиліття.

Більшість праворадикальних партій, що проходять до парламенту своїх країн, роблять імміграцію основним мотивом своїх передвиборних кампаній. Однією з найбільш очевидних причин, які змушують виборців віддавати свої голоси за праворадикальні партіїє ідеологічний аспект —корінне населення бачить іммігрантів як загрозу національній культурі. Існуючі закономірності такі, що переважна більшість мігрантів в країнах Європи — це вихідці з третього світу, і, в першу чергу, колишніх європейських колоній. Так, у Франції близько половини переселенців — вихідці з Північної Африки, причому п'ята частина це алжирці, в той час як у Великобританії 2/3 мігрантів це жителі Британської Співдружності Націй. Якщо поглянути на кількість іммігрантів з країн за останні 10 років, то в безумовних лідерах перебувають Німеччина, Іспанія, Великобританія і Італія. Мотиви, які залучають громадян переміщатися в країни Європи, досить очевидні — високий рівень життя, що включає безпеку, наявність робочих місць, зарплати, соціальні умови і стабільність.

Однак найбільшим побоюванням корінних жителів є не економічний аспект міграції, бо приїжджі переважно є гастбайтерами (виконують низькокваліфіковану важку за невеликі гроші, на яку освічений європеєць не стане претендувати), не мають громадянських прав, а саме культурний аспект. «Аборигени» побоюються, що наплив іммігрантів спричинить «розмивання» їхньої національної культури. Так у шести опитаних країнах (Франція, Італія, Німеччина, Нідерланди, Великобританія, Іспанія) в нелегалах бачать 61% основне джерело криміналу, а 35% вважають, що іноземці забирають робочі місця у корінних жителів.

У цій ситуації партії, які перебували при владі, не змогли завоювати довіру громадян в цьому питанні, а заходи, прийняті за останнє десятиліття, не принесли бажаних результатів. Політика мультикультуралізму (німці глузливо її називають multikulti) провалилася. Про це, до слова, заявили європейські лідери — Ангела Меркель, Девід Кемерон і Ніколя Саркозі. Насправді, ідея цінувати культурні особливості новоприбулих як перевага для країни, вияв благородності та толерантності за великим рахунком так і залишилося красивою ідеєю, однак на практиці все було трохи складніше. Опитування громадської думки констатують, що більше половина жителів Європи вважають, що уряди побіжно справляються з питаннями імміграції та інтеграції.

Цим вміло користуються крайні праві: вони пропонують жорсткі, нехай часом і популістські заходи — репатріацію викритих у злочинах іноземців, законодавчого закріплення «традиційних цінностей», майже повної заборони на імміграцію тощо. Тож, людям, стурбованим великою кількістю іноземців в країні, які побоюються за національну ідентичність і культуру, не залишається інших варіантів окрім як голосувати за правих націоналістів. Можна

констатувати, що праворадикальні партії в основній своїй масі роблять проблему імміграції центральним пунктом своєї програми, по суті є чи не єдиним вибором для громадянина, стурбованого напливом іноземців та збереженням культури і національної ідентичності.

Після короткого аналізу теоретичних передумов і виявлення причин успіху крайніх правих в Європі звернемося безпосередньо до самих правих партій на предмет їхнього ставлення до проблеми імміграції. Нами виокремлено передусім партії, які потрапляли до національних парламентів.

У Бельгії права партія Фламандський інтерес (нідерл.Vlaams Belang).(Лідери – Карел Діллен і БрюноВалкенірс) вимагає депортувати іммігрантів, «які не хочуть ставати частиною фламандської культури і відкидають загальноєвропейські цінності». Цікаво, що 9 листопада 2004 р. Апеляційний суд Бельгії засудив «Фламандський інтерес» за дискримінацію по відношенню до іммігрантів, і партія була вимушена дещо пом'якшити своє ставлення до новоприбулих. Економічна програма партії наголошує на необхідності зберегти традиційну культуру, обстоює соціальні преференції для корінних громадян,заборону абортів тощо [15].

Данська народна партія (ДНП) (дан.Dansk Folkeparti) на чолі з Крістіаном Тулесеном Далем вважається однією із найуспішніших праворадикальних партій Європи. У 2001 р. стала третьою силою в країні і увійшла до коаліційного правого уряду,і з тих пір її підтримка не падає нижче 13%. Відтоді партія отримала можливість законодавчих дій проти іммігрантів і потенційних біженців. Цікаво, що зміни імміграційної політики Данії, під впливом ДНП, викликали критику збоку Верховного комісараООНпо справам біженців і комісара по правам людини при Раді Європи. У відповідь на критику одна з лідерів ДНП Піа Кьерсгор відзначила: «Якщо вони хочуть перетворити Стокгольм, Гетеборг і Мальме в скандинавський Бейрут, з клановими війнами, вбивствами по законам помсти і бандами насильників, нехай творять це. Ми завжди зможемо перекрити Ересуннський міст». До слова, на парламентських виборах 15 вересня 2011 р.партія отримала 12,3% голосів і 22 місця у Фолькетинзі [19].

Назва правої політичної партії «Справжні фіни» – (з фінської Perussuomalaiset) є протиставленням поняття uussuomalaiset (нові фінни).Так називають постійно проживаючих у Фінляндії мігрантів. Партія вважає за необхідне зменшити притік мігрантів до Фінляндії, що відображається її девізом: «В чужий монастир зі своїм статутом не лізь». Для мігрантів партія пропонує прискорити адаптацію і соціальну інтеграцію шляхом позбавлення фінансової підтримки на збереження їхньої культури. Політична програма партії включає питання скасування обов'язкової шведської мови у Фінляндії на всіх рівнях освіти; державну підтримку сільських регіонів; скорочення

іноземної допомоги; суворі обмеження для осіб, які шукають притулку; посилення покарання за злочини. Після парламентських виборів 2015 р. це друга по чисельності представників ведускунте (фінському парламенті) партія в країні [7].

Жорстку позицію щодо імміграції та пов'язаних з нею соціальних і культурних процесів займає і права партія Нідерландів – Партія за свободу (нід. PartijvoordeVrijheid). Офіційною датою створення партії вважається 22 лютого 2006 р. На виборах до Європарламенту 2014 р. партія набрала 13,32% голосів, отримавши 4 місця з 26 відведених Нідерландам, а на парламентських виборах 2017 р. «Партія за свободу» посіла друге місце, набравши 13,1% голосів виборців і отримавши в результаті 20 місць в Палаті представників Генеральних штатів. Очільник партії Гертом Вілдерсом досить різко висловлюється проти імміграції та ісламу, порівнюючи Коран із твором «Майн Кампф» А. Гітлера [14].

Норвезька ліберально-консервативна політична партія «Партія прогресу» (ПП) (норв. Fremskrittspartiet) на виборах 2013 р., отримавши 16,4% голосів і відповідно 29 місць в парламенті, вперше увійшла до уряду. Лідери партії також виступають за різке зменшення імміграції в країну. Вимоги ПП загалом співзвучні вимогам в інших скандинавських країнах, проте більший акцент робиться на індивідуалізмі і неоліберальній економіці. З 2006 р. лідером партії є Стів Йенсен [12].

Однією з програмових вимог Північної Ліги за незалежність Паданії (італ. LegaNordperl'Indipendenzadella Padania) виступає посилення імміграційного законодавства та примусова екстрадиція небажаних іммігрантів. Ця італійська праваполітична партія (створена 1980 р.) виступає за надання північним італійським провінціям незалежності і утворення самостійної держави Паданія зі столицею в Мілані. Союзниками «Ліги» в питанні посилення імміграційного законодавства стали не тільки партії коаліційного уряду Берлусконі («Вперед, Італія» і Національний альянс), але й виборці Північної і Центральної Італії, які бояться біженців з арабських країн і гастарбайтерівз Молдавії, Албанії та інших країн Східної Європи.На виборах 2006 р.засновник та ідеолог організації УмбертоБоссі пообіцяв створити нові робочі місця, обмежити імміграцію, відродити «справжні італійські цінності – сім'ю і церкву». Ширилися радикальніші ідеї – проводити «ліцензування мечетей і відкривати патрульним катерам вогонь по суднах, на борту яких знаходяться незаконні іммігранти, які намагаються проникнути на територію Італії» [11].

Попри свій молодий вік (заснована 6 лютого 2013 р.) консервативна і євроскептична політична партія Німеччини «Альтернатива для Німеччини» (АДГ; нім.AlternativefurDeutschland) уважається однією з найдієвіших правих партій Європи. На виборах до Європейського парламенту 2014 р. партія уже

набрала 7% голосів і отримала 7 місць з 96 можливих. На першому з'їзді партії один з її лідерів, Бернд Лукка, висловився за посилення правопорядку в країні та критикував імміграційну політику уряду Ангели Меркель [2].

Різко проти нелегальної імміграції виступає й грецька ультраправа неонацистська партія «Народне суспільство Золота зоря» (грец. ΛαϊκόςΣύνδεσμος–ΧρυσήΑυγή : – Золотий Світанок). Партія, зареєстрована 1 листопада 1993 р. НіколаосомМіхалоліакосом критикує передумови, що сприяють зростанню міграції: «ідеали просвітництва», глобалізацію, мультикультуралізм. «Золота зоря» характеризує себе як «народний націоналістичний рух», аН. Міхалоліакос описує «ХрісіАвгі» як організацію, яка підтримує націонал-соціалізм. Згідно зі статутом партії, «тільки арійці по крові і греки за походженням можуть претендувати на членство в партії». Статут також дає лідеру партії повну владу. На виборах до парламенту Греції в січні 2015 р. «Золота Зоря» набрала 6,92% голосів, отримавши 18 місць в парламенті Греції [6].

Ультраправою націоналістичною партією Угорщини вважається партія «За кращу Угорщину» (більш відома як «Йоббік», угор. Jobbik Magyar orszagert Mozgalom). Лідер партії Габор Вона змальовує партію як «принципову, консервативну і радикально-патріотичну християнську», основною метою якої є захист «угорських цінностей та інтересів». Партійні діячі активно використовують антициганську, антисемітську і антиіммігрантську риторику, відкидають глобальний капіталізм та європейську інтеграцію. На парламентських виборах 2014 року партія змогла набрати 20,54% голосів і отримати 23 місця в Національних зборах, що зробило її третьою за величиною політичною партією в Угорщині [6].

2016 р. в Угорщині мав відбутися референдум з питання квоти на біженців, які за задумом Європейського союзу повинні бути поселеними на території Угорщини. Партія «Йоббік» активно агітувала угорських виборців голосувати «проти» прийняття біженців до Угорщини. При цьому партія критикувала уряд Віктора Орбана, звинувачуючи його в тому, що саме нерішуча політика В. Орбана в 2015 р. призвела до необхідності проведення цього референдуму. Лідери правої угорської партії ратували за внесення поправки до Конституції Угорщини, які прямо забороняють прийом мігрантів. До слова, референдум 2 жовтня 2016 р. не відбувся через низьку явку виборців [20].

Однією з найвідомих правих сил Європи сучасності вважається Австрійська партія свободи (АПС) (нім. Freiheitliche Partei Osterreichs (FPO)). Найуспішнішим періодом діяльності АПС вважається період 1986–2005 рр. – доба керівництва партією Йорга Хайдера. Авторитарний і жорсткий стиль правління Й. Хайдера зміг об'єднати Партію Свободи і домогтися високих

результатів на парламентських виборах (результат в 26,9% на виборах 1999 р. вважається одним з найуспішніших не лише в історії АПС, а й усіх правих сил Європи останніх трьох десятиріч). Важливими положеннями програми АПС при Й. Хайдері були антиєвропеїзм та антиімміграційна політика. Для іммігрантів Й. Хайдер запропонував дилему: або асимілюватися або бути депортованим. Соціальна сторона антиімміграційного аспекту полягала в тому, що, на думку АПС, приїжджі не хочуть працювати, але при цьому отримують соціальну допомогу.

Значний вплив на австрійського виборця надав також інший безпрограшний аргумент Й. Хайдера—«приплив іммігрантів погіршує криміногенну обстановку в країні». У передвиборних програмах партії 1980—1990-х рр. надважливою темою була тема «іммігрант-злочинець». На плакатах і листівках зображувалися грабіжники зі східним типом обличчя. На виборах 1990 р. досить цікаво обігрувалася «історична тема» — на передвиборному плакаті зображувався товстий турок в золотих прикрасах, що їде на шикарному Мерседесі по Відні, і під плакатом був підпис: «500 років тому ми відстояли Відень від турків. Невже сьогодні вони все-таки нас захопили?». Також антиімміграційній політиці Й. Хайдера була властива ісламофобія. Ось одне з висловлювань Хайдера на початку 1990-х рр., що відображає його ставлення до даної релігії: «Суспільний лад ісламу налаштований проти наших західних цінностей. Права людини, рівність жінок і демократія несумісні з мусульманською релігійною доктриною. В ісламі людина і його воля не мають ніякого значення; віра і релігійна боротьба — це джихад — священна війна проти всіх» [1].

Утім,очевидно найвідомішою нині правою силою Європи слушно вважається французька партія «Національний фронт» (фр.Front National) заснована Жаном-Марі Ле Пеном у 1972 р. Партія вважається третьою найбільшою політичною партією Франції, представлена у національному та Європейському парламентах, входить до Альянсу європейських національних рухів. Відзначається антиєвропейською та праворадикальною риторикою, націоналістичними поглядами і наголошує проти розширення Євросоюзу. Серед програмних засад партії варто виділити наступні: припинення подальшої імміграції з неєвропейських країн і посилення вимог при отриманні французького громадянства (прийом не більше 10 тисяч іммігрантів на рік); скасування прожиткового мінімуму і державної медичної допомоги для іноземців; при наявності рівних переваг і навичок надання робочих місць і посібників французам, а не мігрантам; скорочення тривалості посвідки на проживання з 10 до 3 років; створення міністерства внутрішніх справ, імміграції та секуляризму; надання соціальної допомоги і видавання допомоги на сім'ю лише громадянам Франції. Нинішній лідер партії Марін Ле Пен (очолює партію

з 2011 р.) також жорстко висловлюється з приводу політики Франції щодо імміграції, що призвело до її звинувачення представниками Європарламенту у «підбурюванні до расової ненависті» і навіть позбавлення її депутатського імунітету. На парламентських виборах 2012 р. партія отримала два місця в парламенті, а після виборів до Сенату 2014 р.– 2 місця. У 2014 р партія налічувала понад 80 тисяч членів[10].

В цілому, головною відмінністю сучасних крайніх правих від фашистів або екстремістів полягає в тому, що вони визнають демократичну систему, і мають намір домагатися влади через мирні демократичні вибори. Будучи нерідко партіями популістського спрямування, вони намагаються маніпулювати антипартійними настроями, мають схильність до порушення певних соціальних табу, гучних провокаційних заяв. Майже у всіх партій присутній яскравий, харизматичний лідер. Ядром ідеології праворадикальних партій є націоналізм, у світлі якого вони розглядають всі інші питання. Так, свобода і демократія, за їхніми уявленнями, досяжні лише в гомогенному суспільстві, саме тому вони наполягають на культурній асиміляції або, в гіршому випадку, на екстрадиції «інших» з країни. Саме в зв'язку з цим вони відстоюють принцип «національного переваги»– всі вироблені в країні блага повинні розподілятися між її громадянами, а не діставатися новоприбулим.

Ключовим ідеологічним аспектом сучасних європейських правих є збереження національної ідентичності, що виражається в жорсткій антиіммиграційній риториці, скептицизмі по відношенню до наднаціональних інституцій, підтримці традиційних європейських цінностей, що визначаються християнським та гуманістичним світоглядом. Більшість праворадикальних європейських партій, що проходять до парламенту своїх країн, роблять саме імміграцію основним мотивом своїх передвиборних кампаній.

Головною тривогою сучасних європейських виборців можна вважати не загрозу втрати робочих місць, а збереження національної ідентичності та культури. Водночас економічні фактори можуть відіграти роль своєрідного мультиплікатора, посилюючи підтримку правих сил в районах з високою концентрацією іммігрантів. З іншого боку, люди з високими доходами також мають стимул голосувати за правих радикалів, адже їм імпонує неоліберальна політика в поєднанні з концепцією «соціальна держава для корінних жителів». Ще однією групою, готовою підтримати праві сили, стали особи, що програли від сучасних цивілізаційних тенденцій: глобалізації, модернізації та інтеграції, як з психологічної точки зору, так і з політичної. І останнім, але також дуже важливим фактором стало розчарування діями традиційних центристських сил, а також зміна електоральної поведінки громадян, що дозволило крайнім правим залучити на свою сторону тих, хто не бачить альтернатив в інших партіях.

Література:

1. Австрийская партия свободы рвется к власти [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.ng.ru/dipkurer/2016–11–28/9_6870_austria.html; Австрийская партия Свободы [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0% B0%D1%8F_%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%8 2%D0%B8%D1%8F_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D1%8B

2. «Альтернатива для Германии» обрела программу [Електронний ресурс]. – Режимдоступу:http://www.partner-inform.de/partner/detail/2016/6/170/8003/alternativa-dlja-germanii-obrela-programmu

3. Гримська М. До питання про причини зростання електоральної підтримки крайніх правих політичних партій у державах ЄС. / М. Гримська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://social-science.com.ua/article/1363

4. Гримська М. Крайні праві політичні партії в Швеції: від маргінальності до успіху / М. І. Гримська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. – 2015. – № 5. – С. 54–61; [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN

5. Гримська М. Нові політичні партії правого спрямування в Європі: до питання термінології / М. І. Гримська // Гілея: науковий вісник. – 2016. – Вип. 115. – С. 383–386. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN.

6. Золотая Заря против мигрантов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.euronews.com/2017/01/29/neo-nazi-golden-dawn-march-against-migrants-in-athens

7. «Истинные финны» против всех пакетов помощи кризисным странам ЕС («YLE», Финляндия) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bbs-news.info/RU/politics/istinni-fini-proti-bud-yakih-paketiv-dopomogi-krizovim-krayinam-yes-yle-finlyandiya; Истинные финны [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D1%8B.

8. Луцишин Г. Міграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних / Г. Луцишин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/lucishin.pdf

9. Марусик Ю. Антиіммиграційна позиція в контексті кризових тенденцій європейської політики / Ю. Марусик. // Грані. Політологія, 2014.– № 12 (116). (Грудень). – С. 58–66.

10. Национальный фронт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB% D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%82_(%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F)

11. Новые итальянские правые [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://katehon.com/ru/221-the-new-italian-right-wing.html; Лига Севера

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D0%B3%D0%B0_%D0%A1%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B0

12. Партия прогресса[Електронний ресурс]. – Режимдоступу:http://www.norge.ru/partier_frp/.

13. Полякова А. Праворадикальні партії в Центрально-Східній Європі: це економіка?/ А. Полякова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Polyakova_Pravoradykal_partii.htm.

14. Правый популизм в Нидерландах: Вилдер собирается запретить Коран [Електронний ресурс]. – Режимдоступу:http://inosmi.ru/politic/20170213/238718545.html; Партия свободы Нидерланды [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%8F_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D1%8B_(%D0%9D%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%8B).

15. «Сначала наш народ»: историко-политический обзор ультраправых партий Бельгии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://politconservatism.ru/articles/snachala-nash-narod-istoriko-politicheskiy-obzor-ultrapravykh-partiy-belgii; Фламандський інтерес [Електронний ресурс]. Режим доступу: https: //ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81.

16. Соколов О. Формування теорії мультикультурності: історія та чинники впливу. / О. Соколов. // Панорама політологічних студій : Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 11, 2013. С. 225–233.

17. Стряпко І. Визначення феномену крайніх правих партій / І. Стряпко // Вісник Дніпропетровського університету. Політологія, 2015. – № 1. – С. 225–233.

18. Ткач Д. Політико-ідеологічний процес в Угорщині на сучасному етапі / Д.Ткач. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.krok.edu.ua/download/publikatsiji/tkach-dmitro-ivanovich/dmitro-tkach-publikatsiya-007.pdf.

19. Тулупов Д. Современная политика «Датской народной партии» в отношении иммигрантов [Електронний ресурс]. – Режимдоступу:http://www.politex.info/content/view/406/30/

20. Ультраправый «Йоббик» согласен с активистами за права мигрантов? (Нет, не совсем) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine.politicalcritique.org/2015/09/ultrapravyj-jobbyk-soglasen-s-aktyvystamy-za-prava-mygrantov-net-ne-sovsem/

21. Юрченко Е. «Ісламське питання» в сучасній філософії традиціоналізму та посттрадиціоналізму./ Е. Юрченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/viewFile/8080/9481

The author reveals the reasons for anti-immigrant motives programs most famous right-wing parties of Europe 2010" s.The author compares the anti-immigrant sentiment among programs right parties across Europe.

***Keywords**: Justice party immigrants, anti-immigrant sentiment, popular science analysis.*

УДК 63.3(4Укр)61

Ганна Капустян
(м. Кременчук)

АНТИСОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ І СЕЛЯНСЬКА «МОРАЛЬНА ЕКОНОМІКА» НА ПОЛТАВЩИНІ В ПЕРІОД ЗГОРТАННЯ НЕПУ

В статті досліджується політика радянського політичного режиму, спрямована на знищення принципів багатоукладної економіки в полтавському селі в період запровадження надзвичайних заходів: примусові хлібозаготівлі, непомірні податки, розкуркулення. Простежується позиція селянина-власника, безпосереднього виробника сільськогосподарської продукції.

***Ключові слова**: радянський політичний режим, український селянин, надзвичайні заходи, «революція згори».*

Формування командно-репресивної системи управління українським селом прискорюється в кінці 1920-х років. Саме в цей період Сталін вдається до брутальної боротьби за утвердження режиму одноособової влади.

Аграрну кризу кінця 1920-х років більшовики прагнули розв'язати не економічними, а примусово-репресивними методами. До певної міри ліберальні принципи НЕПу протирічили більшовицькій доктрині насадження тоталітарного режиму. З цією метою більшовицька партія задля утвердження тоталітарного режиму відмовляється від руху суспільства на основі непівських засад. Згортання НЕПу супроводжувалося впровадженням надзвичайних заходів: примусові хлібозаготівлі, примусова позика для потреб індустріалізації, експертне оподаткування, розкуркулення. Село не бажало за безцінь віддавати більшовикам хліб. Тому радянська держава в особі більшовицької партії вдається до примусового «викачування» хліба, а всіма засобами змушуючи село виконувати нереальні хлібозаготівельні плани.

Загальна суспільна проблема викристалізовується на мікроісторичному рівні. У зв'язку з цим цікавим постає висвітлення процесів згортання НЕПу в українському селі: примусові хлібозаготівлі, розкуркулення, непосильне оподаткування, безчинство представників місцевого партійно-радянського апарату на конкретно-історичному матеріалі, а саме на Полтавщині.

Січневі 1928 року директиви ЦК ВП(б) щодо посилення хлібозаготівель стають дороговказом до дій. У них відсутній найменший аналіз економічної

ситуації в державі. Адже радянський політичний режим абсолютно ігнорував природний стан речей.

Споконвічна раціональна позиція безпосереднього виробника матеріальних благ у принципах підходу до процесу виробництва, розподілу виробленого (у нашому випадку розумній частці оподаткування виробленого продукту) не бралася до уваги! Основи «моральної економіки» формували віками принципи соціальної поведінки українського селянина. Не сприймаючи наруги над особистою свободою, він зберігав генетичну пам'ять про те, що кріпосне право на українській землі було впроваджено великими магнатами Речі Посполитої, а згодом і російським самодержавством. Господарювання за фермерським зразком у козацьких хуторах Запорозької Січі міцно закарбувалося в історичній пам'яті українського народу.

Ігноруючи закони економічного розвитку, радянський політичний режим прагнув «великим стрибком» опинитися у «комуністичному раю». Масштабний соціальний експеримент, організований, за висловом професора Данілова, «радикальними представниками соціалізму марксистського штибу» [1, с. 13] набирав обертів в українському селі.

Перший «гастрольний тур» більшовиків в Україну (1918 р.) впровадив принципи податкової політики, засновані на продрозкладці, яка реквізовувала продовольчі залишки. Такий підхід відкидав прагнення безпосереднього виробника — селянина-трударя розширювати власне виробництво, відкидав принцип матеріальної зацікавленості в результатах власної праці: «Скільки б я не засівав — все одно заберуть», — обґрунтовував господарську позицію селянин. Такий підхід запроваджувала більшовицька економічна політика. У відповідь на наругу більшовицької держави — селянин-трудівник виступав на захист нажитої власності, поповнював повстанські загони, якими масово рясніла українська земля протягом 1918—1921рр. Та деякі нездоланні селяни-повстанці, несамовито горді «залишенці» боролися до останнього подиху, не йшли на компроміс із злочинною владою. Вони гинули у горнилі нерівного герцю чи вимушено залишали рідну землю, сподіваючись на вільне, соціально справедливе майбутнє України.

Часу, визначеного революцією та громадянською війною, більшовикам виявилося замало, щоб зламати опір «неслухняного» українського села, яке не сприймало порядків, нав'язаних більшовицькою системою. 1920-ті роки в загальній канві утвердження радянського політичного режиму в українському селі розкривають багатовекторність цього процесу: від певної гнучкості ленінської ідеології та політики стосовно рішення впровадити НЕП з його соціальними, політичними й економічними наслідками — до жорстокої боротьби за кремлівську владу з другої половини 1920-х років. Інтриги

Кремля прикривалися нібито пошуками шляхів розв'язання зернової і соціальної проблем.

У тогочасній Україні переважав селянський фактор. Очевидно й те, що революція, громадянська війна, повстанство політично підсилювали чинник аграризації. Ось чому від процесів, що відбувалися в українському селі, залежало дуже багато в загальнополітичній, соціальній і економічній ситуації в радянській державі в цілому.

Уже згадувані сталінські директиви від 5 і 14 січня 1928 року професор В. Данілов вважав переходом до політики розкуркулювання, введеня прямої наруги і насилля в практичну діяльність місцевих партійних і радянських організацій в селі при виконанні чергових завдань зверху — всього того, що отримало назву «перекручень» [2, с. 38]. Адже в сталінському сценарії впровадження примусових хлібозаготівель на селі органам ОДПУ, суду, прокуратурі відводилась каральна роль. Все це разом розв'язувало руки відданим виконавцям партійних директив на місцях, спонукало до неабиякого розгулу їх нестримної фантазії.

Так, уповноважений по хлібозаготівлях в Бригадирівському районі Кременчуцької округи інструктор парткому Шкрябач відкрито застосовував методи «воєнно-комуністичної» епохи: «Куркульня! Хочете, щоб до вас викликали Червону Армію? Ми викличемо. Ми більшовики, ми знаємо, що з вами робити — відправимо на Соловки!» «Апофеозом» діяльності більшовицького уповноваженого став розгін однієї із сільрад та відновлення ревкому [3, арк.17]. Подібні органи — ревкоми існували в часи так званого «воєнного комунізму», в період впровадження надзвичайних заходів у 1918 р. Директиви більшовицької партії кінця 1920-х років щодо проведення примусових хлібозаготівель для інструктора парткому Шкрябача і йому подібних партійних функціонерів ставали дороговказом до дій у хронологічно іншій епосі, яка, однак, практично відновлювала пласти воєнно-комуністичного періоду.

Місцеві органи влади Полтавщини, зокрема Бригадирівський районний виконавчий комітет, вбачали причини зриву виконання хлібозаготівельних планів в першу чергу в ігноруванні експлуататорськими елементами села цієї важливої державної кампанії, у приховуванні хліба з метою його наступної спекуляції і при відсутності відповідних заходів з боку держави, які могли б протистояти цьому, «у значному послабленні до справи хлібозаготівель уваги як з боку партійних організацій, так і всього суспільства... Все це привело до того, що темпи хлібозаготівель почали поступово зменшуватися, а виконання плану поставлено було під серйозну загрозу» [4, арк. 24].

Покладаючи провину за невиконання плану хлібозаготівель на «експлуататорські елементи», їх вороже ставлення до планів соціалістичного

будівництва місцевими партійними і радянськими органами влади Полтавщини з січня місяця 1928 року було вжито «самих рішучих заходів щодо підсилення хлібозаготівель. Була проведена широка мобілізація всіх радянських і громадських сил, був приведений в рух весь партійний апарат, було видано низку обов'язкових постанов, спрямованих на оздоровлення хлібного ринку» [4, арк. 24], — зазначав цитований документ.

Однак, проведення на місцях надзвичайних заходів, — констатував Бригадирівський районний виконавчий комітет, — «потягло за собою низку перекручень, по деяких районах виявлено порушення революційної законності, проявлено адміністративне свавілля, обхід дворів, незаконний трус, закриття базарів та ін.». Селом поповзли чутки про «розверстку», ліквідацію непу та ін.» [4, арк. 24].

Нав'язані силоміць селу невиправдані хлібозаготівельні плани викликали акти непокори. РНК УСРР 20.07.29 р. розглядали питання «про матеріальне забезпечення осіб, що потерпіли від злочинностей куркульських елементів села у зв'язку хлібозаготівлями» [5, арк. 136]. Так, Лубенська Окрконтора Держстраху пропонує занести до числа осіб, які мали б право на відшкодування в разі завданої їм шкоди через заподіяний терористичний акт — «бідняків та середняків, які є членами комісій у справах хлібозаготівель» [5, арк. 136]. У Лубенській окрузі до складу комісій по хлібозаготівлях входять: один член сільської ради, один — голова комітету незаможних селян та три представники від сільського сходу. У селах, які не мають сільських рад, призначається уповноважений. Всього по Лубенській окрузі до складу членів хлібозаготівельних комісій входило 765 осіб і для страхування їх протягом року потрібно 956.25 крб. [4, арк. 24].

На початок 1930 року на території Лубенської округи за підрахунками Лубенського ОВК мешкало 560 куркулів віком від 15 до 60 років. Розкуркулення проводилось спеціальними комісіями. Склад комісії представляли член сільської ради, член комнезаму, рідко «правник» від Окрвиконкому, член правління сільськогосподарської артілі, член партійного осередку. Члени комісій описували майно, яке передавали чи то до новостворених колективних господарств, чи комнезамівці розподіляли між собою. Так, 3 квітня 1930 року комісія по ліквідації куркульських господарств на території Жулинської сільради Лубенського району у складі «3 місцевих активістів, в присутності працівника від округового виконавчого комітету товариша Сідельника, членів правління товариства по спільному обробітку землі «Новий побут», трьох членів партії на підставі об'єднаного засідання представників сільської ради, комітету незаможних селян переписала майно із'яте у гр. Калініченка Пилипа Федоровича, який попав до ліквідації як кляси». Вилучене майно цього громадянина було передано товариству «Новий побут» [6, арк. 38].

Назва речей	Кількість	Вартість	
		крб.	коп.
Хата	1	50	-
Комора	1	30	-
Сараїв	2	30	-
Плуг	1	5	-
Жачка	1	50	-
Збоїн	8	1	60
Ночови	10	1	60
Бурякорізка	1	10	-
Солома і пшеничка	30 пуд	6	-
Вівці	6	24	-
Кінь	1	50	-
Лоша	1	15	-
Корова	1	100	-
Ходка залізна на осях	1	40	-
Буряків	40 пуд	8	-
Теля	1	15	-
Дощок вербових	12 шт.	3	-

Гасло «Заможних зробити бідними!» не визначено як більшовицьке «ноу-хау». Така поведінка характерна для носіїв пауперизованої психології і яскраво виявляться в періоди соціальних потрясінь. Вони намагалися усунути «несправедливого», діючого і возвести на престол «доброго» царя, зажити за доброго пана, реквізувати у заможного і передати бідному, тощо. Так, під час розкуркулення у Засульській сільській раді Лубенської округи 19 березня 1930 року у куркульські хати переселяли бідняків. Зокрема, заможного селянина Хлюста Івана виселено з його хати і переселено до хати бідняка Лізовенка Михайла. Протокол комісії Засульської сільської ради засвідчив 21 факт подібних примусових переселень [6, арк. 47, 48].

Неправомірні дії на місцях селянам доводилося оскаржувати у вищих органах влади. Так, селянин-середняк із села Холенок Малодовицького району Прилуцької округи Бураль Микола Андрійович звернувся до ВУЦВКу зі скаргою на неправомірність дій місцевої влади щодо розкуркулення його господарства. У відповідь ВУЦВК направив до Малодовицького райвиконкому постанову, де, як зазначає у заяві селянин, було вказано на «повернення мені всього майна, худоби і хати». Райвиконком, у свою чергу, направив розпорядження сільській раді повернути селянину реквізоване. Однак сільська рада категорично відмовляється виконувати розпорядження райвиконкому [6, арк. 43, 20].

Селянин-середняк із цього ж села у жовтні 1930 р. Гарбар Василь Степанович скаржився до ВУЦВКу на «неправильне розкуркулення», він повідомив, що ВУЦВК втрутився і Малодовицький райвиконком зобов'язав сільську раду повернути йому «худобу і хату». Однак сільрада не зважає на рішення вищестоячих органів, і селянин звернувся знову до райвиконкому з проханням повернути йому реквізоване майно. [5, арк. 19, 19 зв.]. У переважній більшості майно розкуркуленим селянам не поверталося. Аргументуючи відмову «незаконним заволодінням землею земельної громади протягом 1925—28 рр.», використання найманої праці, враховувались при цьому навіть розмір земельної ділянки до1917 р., підприємницькою діяльністю, участю у «боротьбі з біднотою та червоними партизанами», «участю у стягненні з бідноти контрибуції, накладеної гайдамаками», «видачі денікінцям червоних партизан», допомозі денікінцям, участю у спілці хліборобів-власників, відмовою служити в Червоній Армії, проведенням «розкладницької роботи за зрив колгоспу», «злісне ухилення від виплати сільськогосподарського податку та вороже ставлення до мероприємств Радвлади». Розкуркулювали навіть за те, що до 1917р. господарство мало 12 дес. землі, пізніше — 6,05 дес. при 5 їдоках у родині і протягом двох років обкладалось експертним податком «за злісне ухилення від виплати сільськогосподарського податку», за те, що хлібні залишки здав на приватний ринок, за те, що не виконували позику самооподаткування, за те, що раніше були позбавлені виборчих прав [7, арк. 23-25]. Куркульські скарги масово надходили до місцевих органів влади. Так, на 13 серпня 1930 р. до Лубенської округи надійшло 107 скарг, до Роменської — 49, до Прилуцької — 1251. Відмовлено прохачам — у 182 справах [7, арк. 30].

Опорою більшовицької партії у здійсненні важливих кампаній залишались Комітети незаможних селян, комнезами, КНС. Створені у 1920 р. для розшарування єдиного українського села у ставленні до заїжджого окупанта, ці організації підміняли органи влади на селі, іменем революції розкуркулювали, судили, реквізовували. З середини 1920-х років постановою ЦК КП(Б)У 1923 року вони змушені поступитися адміністративними функціями, залишилась в їх віданні лише участь у громадському житті села. Однак нові більшовицькі соціальні експерименти потребували підтримки і більшовицька партія звернулася до послуг комнезамів на селі. На період впровадження надзвичайних заходів: примусові хлібозаготівлі, розкуркулення, нищення освітян, служителів культу, здійснення примусової колективізації, організації Голодомору — комнезами, як вірні пси більшовицької партії, знову були покликані до ретельного виконання звичних для них завдань.

Так, ухвалою Війтовецької сільської ради Яготинського району повернуто у власні господарства хутора Дзюбівки розкуркулених селян Калиту П.А. та Дзюбу І.С. Однак, 28 травня 1930року збори КНС скасували ухвалу сільської

ради: «організація КНС з активом констатують, що сільрада винесла постанову невірну по поверненню їм майна позаяк такі рахуються дійсно кулаками-експлоататорами» [7, арк. 17].

За розкуркуленням настав час примусової колективізації, а хто був проти, до того застосовували репресії: Так, 26 лютого 1930 року на зборах виборців Конотопської сільської ради Лубенської округи прозвучала позиція селянина Оробця, який заявив, що він «не хоче туди писатися». З цього приводу ухвалено жорстке рішення: «рахувати такий виступ образою для всієї маси присутніх на зборах справу передати до райміліції для притягнення його до відповідальності» [6, арк. 129].

Сталінський варіант соціалістичного перетворення аграрного сектора економіки в СРСР виключав доколективні форми сільського виробництва. Не передбачалась також можливість діалогу з безпосереднім виробником сільськогосподарського продукту – фаховим селянином-власником. Натомість впроваджувався жорсткий монолог з боку радянської держави. Внаслідок згортання НЕПу усувалася підприємницька ініціатива індивідуального товаровиробника, руйнувалися усталені природні схеми сільськогосподарського виробництва, встановлювалася командно-репресивна система управління. Як бачимо саме такими гіркими були для полтавського селянина наслідки проголошеної більшовиками «революції згори», які привели до ліквідації НЕПу і встановлення антисоціальної командно-репресивної системи управління.

Література:

1. Данилов В. П. Падение советского общества: коллаж, институциональный кризис или термидорианский переворот? // Куда идет Россия?.. кризис нституциональных систем: век, десятилетия, год. Международный симпозиум 15 – 16 января 1999 г. / Под общей ред. акад. Т. И. Заславской. – М.: «Логос», 1999, С. 11–28.

2. В. П. Данилов, Роберта Маннинг, Линн Виола. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы в 5-ти томах. Редакторское вводное слово // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы в 5-ти тт. / Т.1. Май 1927 – ноябрь 1929 / Под ред. В. П. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОСПЭН), 1999, С. 7-67.

3. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3016. Докладные записки, справки информотдела ЦК КП(б)У об итогах перевыборов Советов на Украине в 1928 – 1929 годах и обострении классовой борьбы на селе. – 06.05.1929 г.– 28.08.1929 г. – 80 арк.

4. Державний архів Полтавської області. – Ф. 2038. – Оп. 1. – Спр. 569. Постановления, циркуляры, инструктивные указания, протоколы ВУЦИК, Наркомторговли УССР, райкомиссии по хлебозаготовкам об отчетности и выполнении планов хлебозаготовки хлеба и фуража по Кременчугской округе. 1.01.1928 – 31.12. 1928гг. – 235 арк.

5. Державний архів Полтавської області. – Ф. 2068. – Оп. 3. – Спр. 33. Матеріали до протоколів Президії Лубенського ОВК. 27.08.1929 – 29.10. 1929рр. – 262 арк.
6. Державний архів Полтавської області. – Ф. 2068. – Оп. 3. – Спр. 42. Материалы (списки куркулей, описи, акты) по раскулачиванию кулацких хозяйств по Лубенскому округу. 1930г. – 133 арк.
7. Державний архів Полтавської області. – Ф. 2068. – Оп. 3. – Спр. 43. Переписка з районами та іншими організаціями Лубенської округи. Комісія по розкуркуленню. Травень – вересень 1930 р. – 44 арк.

The paper examines the policy of the Soviet political regime aimed at destroying the principles of a mixed economy in Poltava village during the implementation of emergency measures: compulsory grain procurement, excessive taxes, cannibalization. There has position peasant owner direct producer of agricultural products.

***Keywords**: Soviet political regime, Ukrainian farmer, emergency measures, Revolution from above.*

УДК 347.965.31

Степан Кобута
(м. Івано-Франківськ)

СОЦІАЛЬНІ Й МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ НАД ЧЛЕНАМИ ОУН У 1930-х РОКАХ

У статті розглядаються соціальні та морально-етичні мотиви здійснення українськими адвокатами юридичної допомоги та підтримки членів Організації українських націоналістів в Польській державі у міжвоєнний період. Звертається увага на поняття та сутність політичних процесів, умови діяльності українських правозахисників, їх громадянську позицію і національну солідарність, якість професійного обов'язку.

***Ключові слова:** адвокатський захист, Організації українських націоналістів, політичний злочин, судовий політичний процес, Польща, Українська військова організація, українські націоналісти.*

Після військово-політичної поразки українських визвольних змагань на західноукраїнських землях у 1918–1919 рр. Східна Галичина потрапила під

окупацію польської держави, а у 1923 р. рішенням Ради послів країн Антанти була офіційно включена до складу Другої Речі Посполитої. Українці опинилися в ролі національної меншини, а польська державна колоніальна політика не сприяла нормалізації взаємовідносин між польським і українським народами. Польська влада поводилася як окупант, вимагаючи від українців лояльності до держави, котра насильно зробила їх своїми громадянами. Природно, що супроти постійних політичних і національних утисків українці застосовували протидію, відстоюючи власну національну гідність й ідентичність.

В умовах посилення політики репресій зростав антипольський національний рух, особливо його націоналістична складова, що найбільш яскраво проявилася в діяльності Української військової організації (УВО) та Організації українських націоналістів (ОУН). Використання цими структурами різних форм боротьби, особливо революційних: саботаж, терористичні акти, напади на державні установи і чиновників польського режиму, політичні убивства, мали не тільки політичний розголос, але й відповідну юридичну кваліфікацію як злочини проти польської держави. Найбільш резонансні з них: замах члена УВО С. Федака на життя Ю. Пілсудського і львівського воєводи К. Грабовського (осінь 1921 р.); мученицька смерть у польській в'язниці О. Басараб; збройний напад членів ОУН на пошту у м. Городок 1932 р. (справа Біласа-Данилишина); убивство М. Лемиком у Львові співробітника радянського представництва О. Майлова у (1933 р.); успішний атентат членами ОУН на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького (1934 р.) та інші прояви боротьби спричиняли гучний інформаційний резонанс і не менш відомі юридично-судові провадження. В ході судових засідань набували публічного розголосу мотивація, політичні погляди і логіка дій представників націоналістичного підпілля, до них була прикута увага громадськості не тільки в польській державі, але й європейських країнах.

Учасниками судових справ були представники державних органів дізнання й обвинувачення з одного боку та самі підсудні й їхні правозахисники – з іншого. Саме остання категорія дійових осіб тогочасних процесів – українські адвокати, як судові захисники звинувачуваних, і стала об'єктом уваги автора. Ця дослідницька проблематика має певну історіографічну традицію, частково відображена у різножанровій науковій літературі. Питання участі українських правозахисників у політичних судових процесах висвітлювалося у роботах діаспорних дослідників З. Книша, П. Мірчука, Я. Падоха. В сучасних умовах над даною тематикою плідно працюють вітчизняні науковці І. Гловацький, І. Семенюк. Участь окремих адвокатів у гучних судових справах розглядали у своїх роботах Ю. Древніцький, О. Лугова, М. Петрів та ін. Цікавими з точки зору джерельної бази дослідження є спогади адвокатів – учасників тих подій, а також їхніх сучасників, що містяться у численних мемуарних збірках. За

наявними фактологічним і аналітичним масивами інформації щодо юридичного захисту українських націоналістів потребує свого дослідження суб'єктивна сторона їхньої діяльності, мотиваційна природа їх поведінки. Тож мета даної розвідки – з'ясувати соціальні мотиви і морально-етичні аспекти участі правозахисників у судових розглядах, їхньої позиції стосовно долі підзахисних.

З точки зору сьогодення політичний судовий процес розглядається як дії судової влади (часто за цим приховано інтереси політичної чи адміністративної влади через механізми судових рішень) стосовно представників політичної опозиції, що мають певні ознаки переслідування саме за політичну позицію. У сучасній вітчизняній юридичній літературі поняття «політичний судовий процес» не має чітко артикульованого тлумачення. Дослідники права В. Бігун та І. Семенюк трактують його як «процес, визначення якого може залежати як від розуміння поняття «політичний», так й інших можливих критеріїв, щодо яких наукова думка не уніфікована» [1, с.101]. Під політичним судовим процесом автори розуміють форму владної боротьби (через судову справу) щодо політичних опонентів [2, с. 102].

У суспільній і правничій лексиці галицьких українців поняття «політичний процес» сформувалося ще в часи Австро-Угорської держави, а після її розпаду, на основі пролонгації дії австрійського законодавства, стало частиною юридичної практики в часи Західно-Української Народної Республіки та Другої Речі Посполитої. Політичні судові процеси в своїй основі передбачали розгляд і покарання підсудних саме за політичні злочини. Ще за карним австрійським законодавством були визначені кримінальні вчинки, котрі відносилися до поняття політичних злочинів: головна державна зрада, порушення публічного спокою, бунт, вуличні безпорядки, а також заклики до подібних дій через друковані видання. У другій половині XIX ст. дія цих карних норм не мала широкого застосування через невелику кількість подібних правопорушень на галицьких землях [3, с. 119]. Та все ж приклади судових проваджень, пов'язані із захистом українцями своїх національних чи культурних прав в австрійській імперії, сприймалися українською громадськістю як політичні, і стосовно них правозахисні дії українських адвокатів мали виразний патріотичний характер. І хоч, як у випадку із гучною справою М. Січинського, котрий у 1908 р. здійснив убивство з політичних мотивів галицького намісника А. Потоцького, увесь судовий процес підпорядковувався викриттю карного злочину (саме убивства), все ж мотивація і поведінка захисників – на той час відомих адвокатів і політичних діячів К. Левицького, Т. Окуневського, В. Старосольського, спрямовувалися на пояснення логіки дій підсудного, що виходила за рамки кримінального правопорушення. У підсумку кара смерті для М. Січинського була замінена на ув'язнення.

Іншою виявилася ситуація у міжвоєнний період, де відновлена польська держава продовжила діяльність австрійського карного законодавства, але в умовах політичного диктату над українським населенням. Характеризуючи тогочасне правове становище українців, практикуючий правник Я. Падох відзначав: «Суд і адвокатура, завданням яких є оборона прав населення, мають особливе значення для народу, позбавленого самобутности і самоуправи. В умовах займанщини суд стає побабіч адміністрації засобом позбавлення прав поневоленого населення, і тоді зростає роль й призначення адвокатури поневоленого народу» [4, с. 154].

Спроби польських юристів у 20-х роках кодифікувати поняття політичний злочин не досягли завершеної дії, але окреслили його зміст: умисна дія, вчинена з політичних мотивів, спрямована проти незалежності держави, її територіальної цілісності, конституційного ладу, глави держави, державних органів. До остаточного юридичного унормування продовжували бути чинними норми австрійського карного права, сформовані ще в середині XIX ст., що явно не відповідали новим політичним умовам. На переконання І. Гловацького, це «було на руку польським окупантам, які в повній мірі використовували суворість санкцій ККА (кримінального кодексу Австрії — С.К.) в боротьбі проти українського революційного руху. Особливо яскраво це простежується на діяльності військово-польових судів, які не знали іншого покарання для українців, як смертної кари.» [5, с. 121]. Навіть після прийнятого у 1932 р. кримінального кодексу Польщі види і терміни покарання за такі злочини залишалися достатньо жорстокими. Польська влада продовжувала боротися із українським національним рухом шляхом репресій, не бажаючи усвідомлювати, що причини зростання революційного чину криються політичній практиці держави.

Якщо для активних учасників націоналістичних організацій ідеологія опору окупантам сприймалася як необхідність боротьби за українську державність, давала їм моральні підстави нехтувати чи відкрито порушувати закони, то адвокати, котрі брали участь в обороні підсудних, обвинувачуваних у політичних злочинах, змушені були працювати в рамках діючого законодавства. При цьому багатьом з них, враховуючи власний досвід участі у польсько-українській війні часів ЗУНР, з політичної і моральної точки зору було не менш складно сприймати прояви адміністративного і судового тиску, що чинила влада. Та все ж необхідність здійснення професійного обов'язку визначала чітке розмежування особистих політичних і фахових мотивів. На цьому наголошував відомий оборонець в політичних процесах М. Глушкевич: «Адвокат, котрий рівночасно є політиком, мусить забути про це в суді, та в своїх виступах перед судом не може нехтувати, що суд є і має остатися аполітичною установою в самій основі і в своїм єстві. А через те не може суд

бути покликаним до розв'язування політичних питань або до вирішування в сфері політичних змагань.» [6, с. 27].

Тож беручи участь у політичних процесах, українські правник свідомо відмежовували свої політичні переконання від професійного обов'язку, навіть тоді, коли супротивна сторона — судова чи політична адміністрація , чинили відвертий тиск і надуживання. Другий аспект цієї проблеми, значна частина правників не сприймала у принципі гострі насильницькі форми боротьби націоналістів, але виконувала свій адвокатський і моральний обов'язок в обороні підсудних.

Яскравим прикладом цього була позиція батька члена УВО С. Федака відомого львівського адвоката і громадського діяча С. Федака старшого, котрий засудив вчинок сина, вважаючи що насильством розв'язати складні питання польсько-українських взаємин неможливо. «Поляки і українці — люди, а люди можуть взаємно порозумітися», — неодноразово наголошував він, хоч за таким пацифізмом була тверда воля людини, що мала цивільну відвагу «говорити полякам правду ввічі і ставити домагання» [7]. Його миролюбність та схильність до різного роду компромісів закінчувалися там, де треба було поступатися принципами, тож він неодноразово у судах захищав націоналістів, не сповідуючи їх політичних переконань, як патріот і професійний оборонець.

Такого підходу дотримувалися й адвокати лівої політичної ідеології Л. Ганкевич, В. Старосольський, М. Західний та ін. Не погоджуючись у принципі із методами терору ОУН, вони досить часто ставали захисниками націоналістів, не в останню чергу підкреслюючи свою національну солідарність. З приводу ідейних розбіжностей між соціал-демократами і націоналістами, використання останніми терористичних форм боротьби, В.Старосольський зазначав «Ці питання будемо розв'язувати у власній державі, а тепер вони для мене українці» [8, с. 391].

Загалом, адвокатський захист українців у політичних процесах в польській державі був виключною прерогативою саме українських адвокатів. Правники інших національностей не брали участі в подібних провадженнях, посилаючись на правові норми польського законодавства, згідно яких адвокат у кримінальному процесі мав повну свободу в питанні відмови від участі у справі [9, с. 507]. Їхня позиція не в останню чергу була наслідком рішень польських адвокатських палат щодо заборони участі своїх членів у подібних судових процесах, оскільки «адвокат поляк не повинен обнимати оборони в протидержавних справах», не сміє брати винагороди від комуністичних чи інших «протидержавних союзів» [10, с. 31]. Щоправда, до участі у судовому процесі на М. Лемиком зголосився варшавський адвокат Пасхальський, але це, за твердженням І. Семенюка, «виняток, про який історія свідчить як про єдиний» [11, с. 243].

Часто питання надання кваліфікованої правової допомоги звинуваченим у політичних злочинах вирішувалися колегіально в рамках створеного у 1923 р. адвокатського об'єднання — Союзу українських адвокатів (СУА), першим головою якого став відомий правник і політик К. Левицький. Саме при СУА діяла колегія карних оборонців, котра займалася політичними процесами перед польськими судами по всій країні. Традиційно ще з австрійських часів захист у політичних справах з боку українських адвокатів був безоплатний. Тож ця колегія визначала кандидатури для конкретних судових процесів, що провадилися в судових установах різних галицьких міст. Їх учасниками ставали висококваліфіковані адвокати, що мали належну практику і добру фахову славу. За характеристикою одного з таких адвокатів, О. Марітчака «вони не тільки виконували своє звання в надзвичайно солідний і гідний спосіб, мавши високий рівень адвокатської етики, а також відзначалися здебільша ґрунтованим правничим знанням і загальною ерудицією» [12, с. 70].

Значна частина політичних процесів проводилася у Львівському окружному суді, тож своєрідний «пріоритет» участі в них мали саме львівські адвокати. Адвокат С. Шухевич відзначав: «Було нас п'ять у Львові, що виступали стало в усіх великих, а то й менших процесах. Були ними: д-р Маріян Глушкевич, д-р Володимир Старосольський, д-р Лев Ганкевич, д-р Степан Шухевич, д-р Семен Шевчук» [13, с. 507]. Проте кількість оборонців у різних судових провадженнях залежала від складності справи та кількості самих підсудних. Наприклад, у слуханнях справи Біласа-Данилишина оборону здійснювали шість адвокатів при чотирьох підозрюваних; М. Лемика боронили три правозахисники, хоча зголосилося вісім відомих правників; у резонансному варшавському процесі над організаторами вбивства Б. Перацького активну оборону провадили чотири захисники — В. Горбовий, Я. Шлапак, Л. Ганкевич, О. Павенецький. Ще двоє — В. Старосольський і С. Шухевич, котрі теж були уповноважені на процес, виступали у якості свідків. Переведення останніх стороною звинувачення у статус свідків стало способом їх усунення із лави захисників. Навіть у професійному середовищі такий крок влади сприймався неоднозначно. Наприклад, відомий львівський прокурора Прахтель-Моравянський із сарказмом оцінював тактику своїх столичних колег: «то дивно, що варшавський прокурор боїться львівських адвокатів, а тому покликає їх на свідків, щоб позбутися їх із залів розправ» [14, с. 328].

У всіх цих гучних справах головна мета захисників полягала у пом'якшенні обумовлених прокуратурою найсуворіших вироків — смертної кари. Робити це було складно у зв'язку з очевидністю вчинених злочинів та потужною шовіністичною хвилею у польських пресових виданнях, котрі у буквальному значенні прагнули «крові». Та все ж у двох процесах — М. Лемика і варшавському, оборонцям вдалося досягнути позитивного результату. У справі

Біласа-Данилишина виписаний заздалегідь судовий вирок смертної кари головним підсудним був затверджений і здійснений. У цьому випадку українські правники, всупереч тогочасній забороні адвокатам бути присутніми під час страти, взяли участь в цій трагічній події, щоб морально підтримати засуджених. С.Шухевич так описував свою місію: «Я станув проти Данилишина і глядів йому прямо в очі і думкою пересилав йому слова: «Держися українсько дитино бодро! Не заломися! Український нарід про твоє серце не забуде!» [15, с. 455]. Окреслюючи свій моральний стан під час страти, він згадував: «Ми, оборонці, через цілий час страчення обох хлопців з пошани для них і до поваги хвилі стояли з непокритими головами. Дехто з нас щиро молився.» [16, с. 455].

Немаловажним фактором, котрий суттєво впливав на професійну тактику захисту адвокатів, була позиція проводу ОУН, з представниками яких адвокати комунікували через посередників, чи безпосередньо. Це накладало на адвокатів більшу відповідальність у своїх діях, часто змушувало ризикувати своїм іменем чи статусом, таємно спілкуючись із «протидержавними» діячами. Адвокат С. Шухевич в ході процесу про напад на городоцьку пошту таємно зачитав підсудним В. Біласу і Д. Данилишину листа від керівників ОУН, у якому вони дякували «за горду поставу і за гідну поведінку як під час слідства, так і на судовій розправі» [17, с. 319]. В ході варшавського процесу з приводу вбивства міністра Б. Перацького лідер ОУН Є. Коновалець у листі-інструкції адвокатові В. Старосольському по суті визначив стратегію судового захисту підсудних, вказуючи: «справу треба поставити ясно й визнати, що міністра вбили члени ОУН, не треба йти на будь-яке крутійство, бо воно не годиться в такій поважній справі» [18, с. 513].

Захищаючи звинувачених у політичних злочинах, українські адвокати виконували важливу соціальну функцію, надаючи правову допомогу тим, для кого міра покарання часто, всупереч юридичній процедурі і оборонній майстерності захисників, заздалегідь була визначена державною адміністрацією і переслідувала деморалізацію сторони захисту. Для багатьох оборонців участь в політичних процесах була справою нелегкою, а часто й небезпечною. Влада намагалася у різний спосіб залякати їх, особливо у випадках, коли останні виявляли факти підтасувань і фальсифікацій поліцейськими і прокурорами. За це нерідко накладалося покарання навіть у судовій залі. Так під час варшавського процесу захисник Я.Шлапак був оштрафований судом на 300 злотих за висловлені ним запитання до учасників процесу, що дозволяли викрити підтасування фактів стороною обвинувачення та показати суспільно-політичну мотивацію дій підсудних [19, с. 324].

Але якщо відомі львівські адвокати ще мали певний імунітет від свавільства дій влади, то в провінції ситуація була набагато складнішою. Адже саме

адвокати ставали на шляху поліції в розправі з українством. Їм часто самотужки доводилося протистояли судовому і політичному тиску влади, за що й самі могли опинитися у ролі звинувачених. Так бережанський адвокат М.Західний за свою професійну діяльність і політичні погляди восени 1930 р. був заарештований і просидів у в'язниці 4 місяці [20, с. 418]. У 1933 р. у канцеляріях станиславівських адвокатів М. Биха, О. Чорненка і М. Лабія поліція провела несанкціоновані кількагодинні обшуки, чинячи психологічний тиск за їхню згоду взяти участь в судовому захисті 18 членів ОУН [21, с. 127]. Після арешту у 1933 р. майже цілий рік перебував у концтаборі Береза Картузька долинський адвокат В. Горбовий [22, с. 102]. Подібні випадки траплялися і з правозахисниками, однак ці люди і у подальшому надавали підсудним правозахисну і моральну підтримку.

Польський адміністративний тиск збільшував кількість політичних справ, додаючи роботи оборонцям. Окреслюючи «потенційний контингент» тих, хто міг стати жертвою політичного судового процесу у Польщі, Я. Падох, котрий теж зазнав поліцейських репресій, зазначав: «З імен підсудних і оборонців можна бо зложити майже повний реєстр громадських активістів. Бо перед судом ставали не тільки підпільники й боєвики, які свідомо ламали чуже право, щоб промостити дорогу своєму майбутньому. Судові залі заповнювали також мирні громадяни, які ні чином, ні словом не порушували існуючих, хоч і гострих законів. Адже є тисячі причин докучати громадянам *другої* кляси.» [23, с. 128].

Нерідко свавільство поліції і заангажованість суду чи складу присяжних, котрі як правило формувалися з етнічних поляків, змушували українських оборонців вдаватися до крайніх форм протесту. Так у судовому процесі весною 1931 р. над українськими селянами Бережанського повіту, звинувачении у державній зраді і терористичних акціях (підпалі скирт соломи), процес з боку судді і прокурора провадився настільки упереджено, що захисники В. Бемко і М. Західний, вичерпавши усі можливі юридичні аргументи щодо спростування фальсифікованих звинувачень, відмовилися публічно від участі в процесі [23, с. 244—245]. Такий крок був спрямований на привернення уваги громадськості до не правових методів судових розправ у політичних процесах, хоч у підсумку не зупинив суддівської сваволі.

Важливим фактором позиції українських оборонців в судах було використання ними української мови. Підсудні націоналісти здебільшого відмовлялися давати свідчення польською мовою, чи взагалі відповідати нею на запитання сторони звинувачення. Нерідко присяжні судді не розуміли української і просили підсудного чи свідків давати покази польською мовою. Тож місія адвокатів полягала в обговоренні права використання української мови в судочинстві, а самі вони перебирали на себе необхідність донесення суті поведінки і показів підозрюваних. Двомовність процесу мала свої негативні

висліди, особливо тоді, коли українські адвокати виступали в суді українською мовою, а присяжні не розуміли українською жодного слова. Захисники опинялися у незручній ситуації: з одного боку, обов'язок адвоката й патріота велів їм промовляти українською, з іншого — адвокат був зацікавлений, щоб присяжні його розуміли. Траплялися поодинокі випадки, коли самі підсудні чи оборонці намагалися використовувати польську мову, сподіваючись на певну поблажливість суду, але у випадку з представниками ОУН такі факти не були поширеними [25, с. 148—150].

З цього приводу адвокат Р. Домбчевський зазначав: «справа національної мови мусить бути обов'язковою складовою частиною участі адвоката у кримінальному процесі, а кожен, хто сповнює політичні вчинки, за які могли відповісти перед судом, мусить заздалегідь рахуватися з тим, що йому не вільно нехтувати права своєї мови» [26, с. 229]. Тож більшість адвокатів все таки проявляли національну гідність та патріотизм, послуговуючись у політичних процесах саме українською.

Дразливим для суспільної думки залишалося питання адвокатської оплати за свою правозахисну діяльність. У більшості політичних процесів відомі адвокати виступали безкоштовно, проявляючи свою національну і громадянську солідарність із підозрюваними. Але посилення репресій і збільшення кількості таких справ відбирало у частини провідних захисників не тільки час, але й їхні кошти на переїзди, проживання, зрештою відмову від цивільних справ, оплата за які була чи не єдиною статтею їхніх доходів. Тож найбільш кваліфіковані правники отримували певну частину коштів, про що офіційно не заявлялося. Так діяч УВО і ОУН В. Мартинець стверджував, що для захисту в політичних процесах своїх членів Провід ОУН наймав визначених ними адвокатів — здебільшого це були відомі й авторитетні В. Старосольський, М. Волошин, М. Глушкевич, Л. Ганкевич, С. Шухевич, котрим виплачували суми від 50 до 100 американських доларів за справу у залежності від складності і тривалості процесу [27, с. 241—242]. Нерідко оплата правникам збиралася з ініціативи небайдужих людей, які вболівали за долю підсудних. Так у справі Біласа-Данилишина українська громада Дрогобиччини зібрала суму в еквіваленті 1000 доларів, щоб оплатити послуги адвоката М. Глушкевича у захисті одного з підсудних З. Коссака. Натомість інші адвокати, котрі брали участь в процесі, працювали безкоштовно [27, с. 74].

Отже, політичні судові процеси над українцями стали ознакою польської колоніальної політики на українських землях у міжвоєнний період. Вони відображали зростаючу енергію українського спротиву, радикалізацію частини українського суспільства на націоналістичній основі. Судові переслідування націоналістів вимагали від українського громадянства вираження національної підтримки підсудним. Участь українських адвокатів у політичних судових

процесах, їхня кваліфікована юридична допомога були проявом такої солідарності. Морально-етичні чесноти правників переважали їх особисті ідейні чи політичні принципи, були визначальними чинниками їхньої професійної і громадянської позиції, котра давала шанс на життя багатьох підсудним у політичних справах.

Література:

1. Бігун В. С. Здійснення правосуддя в політичних судових процесах (філософсько-правові аспекти проблематики на прикладі судових процесів у Східній Галичині 1930-х років) / В. С. Бігун, І. Я. Семенюк // Держава і право. – 2011. – Вип. 54. – С. 100–110.

2. Бігун В. С. Здійснення правосуддя в політичних судових процесах...

3. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.) / І. Ю. Гловацький. – Львів: Тріада плюс, 2003. – 348 с.

4. Падох Я. Правники Стрийщини / Ярослав Падох / Стрийщина: Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнятівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Нью-Йорк–Париж–Сидней –Торонто, 1990. –Т. ІІ. – С. 153–175.

5. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах...

6. Глушкевич М. Адвокат і суспільність / Маріян Глушкевич // Життя і право. – 1928. – Ч.1. – С. 21–28.

7. Стасюк О. «Пам'ятайте, що Ви є Українці...». Степан Федак і національна справа / Олександра Стасюк / Історична правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/06/25/148445/

8. Древніцький Ю.Р. Професійна діяльність адвоката Володимира Старосольського / Ю. Р. Древніцький / Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 2. / За ред. І. Б. Василик. – К.: КВІЦ, 2016. – С. 380–409.

9. .Гловацький І. Ю. Етичні норми професійної діяльності адвокатів Польщі в 20–30 рр. ХХ ст. / І. Ю. Гловацький. Правова держава. Міжвідомчий збірник наукових праць Вип. 13 / НАН України: Інститут держави і права ім. М. В. Корецького. – К., 2002. – С. 506–522.

10. Карні оборони в справах протидержавних і протинаціональних // Життя і право. – 1929. – Ч.1 . – С. 31–32.

11. Семенюк І. Я. Особливості здійснення українськими адвокатами захисту у політичних процесах над членами Української військової організації / І. Я. Семенюк / Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 2. / За ред. І. Б. Василик. – К.: КВІЦ, 2016. – С. 242–255.

12. Цит. за книгою: Книш З. Городок / Зиновій Книш. – Торонто: Срібна сурма, 1973. – 552 с.

13. Шухевич С. Моє Життя. Спогади / Степан Шухевич. – Лондон: Видання Української видавничої спілки, 1991. – 619 с.

14. Семенюк І. Я. Українські адвокати у політичних судових процесах над членами УВО-ОУН... – С. 319-342.

15. Шухевич С. Моє Життя. Спогади...

16. Шухевич С. Моє Життя. Спогади...

17. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських націоналістів / П. Мірчук. Т.1 (За ред. С.Ленкавського). – Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. – 639 с.

18. Шухевич С. Моє Життя. Спогади...

19. Семенюк І.Я. Українські адвокати у політичних судових процесах над членами УВО-ОУН...

20. Лугова О. С. Адвокатська та громадсько-політична діяльність Михайла Західного (до 130-ї річниці від дня народження) / О. С. Лугова / Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 2. / За ред. І. Б. Василик. – К.: КВІЦ, 2016. – С. 410-422.

21. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах...

22. Петрів М. Й. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Кн.1. / Михайло Петрів. – К.: Вид-во «Юстиніан», 2014. – 544 с.

23. Падох Я. «Стрийська думка» – літопис Стрийщини / Ярослав Падох / Стрийщина: Історично-мемуарний збірник... Т. ІІ. – С. 120–131.

24. Бережанська земля: історико-мемуарний збірник / Упоряд. В. Лев – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: комітет Видавництва «Бережани», 1970. – 878 с.

25. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах...

26. Домбчевський Р. За право мови / Роман Домбчевський // Ювилейний альманах Союзу Українських Адвокатів. – Львів: Видавництво САУ, 1934. – С. 170–255.

27. Мартинець І. Українське підпілля. Від УВО до ОУН: Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму / Володимир Мартинець. – Вінніпег, 1949. – 349 с.

28. Шухевич С. Моє Життя. Спогади...

The article deals with social, moral and ethical motives of Ukrainian lawyers in their legal help and support of members of the Organization of Ukrainian Nationalists in the Polish state during the period between World Wars. It highlights the notion and essence of political processes, the circumstances of work of the Ukrainian legal defendants, their civil position and national solidarity, the quality of their professional duty.

Keywords: *legal defense, the Organization of Ukrainian Nationalists, political crime, political judicial process, Poland, the Ukrainian military organization, Ukrainian nationalists.*

УДК 364.013(477)»19»

Ірина Краснодемська
(м. Київ)

СОЦІАЛЬНІ ІДЕЇ В ТВОРЧОСТІ ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА

В статті аналізуються соціальні питання, які висвітлював в своїх політичних працях один із ідеологів-провідників українського націоналізму Ярослав Стецько, зокрема його відношення до ринку праці, засобів виробництва, соціальної справедливості тощо.

Ключові слова: *Я. Стецько, націоналізм, соціальні питання, ідеолог.*

Трансформуючись, український націоналізм в 1930–1950-ті роки, на противагу тоталітарній системі, висунув свою ідею демократизації суспільства, національної самовизначення, свободи та рівності всіх людей. І хоча нині супротивники ОУН часто звинувачують українських націоналістів в тенденційному ставленні до «національного» і ігнорування «соціального», зауважимо, що це не зовсім вірно. Вже в Постанові Великого Збору Організації Українських Націоналістів (28 січня – 2 лютого 1929 р.) були викладені основні засади соціальної політики ОУН (конкретизовані на Третьому Надзвичайному Великому Зборі ОУН, що відбувся у серпні 1943 р.) і передбачалося регулювання інтересів роботодавців і працівників, створення на підприємствах виробничих рад, забезпечення всім громадянам права на працю, гідних її умов, охорону, запровадження інституту третейських суддів, соціальне забезпечення тощо [2, с. 10–12].

Одним із провідників ОУН, розробників її ідеології, зокрема національних, соціально-політичних, релігійних, культурних питань, був Ярослав Стецько, який народився у 1912 р. на Тернопіллі в родині священників о. Семена Стецька та його дружини Теодозії.

Талановитий юнак з відзнакою закінчив Тернопільську гімназію, а згодом вивчав право й філософію в Краківському та Львівському університетах.

У міжвоєнний період, коли західноукраїнські землі були окуповані Польщею, Я. Стецько брав активну участь в національно-визвольній боротьбі, ставши членом нелегальної організації «Українська націоналістична молодь», редактором її органу «Юнак», і відтак підпільних Української військової організації та Організації українських націоналістів. З 1932 р. Я. Стецько вже був членом Крайової екзекутиви ОУН, займався ідеологією та був головним редактором підпільних видань ОУН і шефом ресорту виховання цієї організації. У 1932–1933 роках разом з керівниками ОУН взяв участь в кількох закордонних конференціях у Берліні, Данцігу (Гданську) і Празі. За

революційну діяльність в 1934 р. був засуджений до 5 років ув'язнення [8, арк. 1].

Після виходу за амністією з тюрми в грудні 1936 року до серпня 1937 року фактично виконував обов'язки крайового керівника ОУН. З літа 1939 року перебував в Італії, в Генуї і Римі, де займався зовнішньо-політичною діяльністю, видаючи націоналістичну пресу італійською мовою, зокрема і політичний орган «Ідея і чин». В серпні 1940 р. переїхав до Німеччини, де працював над політичною платформою ОУН [8, арк. 2].

В цей час, за дорученням засновника УВО та ОУН полковника Євгена Коновалеця Я. Стецько підготував черговий Збір ОУН і взяв участь у Римському конгресі ОУН. В лютому 1940 року, після вбивства Євгена Коновальця, ОУН розкололося на два крила – А. Мельника та С. Бандери. На II Великому зборі ОУН (її революційного крила) у квітні 1941 р. в Кракові, Я. Стецька було обрано першим заступником Степана Бандери.

З початком Другої світової війни Я. Стецько разом із однодумцями організував Національні збори, які 30 червня 1941 р. на центральній площі Львова проголосили Акт проголошення Української Держави. На них Я. Стецька обрали керівником Українського Державного Правління новоствореної держави [8, арк. 3].

Але згодом за відмову на ультимативну вимогу А. Гітлера відкликати Акт відновлення Української Держави Я. Стецька заарештували і відправили до концтабору Заксенхаузен, де він до вересня 1944 р. перебував у бункері смерті. Після звільнення, рятуючись від гестапо, Я. Стецько в дорозі до американської окупаційної зони був тяжко поранений.

У 1945 р. крайова конференція ОУН-Б обрала Я. Стецька членом бюро Проводу ОУН, до якого належали також Степан Бандера й генерал-хорунжій УПА Роман Шухевич. У 1946 р. Я. Стецько очолив Антибільшовицький блок народів (АБН), президентом якого був до кінця свого життя. Після війни він розгорнув широку діяльність на всесвітній антикомуністичній арені. У 1970 р. в Токіо діяла «Світова антикомуністична ліга», в якій Я. Стецько був постійним членом екзекутиви. З його ініціативи постала також Європейська рада свободи, яка обрала його довічним членом почесної президії ЄРС. У 1968 році Ярослава Стецька обрано головою Проводу революційної ОУН-Б.

В основу життєвих цінностей Я. Стецько ставив ідеалізм, духовність, людську гідність, самопосвяту, дієвість та готовність до щоденної боротьби, відкидаючи матеріалізм, нігілізм, егоїзм, щоденне шукання фінансової вигоди і побутового комфорту.

Теоретична спадщина Я. Стецька є багатогранною. В своїх працях він виклав світоглядну концепцію української державності, зокрема її політичний, господарський, соціальний аспекти, а також стратегію і тактику боротьби

революційної організації, міжнародної політики і геополітики, філософії й ідеології націоналізму.

Приділяючи велику увагу українському націоналізмові, Я. Стецько зауважував, що «українські націоналісти є творцями нової дійсності і мають бути свідомими своєї ролі, бути сильними індивідуальностями і плекати в собі найкращі прикмети людини і борця». Він вважав, що націоналістичний світогляд, в основу якого покладено націю, є демократичний і «найбільше демофільський», бо він закликає боротися з любов'ю до свого народу за кращу долю всіх — робітника, селянина, ремісника, інтелігента [3].

Уже на Львівському процесі в 1936 р. Я. Стецько висловив одну з основних ідей українського націоналізму: Україна повинна стати ідейним, моральним і культурним центром, навколо якого мають зосереджуватися змагання інших поневолених народів. Україна має бути їх ідейним і моральним провідником у їхніх визвольних змаганнях [3].

Відкидаючи всілякі інтернаціональні і федералістичні ідеї, якими деякі держави часто користуються з метою вигідного поневолення інших народів, Я. Стецько стверджував, що кожна нація, навіть найменша, хоче бути вільною і незалежною, незважаючи на те, якої вона раси і величини [3].

Єдиною формою співжиття між народами має бути насправді глибока, дружня співпраця між ними, визнання національних інтересів кожного народу і створення нової побудови взаємин у світі, в яких кожний нарід міг би здійснювати свої національні цілі [3].

Як зауважував сам Я. Стецько, створені ним ідеологія та програма «в цілому ворожі марксизмові, демократії і всяким класократичним ідеологіям і програмам» [8, арк. 5].

Така чітка позиція була вироблена, перш за все, завдяки Д. Донцову, який ще на початку 1920-х років у своїх працях охарактеризував марксизм як тоталітаристську ідеологію, що її взяв собі на озброєння московський імперіалізм з метою посилити і поглибити свою експансію проти народів Європи і світу, проти їх відвічних моральних і соціальних норм і законів [1, с. 48;].

Розкриваючи демагогічну сутність комунізму, він так і називав цю ідею у статті «Без національної революції немає соціяльної» (1938 р.): «фраза-обман». Бо «... Соціял-комунізм у теорії хоче зрівняти всіх людей, лінивих з трудолюбивими, чесних з підлими, розумних, ініціятивних з недотепами, безвольними. На практиці він створив бюрократичну буржуазію отих усіх поганячів, керівників колхозів, совхозів, фабричних заводів і т.н., і знову — меншість кар'єристів та чужинців, передусім москалів чи запроданців, — експлуатує більшість, маси, бо живе з їхньої творчости, з їхньої праці» [4, с. 134; 1, с. 48].

В політичній площині він був за авторитарну Україну і монопартійність, «в соціальній площині національного солідаризму, що стоїть близько до націонал-соціалістичної програми, але різниться питоменностями української землі — суспільної психологічної структури українського народу, в господарській площині — противник капіталістичного і соціалкомуністичного устрою» Я. Стецько був прихильником одержавлення важливих царин економіки і виступав за індивідуально-родову, державну, комунальну і кооперативну власність [8, арк. 5]. Існування кількох форм власності, їх різноманітність, взаємодоповнюваність унеможливить домінування якоїсь однієї з них, що призводить до деформації суспільної гармонії. Я. Стецько розвинув ідеї Степана Бандери та урядовців часів Української Народної Республіки про економічну співпрацю та плановість: «Розбудова кооперативних та інших добровільних спільних форм організації певного роду продукції та збуту; органічна плановість у межах поваги основних індивідуальних стимулів творчості та загальнонаціонального добра». Втілення цих ідей, на його думку, унеможливить повернення хижацького капіталізму: «Без національного визволення немає визволення соціального і особистої свободи. Національна революція має бути водночас і соціальною революцією [9]. Це означає, що вона створює відношення до матеріальних та духовних вартостей українців усіх верств та кожного зокрема в площині рівного права користуватися ними та справедливого їх розподілу, який заключається в тому, що кожний має однакові умови для творчості» [4, с. 134].

Конкретизуючи практичний зміст вимог до нового соціального ладу, Я. Стецько відзначав, що «колгоспи підпадуть поділові на індивідуально-родовому, трудовому принципі (збірна технічна форма господарювання на добровільній умові між хліборобами-власниками зовсім не заперечує принципу приватної власности; держгоспи (совхози) будуть частинно поділені, а частинно будуть збережені, але на нових основах); важкий промисел підляже удержавленню, легкий, мануфактурний, велика більшість харчової промисловости (крім монополів) і т.д. перейде на власність працюючого в даній галузі робітництва (кооперативну чи індивідуальну). На принципах приватної ініціативи закладатимуться нові підприємства, а в них робітництво на засадах своєї праці з часом ставатиме співвласником. Бо не тільки за гроші купується право власности, але й за працю тим паче. Право приватної власности нашого розуміння — буде привернене; на західньоукраїнських землях — вивласнення без викупу поміщицьких земель на індивідуально-родову власність українського хіліборобa малоземельного і безземельного і то в такій мірі, щоб кожний з наділених міг удержати родину. Значить, родина є тут принципом. Решта безземельних дістане працю в промислі, тощо. Вивласнення колоністів. Робітництво матиме можливість

набути право власності пайка у предметі свого виробництва — теж на підставі своєї праці, яку вкладатиме» [4, с. 137].

В українській культурі Я. Стецько відзначав її органічність, героїчний український зміст; в релігії був прихильником «свободи творчих і корисних для нації героїчних культур, з'єднання релігійного українського народу на площині української національно-героїчної християнської церкви». Взагалі Я. Стецько бачив необхідність побудови й організації українського життя на таких засадах, які відповідають характеру та духовності українства, історичним героїчним традиціям українського народу з тих часів, коли існувала Суверенна Українська Держава [8, арк. 5].

В основі соціального устрою в самостійній Україні Я. Стецько бачив народовладдя, самоврядування і добро нації, засуджуючи зокрема соціалістичну, колективну економіку.

Головним ворогом ідеалізму і небезпечним джерелом розкладу людської особистості та суспільства він вважав матеріалізм, який є основою капіталістичного лібералізму і комунізму, а також джерелом угодовства, гонитви за тимчасовими благами і суперечить вічним цінностям. «Добробут людини, що, на жаль, стає способом життя, стоїть у суперечності до окцидентального ідеалу життя... Для людини, яка вірить у щось вище, в Бога і свою Батьківщину, немає страху перед стражданнями та жертвами в боротьбі за Правду... Своїх засад треба боронити безкомпромісно, у свідомості, що наша мета є не мир за всяку ціну, а тріумф правди і справедливості. Не збереження миру, якого немає, а перемога ідеї волі і гідності людської та національної мусять стати метою вільного світу...» [6].

Виходячи з того, що людина — перш за все духовна істота, Я. Стецько бачив необхідність вільного розвитку індивідуальності кожного члена нації: «Націоналістичний ідеал людини відмінний від капіталістично-ліберального, а також цілком протилежний комуністичному ідеалові, де людина зведена до статусу гвинтика перебюрократизованої державної машини й системи виробництва... У капіталістичних суспільствах, побудованих на ліберальному ідеалі сваволі одиниці-егоїста-споживача, більшість не можуть вільно та вповні користуватися продуктами своєї праці. І тому вони приймають працю не як вільну, життєрадісну, духовно-творчу діяльність, але як зненавиджені, хоч неминучі, пута. Для комунізму, натомість, праця вже набирає прикмет цілковитої невільничої примусовості, а людина перетворюється не лише в обезвласненого від влади раба, але й у духовно обжебраченого, обкраденого звичайної людської гідності дикуна, принаймні в очах привілейованої касти державних вельмож» [6].

У власній державі національне визволення передбачає визволення соціальне та особисте. Соціальний лад українців виводиться з притаманної їм культури праці. В її основі — творча людина праці, зв'язана з родиною, мірилом

вартості якої завжди була і суспільно-корисна індивідуальна праця. Однак, надаючи величезне значення особистій і творчій свободі людини, провідник відкидав егоїзм, як шкідливий для нації наслідок матеріалізму: «У них (демоліберали) – егоїзм, як суть життя; у нас (націоналісти) – національно-суспільний глузд існування й суворий героїзм, як неодмінну рису ідеалізму – трагічну й глибоко-життєрадісну концепцію життя, що має в своїй основі героїчну етику» [5].

Разом з тим, дуже важливо, щоб будь-які ідеї і духовні пориви мали своє втілення у конкретній діяльності, бо «страждання ідеєю, що не переходить у чин, є мучеництвом, а не фанатизмом активної, героїчної людини, смільчака, прометейця!» [4, с. 132].

Як і більшість мислителів українського націоналізму, Я. Стецько наголошував на необхідності Української Національної революції. На жаль, ця революція не відбулась і досі, через що, маємо такий стан сучасної Української Держави. Цю проблематику він висвітлив у статті «Без національної революції немає соціальної» (1938), де зазначав: «Українська Національна Революція – це доосновна зміна всіх вартостей та установ індивідуального та суспільного життя української людини. Соціальна революція – це доосновна зміна відношення поодиноких людей та суспільних верств до найрізнородніших елементів цінностей життя: духовних і матеріальних...». Я. Стецько підкреслював, що соціальна програма охоплює не тільки відношення людей до економічних вартостей, але й в цілому до всіх вартостей життя і співучасть в користуванні ними [4, с. 131].

Український націоналіст, вважав Я. Стецько, виступає організатором для такої людини у боротьбі за суспільство, в якому «не буде паразитизму і будь-якого гноблення» та буде заперечення «будь-якої експлуатації людини державою або іншою людиною» [9].

На його думку, «революція не кінчиться з моментом заснування державності. Перед нами стоятиме вимога перебудови цілого життя на нових засадах, перевиховування громадянства в нових героїчних ідеалах; провести засади аграрної, промислової та торговельної переміни, узгляднивши не тільки господарську сторінку (хоч її в першу чергу), але цілість проблематики, що існує на тих ланках життя, які є частинами одного великого: Нації» [4, с. 133].

Я. Стецько органічно поєднував національне і соціальне. «Національне і соціальне – дві сторінки одної медалі, одного життя. Носієм нашої революції є народні маси, тому тим більше немає мови про однобічність української революції. І як зберігачем національної ідеї є сьогодні народ, що в своїй масі став героєм, і символізує націю (себто єдність живих, мертвих і ненароджених), так тим самим соціальний аспект революції – невідривна частина цілості. Сукупність усіх життєвих потреб народних мас мусить бути розв'язана. Без національно-соціальної революції немає українського

визволення. Треба вже, нарешті, не допустити троянського коня чужої соціальної демагогії, що завжди валила зсередини Українську державу чи боротьбу за її відновлення [7, с. 25], – зауважував ідеолог

Сьогодні, як ніколи, виникає потреба аналізу й переосмислення творчої спадщини Я. Стецька. Будучи одним із найяскравіших представників-ідеологів українського націоналізму, для нього ідея нації, її соціальне становище були дороговказами на все життя. Розглядаючи «соціальне» як важливу складову ідеї національного визволення, він був переконаний, що лише у власній державі, де українська нація є гарантом незалежності й соборності та реалізує свої державницькі устремління, можлива справжня соціальна справедливість.

Література:

1. Баган О. Ідея і чин Ярослава Стецька. Публіцистичний нарис / Олег Баган. – К.: Науково-ідеологічний центр Дмитра Донцова, 2008. – 164 с.

2. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. Збірник документів. – Б. м., 1955. – 371 с.

3. Слободян Г. Ярослав Стецько – патріот, борець, політик / Г. Слободян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novazorya.if.ua/last/493-2012-02–16–14–18-43

4. Стецько Я. Без національної революції немає соціальної / Я. Стецько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr-idea.at.ua/index/0–196; Борецький С. Без національної революції немає соціальної / С. Борецький / / Визвольний шлях. – 1980. – № 2. – С. 131–137.

5. Стецько Я. Боротьба для боротьби, чи змагання за вартості? (1934) / Я. Стецько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr-idea.at.ua/index/0–193

6. Стецько Я. Бунт проти матеріалізму (1959) / Я. Стецько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr-idea.at.ua/index/0–198

7. Стецько Я. Дві революції / Я. Стецько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dar-svoboda.org/wp-content/uploads/2013/04/Yaroslav-Stecko.-Dvi-revoluciji..pdf

8. Стецько Я. Мій життєпис / Я. Стецько // ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 3, спр. 7, арк. 1–6.

9. Тягнибок О. Ярослав Стецько – ідеолог соціального націоналізму (до сторіччя Провідника ОУН) / О. Тягнибок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/tiahnybok/4f180ec29411f/

The article analyzes the social issues that were illuminated in his political writings, one of the ideologists, the leaders of Ukrainian nationalism Yaroslav Stetsko, in particular its attitude to the labour market, means of production, social justice and so on.

Keywords: *J. Stetsko, nationalism, social issues, ideology.*

УДК 94:[316.344.42:329.17]

Світлана Курасова
(м. Мелітополь)

ЕЛІТА ЯК ФЕНОМЕН ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

У статті досліджуються окремі аспекти формування політичних еліт у період незалежності України, їх розвиток, становлення та особливості трансформації, участь їх у процесах державотворення і зміцненні сучасного українського суспільства.

***Ключові слова**: еліта, політична еліта, політико-управлінська еліта, політична номенклатура, механізми впливу, політична система.*

Ідеологія сучасного українського націоналізму є дуже актуальним питанням, на тлі побудови нової держави і вона потребує творчого розвитку. Творити політику націоналізму може тільки еліта, тому ми маємо її виховувати, бо ця ідеологія може творитися тільки «чистими руками». Сутність еліти викликає значні суперечки серед учених. Перші трактування були дані ще в стародавні часи. Конфуцій, Платон, Аристотель заклали основи ціннісного підходу до розуміння еліти. Згідно з цією версією, еліта включає кращих з кращих, тобто тих, хто володіє такою доброчесністю, як мудрість і справедливість. Значний вплив на формування елітарних теорій здійснили ідеї Н. Макіавеллі і Ф. Ніцше. Але сучасне розуміння проблеми складається у кінці XIX – на початку XX ст. Виникнення елітарних концепцій стало своєрідною реакцією на теорії демократії і на марксистське вчення про роль народних мас в історії. У перших елітарних теоріях містилася критика демократії. Значущою в цьому плані є оцінка демократії з боку російського філософа і історика Л. Карсавіна. Він відзначав, що демократична держава анархічна: зовсім не керує державою «народ» (демос), майже не керує парламент, трохи керує уряд, а найбільше – бюрократія, єдиний політичний елемент влади.

Протилежною до концепцій множинності еліт за своїм характером і спрямованістю є ліволіберальна концепція еліти американського соціолога Чарлза Райта Міллса (1916–1962). Ще в 50-ті роки у своїй праці «Владарююча еліта» на основі функціонального підходу до еліти він доводив, що вона є не результатом інтелектуального, психологічного й морального переважання, а наслідком зайняття командних позицій у суспільній ієрархії. Саме зайняття ключових позицій в економіці, політиці, воєнних та інших інститутах забезпечує людям владу і таким чином конституює владарюючу

еліту. Вчений стверджував, що в сучасних суспільствах, хоч би якими демократичними були їхні конституції, фактично владарює еліта.[2,с. 106]. Навіть у США, де відсутні традиції феодальної аристократичної ієрархії, забезпечена відносна рівність економічних і соціальних умов життя громадян, панує демократична ідеологія, соціальний розвиток призвів до безпосереднього посилення влади еліти.

Систему політичної влади у США Р. Міллс подавав як піраміду, що складається з трьох рівнів. Нижній рівень складає маса пасивного, фактично безправного населення. Середній відображає групові інтереси. На верхньому рівні приймаються найважливіші політичні рішення. Саме верхній рівень влади займає правляча еліта, яка, по суті, не допускає решту населення до визначення реальної політики. Можливості впливу мас на еліту з допомогою виборів та інших демократичних інститутів досить обмежені.Всупереч твердженням про множинність еліт владарююча еліта у Р. Міллса виступає як єдина, відносно згуртована група. Ця згуртованість зумовлюється спільною заінтересованістю її представників у збереженні свого привілейованого становища, стабільності наявної суспільної системи, а також близькістю їх соціального статусу, освітнього й культурного рівня, кола інтересів і духовних цінностей, стилю життя, особистими й родинними зв'язками. Між елітою і масами існує глибока відмінність. Вихідці з народу можуть увійти до еліти, лише обійнявши високі боеліта як соціально-політичне явище насамперед залежить від стану розвитку тієї чи іншої держави. Особлива роль серед еліт належить політико-управлінській еліті. Загальновідомо, що функціонально політико-управлінській еліті в сучасному суспільстві належить значна роль, зважаючи на те, що головною функцією політичної еліти є управління. В основному, завдяки лінійній структурі еліта може ефективно і оперативно вирішувати завдання в державному управлінні. Однак у складно організованому суспільстві, зокрема й українському, цих показників цілком недостатньо.

Побудова сучасних моделей розвитку політико-управлінської еліти базується не лише на формальних, але і на неформальних принципах у державному управлінні. Адміністративно-державна діяльність політико-управлінської еліти орієнтована на відвертість в управлінні, на ефективне здійснення управлінських завдань. У зв'язку з цим найбільш прийнятною буде та модель розвитку політико-управлінської еліти, яка дасть змогу врахувати як управлінський досвід України, так і нові тенденції в управлінні українським суспільством. [3, с. 211].

Слід наголосити, що українська еліта поділена на дві протиборчі політичні сили. Однак, на відміну від політичних систем англосаксонського типу, де мають місце також дві протиборчі політичні партії, які відповідно до закону

циркуляції еліт періодично змінюють одна одну, вони не воюють на самознищення, і в жодному разі корпоративні інтереси не ставлять вище національних. Більше того, політична еліта України у своїх інтересах часто «грає» на регіональних особливостях, протиставляючи одну частину держави іншій. До цього всього слід додати зсув моральних норм унаслідок трансформаційних процесів. Важке матеріальне становище українців призвело до того, що основну масу населення становлять люди, для яких пріоритетними єматеріальні цінності (головне — як вижити), а розмови про моральність та духовність виглядають дещо архаїчно. Водночас у західному суспільстві переважають люди з постматеріальними цінностями. Як наслідок, відсутній потужний чинник контролю з боку суспільства за політичною елітою. Проте слід пам'ятати: якщо в суспільстві немає етичних імперативів професійної діяльності, таке суспільство не має перспектив розвитку. [5, с. 103].

Отже, проблеми політики та управління її суб'єктів завжди були в центрі уваги мислителів, учених-суспільствознавців різних епох і народів, починаючище з часів Конфуція та Платона. Однак не буде перебільшенням сказати, що саме на рубежі XIX—XX ст. вивчення проблем набуло новихграней і аспектів. Зумовлено це тим, що людство вступило фактично в новийетап своєї історії, коли виникли інші системи визнання авторитету, засновані не на спадковості, не на традиційних статусах, а на тому, що досягалося, набувалося, демонструвалося, осмислювалося інтелектуальною працею. Певною реакцією на те, що відбувалося у світі, стали різні концепції еліти, творці яких — Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс — твердили, що в суспільстві завжди керувала і буде керувати меншість, еліта без сумніву, ці елітистські концепції були консервативною реакцією на марксистські ідеї. Якщо «Маніфест Комуністичної партії» проголошував, що історія суспільств — це боротьба класів, то кредо елітистів полягає в тому, що історія — це історія боротьби еліт, які вміло маніпулюють масами.Підходи західних учених до визначення поняття «еліти» досить різні. Недаремно відзначають, що всі, хто говорять і пишуть про еліту, інтуїтивно розуміють, про що йде мова, але як тільки вони намагаються експлуатувати суть цього поняття, то неминуче виникають розбіжності, з'являється величезне розмаїття думок і точок зору, часом діаметрально протилежних [7, с. 89].

Нинішня система управління в Україні потребує яскравої, енергійної, рішучої особистості управлінця, мало пов'язаної зі старою ідеологією, вважає М. Пірен. В активі таких елітарних управлінців будуть сучасні вітчизняні потреби державотворення, справді спрямовані на користь українському суспільству. Сучасний управлінець повинен мати репутацію професіонала розумного й порядного, здатного до боротьби за правду, готового до виправданого ризику, інновацій, людини, яка здатна швидко

перекваліфіковуватись, вивчати іноземні мови і світовий досвід управління. Там, де на історичну сцену виходить справжня еліта, починають діяти інші, відмінні від законів кількості, якісні характеристики. У новій політиці управління все визначатиме якість, професіоналізм, громадянська позиція щодо держави й народу. Суттєвими для формування ціннісних орієнтацій елітарного управлінця є риси характеру, притаманні сильній, творчій особистості, а також типологія характеру, на що слід звертати увагу в процесі праці. Усі серйозні політичні сили України на сьогодні являють собою великі політичні системи.[1,с.67]. Таким чином, у людини, яка починає свій шлях у політиці, виникає потреба адаптуватись до цієї політичної системи або бути відкинутою нею.

Отже, слід наголосити, що елітарність сучасного суспільства – це реальність, з якою не потрібно боротися, а слід віднайти механізми формування ефективної еліти, яка б представляла передусім інтереси народу, була підконтрольна суспільству, еліти нової епохи інформаційного суспільствата інноваційного мислення.

Література:

1. Бабкіна О. В. Політологія: навч. посіб. / О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – К.: ВЦ, 2006. – 568 с.

2. Михальченко М. Пошук лідерів: чесних, талановитих, справедливих / М. Михальченко // Політ. менеджмент. – 2006. – Спец. вип. – С. 15–22.

3. Пірен М. І. Публічна політична діяльність: навч. посіб. / М. І. Пірен. – К.: НАДУ, 2009. – 320 с.

4. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: монографія / О. І. Крюков; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – К.:Вид-во НАДУ, 2006. – 252 с.

5. Семківа О. І. Політологія: підручник / О. І. Семківа. – Львів: Світ,1994. – 592 с.

6. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в процесі політичної модернізації: монографія / за заг. ред. проф.Е. А. Афоніна, проф. В. В. Лісничого, доц. О. В. Радченка. – Х.: Вид-воХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. – 160 с.

7. Шульга М. О. Етапи становлення політичної еліти в Україні в роки незалежності / М. О. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. –№ 4. – С. 24–37.

The article examines some aspects of the formation of political elites in the period of Ukraine's independence, their development, formation and transformation, their participation in the processes of state building and consolidation of modern Ukrainian society.

Keywords: *elite, political elite, political and administrative elite, political nomenclature, mechanisms of influence, political system.*

УДК: 32.019.5

Микола Лазарович
(м. Тернопіль)

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Досліджено основні аспекти соціальної діяльності Українських січових стрільців серед населення України під час Першої світової війни. Значну увагу приділено таким заходам, як захист національних інтересів і прав українців, юридичне консультування, заснування українських шкіл, сприяння українським інституціям і діячам, співпраця з місцевими органами влади, фізична допомога. Визначено вплив діяльності УСС на поглиблення національної свідомості українського населення.

Ключові слова: *війна, УСС, українське населення, соціальні аспекти, діяльність, допомога, національна свідомість.*

Одним з основних алґоритмів діяльності Українських січових стрільців (УСС) була тісна співпраця з українським населенням. Така спрямованість випливала зі стрілецької ідеології, згідно з якою досягти визначеної мети, тобто вибороти українську державність, було можливим лише спираючись на сили власного народу. Але оскільки основна частина тогочасного українського суспільства в силу багатьох причин не була підготовлена до виконання такої місії, стрільці взялися за системну й наполегливу працю серед загалу українства.

Важливим у контексті окресленого є аналіз соціальних аспектів діяльності УСС серед українського населення під час Першої світової війни. Ця проблематика не повно відображена в історіографії і потребує подальшого розроблення.

Серед досліджень обраної теми насамперед слід відзначити колективне видання «Українські Січові Стрільці 1914–1920» [1], а також праці таких авторів, як П. Балоцький, Н. Гірняк, М. Заклинський, І. Крип'якевич, М. Лазарович, В. Левицький, С. Ріпецький, С. Тобілевич, М. Яцків [2–12] та ін. Джерельна база дослідження – матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО) [13–14], Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАЛ) [15–20], історичний збірник УСС «За волю України» [21], тогочасні періодичні видання [22–33].

Вперше УСС розпочали громадську діяльність серед українського населення Закарпаття. Прибувши сюди восени 1914 р., вони були прикро

вражені, бо побачили перед собою людей «наскрізь змадярщиних, пригноблених, зневірених до краю в свої сили» [18, арк. 7]. Важкий угорський режим, що панував тут, виснажив населення матеріально й позбавив його національної свідомості. Тому стрільці за найменшої нагоди вживали заходів, щоб виправити ситуацію. Вже сам постій легіону в закарпатських селах справляв враження на їх мешканців. А коли до цього додалися українське слово, пісня, команда рідною мовою, ознайомлення селян з ідеєю та метою змагань стрілецтва, становище почало змінюватися. Прихильності місцевого населення УСС домоглися й тим, що захищали його від насильств з боку інших військових команд. Відчувши це, воно й саме почало шукати в стрільців захисту [19, арк. 19, 37].

За короткий час між УСС і місцевими мешканцями склалися приязні стосунки. Закарпатські українці допомагали стрільцям, запрошували їх в гості, на весілля чи христини. А коли легіон перебирався в іншу місцевість, то зі стрільцями прощалися як з рідними [20, арк. 1 зв.; 19, арк. 38; 22]. Нерідко після залишення якогось населеного пункту УСС ще певний час листувалися з його мешканцями; траплялося, що й одружувалися з місцевими дівчатами [19, арк. 38]. Все це сприяло зародженню в душах закарпатських українців національної самосвідомості, та зближенню між синами одного народу.

Після повернення стрілецького легіону в середині 1915 р. в Галичину тут фактично розпочався новий етап у розвитку української державницької ідеї. Його результатом стала Листопадова національно-демократична революція 1918 р. Вагомо він був пов'язаний з ідейно-політичною, культурно-освітньою та соціальною діяльністю УСС серед українського громадянства краю, що тривала протягом 1915–1918 рр. Саме стрілецька праця – один із головних чинників, що уможливив сприйняття значною частиною галицько-українського суспільства визвольної ідеї не лише як гасла, а й як реальної справи.

Насамперед позитивний вплив на українство мала масова поява УСС у краї. В кожному селі люди виходили з хат, щоб зустріти своїх синів. Як згадував очевидець: «За стрільцями натовпом бігла дітвора, їм посміхалися всі сільські дівчата, поважні газди при зустрічі першими знімали капелюхи» [2, с. 9]. Вперше побачили вони перед собою українське військо з національними відзнаками й прапорами. Це змушувало згадати про славне минуле України та, можливо, вперше в житті задуматися про її майбутнє. З появою в Галичині стрілецької формації, місцева та військова влада по-іншому почала ставитися до українців. У другій половині липня 1915 р. командувач австро-угорським військом архікнязь Фрідріх наказав командуванню німецької Південної армії, щоб її військові команди ввічливіше ставилися до українського населення Галичини, представники якого поруч із союзними арміями героїчно боролися

в лавах легіону УСС [16, арк. 29–30]. Під впливом цих змін у краї відновили діяльність т-ва «Просвіти», «Рідної школи», «Сільського господаря» тощо.

З приходом стрілецьких відділів змінився зовнішній вигляд галицьких сіл: вони стали чистішими й охайнішими, як цього вимагали військові санітарні норми. Їхні вулиці для зручності назвали іменами українських історичних і культурних діячів, кожен будинок отримав номер. Часто стрільці з власної ініціативи впорядковували найбільш занедбані сільські кутки. Зокрема в с. Черче, нині Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл., на місці смердючого болота вони прокопали канави, виклали їх камінням та відновили джерело, біля якого спорудили невеличкий бутафорний млин [16, арк. 31]. УСС також намагалися залишити в краї пам'ятки, які б нагадували про боротьбу за волю України: у вигляді високих стрілецьких могил, викуваної на прямовисній скелі, при дорозі до м. Болехів, нині Івано-Франківської обл., строфи зі стрілецького гімну, чи в якійсь іншій формі.

Якщо в Закарпатті УСС працювали стихійно, то в галицьких селах виявилися елементи організованості й плановості. Найкраще працював стрілецький Кіш, в якому тоді перебували кваліфіковані громадські діячі, студенти старших курсів університету, вчителі, правники тощо. Вперше ідею планової праці серед українського населення УСС реалізували в с. Свистільники, нині Світанок Рогатинського р-ну, де з грудня 1915 р. до червня 1916 р. перебував Кіш. Почали з того, що, крім двох гуртків для неграмотних стрільців, створили ще два таких самих для неграмотних селян. Цими гуртками керували народні вчителі – дес. М. Мокрий та стр. Д. Чубатий. У лютому 1916 р. ухвалили низку інших заходів. Зокрема, передбачили правову допомогу потерпілим від воєнного лихоліття, поміч селянам у польових роботах, активізацію діяльності місцевих «Просвіт», створення різноманітних аматорських гуртків і т-в «Сільський господар» в селах Свистільники та Липиця Долішня, нині Рогатинського р-ну, а також упровадження української мови урядування в органах місцевої влади обох сіл [16, арк. 30, 40; 12, с. 109–110]. Для ефективності запланованих заходів і для контролю за їх здійсненням створили окремі комісії та впровадили посади референтів, кожен з яких мав свою ділянку роботи і регулярно звітував за її стан [26; 12, с. 110]. Стрільці здійснювали також статистичні дослідження майнового стану сіл, національного життя, діяльності читалень, т-в «Сільський господар» тощо [1, с. 108–109]. Така сама праця тривала й в інших місцевостях [30; 33], де перебували УСС під час Першої світової війни.

Дбаючи про активізацію громадського життя серед українства Галичини та усвідомлюючи, до чого може призвести його занепад, стрільці радо допомагали як українським інституціям та організаціям, так і окремим діячам, що зверталися до них. При цьому стрілецьке командування, прагнучи

прислужитися краєві, нерідко порушувало накази й приписи австрійських властей [16, арк. 44–45], що могло мати для УСС прикрі наслідки. Але, незважаючи на небезпеку, в стрілецькому середовищі вишукували все нові можливості для задоволення громадських і культурних потреб галицько-українського суспільства. Так, завдяки стрілецькій підтримці відновила діяльність Рогатинська гімназія, куди відправили ряд учителів із числа УСС, запрацював галицький театр т-ва «Українська Бесіда» та хор «Боян» у Львові, видали календарі т-ва «Просвіта» [16, арк. 43–45; 3, с. 138]. По можливості виконували й інші прохання щодо допомоги, зокрема, редакціям часописів «Громадський Голос» та «Українське Слово», низці господарських товариств, НТШ, золочівській школі ім. М. Шашкевича (деяким школам УСС також надавали матеріальну підтримку), «Академічній молоді», окремим культурно-громадським діячам краю – В. Гнатюку, Є. Олесницькому, С. Голубовичу та ін. [13, арк. 16; 16, арк. 42–43, 47, 55–56, 92]. Чимало УСС відрядили для громадської праці в різні місцевості краю. Деякі з них займалися науковою й культурницькою працею, наприклад, підхор. М. Голубець у 1916–1917 рр. написав «Нариси з історії українського мистецтва» та «Нарис естетики» [16, арк. 42, 83–85; 3, с. 138]. За їх безпосередньою участю у Львові під час війни видавали журнали «Шляхи» та «Світ», г. «Будуччина».

Поряд із цим, УСС активно залучали місцеве українство до численних національних маніфестацій, які проводили, брали участь у заходах, що відбувалися в краї. Серед них похорони І. Франка, Є. Олесницького, о. Г. Боднара, маніфестація з нагоди визволення Києва від більшовиків, що відбулася 3 березня 1918 р. у Львові, численні Шевченківські свята тощо [16, арк. 20, 71; 22; 34, с. 48]. Ця діяльність сприяла відновленню роботи українських інституцій, активізації громадського життя, поглибленню національної свідомості українства.

Для пропаґанди національно-державницьких поглядів УСС активно використовували свої культурно-мистецькі можливості. Зокрема, стрілецький хор та оркестр під керівництвом підхорунжих Л. Гринішака і М. Гайворонського успішно виступали з концертами в багатьох містах і селах Галичини. Чимало для популяризації української ідеї зробив театр т-ва «Українська Бесіда», який можна вважати стрілецьким, оскільки більшість там становили УСС.

Проте стрільці не обмежувалися лише моральною підтримкою галицьких українців та поширенням серед них своїх ідей. Бачачи, скільки бід принесла війна їхньому краєві, та щиро співчуваючи землякам, вони намагалися якось полегшити їхні страждання. Ще на початку березня 1915 р. сот. Д. Вітовський довів до українського політичного проводу стрілецьку думку з вимогою негайно видати брошуру про воєнні відшкодування. Таке видання, за задумом стрільців, допомогло б їм надавати кваліфіковані практичні поради українським селянам,

що потерпіли від воєнних дій, як їм домогтися компенсації за свої втрати [21, с. 278]. Згодом стрільці Коша заснували «Канцелярію правної поради» для юридичного консультування населення Галичини [13, арк. 28; 16, арк. 40; 12, с. 110], що знемагало від зловживань австро-польської влади. Нерідко УСС допомагали селянам боротися, в т. ч. фізичною силою, проти реквізицій збіжжя, худоби та іншого добра, як це сталося, наприклад, в селах Пісочна, нині Миколаївського р-ну Львівської обл., та Шишківці, нині Борщівського р-ну Тернопільської обл. [13, арк. 71; 16, арк. 68; 6, с. 5]. Для захисту інтересів населення стрілецькі представники перебували також при багатьох військових командах австро-угорської та німецької армій [16, арк. 132, 134; 1, с. 112].

Допомагаючи українству Галичини, УСС не цуралися й фізичної праці. Проходячи українськими селами, вони бачили, що там господарюють здебільшого жінки, старі й підлітки; коней залишилося мало; багато земель не оброблено. Тому вже влітку 1915 р. під час постою в с. Кам'янка, нині Сколівського р-ну Львівської обл., стрільці Коша на вічі ухвалили рішення допомогти селянам у польових роботах, на що був дозвіл австрійської влади [1, с. 108]. Найкраще цю працю налагодили навесні 1916 р. в згаданих селах Свистільники і Липиця Долішня на Рогатинщині, де діяли в тісному порозумінні з місцевим населенням. Виробничою організацією займалися спеціальні представники: підхор. Р. Леонтович, дес. О. Кишакевич та віст. М. Лучак. Роботою в полі керував старшина (спочатку сот. О. Семенюк, згодом підхор. Г. Загребний), котрий щовечора отримував звіти від підстаршин, що відповідали за окремі ділянки, та віддавав накази на наступний день. Разом зі стрілецтвом під керівництвом старшини працювали й селяни, обробляючи одні райони, на які поділили село, за іншими. Крім самої праці, стрільці також дбали про забезпечення кіньми і возами. Спільне господарювання подобалося селянам, а тому до УСС часто зверталися мешканці інших сіл з проханням організувати подібну роботу в них [1, с. 109; 12, с. 110]. Стрілецтво йшло назустріч побажанням, поєднуючи фізичну працю з просвітницькою [26]. Таким способом обробили сотні гектарів землі в околицях сіл Розвадів, нині Миколаївського р-ну, Пісочна, Кам'янка, Липиця Долішня, Свистільники та ін. [16, арк. 40–41, 68; 13, арк. 99 зв.].

Стрільці також піклувалися про ті господарства, де залишилися діти-сироти й немічні. Отаман Коша УСС сот. Н. Гірняк так оповідав про одного зі стрільців, що перейшов жити в домівку сиріт, опікувався ними і працював у їхньому господарстві: «Одного разу я прийшов до нього... й застав таку картину: дівчинка миє посуд по обіді, 4-літній хлопчик грається.., а мій стрілець при столі держить на колінах може 1,5-річну дитину й годує її кашею» [4, с. 39]. Все це викликало серед галицьких українців щиру вдячність і повагу до стрілецтва, водночас сприяло глибшому проникненню стрілецьких ідей у гущу народу.

Оцінюючи заслуги УСС перед населенням Галичини, журналісти г. «Українське Слово» зазначали: «...Редакція, театр, просвітні й економічні інституції, громадські уряди, народні свята, кружки правних порад по селах, курси для неграмотних селян, управа піль, санітарний лад, опіка над опущеними господарствами — все те під тяжку воєнну добу було оперте на силах УСС» [35].

Активно працювали стрілецькі представники і на Волині. Зокрема, коли в результаті літніх боїв 1915 р. союзні війська, серед яких був і легіон УСС, здобули волинські землі, близько двох десятків стрільців під керівництвом сот. Д. Вітовського та четарів М. Саєвича і М. Гаврилка заснували там протягом 1916 — початку 1917 рр. до 100 українських шкіл, учителювали в них і навіть видавали підручники для волинської дітвори.

Крім навчання, в ряді шкіл УСС організували бібліотеки, курси неписьменних для дорослих, курси німецької мови тощо. Разом із тим, бачачи нужду українців Волині, вони намагалися відкривати при школах дитячі їдальні, крамниці, де б селяни могли купити такі тоді дефіцитні товари, як сіль, цукор, нафту [24; 29; 7, с. 11]. Для того ж, щоб уберегти волинян від значних витрат на школи, вчителі з числа УСС працювали безоплатно, а стрілецький Кіш узяв на утримання дві волинські школи, перераховуючи їм щомісячно від 500 до 1000 крон [22; 23; 25; 27]. Промовистим у цьому зв'язку є й тогочасний запис у щоденнику сот. Д. Вітовського: «Із сконфіскованих шкір роблю тепер для найбідніших дітей чоботята...» [7, с. 11].

Віддаючи левову частку своїх сил і часу на організацію шкіл, УСС, однак, не обмежували свою діяльність на волинських землях лише шкільництвом. Вони також багато працювали серед дорослого місцевого населення: проводили різноманітні освідомлюючі заходи, в т. ч. спільно з волинською дітворою, пропагували свої ідеї, засновували читальні, роздавали книжки і часописи, намагалися за будь-якої нагоди захистити волинян від насильств військових команд, давали необхідні поради, писали селянам різноманітні прохання, скарги тощо. Зокрема, стр. І. Верб'яний, який учителював у с. Бискупичі Шляхетські, нині Соснина Іваничівського р-ну Волинської обл., в 1917 р. повідомляв, що тільки за березень допоміг селянам написати понад 50 різних прохань до влади [36].

Як результат, симпатії населення до стрільців швидко зростали, і вже незабаром вони мали на Волині довіру й пошану. Були дні, коли двері комісаріатів УСС не зачинялися. Заходили сюди, бо пішла чутка, що «тут є свої люди, що вміють порадити та подання до властей написати; тут можна було прочитати або й даром дістати часопись або книжку, тут можна було й дещо цікавого почути» [28]. Українських вояків запрошували всюди, де лише для цього була нагода: «в гостину, на забави, а навіть у куми» [1, с. 115—

116]. Але головним було те, що діти полюбили своїх стрілецьких учителів і, мабуть, не було випадку, щоб якась дитина шкільного віку не ходила до школи.

Ще одним місцем, де УСС розвинули інтенсивну діяльність, стала Наддніпрянська Україна, куди вони прибули в 1918 р. на запрошення Центральної Ради, щоб спільно з союзними військами допомогти звільнити українські землі від російських більшовиків. Передусім стрільці використовували будь-яку нагоду, щоб налагодити зв'язки й активізувати діяльність місцевих культурно-просвітницьких інституцій, які могли б стати своєрідними центрами національного життя. Так, їм вистачило кількох днів перебування в м. Херсон, щоб знайти й ознайомитися з роботою місцевого т-ва «Просвіта». А вже в м. Олександрівськ (нині Запоріжжя) знайомство з «Просвітою» переросло в тривалу й плідну співпрацю, результатом якої стало тісніше зближення галичан і наддніпрянців, зовнішнє зукраїнізування міста і поповнення бібліотеки «Просвіти» низкою галицьких видань [5, с. 35–38, 50, 52; 9, с. 80–81]. Активну допомогу УСС також надавали редакціям українських газет. Зокрема, для підтримки новозаснованого одеського тижневика «Вільне життя» вони передали значну кількість галицьких газет і журналів. В Олександрівську, за сприяння стрілецтва, заснували перший у місті український часопис «Січ». У його редакції якийсь час працював підх. М. Заклинський [32; 5, с. 36, 50]. Таке співробітництво було характерним і для інших місцевостей Наддніпрянщини.

Важливою для стрільців була співпраця з місцевими органами влади і населенням щодо організації й розвитку українського шкільництва. Звичайно, такого масштабу, як на Волині, цей процес не набрав, але подекуди УСС створили шкільні курси для дітей і для дорослих. Чи не найкраще організували цю працю на Поділлі, де в липні 1918 р. при губернському старостві в м. Кам'янець створили комісаріат УСС. Його завдання – «допомога при організації шкільництва та при заснуванню і веденню інших культурно-освітніх установ, як рівно ж захист інтересів населення» [10, с. 198]. Усього в Комісаріаті працювало 18 стрільців, 10 із них приділили до праці при повітових староствах Подільської губ. Координував роботу комісаріату підх. О. Назарук. Він видавав відповідні методичні інструкції для тих, хто працював у повітах, а від них отримував звіти про виконану культурно-освітню місію та інформацію про стан національної справи на місцях, про настрої українських інтеліґенції й селянства, про антиукраїнські акції деяких українофобів, що з приходом до влади гетьмана П. Скоропадського посіли керівні посади в державі. УСС також проводили різноманітні наради, виступали перед населенням, організовували хори й бібліотеки, працювали лекторами українознавства на багатьох курсах тощо [16, арк. 132; 10, с. 198–199]. Таку працю проводили як на Поділлі, так і в інших регіонах.

Ще одною функцією, яку добровільно взяли на себе стрільці й виконання якої вважали справою честі, був захист національних інтересів і прав українців від різних посягань. І хоча в Наддніпрянщині була українська влада, котра певною мірою відстоювала національні інтереси (правда, УСС й тут часто ставали в нагоді, зокрема захищаючи українське майно від зазіхань окупантів), та українські громадяни нерідко залишалися без соціальної опіки. У цьому їм взялися допомогти УСС. С. Тобілевич зазначала: «Незабаром серед селянства розійшлися чутки одні від других чуднійші: вони вчать.., вони лічать хорих.., вони посилають своїх людей на роботу в поміч удовам і недужим... За все платять... Поводяться по-людськи з народом... Позаводили свої крамниці, дають селянам світло, роздають книжки» [11, с. 6–7]. Таке ставлення стрільців швидко зробило їх настільки популярними серед українства, що люди пішли до них за порадою в багатьох своїх бідах. Нерідко вдавалося допомогти. Так, дес. Д. Чубатий, що перебував у с. Ушиця, нині смт Кам'янець-Подільського р-ну, час від часу виїжджав у села, де, немов «мировий суддя», вирішував спірні справи, писав численні скарги до австро-угорського військового командування на насильства, які чинили селянам окупаційні війська. Траплялося, коли він навіть займався розподілом землі поміж селянами, що ніяк не могли дійти згоди [5, с. 57]. В околицях м. Єлисаветград (нині Кропивницький) стрільці взяли під опіку всі парові млини і для убезпечення місцевого населення від здирств з боку їх власників, унормували плату за меливо та встановили, щоб з кожного пуда зерна 1 фунт роздавали бідним вдовам і калікам [11, 10–11]. Крім цього, для виявлення різноманітних зловживань та протиукраїнських дій окупаційного війська представники УСС їздили по селах, на місцях складали протоколи про порушення і надсилали їх вищому командуванню (координатором такої роботи був пор. В. Старосольський). Нерідко подібні подання приносили користь, зокрема давали змогу звільняти незаконно заарештованих українських громадян [14, арк. 36 зв.; 5, с. 60, 67]. Головне ж, що вони хоч трохи обмежували сваволю окупантів.

Стрілецька опіка над українським громадянством особливо проявилася влітку 1918 р., коли по всій Наддніпрянщині шаліли каральні експедиції, масові екзекуції та реквізиції: там, де перебували частини УСС, це не набирало таких зловісних форм, як в інших місцях. Стрільці за будь-яких обставин старалися взяти під оборону місцеве населення, попереджували про небезпеку, а то й переховували в себе українських громадських діячів, представників селянства та інтеліґенції, яких переслідувала гетьманська влада та окупанти [37, с. 91; 21, с. 205–207]. Коли ж австро-угорське командування, знаючи, який вплив має легіон УСС серед місцевого населення, задумало використати його для заспокоєння окремих сіл, що повстали проти

несправедливих утисків, то у відповідь стрілецтво або відмовлялося робити це, або заявляло, що коли й піде, то не збирається не те, що стріляти у повстанців, а й карати їх [15, арк. 15–16; 5, с. 48, 68]. Так було і на практиці, бо, як правило, стрілецькі експедиції в села закінчувалися без ексцесів і порозумінням із місцевими жителями. Якщо спочатку стрільців зустрічали з певною насторогою, то згодом – проводжали аж за село, а мешканці сусідніх сіл, знаючи вже, хто такі УСС, зустрічали їх хлібом-сіллю.

Стрільців українське громадянство сприймало як захисників і друзів. Тому не дивно, що до тих місць, де перебували частини легіону, селяни приносили і привозили харчі, відмовляючись від плати за них, а усусів радо гостили чи не в кожній українській родині [17, арк. 108; 31; 5, 37–64]. Нерідко місцеве українство для ближчого знайомства з УСС влаштовувало спільні вечірки та екскурсії історичними місцями Наддніпрянщини, зокрема, на о-в Хортиця. Відомі випадки, коли УСС одружувалися з наддніпрянськими дівчатами [11, с. 25]. Усі ці факти демонстрували єднання двох частин України.

Підсумовуючи, слід зазначити, що вся та діяльність, яку Українські січові стрільці протягом 1914–1918 рр. проводили серед загалу українства Галичини, Закарпаття, Волині та Наддніпрянщини, була підпорядкована єдиній меті: вибореннюсамостійної соборної Української держави. Форми цієї діяльності були різноманітними, і серед них чільне місце займали її соціальні аспекти, зокрема економічна та гуманітарна допомога, яку стрілецтво надавало українському населенню.

Література:

1. Українські Січові Стрільці 1914–1920 [Текст] / за ред. Б. Гнаткевича. – [репринт. відтвор. з вид. 1935 р.]. – Львів : Слово, 1991. – 160 с.

2. Балоцький П. Кликала мене Україна [Текст] / П. Балоцький // Літопис Червоної Калини. – 1991. – № 1. – С. 9–10.

3. Гірняк Н. Львів у воєнних роках. 1914–1918 [Текст] / Н. Гірняк // Наш Львів : ювіл. зб. 1252–1952. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1953. – С. 134–142.

4. Гірняк Н. Організація і духовий ріст Українських Січових Стрільців [Текст] / Н. Гірняк. – Філадельфія : Америка, 1955. – 84 с.

5. Заклинський М. «А ми тую стрілецькую славу збережемо». Спомини з визвольної війни : Ч. 2 [Текст] / М. Заклинський. – Львів : Всесвіт, 1936. – 111 с.

6. Заклинський М. З життя УСС в 1917 р. [Текст] / М. Заклинський // Літопис Червоної Калини. – 1934. – № 12. – С. 4–5.

7. І. К. Сотник Д.Вітовський на Волині [Текст] / І. К. // Літопис Червоної Калини. – 1932. – № 2. – С. 7–11.

8. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба [Текст] / М. В. Лазарович. – Тернопіль : Джура, 2005. – С. 592 с.: іл.

9. Левицький В. Два фрагменти [Текст] / В. Левицький // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 р. — Львів, 1934. — С. 80—82.
10. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво : визвольна ідея і збройний чин [Текст] / С. Ріпецький. — Нью-Йорк : Червона калина, 1956. — VII, 360 с.
11. Тобілевич С. Рідні гості. Спогади з побуту Українських Січових Стрільців на Степовій Україні [Текст] / С. Тобілевич. — Львів, К. : Червона Калина, 1922. — 38 с.
12. Яцків М. До історії Коша У.С.В. [Текст] / М. Яцків // Тим, що впали : літературно-мистецький збірник. Кн. 1 / зложив М. Голубець ; украсив І. Іванець. — Львів, 1917. — С. 95—111.
13. ЦДАВО. — Ф. 4097 (Кіш Українських Січових Стрільців, 1917—1918 рр.). — Оп. 1. — Спр.1. — Книга наказів команди коша УСС.
14. ЦДАВО. — Ф. 4465 т (Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних еміґрантських установ, організацій і осіб). — Оп. 1. — Спр. 22. — Протоколи засідань членів Бойової Управи УСС у Відні за 1914 р.
15. ЦДІАЛ. — Ф. 309 т. (Наукове товариство імені Т. Шевченка). — Оп. 1 т. — Оп. 1. — Спр. 1198. — Мемуари полковника УСС Габсбурга В.
16. ЦДІАЛ. — Ф. 353 т. (Легіон Українських січових стрільців). — Оп. 1. — Спр. 7. — Матеріали до історії Легіону українських січових стрільців.
17. ЦДІАЛ. — Ф. 353 т. — Оп. 1. — Спр. 215. — Бюлетень «Вістник Пресової Кватири УСС».
18. ЦДІАЛ. — Ф. 353 т. — Оп. 1. — Спр. 241. — Щоденник Стефаника В.
19. ЦДІАЛ. — Ф. 360. (Адковат В. Старосольський). — Оп. 1. — Спр. 49. — Звернення, звіти, накази та інші документи про діяльність Української Бойової Управи УСС.
20. ЦДІАЛ. — Ф. 368 чт. (С. Томашівський). — Оп. 1. — Спр. 2. — Спогади Томашівського про своє перебування в таборі УСС.
21. За волю України: Історичний збірник УСС. 1914—1964 [Текст] / за ред. С. Ріпецького. — Нью-Йорк : Червона Калина, 1967. — 608 с.: іл.
22. Вістник Союза визволення України. — 1916. — 23 квіт.
23. Вістник Союзу визволення України. — 1916. — 14 трав.
24. Вістник Союзу визволення України. — 1917. — 12 бер.
25. Вістник Союзу визволення України. — 1917. — 22 квіт.
26. Діло. — 1916. — 23 квіт.
27. Діло. — 1917. — 3 бер.
28. Діло. — 1917. — 30 бер.
29. Діло. — 1917. — 4 квіт.
30. Діло. — 1917. — 20 жовт.
31. Діло. — 1918. — 8—9 трав.
32. Діло. — 1918. — 12 трав.
33. Українське Слово. — 1916. — 13 квіт.
34. Тарнавський М. Спогади [Текст] / М. Тарнавський / Вечірня година. — Ч. 4. — Львів, 1992. — 128 с.

35. По виїзді УСВійська [Текст] // Українське Слово. – 1918. – 18 черв.
36. Звідомлення за місяць березень 1917 р. УСС Івана Верб'яного, учителя в Бискупичах Шляхетських на Волині [Текст] // Літопис Червоної Калини. – 1929. – № 1. – С. 20.
37. Вишиваний В. Українські Січові Стрільці з весни 1918 р. до перевороту в Австрії [Текст] / В. Вишиваний // Запорожець : календар на 1921 р. – Відень, 1920. – С. 84–89.

Investigated the basic aspects of social activity of Ukrainian Sich Riflemen in Ukraine during World War I. Special attention is given to such measures as protection of national interests and the rights of Ukrainian, juridical counseling, organization of Ukrainian schools, assistance in Ukrainian organizations, cooperation with local authorities, physical help. Define the influence of USS at enhancing national consciousness Ukrainian population.

Keywords: *war, USS, ukrainian population, social aspects, activity, assistance, national consciousness.*

УДК: 330.3:329.17»20»

Оксана Марчук
(м. Мелітополь)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ

У статті розглянута роль глобалізації у розвитку національних держав світу, зокрема, влив на національну економіку та культурну ідентичність. Визначені проблеми та перспективи глобалізаційних процесів в сучасному світі.

Ключові слова: *глобалізація, ідентичність, національна держава, економіка, глокалізація, інтеграція.*

В 21 столітті глобалізація стає одним з найголовніших соціальних процесів, який впливає на розвиток держав, в тому числі національних. Глобалізаційні процеси в сучасному світі несуть за собою як позитивні, так і негативні наслідки. Наразі стає необхідним виявити основні проблеми цього феномену та можливі перспективи в розвитку держави, що сповідує ідеологію глобалізації.

Внаслідок генезису країн Європи та США, термін глобалізація вперше був використаний американським соціологом Р. Робертсон в 1985 році. Вчений розумів під глобалізацією певний процес розвитку західної цивілізації, яка характеризувалася відкритістю ринку, що визначається економічними, а не державними силами.

Глобалізацію частіше всього розглядають як економічну інтернаціоналізацію планети, наголошуючи на посиленні взаємозв'язків національних економік. Її позначають як процес послаблення та зламу традиційних територіальних, політичних, соціокультурних бар'єрів, колись розділених народів, і в той же час оберігаючи національні економіки від стихійних і неврегульованих зовнішніх впливів та становлення нової, майже позбавленої будь-якого протекціонізму, системи міжнародної взаємодії.

Глобалізація призводить до зміщення акценту на користь міжконтинентального і міжрегіонального рівня взаємодії факторів світової політики. Одночасно високе значення отримують місцевий і локальний рівні політичного процесу: саме тут формується ідентичність, а також розташовуються виробничі потужності, тому домінуючою загальносвітовою тенденцією є комбінація глобалізації та локалізації («глокалізація»).

Багато закордонних, зокрема американських, вчених інтерпретують глобалізацію як зумовлений неминучий процес, що нівелює будь-які національні відмінності — від економічних до культурних. Глобалізація — це процес формування глобальної людської спільноти, становлення єдиного світу. Мова йде про суспільства, де національно-державні утворення існують більш-менш як єдиний організм.

Як зазначає Ульріх Бек, глобалізація розмиває кордони і змішує звичні форми структурування господарського життя, засновані на поділі на держави-нації, збільшуючи кількість інтеракцій на регіональномурівні.

Взагалі, на сьогоднішній день не існує чітко окресленої концепції глобалізації. Вчені з різних регіонів, по різному розглядають це поняття. Так, М. Делягін підкреслює, що цей процес характеризується такими рисами, як «скасування адміністративних бар'єрів між країнами, планетарне об'єднання регіональних фінансових ринків, придбання фінансовими потоками, конкуренцією, інформацією й технологіями загального світового характеру. Найважливішою властивістю глобалізації є формування у масштабах цілого світу не просто фінансового та інформаційного ринків, а фінансово-інформаційного простору, в якому все активніше здійснюватиметься не лише комерційна, але й усі інші види діяльності людства» [1].

Американський дослідник Т. Фрідман сформулював сенс глобалізації наступним чином: «Це непогамовна інтеграція ринків, націй-держав та технологій, що дозволяє індивідам, корпораціям та націям-державам досягати

будь-якої точки світу швидко, ще далі, глибше та дешевше, ніж коли б це було раніше» [2].

Як підкреслює І. Лукашук, глобалізація – це не односторонній, а двосторонній процес. «Вона здатна надавати багатство, підвищувати продуктивність, ефективність виробництва». А з іншого – вона «поглиблює нерівність, ускладнює пристосованість до нових умов, зменшує різноманітність, підриває громадянське суспільство [3, с. 45].

До рушійних сил глобалізації відносяться торгівля та інвестиції, зниження витрат на комунікації, підприємництво, а також поява глобальних соціальних мереж.Ключовими історичними факторами інтенсифікації глобалізації були спільні зусилля у повоєнному відновленні економік Західної Європи, потім щорічні консультації країн НАТО, а потім і узгодження дій, які традиційно знаходилися в національній юрисдикції [4].

Стосовно перспектив глобалізації, за висловом Т. Фрідмана, є чотири властиві глобалізації «демократизації» – «демократизації» технології, фінансів, інформації і прийняття управлінських рішень, завдяки яким може статися бурхливий економічний розквіт («економічне диво») в країнах, які, можливо, раніше перебували в стані глибокої загальної відсталості. Також позитивними наслідками глобалізації є: зростання доходів і життєвого рівня багатьох соціальних верств, що виражається в зростанні середнього ВВП продукту на душу населення, поява надзвичайно широких можливостей для творчої активності (величезного розмаїття нових способів самовираження і самоствердження) у всіх сферах людської діяльності [3].

В перспективі глобалізація спроможна підвищити швидкість обміну інформації в першу чергу через світові ЗМІ. Внаслідок тіснихвзаємозв'язків між країнами, зменшується ймовірність початку війн, бо їм це не буде вигідно. Відкритість кордонів надає змогу закордонним інвесторам інвестувати гроші в країни, що розвиваються. Така процедура в ідеалі надає доходи не тільки інвесторам, але і підіймає економіку країни, в яку інвестують гроші.

Тенденції економічного зростання в державах Заходу, у суспільстві з високим рівнем життя, феноменом «суспільства споживання» і проблемою вичерпаності світових ресурсів, актуалізували концепцію «золотого мільярда», яка постулювала ідеї «інтернаціоналізації і взаємозалежності» держав, спрямовані на створення світового центру з єдиним розподілом капіталів, товарів, робочої сили та сировини на користь західних суспільств. Разом із тим, не треба вважати, що подібні прагнення є винятково негативними. Так, на думку А. Панаріна, головною соціально-політичною особливістю сучасного етапу глобалізації є те, що даний процес став «інструментом у руках глобалістів, засобом рятування від обмежуючого національного й соціального контролю».

Головною проблемою, першочергово, можна виділити саме економічну. Відкриття кордонів і створення спільного ринку не зможе активізувати

міжнародну торгівлю та забезпечити умови для вільної та рівної конкуренції. Маємо дивитися правді в очі, малий та середній бізнес (національний виробник) не спроможні протистояти величезним транснаціональним корпораціям, які отримують значно більше користі від глобалізації економіки.

Спірна природа глобалізації недозволяєвизначити,чи можеконкретна держава надавати на неї вплив або підвищувати з її допомогою свій статус. Культурна глобалізація передбачає уніфікацію культурних продуктів, по суті означаючи американізацію способу життя (часто можна зустріти ще більш зневажливий термін – макдональдизацію). Однак, наприклад, японські дослідники стверджують, що світ рухається від цінностей індивідуалізму до універсальних цінностей, а оскільки втіленням індивідуалістичного світосприйняття є США, глобалізація не відповідаєїх національним інтересам [5, с. 190–191].

Говорячи про негативні сторони глобалізації, не треба знехтувати однією з вагомих і актуальних проблем – це міграційні процеси та мультикультуралізм. Для держави головним повинно бути збереження національної культури в умовах глобалізації.

Критики глобалізації також звертають особливу увагу на зростання негативного обміну між соціальними структурами у вигляді потоків наркотиків, проституції, тоталітарних сект, тероризму, на тенденцію до уніфікації (гомогенізації, стандартизації) соціального життя, тобтодо ліквідації регіональної самобутності, зокрема, національної ідентичності. Даний процес супроводжується спробами встановлення панування одних культур і світоглядів над іншими. В результаті спостерігається прагнення уявити як єдино можливої універсальну комерціалізовану, розважальну культуру.

Як же впливає глобалізація на національні держави? По суті національну державу створює безліч перешкод на шляху становлення глобальної економіки, оскільки державні органи вводять тарифи на імпорт, контролюють потоки капіталу, створюють візові режими, що знижує інтенсивність процесів циркуляції капіталу, товарів і послуг, а також уповільнює міграцію. Негативні ефекти глобалізації відчувають на собі країни, які мають сильну економічну самоідентифікацію, яка не витриму є натиску глобального ринку.

Глобалізація в істотній мірі трансформувала поняття безпеки та якість загроз. Якщо спочатку держава гарантувала безпеку своїх громадян, а головними ворогами були інші країни, то тепер найбільшу небезпеку становлять так звані «невизначені держави», які є джерелом терористичної загрози.

Глобалізація поступово привела до того, що можливості держав по веденню національної політики в сфері контролю капіталу, обмінного курсу валюти, а також умов експорту та імпорту значно скоротилися. При цьому, глобалізація для держави являє собою процес, який неможливо повернути назад, тому що

відмова від закритості і автаркії (самовдоволення) на користь взаємодії з міжнародним співтовариством передбачає прийняття глобалізації як одного з невід'ємних ефектів міжнародної кооперації.

З точки зору національної самосвідомості, в конкурентному середовищі виживають культури, що мають здатність пристосовуватися до мінливих умов, зберігаючи свою самобутність. Прикладом стійкості перед обличчям культурної уніфікації є японська культура, в той час як розвивається за сценарієм автаркії Північна Корея, в якій монополізм забезпечується відключенням від всесвітнього інформаційного простору, багаторазово стикався з важкими економічними наслідками свого цивілізаційного вибору.

Кризи в умовах глобалізації мають все більшу широту і амплітуду поширення, внаслідок чого потреба в сильній державі не тільки не знижується, але і наростає оскільки воно є потужним організатором хаосу,а також виконує функцію свого роду буфера між глобальної невизначеністю і громадянами, які відчувають на собі суперечливі ефекти, пов'язані з уразливістю національних держав перед зростаючою взаємозалежністю.

Тому, тверезо оцінивши наявні й перспективні можливості країни, варто визначити своє місце в глобалізаційних процесах, знайти свій виграшний специфічний шлях. І мова тут йде не лише про економіку та політику, але й про ідеологію, про систему цінностей, навколо якої об'єдналися б широкі соціальні верстви, що гарантувало б громадянський мир і згоду в країні у динамічному і вкрай нестабільному сучасному світі.

Література:

1. Практика глобалізації: гри й правила нової епохи. – К., 2005.

2. Глобализация и развитие законодательства (очерки) / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров, А.С. Пиголкин. – М., 2004. – С. 11.

3. Хаустова М. Г. Феномен глобалізації та плюралізм її інтерпретації / М. Г Хаустова // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 430 – 440 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_73.pdf

4. Lambach D., Debiel T. «State fail urere visited: globalization of security and neigh borhood effects», INEF Report 87/2007. Режим доступу: http://inef.uni-due.de/page/documents/Report87.pdf

5. Mudde C. Populist radical right parties in Western Europe / Cas Mudde. – NewYork: Cambridge University Press, 2007. – 404 p.

In the article the roleof globalization in the world of nation-states, includingimpacton the nationale conomy and cultura lidentity. The problem sand prospect sof globalization in the world today.

Keywords: *globalization, identity, nationstate, economy, glocalization, integration.*

УДК 94(4)+329

Даріуш Матерняк
(Бжозув, Польща)

СОЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ ПАРТІЇ «ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ» ПІСЛЯ 2015 РОКУ

Питання, пов'язані з соціальною політикою, займають доволі суттєве місце в програмах більшості польських політичних партій, представлених зараз і впродовж останніх кільканадцяти років в польському парламенті. Не інакше і у випадку нинішньої правлячої партії в Польщі, — «Права і Справедливості». Можна було б навіть ствердити, що це саме обіцянки соціального характеру стали одним з вирішальних факторів виборчого успіху цього формування в президентських і парламентських виборах в 2015 році.

Ключові слова: *Польща, «Право і справедливість», консерватизм, політична партія, соціальні програми*

Питання, пов'язані з соціальною політикою, займають доволі суттєве місце в програмах більшості польських політичних партій, представлених зараз і впродовж останніх кільканадцяти років в польському парламенті. Не інакше і у випадку нинішньої правлячої партії в Польщі, — «Права і Справедливості». Можна було б навіть ствердити, що це саме обіцянки соціального характеру стали одним з вирішальних факторів виборчого успіху цього формування в президентських і парламентських виборах в 2015 році.

Партія «Право і Справедливість» створили в 2001 році політики тодішнього польського правого угруповання — брати Ярослав і Лех Качинські. Ідеологічно — це формування консервативного, суспільного і національного характеру з елементами соціального солідаризму та християнської демократії, а також (на думку частини коментаторів) етатистичного характеру. Хоч критики цю партію називають євроскептичною, вона все ж висловлюється за членство Польщі в Європейському союзі та підтримує подальше розширення його структури на нові країни. Ця партія правила в Польщі в 2005—2007 роках, та втратила владу після програних дострокових парламентських виборів осінню 2007 року. Також в 2005—2010 роках президентом Польщі обрано номінованого «ПІС» Лєха Качинського, який трагічно загинув в авіакатастрофі в Смоленську в Росії 10 квітня 2010 року.

В 2007–2015 роках партія була в опозиції, проте суспільне незадоволення ефектами правління тодішньої коаліції «Громадянської платформи» і «Польської селянської партії» значно полегшило кандидатам «Права і справедливості» досягти успіхів в президентських і парламентських виборах в 2015 році. Спочатку, в травні 2015 року президентом обрано кандидата «PiS» Анджея Дуду, а в жовтні 2015 року партія «Право і справедливість» отримала більшість в Сеймі і Сенаті (варто зазначити, що у випадку Сейму вперше вдалося ввести в нижню палату парламенту понад половину депутатів – 234 з 460, що дозволяє творити самостійний уряд).

Соціальні програма ПІС

Важливу роль у виборчій кампанії відігравали соціальні питання, зокрема доплат для осіб, які мають більше ніж одну дитину (так звана програма «500 плюс»), доплат до купівлі квартири та вирішення проблем осіб, які мають кредити в швейцарських франках. Після виборчої перемоги розпочалася реалізація вищезгаданих обіцянок.

Найважливішою з програм, оголошених під час виборчій кампанії, була програма фінансової допомоги для осіб, які мають більше ніж одну дитину під офіційною назвою «Родина 500 плюс». Вона передбачає що кожна сім'я, яка має, двоє, троє, або більше дітей (а у випадку родин в скрутному матеріальному становищі – також у випадку однієї дитини) отримуватиме щомісяця по 500 злотих на утримання кожної дитини до виповнення їй 18 років. Це означає, що така допомога для сімей з двома дітьми становить 500 злотих, з трьома – 1000 злотих і так далі. Програму ввели впродовж півроку від виграшу «Правом і справедливістю» виборів, тобто з 1 квітня 2016 року, коли відбулися виплати перших такої фінансової допомоги. Вважається, що середні річні витрати на реалізацію програми – це близько 16 до 18 мільярдів золотих, що становить близько 1% ВВП. Ця сума в першому році програми «500 плюс» фінансувалася передусім завдяки збільшеному стягненню податку ПДВ польськими податковими. Політика уряду полягає в утриманні схожого механізму в чергових роках, так, щоб сама програма не стала значним обтяженням для бюджету держави.

Друга соціальна програма, запропонована партією «Право і справедливість» – «Квартира плюс». Вона лише на етапі підготовки – прогрма повинна розпочатися не швидше ніж на початку 2018 року, а перші бенефіціари отримають нове житло в 2019 році. Проте вже тепер відомо, що вона передбачає доплати до купівлі або оренди квартири середньозаможними людьми, які в нормальних умовах не могли б

дозволити собі самостійно купити квартиру. Планується базувати її на кооперативному і соціальному будівництві, так, щоб ціна одного квадратного метра квартири, збудованої за такими принципами, не перевищувала суму 2—3 тисяч золотих (для прикладу у Варшаві це від 5—6 тисяч золотих за квадратний метр). Ця програма повинна продовжити соціальну програму схожого характеру під назвою «Квартира для молодих». Звісно, як і раніше, преференційні умови будуть надаватися перш за все багатодітним сім'ям, що становить ідейний зв'язок з описуваними раніше програмами доплат під назвою «500 плюс».

Вирішення фінансових проблем соціальних груп

Окремої уваги заслуговує питання «франківців», людей, які кілька років тому взяли кредити в швейцарських франках, а тепер не можуть їх сплачувати через занадто високі витрати на обслуговування таких кредитів, які виникають перш за все зі значного підвищення курсу цієї валюти на міжнародному валютному ринку. Питання стосується перш за все осіб, які мають кредити на купівлю квартири на 25, 30 або більше років.

Як в президентських виборах, так і парламентських йшлося про плани вирішення цієї проблеми новим урядом, однак їх тоді не уточнили — подібно як не вдалося ввести їх впродовж перших кільканадцяти місяців правління «Права і справедливості». Проблема доволі складна: найпростіше і найвигідніше, з точки зору бачення клієнтів банків рішення, тобто конвертація кредитів з швейцарських франків в злоті неохоче сприймає більшості банків, оскільки, це саме вони повинні були б понести всі витрати, пов'язані з цією операцією. Це означало б не тільки значні витрати, але також загрозу для платоспроможності багатьох з них, а також, на думку більшості експертів, які займаються фінансовими питаннями, та Комісії фінансового нагляду (державного органу, який займається регулюванням фінансового ринку і його установ в Польщі) могло б становити загрозу стабільності всього банківського ринку в Польщі. Швидше за все необхідно буде опрацювати якесь компромісне рішення, в якому витрати будуть поділені між банками, клієнтами і державною Казною. Ця справа залишається досить важливою з точки зору правлячої партії, і її вага зростатиме разом з наближенням терміну чергових виборів. Потрібно пам'ятати, що «франківці» це група, яка налічує кількасот тисяч осіб, об'єднаних в різного типу організаціях (в тому числі громадських), отже доволі важлива з точки зору виборчого процесу і можливої перемоги в чергових виборах.

Інший елемент соціальної політики — підвищення суми вільної від податку для осіб, які найменше заробляють до суми 6600 злотих (раніше була сума

3097 злотих). Закон в цій справі прийнятий і він набув чинності в кінці листопада 2016 року. Відповідно до постанов закону, особи, які заробляють менше вказаної суми в рік, не муситимуть платити податки, в свою чергу перевищуючі її не набагато (від 6600 до 11 000 злотих) зможуть зробити відрахування вибраних сум від податку, тим більших, чим менші доходи даного платника податків. Це рішення фактично є компромісом щодо власних виборчих обіцянок «Права і справедливості», оскільки під час виборчої кампанії оголошено, що буде введена вільна від податку сума на рівні 8000 або 9000 тисяч золотих. Проте виявилося, що такі суми могли б занадто негативно вплинути на фінанси держави при актуальному темпі економічного розвитку і податкових надходжень.

Оцінка соціальної політики «Права і справедливості»

Хоч партія декларується як права і консервативна сила, то суспільні питання займають важливе місце в її програмі, через що багато критиків оцінюють її як формування, що провадить фактично соціалістичну або принаймні оцінювану як ліву політику. В цьому тільки частина правди, оскільки соціальні програми в Польщі, навіть за правління «Права і справедливості», все ще набагато менш розбудовані, ніж аналогічні рішення в країнах Західної Європи, де також правлять праві формування, які посилаються на християнську ідеологію демократії, не згадуючи про країни, в яких домінують уряди лівого профілю (напр. Франція) чи фактично, незалежно від ідеологічних підстав влади, повністю реалізовуються принципи дії опікунської держави (напр. країни Скандинавії такі як Швеція чи Норвегія). Крім того, не можна не зауважувати позитивного впливу рішень, які полягають в призначенні національного доходу на зростання внутрішнього попиту, і відповідно своєрідне «саморозкачування» економіки. Ефектом таких процесів було (за оцінками частини експертів) уникання Польщею наслідків економічної кризи 2008–2009 років і утримання, впродовж всього згаданого періоду, позитивного економічного росту в момент рецесії в більшості країн Європейського союзу.

Негативними наслідками реалізації описуваних соціальних починань може бути надмірна заборгованість, що може мати негативні наслідки для державних фінансів. Проблеми можуть з'явитися в ситуації серйозної фінансової кризи і відсутності можливості обслуговування заборгованості з бюджету держави. Проте, на даний момент, польська економіка розвивається відносно швидко на фоні інших країн Європейського союзу (на рівні близько 3,5% в масштабах року), а її прогнози і оцінки рейтингових агентств залишаються оптимістичними. Зміни і обмеження соціальних програм можуть, однак, бути необхідними, особливо, беручи

до уваги те, що до кінця невідомо, які ефекти матимуть інші дії нинішнього уряду, такі як напр. зниження пенсійного віку до 60 років для жінок і 65 років для чоловіків (це відміна введеної попереднім урядом реформи, яка передбачала поступове підвищення пенсійного віку до 67 років для жінок і чоловіків).

На жаль, відсутність відповідного контролю зі сторони суспільних органів сприяє наростанню патологічної поведінки в деяких групах суспільства у зв'язку з введенням цього рішення. Зокрема це стосується багатодітних сімей, в яких зловживають алкоголем – спостереження за цими середовищами показали, що у багатьох випадках фінансові засоби, які мали б бути призначені для дітей, часто витрачалися на вищезгаданий алкоголь і інші наркотичні засоби, що негативно відбивається на побутовій ситуації цілих сімей. В таких випадках, якщо така поведінка має постійний характер, сім'ї охоплюються наглядом соціальних структур і кураторською опікою і/або замінюється грошова допомога на матеріальну. Ця система однак вимагає подальшого допрацювання з метою відбору або принаймні суттєвого обмеження патології.

Більше того, програма «Родина 500 плюс» за своїм принципом, крім покращення ситуації польських сімей, повинна також призводити до покращення демографічної ситуації. На даний момент коефіцієнт дітонародження в Польщі становить 1,3 народжень на жінку, а для порівняння в 1983 році становив 2,42 [1]. Питання про реальні наслідки введення цієї програми і ефективність її принципів надалі залишається відкритим, оскільки важко однозначно довести її вплив впродовж одного року або двох – трьох років. Фактом все ж залишається зростаюча, з 2016 року (року введення програми), кількість народжень, яка за прогнозами має вперше за декілька років в 2017 році перевищити 400 тисяч.

Література:

1. http://www.program500plus.pl/zasady-programu.html.

Issues related to social policy, take quite a significant place in the programs of most Polish political parties represented now and over the last dozen years in the Polish parliament. Not otherwise in the case of the current ruling party in Poland – «Law and Justice». Social issues have become one of the decisive factors in the election success of this political party of the parliamentary and presidential elections in 2015.

Keywords: *Poland, Law and Justice, conservative, political party, social programs*

УДК 364

Юрій Олійник
(м. Львів)

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА ПРИНЦИПИ СУБСИДІАРНОСТІ – ПОГЛЯД НАЦІОНАЛІЗМУ

Аналізується питання соціального захисту як сфери можливої відповідальності органічних спільнот, поєднаних за географічним та професійними чинниками

Ключові слова: *націократія, органічна спільнота*

Традиційно людські спільноти завжди дбали про своїх членів, які поки що не могли за себе належно попіклуватись, або ж вже не могли – малих дітей, старих, хворих та інвалідів. Археологічні розкопки демонструють прояви альтруїзму щодо обмежено дієздатних членів племені ще у спільнотах неандертальців (характерний приклад – знахідки у м. Шанідар хворого кульгавого чоловіка, що дожив до старості). Антропологи та історики засвідчують подібне ставлення до своїх родичів повсюди. Могли бути деякі відхилення (японський звичай у голодні роки йти з поселення надто старим людям, легандарне вбивство частини слабких немовлят у Спарті), але загалом культурна традиція детермінує догляд за усіма членами громади, що гарантує збереження і передачу накопиченої культурної спадщини.

В Середні віки у християнській Європі на високому рівні стояло питання допомога знедоленим, що диктувалось релігійним авторитетом. Монархи та знать, Церква підтримували різноманітні установи для інвалідів, шпиталі та притулки. Та попри значне поширення, це були приватні інціативи. Більшість людей могли сподіватись у скрутні часи на підтримку колективу, в якому вони проживали і з ким разом працювали – у сільських общинах, міських цехах та гільдіях.

В процесі модернізації, впливу так званої «протестантськоъ етики» зростає суспільний атомізм. сподівання і життя лише заради себе і вузької сімейної групи навколо. Натомість під гаслами гуманізму та просвітництва провід у соціальному захисті перебирає держава. З часом бюрократичні структури прагнуть до фіксації та контролю усіх сфер життя, і поступово привласнюють функції общин. Так поступово зникає субсидіарність, притаманна попередньому етапу розвитку. Тут проявились як позитиви, так і негативи. З одного боку, державний механізм зміг охопити найширші верстви населення, забезпечувати якимось мінімумом виживання всіх потребуючих. З іншого боку, ця допомога дегуманізується – допомагають не сусіди і співробітники з доброї волі, а найняті державою працівники, яким часто неважливі особливі потреби людей. Модерна держава ставить все під контроль, але люди відчувають тягар бездушної системи, гвинтиками якої стали.

З іншого боку, відірваність людей від органічних принципів взаємодопомоги, розвиток монструозних виробництв і корпорацій, що прагнули до машинізації людської особистості, сприяв формуванню соціалістичних ідей, що будувались на тотальному запереченні приватної власності та обіцяли забезпечити всім гідний рівень життя після завершення соціальної революції — знищення одного класу іншим. Це відкривало дорогу до подальшого занепаду органічних спільнот.

У правоконсервативних ідеях завжди проявлялось прагнення відродити субсидіарність, наблизити людину до реальної общини. Класики українського націоналізму розвивали ці думки, постулюючи ідеї представництва за географічним та професійним складом, розвитку місцевого самоврядування. Дозволимо собі зацитувати Миколу Сціборського, його роботу «Націократія»:

Випливаюча з сучасної суспільно-виробничої структури нашої нації економічна система націократії, базована на комбінованій співчинності державного, муніципального, кооперативного й приватного капіталу під плановим господарським кермуванням і соціальним контролем держави — обумовлятиме й організаційні форми синдикалістичного устрою. Всі органічні клітини суспільства (виробничі групи) будуть зорганізовані в синдикати (спілки) відповідно до своєї праці, професій і господарських функцій. Основними групами, що репрезентуватимуть у синдикатах інтелектуальну й фізичну працю нації, є: продукуюча інтелігенція — поділена на різні фахові підгрупи (вчені, техніки, педагоги, літератори, лікарі, службовці і т.д.); робітництво всіх родів промисловості й транспорту, різних виробничих категорій; селянство та сільськогосподарське робітництво; ремісництво; власники промислових і торговельних приватних підприємств [1, с. 89].

В матеріалах Першого Великого збору ОУН говориться: 2. *Члени всіх суспільних груп будуть мати право коаліції, на основі якого вони будуть об'єднуватись у професійні організації з правом синдикалізування за територіяльним принципом і за галузями виробництва та матимуть своє представництво в органах державної влади* [2, с. 339].

В програмних положеннях ОУН окремий розділ присвячений проблемам захисту праці та здоров'я робітників, достойній винагороді за працю. *9. Ведучи державний уряд праці та контролюючи приватні бюро посередництва праці, держава дбатиме про матеріальну поміч безробітним, що її буде давати при посередництві професійних організацій із фондів, зібраних від працівників і працедавців, а у виняткових, визначених законом, випадках, з допомогових фондів громад і держав.*

10. Держава заведе єдину організацію загального забезпечення, обов'язкову для всіх верств суспільности, беручи рівночасно на себе обов'язок утримувати всіх громадян понад 60 літ життя, позбавлених власних засобів прожитку [2, с. 339].

Захист інтересів малозабезпечених, нездатних самостійно себе прогодувати людей – константа для українського націоналізму, що будується на традиційних християнських цінностях. Однак, на нашу думку, варто поєднати соціальні функції безпосередньо з «синдикалістським» (чи радше, цехово-професійним) поділом суспільства. Це вже згадується у процитованих вище програмних засадах ОУН 1929 р. Допомога безробітним повинна йти в основному від працівників та працедавців, а старших людей мають, вочевидь, забезпечувати діти. Лише у виняткових випадках втручається державний бюджет, але держава гарантує виконання своїх обов'язків іншими інститутами.

В ліберальній економіці вклади пенсіонера можуть пропасти у різних банках, а соціалістичний підхід обмежується елементарною зрівнялівкою. І всюди гігантська роль центрального уряду, який повинен виконувати інші функції – загальної координації господарського та політичного буття Нації, захисту від зовнішніх загроз. Натомість оптимальною була б система створення кас взаємодопомоги в конкретних професійних об'єднаннях, та за географічною ознакою. Вони зможуть координувати і питання захисту малозабезпечених верств на їхній території.

Звісно, слід відрізняти потреби різних вікових та соціальних груп. Державного, натомість, нагляду потребує питання гідного забезпечення ветеранів військової служби. Тим більше, що їхній досвід дозволяє стати тим скелетом, довкола якого зміцнюватиметься єдність національного організму.

Звісно, подібний гармонічний баланс можливий за умови збереження культурної спільноти, відчуття громадської єдності, потребує досить гомогенної спільноти, коли населення держави не роздирається міжетнічними та міжрелігійними протиріччями. З цієї точки зору зрозуміла згубність політики «зеленого світла» на поселення мігрантів зі всього світу. Натомість краще полегшувати інтеграцію та репатріацію для українців, що живуть за кордоном, відчувають спільне походження з органічною кровно-духовною спільнотою. Справжня любов до людей, навідміну від позірного вселюдського гуманізму, бере до уваги реальні потреби життя, серед яких очевидним залишається найменша конфліктність, успішність у моноетнічних, монокультурних суспільств. Не варто додавати нових поділів у громаду, коли цього можна уникнути.

Література:

1. Сціборський М. Націократія. – Вінниця : Державна картографічна фабрика, 2007. – 112 с.

2. Резолюції Конгресу Українських Націоналістів: проект 1929 р. (2 лютого) // Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи й матеріали/ Упоряд. В. Муравський. – Львів, 2006. – 420 с.

The article analyzes social security as potential task of local communitiesbased on geogrepical and professional principles.

Keywords: *nariocracy, organic community*

УДК 94:329.17 (477)

Богдан Паска
(м. Івано-Франківськ)

ВІДНОСИНИ ВАЛЕНТИНА МОРОЗА ІЗ СОЦІАЛ-НАЦІОНАЛЬНОЮ ПАРТІЄЮ УКРАЇНИ

Стаття висвітлює основні віхи і форми співробітництва В. Мороза та Соціал-національної партії України (СНПУ) протягом початку 1990-х – початку 2000-х рр. Автор аналізує участь дисидента у політичному житті партії, його вплив на ідеологію соціального націоналізму. Досліджено основні публіцистичні твори В. Мороза, написані у співпраці із СНПУ, зокрема «Націоналізм XXI століття», «У пошуках українського Піночета», «Концепція світового українця» тощо. У статті розкривається внесок В. Мороза у поширенні ідей українського націоналізму та україноцентризму.

Ключові слова: *Валентин Мороз, Соціал-національна партія України, соціальний націоналізм, «Націоналізм XXI століття», «Варта Руху».*

Валентин Якович Мороз – уродженець Волині, історик і публіцист, один із лідерів українського дисидентського руху, який тринадцять років провів у радянських тюрмах і колоніях. Протягом 1979–1991 рр. він знаходився у вимушеній еміграції у США і Канаді. Тільки в останні роки «перебудови» колишній політв'язень отримав можливість повернутися до України та відразу розпочав активну роботу, спрямовану на реалізацію української національної ідеї, поширення в суспільстві ідей націоналізму. Протягом початку 1990-х – початку 2000-х рр. дисидент активно співпрацював із Соціал-Національною партією України (СНПУ), однією із найвпливовіших українських праворадикальних організацій того періоду. Предметом статті є основні віхи і форми співробітництва В. Мороза та СНПУ. До історіографії проблеми можна віднести праці Е. Вілсона[1], Г. Бурнашова [2], Е. Андрющенка [3]. До джерельної бази входять публіцистичні твори, публічні виступи В. Мороза, матеріали періодичних видань «Анабазис», «Соціал-націоналіст», «Орієнтири».

Проживаючи у Львові з 1991 р., В. Мороз проявляв активність у сфері громадсько-політичного життя. На початку 90-х рр. XX ст. В. Мороз зближується із Соціал-Національною партією України (СНПУ), її лідерами Ярославом Андрушківим і Андрієм Парубієм. Партія була заснована в жовтні 1991 р. в результаті об'єднання парамілітарної організації «Варта Руху»

(Я. Андрушків, Ю. Криворучко), Студентського Братства Львова (О. Тягнибок), Організації української молоді «Спадщина» (А. Парубій)[3, арк. 54]. Фактично діяльність СНПУ обмежувалася територією Західної України, а основна частина електорату знаходилась на Львівщині.

Передумови співпраці В. Мороза із СНПУ були закладені ще восени 1990 р. Перебуваючи в еміграції у Торонто (Канада), дисидент намагався брати участь у процесах національного відродження в Україні. Найбільш важливим кроком та передумовою для здобуття Україною незалежності він вважав утворення діячами опозиції радянському режиму власних військових структур та формувань, а у перспективі – національних збройних сил [4, с. 4–6]. Саме майбутню національну армію В. Мороз бачив основною запорукою реалізації національних прав українського народу [5, с. 3–5]. В ході одного із перших візитів до УРСР дисидент взяв участь у роботі II з'їзду НРУ 25–28 жовтня 1990 р. у Києві, де виступив із закликом до створення української армії. Її зародком В. Мороз бачив саме націоналістичну організацію «Варта Руху», діяльність якої була високо ним оцінена: «То – перша реальна формація української самооборони... це перша реальна сила»[6]. У Канаді утворений В. Морозом «Фонд століття» розпочав збір коштів для фінансової підтримки «Варти Руху»[7, с. 14–15]. Саме підтримка цієї організації дисидентом обумовила його подальше зближення із СНПУ.

Ще однією причиною співпраці стала ідеологічна близькість. СНПУ була носієм ідеології українського націоналізму ультраправого зразка, що відповідало світоглядним орієнтирам В. Мороза. На думку американського дослідника Е. Вілсона, СНПУ на відміну від Української національної асамблеї – Української націоналістичної самооборони (УНА-УНСО) та об'єднання «Державна самостійність України» (ДСУ) ідеологічно була більш прихильна до націоналізму Д. Донцова. Очевидно, завдяки впливу В. Мороза основною політичною вимогою СНПУ на початковому етапі її діяльності була мілітаризація українського життя через перетворення Галичини на своєрідну «українську Пруссію» [1, p. 80].

Після повернення до України В. Мороз залишився громадянином Канади, що накладало певні обмеження на його політичну активність. Дисидент не був членом СНПУ, проте вважався неофіційним ідеологом партії та мав певний вплив на партійне середовище [8]. Влітку 1992 р. з ініціативи В. Мороза під керівництвом СНПУ у Львові було створено об'єднання українських праворадикальних груп «Націоналістичний блок». В. Мороз та інші лідери партії активно критикували керівництво Народного Руху України (НРУ) за їх поміркованість, ліберальність, співпрацю із президентом Леонідом Кравчуком. Соціал-націоналісти висували вимоги переходу НРУ із національно-демократичної на націоналістичну платформу [9, с. 789–790].

У жовтні 1992 р. дисидент виступив одним із активних організаторів невдалої спроби захоплення «Націоналістичним блоком» львівського осередку НРУ з метою посилення політичних позицій СНПУ [1, р. 80]. Такі заяви та дії соціал-націоналістів викликали несприйняття зі сторони лідера Руху В'ячеслава Чорновола. З його ініціативи на початку листопада 1992 р. у Львові було проведено конференцію НРУ, на якій із організації було виключено прихильників В. Мороза [9, с. 798].

На початку 1993 р. після розколу НРУ частина його членів на конгресі в Харкові утворила Всенародний Рух України (ВНРУ) на чолі із Ларисою Скорик та Миколою Потоцьким. Між «Націоналістичним блоком» В. Мороза та ВНРУ досить швидко було налагоджено тісні контакти [1, р. 80]. Розглядалась пропозиція про об'єднання цих організацій під керівництвом В. Мороза, проте її не було втілено в життя [10].

Протягом другої половини 1990-х – початку 2000-х рр. зв'язки між В. Морозом та СНПУ були не менш інтенсивними. Зокрема, історик підтримав дії членів СНПУ та підконтрольної їй парамілітарної організації «Патріот України» під час сутичок 7 листопада 1997 р. у Львові із прихильниками Комуністичної партії України, привезеними для влаштування провокацій зі східноукраїнських областей [3, арк. 130; 10]. 21 березня 1999 р. він виголосив промову на Vз'їзді СНПУ [11].

Партією було організовано ряд творчих вечорів на честь дисидента [12; 13]. Зокрема, 3 травня 2001 р. за сприяння СНПУ було організовано урочистий ювілейний вечір з нагоди 65-річчя В. Мороза. Захід відбувся в актовому залі Львівського державного інституту фізичної культури, з привітальними промовами виступили ректор інституту М. Герцик, голова Львівської обласної організації СНПУ А. Парубій, голова місцевої Спілки письменників Л. Різник [13]. Сам В. Мороз на творчому вечорі виголосив доповідь «Концепція світового українця». Він вкотре підкреслив тезу, що нація є найбільшою цінністю: «...нація – на рівні Бога». У розвитку кожної нації Мороз виділив два періоди – етнографічно-територіальний (домодерний) та духовно-волюнтаристичний (модерний). На його думку, в сучасному світі шанси на повноцінне існування мають тільки ті народи, які змогли створити концепцію світової нації. В. Мороз пропагував ідеї незамінності, центрального становища українства у світі: «...світ без України мене не цікавить!.. Україна і український інтерес мусять бути у цьому світі». Історик закликав усіх українців, незалежно від їх місця проживання у світі, залишатися апологетами національної ідеї та захищати передусім українські інтереси [14]. У номері офіційного часопису СНПУ «Орієнтири» за квітень 2001 р. на обкладинці було розміщено портрет В. Мороза та привітання від лідера соціал-націоналістів Я. Андрушківа.

Однак основною формою співробітництва була публікація публіцистичних творів В. Мороза у офіційних періодичних виданнях СНПУ – журналах «Соціал-націоналіст» [15], «Орієнтири» [14; 16], збірці «Правий напрям» [17]. За сприяння партії у видавництві «Сурма» вийшли друком дві програмні брошури В. Мороза – «Націоналізм XXI століття» (1997 р.) та «У пошуках українського Піночета» (1999 р.) Видання цих статей було здійснено в рамках серії «Літопис української ідеї», метою якої було ознайомлення широкого кола читачів із спадщиною класиків українського націоналізму та пропаганда ідейукраїноцентризму [18, с. 2].

Стаття «Націоналізм XXI століття» є передруком виступу В. Мороза на урочистому святкуванні його 60-річчя 20 квітня 1996 р. у Львові. У 2004 р. за сприяння фонду Дмитра Донцова у Львові побачило світ друге її видання. Передмову до брошури написав голова СНПУ Я. Андрушків. Він назвав колишнього дисидента «рупором та ідеологічним прапором» українського націоналізму. Лідер соціал-націоналістів звернув увагу на україноцентризм як стрижневу ідею праці В. Мороза та його спрямованість до виховання молодого покоління у національному дусі. Я. Андрушків вказував також на популярність творів В. Мороза серед студентів та молоді в різних містах України та на необхідність заснування спеціального всеукраїнського інституту та видавництва для пропаганди ідей українського націоналізму [12, с. 4–5].

У праці «Націоналізм XXI століття» В. Мороз виклав своє бачення місця і ролі нації в історії людства, сформулював власне бачення ідеології українського соціального націоналізму. Колишній дисидент вважав, що поділ людства на нації є природним, кожна нація наділена колективною свідомістю, а в світі існує своєрідна «черга націй» щодо верховенства над іншими. Сенс існування нації – в чеканні часу, коли наступить її черга бути центральною в світі і вищою за інших; така установка є в підсвідомості кожної нації. Всі без винятку народи, і великі, і малі, мають шанс стати наймогутнішими в світі. Первинними чинниками, що впливають на силу нації є її «внутрішні», духовні ресурси і багатства, тоді як «зовнішні» показники – економіка, армія, територія – є менш важливими. Завданням націоналістів є пошук духовних сил нації та їх застосування задля зростання її могутності. При цьому В. Мороз зауважує, що «...справжні глибинні ресурси можна знайти тільки наступальним способом...», закликаючи до переходу від оборони свого власного, національного до його активного поширення в світі. Теоретик піддавав критиці політику української влади протягом 1990-х рр. за нездатність ефективно захищати інтереси українського народу [19, с. 3–5].

В. Мороз передбачав значні зміни на геополітичній карті світу у відповідності з принципом «черги націй». На його думку, зоряний час світового

гегемона 1990-х рр. – країн Північної Америки і Західної Європи – вже минув, тому Захід прямує до свого занепаду. Наступним світовим лідером в уяві В. Мороза повинна була стати Японія та «далекосхідні тигри» («японоцентрична зона»). А ще за декілька десятиліть повинна була настати епоха «Заходу з людським обличчям» або «середньої зони», до якої історик відносив Україну, Туреччину, Литву, Хорватію, Словенію та Словаччину. Центральне місце серед цих держав повинна була б зайняти Україна, якій «...належить у майбутньому велика роль» [19, с. 5–6]. Виходячи із переліку держав, можна зробити висновок, що В. Мороз симпатизував хорватському націоналізму Ф. Туджмана, економічним реформам Т. Озала в Туреччині та підтримував хорватську сторону в югославському конфлікті першої половини 90-х рр. XX ст. Очевидно, теоретик вважав поразку Росії в «холодній війні» остаточною та не вважав східного сусіда України значним геополітичним центром сили. У схемі Мороза не знайшлось місце Польщі як одному з лідерів «середньої зони». Основними хибами його геополітичної концепції було значне недооцінювання Заходу та Росії як потенційних центрів сили на міжнародній арені.

Проте українська нація, за В. Морозом, не повинна просто очікувати свого великого часу, вона повинна активно працювати для того, щоб його прискорити. Шлях до величі нації, на його думку, можливий тільки через націоналізм. Історик вказує на те, що український націоналізм пройшов у своєму розвитку ряд етапів – етнографічний (XIX ст.), волюнтаристський (XX ст.) В. Мороз говорить про особливу роль націоналізму у майбутньому для світу загалом та для України зокрема, вступаючи в протиріччя із концепціями «кінця історії» Ф. Фукуями та мультикультуралізму: «Світ XXI сторіччя приречений на націоналізм» [19, с. 7].

У своїй концепції «націоналізму XXI століття» В. Мороз виділяв два ключових аспекти – екологічний та соціальний. Екологічність націоналізму теоретик пов'язував із проблемою перенаселення Землі та відповідного посилення боротьби за ресурси у світі. Зростання чисельності людства значно ускладнило можливість збереження придатних для нормального життя умов навколишнього середовища. Соціальні наслідки демографічного вибуху на даному етапі гальмуються, але зрештою він призведе до вибуху в суспільстві [19, с. 8]. Чітко простежується вплив теорії мальтузіанства на погляди В. Мороза: історик трактує війни як природний механізм «самоочищення» Землі.

Націоналізм майбутнього буде також соціальним, що виражатиметься у боротьбі різних соціальних груп, в першу чергу націй за життєвий простір, за оборону своєї території. При цьому В. Мороз різко засуджував космополітизм, імперські теорії «злиття націй» та «плавильного котла», які

були популярними відповідно у СРСР та у США в другій половині XX ст. Теоретик прогнозував зростання ксенофобії в суспільстві, яка буде наслідком невдалої соціальної, економічної та національної політики урядів провідних західних держав, активної міграції до Європи та Америки із Близького Сходу та африканських держав. Валентин Мороз був прихильником заборони міграцій, здійснення активної протекціоністської політики, спрямованої на «захист свого». Історику вдалось передбачити крах політики мультикультуралізму у Західній Європі, «бо зростає лавина чужих людей, які рвуться у перенаселеному світі через кордон». Він робив висновок про швидку капітуляцію Заходу перед «навалою чужих» та приреченість на ксенофобію [19, с. 11–12].

При цьому В. Мороз ідеалізував східний, японський приклад побудови мононаціональної держави, виправдовуючи примусові депортації представників національних меншин та мігрантів. Одним із найбільших плюсів японської моделі він вбачав повне заперечення марксистських принципів і практики. Загалом теоретик ставився до марксизму як до однієї із ключових загроз для існування людства, яку необхідно повністю викорінити та визначав його як «систему, що з'їла половину світу» [19, с. 12–14].

Основними проблемами молодої Української держави у 1990-х рр. В. Мороз вважав відсутність національної ідеї та україноцентризму у всіх сферах життя. Історик був прихильником етнічної концепції побудови держави в Україні, повторюючи основне гасло націоналістів від часів М. Міхновського: «Україна – це держава української нації... Доки цього немає – все, що ми будуємо – збудоване на піску» [19, с. 15]. Мороз активно критикував політику Президента Леоніда Кучми за її нерішучість, низьку активність у національному питанні та відсутність чіткої україноцентричної позиції. Теоретик засуджував намагання владних діячів під прикриттям демократизму та лібералізму гальмувати процес творення модерної української нації. Колишній дисидент закликав до обережності у проведенні мовної політики, вважаючи, що українізація Сходу України повинна проводитися поступово. Зокрема, у регіоні Донбасу, за В. Морозом, слід акцентувати увагу швидше на економічних чинниках єдності з Україною, ніж на мовних чи культурних [19, с. 15–16].

Валентин Мороз у своїй роботі вказував на основні засоби зміцнення України та наповнення її реальним українським змістом – створення позитивного образу українця, перетворення України в активного суб'єкта міжнародних відносин, повну відмову від «малоросійщини». Дослідник акцентував особливу увагу на невичерпності національних духовних ресурсів сучасної України, їх богообраності, величній історії, та

закономірності подальшого посилення Української держави на міжнародній арені [19, с. 17–18].

У 1999 р. побачила світ брошура В. Мороза «У пошуках українського Піночета», в якій детально описуються та накладаються на реалії України періоду рубежу тисячоліть ідеї одного із найбільш відомих теоретиків українського націоналізму Миколи Сціборського (1898–1941). Передмову до праці написав один із лідерів СНПУ А. Парубій, який звернув увагу на те, що В. Мороз є одним із провідних ідеологів українського націоналізму на сучасному етапі, а його ідеї та боротьба справили значний вплив на процес розпаду СРСР та утвердження вітчизняної державності. Парубій високо оцінив чіткий україноцентризм В. Мороза та його прихильність до ідеології соціал-націоналізму, основною метою якої є вирішення матеріальних та духовних потреб українського народу [18, с. 3–4].

В. Мороз у даній праці подав детальний аналіз основної теоретичної праці М. Сціборського «Націократія», яку він ставив у один ряд із «Націоналізмом» Д. Донцова та «Призначенням України» Ю. Липи в контексті впливу на формування ідеології українського націоналізму. Історик писав, що досить значний вплив на концепцію М. Сціборського справив консервативно-монархічний націоналізм В. Липинського та націонал-комунізм М. Хвильового. Загалом «Націократія» оцінювалась В. Морозом як логічне завершення і синтез теорії українського націоналізму зразка міжвоєнного періоду [18, с. 7–13].

В. Мороз бачив втілення ідей націократії М. Сціборського в першу чергу в диктатурі Августо Піночета в Чилі в 1973-1990 рр. Автор високо оцінював політичну діяльність А. Піночета, вважаючи, що він запровадив диктатуру, виходячи з потреб та інтересів чилійського народу. Дисидент вказував на вагомі економічні успіхи А. Піночета, «чилійське економічне диво» – досягнення стабільності, притік іноземних інвестицій, масову заробітчанську еміграцію в Чилі. Серед основних причин успіху А. Піночета В. Мороз виділяв запровадження націоналізму як основи усіх сфер державної політики і суспільного життя, а також введення комбінованої економічної моделі із вмілим поєднанням приватної ініціативи та державного контролю. Також дисидент вказував на схожість ідей М. Сціборського з однієї сторони та політичних заходів у сфері економіки президента Франції Шарля де Голля (1958–1968) і японських урядів у 1990-х рр. з іншої [18, с. 14–17].

На думку історика, більшість проблем України на рубежі тисячоліть були пов'язані із відсутністю політичної та економічної стабільності. Їх вирішення В. Мороз бачив у запровадженні тимчасової диктатури на основі ідей націократії, тому закликав «знайти українського Піночета». Дослідник, виходячи з теорії М. Сціборського, вкотре наголошував на необхідності

становлення України як держави української нації, а також звертав увагу на те, що національна революція є довготривалим процесом, який буде продовжуватися до ліквідації наслідків чужоземного поневолення. Історик визнавав актуальність ідей М. Сціборського про соціальну роль націоналізму та необхідність перебудови суспільно-економічних відносин в Україні [18, с. 16–18].

Досить цікавою є стаття В. Мороза «Збільшувати націоналістичний потенціал України», яка побачила світ в тижневику СНПУ «Соціал-націоналіст» 19 жовтня 1997 р., а згодом передрукована у збірці «Правий напрям» (1998 р.) Колишній дисидент писав про важливість поширення ідеології українського націоналізму, яка могла б стати визначальним стабілізуючим фактором в умовах переходу України від комунізму до ринкової економіки. Він констатував відсутність реальних змін після «оксамитової революції» 1989–1991 рр. та визначав період після проголошення незалежності України як «епоху пізнього комунізму». В. Мороз закликав до створення культу української сили та перетворення України в потужну геополітично і по-справжньому незалежну державу. Конкретними кроками для здійснення цієї мети він бачив популяризацію історії українських силових структур, формування великодержавної ментальності в Україні та зростання ролі СНПУ у політичному житті держави [17].

У квітні 2001 р. В. Мороз в інтерв'ю для журналу «Орієнтири» різко розкритикував партії лівого спрямування, які він ототожнював із проросійськими силами в Україні. Колишній дисидент вважав великим досягненням падіння авторитету українських лівих на початку XXI ст.; із пересторогою ставився до перемоги комуністів Молдови на парламентських виборах у лютому 2001 р. та росту популярності лідера Соціалістичної партії України (СПУ) Олександра Мороза. Професор історії різко негативно оцінював діяльність останнього, вважаючи голову СПУ «однією із найнебезпечніших фігур у теперішній українській ситуації». В. Мороз різко протиставляв українських націонал-комуністів 1920-х рр., яких вважав захисниками української національної ідеї – та Комуністичну партію України (КПУ) 1990-х рр., яку характеризував як проросійську п'яту колону [16].

Уже в кінці 1990-х рр. стали проявлятися певні зміни у політичному світогляді В. Мороза. На президентських виборах у жовтні 1999 р. він підтримав кандидатуру чинного президента Л. Кучми на противагу лідеру КПУ П. Симоненку. Мороз пояснював це рішення небажанням допущення реваншу антиукраїнських сил [2, с. 71]. Історик активно брав участь у

передвиборчій кампанії Л. Кучми, їздив по селах та містах Львівської області та виступав перед виборцями [10]. У другій половині 2001 р. В. Мороз зблизився із головою Львівської обласної державної адміністрації Михайлом Гладієм (березень 2001 – квітень 2002 рр.), який був також головою Аграрної партії України (АПУ). Після того, як М. Гладій почув один із виступів колишнього дисидента, В. Мороза було призначено радником голови ОДА [10]. Одночасно дисидент припинив співпрацю із СНПУ, проте зберіг близькі відносини із А. Парубієм.

Таким чином, основними передумовами переходу В. Мороза до співробітництва із СНПУ були ідеологічна близькість та його симпатії до парамілітарної організації «Варта Руху», яка згодом стала основою партії. Період активної співпраці тривав протягом 1991–2001 рр., її основними формами була вплив В. Мороза на формування ідеології партії, організація соціал-націоналістами творчих вечорів на честь дисидента, публікація його творів у офіційних партійних виданнях. Статті і виступи дисидента періоду його співпраці із СНПУ мали на меті утвердження та поширення в суспільстві принципів україноцентризму, українського націоналізму, культу геополітично міцної Української держави, національно орієнтованого бачення вітчизняної історії. Вони пронизані різкою критикою української влади та її діяльності у національно-культурній та соціально-економічній сферах.

Література:

1. Wilson A. Ukrainian nationalism in the 1990s: A minority faith / A. Wilson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 300 p.

2. Бурнашов Г. Шістдесятник // Г. Бурнашов / Борітеся – поборете! Нариси. Публіцистика 1990–2000 рр. – Івано-Франківськ: ЛІК, 2000. – С. 50–71.

3. Андрющенко Е. Українські праворадикальні організації у контексті суспільно-політичних процесів (кінець 1980-х – 2015 рр.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Андрющенко Едуард Сергійович; Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет». – Запоріжжя, 2015. – 284 арк.

4. Мороз В. Ще дві практичні справи – і знову без філософії / В. Мороз // Анабазис. – 1990. – Ч. 2. – С. 3–7.

5. Мороз В. Український Військовий З'їзд / В. Мороз // Анабазис. – 1990. – Ч. 3. – С. 3–7.

6. Мороз В. Більше плямистих хлопців... / В. Мороз // Анабазис. – 1990. – Winter. – С. 3.

7. Цільові пожертви – що це таке? // Анабазис. – 1990. – Ч. 4. – С. 12–14.

8. Інтерв'ю з Морозом В. Я., 1936 р. нар., с. Холонів, Горохівський р-н, Волинська обл. Запис 21.04.2016, м. Львів, інтерв'юер Паска Б. В. / Б. В. Паска // Особистий архів Б. Паски. – 16 арк.

9. Чорновіл В. Твори: У 10-ти т. – Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992) / Упоряд. Валентина Чорновіл. – К.: Смолоскип, 2011. – 1080 с.

10. Інтерв'ю з Морозом В. Я., 1936 р. нар., с. Холонів, Горохівський р-н, Волинська обл. Запис 23.01.2014, м. Львів, інтерв'юер Паска Б. В. / Б. В. Паска // Особистий архів Б. Паски. – 7 арк.

11. Гуцул Е. Социал-националисты провозгласили великий поход на Восток... Украины / Е. Гуцул // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/ARCHIVE/sotsial-natsionalisty_provozglasili_velikiy_pohod_na_vostok_ukrainy.html. – 1999. – 26 марта.

12. Мороз В. Націоналізм XXI століття / В. Мороз. – Львів: Сурма, 1997. – 23 с.

13. Ювілейний вечір, організований СНПУ, з нагоди 65-річчя Валентина Мороза // Орієнтири. – 2001. – № 4. – С. 6.

14. Мороз В. Концепція світового українця / В. Мороз // Орієнтири. – 2001. – № 5. – С. 5,8.

15. Мороз В. Що таке історик на 12,5 % / В. Мороз // Соціал-націоналіст. – 1994 – № 8. – С. 2.

16. Мороз проти Мороза // Орієнтири. – 2001. – № 2. – С. 2–3.

17. Мороз В. Збільшувати націоналістичний потенціал України / В. Мороз // Правий напрям / ред. А. Радомський. – Львів: Ліга-прес, 1998. – С. 35–37.

18. Мороз В. У пошуках українського Піночета / В. Мороз. – Львів: Сурма, 1999. – 24 с.

19. Мороз В. Націоналізм XXI століття / В. Мороз. – Львів: Фонд Дмитра Донцова, 2004. – 18 с.

The article highlights the key stages and formsof cooperation beetwen V.Moroz and the Social-National Party of Ukraine (SNPU) during the early 1990s – early 2000s. The author analyzes the dissident"s participation in the political life of the party, its impact on the ideologyof social nationalism. The basic publicist works Moroz, written in collaboration with SNPU, including «Nationalism of the XXI century», «In Search of Ukrainian Pinochet», «Concept o fWorld Ukrainian « and soonare research ed. The article reveals the contribution of Moroz in spreading the ideas of Ukrainian nationalism and ukrainotsentrizm.

Keywords: *ValentynMoroz, the Social-National Party of Ukraine, social nationalism, «Nationalism of the XXI century», «Warta Rukhu».*

УДК 9323: 94 (92) (477) 19131934

Аліна Понипаляк
(м. Київ)

СОЦІАЛЬНЕ ПОХОДЖЕННЯ ТА ЮНАЦЬКІ РОКИ, СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ОСТАННЬОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА УПА ВАСИЛЯ КУКА (1913 – 1934 рр.)

Стаття присвячена дослідженню життя та діяльності останнього головнокомандувача УПА – Василя Кука в роки становлення його особистості. Основну увагу спрямовано на вивченні перших етапів його життя: дитинства, юності й навчання у Золочівській гімназії та університеті у Люблені, приєднання до українського визвольного руху і його участь в перших акціях, спрямованих проти польської влади на українських землях. В статті проаналізовано історіографію тематики та стан джерельної бази. Окремо зосереджено увагу на дослідженні родини Василя Кука. Простежено родинні корені, соціальне та національне походження батьків; описано їхнє світобачення та особисті якості, які вони прививали своїм дітям. Досліджена доля окремих близьких родичів, які могли б відіграти роль в подальшому становленні особистості генерала. Автор, через особисті й родинні спогади В. Кука, аналізує становлення його поглядів, персональних ідейно-політичних бачень в конкретних історичних умовах й періодах. За архівними документами та персональними спогадами Василя Кука подається розлогий опис й науковий аналіз передумов та причин формування поглядів персоналії в напрямку прийняття української ідеї створення власної незалежної й соборної держави. Загалом, в статті вивчено основні віхи й аспекти становлення й розвитку особистості Василя Кука в юнацькі роки.

Ключові слова: *Василь Кук, родина Куків, батьки, Золочівська гімназія, ОУН і УПА, головнокомандувач УПА, «Пласт».*

В світлі останніх політичних подій в нашій державі, ми вкотре приходимо до висновку, що однією з найголовніших рушійних сил в світовій історії й нашого сьогодення є особистість. Саме окрема постать, наділена відповідними людськими рисами, здатна творити історію й вести за собою маси, а не навпаки. Оскільки історію, багато в чому, творять постаті, то без вивчення окремих персоналій з такого феномену української історії, як

Українська повстанська армія, ми не зможемо повноцінно осягнути й дослідити історію повстанського війська. А без повного розуміння явища ОУН і УПА нам годі зрозуміти історичні процеси, що відбувалися в нашій історії в один із найтрагічніших і складних періодів — 1930-тих — першої половини 1950-х рр. Однією з таких яскравих постатей є особа Василя Кука — останнього головнокомандувача УПА, який став наступником й замінив на цій посаді не менш відомого Романа Шухевича. Особиста й родинна історія Василя, сина Степана, надзвичайно непроста. Він ріс в типовій, як на той час, українській родині, отримав гімназійну освіту, міг повністю реалізувати себе в цивільних, мирних сферах життя, ба навіть, як народжений в Австро-Угорській імперії й маючи польське громадянство, з легкістю уникнути, шляхом еміграції до демократичного Заходу, бід і страждань по Другій світовій війні. Але він, як і тисячі його ровесників, долучається до підпільної боротьби проти польської влади, вступає на початку 1930-х рр. в ОУН і бере участь в нерівній боротьбі за незалежну України аж до середини 1950-х років. Унікальність долі Василя Кука ще й в тому, що він один з небагатьох із вищого керівництва ОУН і командування УПА, з території воюючої України, хто вижив в тій боротьбі і зустрів довгоочікувану незалежність України в 1991 році.

Актуальність даної статті полягає в тому, що загрози часткової або повної втрати незалежності нашої держави, які особливо загострились в останні кілька років, створили суспільний запит на пошук нових особистостей, лідерів, котрі могли б побороти виклики, що нависли над нашим народом. Тому наразі, як ніколи знову, стають актуальними біографії яскравих постатей з далекої, але, особливо, новітньої історії, що є символами збройної боротьби із старим-новим загарбником. Людей, що боролися з окупантами в набагато складніших умовах і обставинах, не зламалися, не йшли на згубні поступки й до кінця чинили успішний, як на свої сили і можливості, опір ворогу. Їхній персональні історії показують нам приклад боротьби й стійкості, жертовності за свій народ і державу.

Метою роботи є дослідити процес становлення особистості Василя Кука в його юнацьких роках. Дослідженнями, які стосуються життя і діяльності Василя Кука, займалась низка науковців, це зокрема праці В. В'ятровича [5; 6], В. Гінди [15], О. Іщука, В. Мазуренка [16], Д. Ведєнєєва [4] та інших. Проте багато робіт, присвячених постаті В. Кука, були створені в публіцистичному, епістолярному стилі, подібно до книги Г. Саннікова, або присвячувались окремими аспектам його життя. Доволі часто дослідники звертають свою увагу не на особистісні аспекти постаті В. Кука, а на загальновійськові і політичні здобутки, разом з тим, не зосереджуючись на

самій особі, яка в загальному контексті відіграла визначальну роль в українському русі опору. Наразі коплексної праці на рівні наукової дисертації, яка б була присвячена особі останнього командира УПА не існує, хоча джерельна база з даної проблематики достатня.

Джерела з нашої теми репрезентовані різними видами й типами. Зокрема тема представлена в опублікованих й неопублікованих джерелах. Опубліковані джерела з фрагментами біографії Василя Кука є в Літописі УПА та інших збірниках документів, що присвячені українському національно-визвольному руху ОУН і УПА. Проте головний масив документів відноситься до неопублікованих джерел, які були успадковані від органів вищої влади та державної безпеки СРСР [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14]. Так, до прикладу, в Галузевому державному архіві Служби безпеки України зберігається радянська кримінальна справа на Василя Кука з протоколами його допитів та великою масою суміжних документів.

Окрему роль відіграють джерела, що є спогадами учасників визвольного руху і мемуари осіб, які особисто знали Василя Кука або товаришували з ним. Зокрема це персональні свідчення Ленкавського С., Осьмака К., Козака М. та інших. Унікальність постаті В. Кука полягає ще й в тому, що він чи не єдиний з вищого командування УПА, хто залишився в живих, дожив до незалежної України й зберіг в своїй пам'яті пережите під час боротьби. Але окрім цього факту, В. Кук був приязною й відкритою людиною, радо приймав в себе дома науковців і журналістів, дав великий масив журналістських та наукових інтерв'ю і лишив по собі автобіографію, а також величезний особистий архів, адже ще й сам впродовж тривалого часу писав власні наукові праці про своїх загиблих в боротьбі побратимів та близьких [3; 17; 18; 19; 20].

Майбутній підпільник й командир УПА Василь Кук народився незадовго перед Першою світовою війною 11 січня 1913 року в селі Красне, що на Львівщині, в родині залізничника Степана Матвійовича й Прасковії Федорівни [2]. Батько Василя Кука, працюючи на залізниці, під час Першої світової війни був евакуйований вглиб Австро-Угорської імперії до міста Ґрацу, а його молода дружина з двома малими дітьми залишилась сама в рідному селі. У 1914–1916-х роках поблизу села проходила лінія фронту і Прасковія з дітьми пішки добралася до села Задвір'я. Після витіснення австро-угорськими та німецькими військами царської армії із Галичини родина знову об'єдналася в рідному селі Красне. А далі їм довелося пережити польсько-українську (1918–1919 рр.) та більшовицько-польську (1920-го року) війни. Під час останньої в хаті Куків був медичний пункт більшовиків, тут лежали солдати, що були поранені в боях під Задвір'ям. Парасковія

співчутливо ставилася до поранених та знедолених: поїла молоком, варила їсти, доглядала, оскільки мала чуйне, добре жіноче серце, м'якість характеру мати В. Кука простежується протягом всього її життя. Так і своїх дітей вона виховувала з великою чуйністю і любов'ю [19; с. 20–24].

Батько Василя Кука – Степан Матвійович, за спогадами самого майбутнього головнокомандувача УПА, був вихований в дусі австрійського правопорядку, законності та дисципліни, він цінував в людях працьовитість і намагався ці всі якості передати своїм дітям. Слід зазначити, що, працюючи на залізниці рядовим робітником, він досконало вивчив німецьку мову, склав відповідні екзамени й із рядового робітника став «візером», тобто диспетчером, який дає сигнали на пропуск поїздів на певному відтину залізничної лінії, що було в той час достатньо престижно. Мати майбутнього підпільника ОУН і командира УПА походила із української багатодітної селянської родини Федора Постолюка (1846–1909) і Софії Ласки – Постолюк (1857–1941), що теж мешкали у селі Красне, на той час Золочівського повіту. В родині Федора було одинадцять дітей: п'ять дівчат та шість хлопців. Його два сини – Василь і Степан служили в австро-угорській армії й загинули на фронтах Першої світової війни. Наймолодший син Оксентій (1895–1943) задовго до початку Першої світової війни входив до товариства «Сокіл», грав на кларнеті в Сокільському оркестрі, який з початком війни увійшов до новоствореного Легіону Січових Стрільців. З 1918-го року Оксентій вступив до Української Галицької Армії (УГА) [19; с. 16–18].

Родина Куків була дуже побожна, батьки ретельно зберігали релігійні традиції й навчали того своїх дітей. Обов'язково в неділю та свята вся родина ходила до церкви. А ввечері сім'ю об'єднувала вечірня молитва. Сім'я у Куків була велика – шестеро дітей, старшим з усіх був Василь. Землі в родині було мало і забезпечити достатнім земельним паєм всіх дітей батьки не могли, тож в пріоритеті стояло навчання. Степан Кук високо цінував знання, сам навчався і спонукав своїх дітей до науки, часто повторював дітям: «Усе, що здобудеш навчанням – маєш у голові, і воно завжди твоє і завжди з тобою; того ні злодій не вкраде, ні вогонь не знищить!» В такому дусі були виховані всі діти родини Куків, як згадував в своїх споминах В. Кук, що велику роль в формуванні його особистості відіграла родина [19; с. 20–24].

Не можливо оминути і те, що в своєму протоколі допиту НКВС від 26 травня 1954 року В. Кук зазначає: «Я народився в родині робітника залізничника, навчався в сільській школі чотири класи, після вступив до Золочівської гімназії». Саме з цього періоду ми можемо рахувати

зацікавленість Василя Кука діяльністю українського визвольного руху, адже в Золочівській приватній класичній гімназії він знайомиться і починає товаришувати з гімназистом Лехом Ярославом, який давав літературу націоналістичного характеру В. Куку. В цей час Василь Степанович знайомиться з публікаціями газети «Сурма», яка видавалась завдяки Українській Військовій Організації (УВО). У даний період В. Кук вирішив вступити до УВО, а згодом, в 1929 році, став до лав ОУН [7; с. 1–2].

Важливу роль у формування особистості Кука відіграли його вчителі. Директором Золочівської гімназії був український патріот о. Микола Хмельовський, колишній капелан УГА, а вчителями – учасники українських визвольних змагань: старшини УСС, УГА, Армії УНР. В 1923 році В. Кук вступив до «Пласту». Саме «Пласт» загартував його волю, як згадував Василь Степанович : «В Пласті ми читали такі речі, як Кіплінг, як Джек Лондон – отакі англійські переклади, де якраз показували отаких людей сильної волі. І ми звідти набиралися характеру: що ти здобудеш собі сам то будеш знати. Тому мусили мати ті значки, що ти вже є коваль, слюсар, швець і так далі, щоб ти міг щось собі... Ти повинен сам собі все зробити, зварити, спекти і це все. А потому ще прийшло – то пізнати свою країну. І тоді пішло вивчати топографічні карти, всякі, і військові карти і в зв'язку з тим як найбільше подорожувати, як найбільше знати. Ці подорожі знову страшно розвинули любов до свого народу» [17; с. 10–11]. Ці всі фактори поступово далися в знаки, адже ми розуміємо, що в юні роки формується характер і світоглядні орієнтири. В. Кук згодом чітко це усвідомлював, що саме молоді роки стали в його житті вирішальними. Він став справжнім патріотом. Важливу роль відіграло у формуванні особистості останнього командира і те, що всі брати і сестри Василя Степановича входили до ОУН, це і є тим основним доказом, що родина Куків виховала своїх дітей справжніми патріотами, людьми які не втрачали власної ідентифікації, як пише він в своїй «Автобіографії»: «У 1928/29 шкільному році, я став членом Юнацтва ОУН, наступного року – провідником Юнацтва ОУН у Золочівській гімназії та у повіті. З 1930 року був членом Золочівської повітової екзекутиви (Проводу) ОУН. Я був референтом юнацтва і одночасно організаційним референтом. В 1931/32 рр. я мав прямий зв'язок у м. Львові з членами Крайової екзекутиви (КЕ) ОУН Дмитром Мироном, Ярославом Стецьком, Ярославом Старухом. За дорученнями КЕ ОУН я часто виконував кур'єрські завдання: перевозив зброю та вибухові матеріали з Кракова до Львова (з краківської лабораторії Ярослава Карпинця та Миколи Климишина). Доставляв нелегальну літературу на

Волинь. У тому часі, мене, ще гімназиста, декілька разів затримувала польська поліція, але після двох діб арешту за браком доказів відпускали. У 1933 р. мене було ув'язнено на півроку в тюрму в Золочеві за поширювання листівок ОУН» [18; с. 47–48].

Доручення побратимів з ОУН В. Кук виконував з великою відповідальністю, адже справа організації для нього була першочерговою, відданість, це те, чого навчали його в родині з малих літ. «Пласт» ж ці якості загартував в ньому. Найпершим завданням від старших побратимів з ОУН для В. Кука було створити Юнацтво ОУН в своїй власній гімназії, він з цим завданням чудово впорався, адже він був за своєю натурою добрим організатором. Спочатку цей гурток налічував трьох осіб, не рахуючи самого Василя Степановича, це були хлопці, яких добре він знав і довіряв їм. Одним із учасників молодіжного гуртка був хлопець з Городенки – Василь Бартків, який жив у районі Котоківка, другий з Чорткова – Володимир Дідич, який жив у районі Вигнанка. Саме через цих хлопців Кук В. створив такі ж націоналістичні гуртки в цих місцях поширивши таким чином молодіжну мережу ОУН далі. Ці всі факти яскраво свідчать про те, що Василь Степанович був гарним організатором і за ним ішли люди, вони йому вірили а він в свою чергу намагався виправдати їх довіру. Так завдяки відданим товаришам і легкої руки В. Кука створюється багато галузева юнацька організація ОУН. Допомогу в ОУН Юнацтві В. Кука надавали і старші побратими з «Пласту» серед них був син генерала М. І. Тарновського – головнокомандувача УГА, також побратим Гошовський, в якого тато працював на залізниці: «То як треба було щось перевезти до Львова – вибухівку, чи зброю то я вже мав ким передати або і сам міг перевезти» [18; с. 47–48]. Про те, що юнацька організація була доволі активною й революційно налаштованою ми можемо простежити з того, що гімназисти вчилися робити вибухові пристрої і були фактично готові до збройної боротьби проти польської окупаційної влади. «Був такий студент Чемеринський – він вчив нас як робити вибухівку, запальні матеріали, користуватись зброєю». З цього періоду В. Кук стає референтом юнацтва в школі, потім в Золочівському повіті, а згодом перейшов до повітового проводу ОУН.

Не дивлячись на революційну боротьбу і активну діяльність, вона не вплинула на показники навчання в гімназії В. Кука. Він закінчив її в 1932 році доволі успішно, отримавши в своєму «атестаті зрілості» оцінки «добре» і «достатньо». Не дивно, що найкращі оцінки він отримав з релігії, адже давалося взнаки родинне виховання. В цьому ж році В. Кук вступає до університету. Він мав велике бажання навчатися у Львівському університеті, на юридичному

факультеті, але у Львові його не прийняли. Арешти і революційна діяльність далися взнаки. І Василь Степанович змушений був вступати до приватного університету у Любліні, це був Католицький Університет, що найбільше приваблювало його, так це те, що цей заклад стояв на платформі нешовіністичній. В університеті адміністрація намагалася рівно ставитись до всього студентства [1]. Навчався В. Кук на юридичному факультеті. Навчання йому подобалось і з великою зацікавленістю він отримував нові знання. Але революційна боротьба не лишалась осторонь Василя Степановича, в цей період він веде активну діяльність в ОУН.

Брати і сестра Кука теж беруться за науку, його брат Іларій вчиться в Золочівській гімназії, сестра Єва навчалась у професійній школі у Львові, Филимон навчався у Малій Семінарії у Львові, а Іван – у Львівській торговельній гімназії. Кожен з його братів отримував освіту, як того прагнули батьки. Але не такими були райдужними перспективи українців в міжвоєнній Польщі, адже саме в 1930-ті роки розпочинається боротьба українського народу за свої права в польській державі, в цій боротьбі діти Степана і Парасковії Кук не могли стояти осторонь [7; с. 1 – 2].

Так, в 1932 році польська влада бере під арешт Василя Кука, але поліція не знайшла доказів його вини. Після тримісячного тюремного утримання його звільнили. В 1933 році знову арешт з приводу розповсюдження у повіті революційних листівок (прокламацій), і знову влада не знаходить «доказів» його вини й після шестимісячного слідчого арешту у вересні його мусили випустити на волю. Але на волі він лишився ненадовго.

В 1933 році поляки дуже бучно відзначали 250-річчя перемоги польської армії під керівництвом короля Яна Собеського над турками під Віднем в 1683 році. Зокрема дуже парадно польська влада вирішила святкувати цю річницю у Золочеві, де були родові замки Собеського, в тому числі і Золочівський замок. ОУН, в свою чергу, відповіло на ці паради масовим підпалом польських фільварків і збіжжя, сіна і соломи. Як згадував В. Кук в своїх споминах про цю подію : «Було так, поляки з нагоди якоїсь річниці Собеського збирались святкувати щось у Золочеві під гаслом, що то «зємє польське». А ми їхнім великим землевласникам підпалили скирти, така була акція протестаційна». Доказів участі Василя у цій акції не було. На той час він перебував у Львові, але ревізію в домі Куків проведено й під час обшуку підкинуто пляшечку з сірчаною кислотою. Це і послугувало «доказом» до арешту і причетності братів Куків – Василя і Іларія – до цих антипольських «саботажних акцій» [20; с. 21].

26 вересня 1933 року було арештовано Іларія, а Василь на той час був у Любліні на навчанні і арештовано його було 18 жовтня вже втретє. Обох

братів суд засудив до 18 місяців тюрми, кожного на підставі свідчень, як згодом стало зрозуміло, сфальшованих свідчень поліції. «Дали мені два роки, і так я вилетів з науки.» [17; с. 68]. Обох братів суд засудив до 18 місяців тюрми, кожного на підставі свідчень поліцаїв. Їхнім адвокатом виступив Степан Шухевич, який був добрим другом В. Кука. Своє покарання Кук відбував у тюрмі Золочівського замку та м. Радомі (Польща).

Тяжко сприйняли арешт батьки і сам Василь Кук, адже настанова батька про навчання і науку для нього відігравала неабияку роль. Він читав багато і займався самоосвітою протягом всього свого життя. Але любов і відданість ідеї завжди для В. Кука була пріоритетною. Так в тюрмі він почав займатися вишколами: « У тюрмах я вишколював наших людей. Основним підручником для мене був Кобзар Шевченка. Не Донцов, не що інше, а Кобзар Шевченка! «Борітеся – поборете, вам Бог помагає!» Тоді я переконався – вся ідеологія націоналізму вкладається в Шевченка. На підставі Шевченка ви можете розкрити зміст національно-визвольної боротьби» [18; с. 28].

В. Кук став справжнім революціонером, діючим патріотом. Боротьба за свою землю і бажання свободи керувало ним. Родина Куків вкладала в кожну свою дитину любов до своєї землі. Одвічні слова батька і матері глибоко закарбувалися в його пам'яті. Чесність, побожність і доброта і найголовніше любов до своєї землі все життя керували Василем Куком.

Підсумовуючи, слід зазначити, що основними віхами життя, коли починає формуватися особистість головного командира УПА, можна вважати період його юнацтва, навчання, в гімназії і в університеті. Саме в цей час у Василя Кука формуються націоналістичні погляди. Неабияку роль відіграє в його житті «Пластова організація», як згадував сам Василь Степанович «Пласт» загартував його волю, адже він навчив його виживати у важких умовах, які часом були небезпечними для життя. Юнацькі вишколи, які були влаштовані організацією, дали йому нових друзів і вірних побратимів по боротьбі в майбутньому. ОУН дала змогу реалізувати власні плани і амбіції, а ще розвинула його організаторські здібності, також силу волі і талант як революціонера.

Загалом, життєвий шлях становлення особистості В. Кука був багато в чому доволі подібним з біографіями його ровесників-побратимів по організації і боротьбі. Більшість з них походили з українських родин, часто багатодітних селян. В багатьох була можливість, попри польські політичні утиски, отримати якісну західну освіту й безперешкодно, через певні структури, контактувати з українськими політичними організаціями за кордоном (у Литві, Австрії, Франції, Німеччині, Голландії та в інших державах). Неабияку відмінність у В. Кука і його товаришів, в порівнянні з їхніми ровесниками із

СРСР, було й те, що Польща не була закритою державою з жорстоким тоталітарним режимом, як це було в Радянському Союзі; що давало змогу існуванню різноманітних, достатньо незалежних від польської влади українських культурних («Просвіта»), молодіжно-патріотичних («Пласт») та суспільно-економічних (кооперативні об'єднання) союзів, організацій та структур. Важливу роль у формуванні визначального світогляду В. Кука та його сучасників відіграв загальносуспільний досвід після Першої світової війни. Оскільки західні землі України стали епіцентром бойових дій імперій, а згодом і націй. Не варто й забувати, що родини майбутніх революціонерів перебували в самому вирі тих подій, а багато хто з них знав про війну не з книжок і переказів, а бачив на власні дитячі очі, що безумовно відіграло велику роль у розвитку молодого міжвоєнного покоління, до якого й належав В. Кук. Таким чином, становлення світогляду В. Кука на базисі української національної ідеї не було чимось надзвичайно унікальним для того часу, а стало результатом його життя та зростання в певних історичних обставинах та умовах.

Література:

1. Архів центру дослідження визвольного руху (далі – АЦДВР) – Ф. 1. Особова картка Василя Кука в Люблінському католицькому університеті від 05.10.1932 року. [Електронний ресурс] Режим доступу // http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11120/ Дата звернення: 26.01.2016.

2. АЦДВР – Ф. 1. Свідоцтво про народження та хрещення Василя Кука від 17.02.1931 року [Електронний ресурс] Режим доступу // http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11119/ Дата звернення: 26.01.2016.

3. АЦДВР – Ф. 39. Спогади Василя Кука, записані Дмитром Куделею та Павлом Хоботом 7 серпня 1994 року та в липні 1996 року [Електронний ресурс] // http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11152/ Дата звернення: 26.02.2016.

4. Вєдєнєєв Д. Одиссея Василия Кука / Український інститут військової історії. – К.: « К.І.С.», 2007. – 200 с.

5. В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно». Останній бій останнього командира [Електронний ресурс] Режим доступу // http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-ostanniy-biy-ostannogo-komandira.html Дата зверення: 23.01.2016

6. В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»: Піймати «Борсука». Арешт Василя Кука [Електронний ресурс] Режим доступу // http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-piymati-borsuka-aresht-vasilya-kuka.html Дата звернення: 22.01.2016.

7. Галузевий державний архів Служби Безпеки України (далі – ГДА СБУ) – Ф. 13 – Спр. 372. – Т.54. Арк 1 – 2. Протокол допроса Кука Василия

Стефановича о конфликте в украинской эмиграции и собственной националистической деятельности от 26 мая 1954 года.

8. ГДА СБУ – Ф. 5. – Спр. 67413 – Т. 3 Протокол допиту Луцького О.А.

9. ГДА СБУ – Ф. 6. – Спр. 51895. – Т. 2.

10. ГДА СБУ – Ф.11. – Спр. 7765. – Т. 10.

11. ГДА СБУ – Ф.13. – Спр 372 – Т.102.

12. ГДА СБУ – Ф.13. – Спр. 372. – Т.1, 5, 20 – 23, 28, 29, 54, 56,103.

13. ГДА СБУ – Ф.13. – Спр. 376 – Т.40, 65.

14. ГДА СБУ – Ф.6. – Спр. 749 – Т.14.

15. Гінда В. Такого рівня лідер ОУН ще не потрапляв до чекістів живим. [Електронний ресурс] Режим доступу//http://gazeta.ua/articles/history-journal/_takogo-rivnya-lider-oun-sche-ne-potraplyav-do-chekistiv-zhivim/475910 Дата звернення: 30.01.2016

16. Іщук О.Мазуренко В. Василь Кук – Головний командир УПА. – Рівне: Плай, 2008. – 120 с.

17. Кук В. УПА в запитаннях та відповідях Головного Командира. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2007. – 80 с.

18. Кук В. Василь Кук – полковник УПА // Сурмач Лондон – 1997. – № 65. – 32 с.

19. Кук. В. Шухевич С. Українська скорбна мати. – Львів: Центр дослідження визвольного руху, 2009. – 43 с.

20. Кук-Леміш В. Життя, віддане визволенню нації // Шлях перемоги. – 2000. – № 15. – 24 с.

The article investigates the life and activity of the last Ukrainian Insurgent Army Chief – Vasyl Kuk during the formation of his personality. The main attention is focused on the study of the first stages of his life: childhood, youth and education in Zolochiv high school and university in Lublin, his joining to the Ukrainian liberation movement and its participation in the first action against the Polish authorities on Ukrainian territory. The article analyzes the historiography of the subject and the state of the source base. Separately study focuses on Vasyl Kuk"s family. Is traced family roots, social and national origin of parents; described their world view and personal qualities that they have given to their children. Investigated the fate of some close relatives that could play a role in the further development of the individual. The author analyzes the formation of his views, personal ideological and political visions in specific historical circumstances and periods. In general, the article studied the major milestones and aspects of the formation and development of personality Vasyl Kuk in his teenage years.

Keywords: *Vasyl Kuk, family, parents, the high school in Zolochiv, the OUN (Organization of ukrainian nationalists), and UIA (Ukrainian insurgent army), Chief of UIA, the Ukrainian scout organization «Plast».*

УДК 323.1: 821.161.2

Ігор Райківський
(м. Івано-Франківськ)

СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО І СОЦІАЛЬНОГО В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті висвітлюється співвідношення національного і соціального в творчій спадщині Т. Шевченка. Звернуто увагу на вплив його творчості на формування модерної української національної самосвідомості. В основі Шевченкової поезії лежало міфологічне мислення й особливе міфологічне сприйняття України, в якій вбачався своєрідний еталон в організації суспільних взаємин.

***Ключові слова**: Тарас Шевченко, українська національна самосвідомість, національне і соціальне питання, «Кобзар».*

Постать Т. Шевченка відіграла ключову роль у становленні модерної української національної самосвідомості, розвитку нової української літератури та української літературної мови. Шевченковий «Кобзар» будив національні почуття і сприяв українському національному самоусвідомленню серед населення по обидва боки австро-російського кордону. Водночас великою заслугою видатного українського письменника і націолога була соціальна складова його творчості, що полягала в ненависті до гнобителів простого народу, вболівання за волю і гідність кожної людини. Хотілося б порушити проблему співвідношення національного і соціального в творчій спадщині Т. Шевченка. Обрана тема привертала увагу дослідників [12; 13; 17: 18; 24 та ін.], давно існує ціла наукова галузь — шевченкознавство, але й досі вона має наукову і суспільно-політичну актуальність у руслі сучасних теорій нації і націоналізму, необхідності подолання заідеологізованих оцінок радянської історіографії.

До появи на історичній арені Т. Шевченка і Кирило-Мефодіївського братства наукова й літературна діяльність української інтелігенції на Наддніпрянщині, як правило, поєднувалася з лояльністю до імперських структур влади. «... Любов до побуту, звичаїв, ... повір і пісень українського простолюддя, — писав громадський діяч Ю. Охримович, — оборона самостійности української мови, права українського письменства (красного) на самостійний розвиток та вкінці романтична туга за історичним минулим ... — ось і всі складники» діячів першої хвилі «національного відродження» [26, с. 9]. Показово, що Д. Бантиш-Каменський, автор першого узагальнюючого видання з історії України-»Малоросії», присвятив свою працю царю —

«всепресветлейшему, державнейшему, великому государю императору Николаю Павловичу, самодержцу всероссийскому» [5, с. 19]. З іншого боку, російське самодержавство толерантно ставилося до першої хвилі народознавчих досліджень у галузях історії, фольклористики й етнографії, мовознавства (творчість М. Максимовича, М. Маркевича, О. Павловського, П. Лукашевича та ін.), розвитку нової української літератури, услід за «Енеїдою» І. Котляревського, в яких бачило нешкідливі провінційні почуття.

У свідомості українських діячів до середини XIX ст. існувала, по суті, ієрархія кількох лояльностей або ідентичностей, тобто можливість бути водночас патріотично настроєним малоросом (українцем) і росіянином або росіянином із Малоросії, що розмовляє місцевою говіркою. До цієї категорії людей належав, зокрема, видатний письменник М. Гоголь [7, с. 149; 22, с. 309, 313]. У листі до О. Смірнової він писав 24 грудня 1844 р. (за н. ст.): «... Сам не знаю, какая у меня душа, хохлацкая или русская. Знаю только то, что никак бы не дал преимущества ни малороссиянину перед русским, ни русскому пред малороссиянином. Обе природы слишком щедро одарены Богом и, как нарочно, каждая из них порознь заключает в себе то, чего нет в другой — явный знак, что они должны пополнить одна другую» [11, с. 375]. Отже, М. Гоголь на особистому прикладі намагався органічно поєднати малоруську і великоруську ідентичність.

Творча спадщина Т. Шевченка і діяльність таємного Кирило-Мефодіївського братства в 1846—1847 рр., до якого він належав, стали переломною подією в українському національному русі. Кирило-мефодіївці були першою українською політичною організацією, що виступила проти самодержавно-кріпосницького режиму в Росії і поставила вимоги української національної державності. На відміну від своїх попередників, вони вірили в майбутнє України (а не Малоросії як невід'ємної частини Росії) й обґрунтували політико-державницьку перспективу національної ідеї. Товариство виступало за вільну, демократичну Україну в федерації слов'янських народів із центром у Києві. Водночас основний програмний документ товариства «Книга буття українського народу» («Закон Божий») конкретно не ставила питання про етнічні межі українського народу, історичну долю Галичини під польською владою. Виклад історичного матеріалу практично закінчується ліквідацією козацької автономії в останній третині XVIII ст. [20].

Т. Шевченко був центральною постаттю у своєрідному тріумвіраті найвидатніших кирило-мефодіївців, разом з М. Костомаровим і П. Кулішем. Він вперше використав народну (етнічну) культуру при творенні «високої» національної культури, на основі народнорозмовної мови, услід за І. Котляревським та його послідовниками в письменстві, сформував новочасну літературну мову, якою ідеальна українська спільнота була протиставлена

російській імперській структурі [32, с. 205, 206]. Т. Шевченко першим, на противагу імперському міфу Санкт-Петербурга, створив, за словами О. Забужко, новий «міф України», що започаткував «радикально нову парадигму співжиття українського індивіда з імперією. ... Не знаючи (у кращому разі — напівзнаючи) конкретно-історичної України» середини XIX ст., Т. Шевченко узагальнив «предмет своїх дитинних емоційних фіксацій (молодий Тарас з 14 років проживав за межами України. — *І. Р.*) до рангу ідеалу національного буття» [18, с. 47, 105]. «Для Шевченка, — стверджує львівський дослідник Є. Нахлік, — мати свою, національну державу, навіть далеку від досконалості, усе-таки, безумовно, ліпше, ніж перебувати в чужій». Національну державу Т. Шевченко, переконаний антимонархіст, бачив у формі демократичної республіки [24, с. 77]. Для його творчості була характерна «виразна романтична ідеалізація, ба навіть сакралізація козацької державности», без кріпосного ладу [24, с. 76].

«Ще за Гетьманщини *святої* (виділено нами. — *І. Р.*)

Давно се діялось колись», —

емоційно писав Т. Шевченко в поемі «Титарівна» [37, с. 401].

На відміну від освічених сучасників, діячів першої хвилі національного відродження, для яких Україна «загинула остаточно й безповоротно, залишивши по собі тільки німу природу, археологічні рештки, фольклор і історичну пам'ять», Т. Шевченко бачив ідеалізований романтичний образ козацької України «на самій грані воскресіння» [12, с. 172]. Підтвердження цього можна неодноразово знайти в «Кобзарі». Так, у поемі «Гайдамаки» («Треті півні») з вірою у відродження Гетьманщини в майбутньому алегорично писалося:

Оживуть гетьмани в золотім жупані;
Прокинеться доля; козак заспіва:
«Ні жида, ні ляха», а в степах Украйни —
О Боже мій милий — блисне булава!», — [37, с. 96].

Іншим разом Т.Шевченко образно зауважив, що «домовина» в селі Суботові біля Чигирина

... Розвалиться ... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!.. [37, с. 265].

Для Т. Шевченка Україна була «певним феноменом, що лежить за межами історичної необхідності й законів політичного існування» та набуває «рис ідеального явища» [12, с. 172]. У суті Шевченкової поезії — міфологічне

мислення й особливе міфологічне сприйняття України. За словами діаспорного дослідника Г. Грабовича, «міф становить базовий код Шевченкової поезії», «Шевченкова Україна існує в міфологічному, а не історичному континуумі ...» [12, с. 169, 172]. Він справедливо зауважив, що «у світі, зображеному Шевченком, особливо на його Україні, діє не історичний, а міфологічний час» [12, с. 171]. По суті, в Шевченковому міфі Україна означала стан буття, «екзистенціальну категорію в теперішньому часі, а в майбутньому, після свого остаточного перетворення, — форму ідеального існування» [12, с. 67]. Є. Нахлік писав, що для автора «Кобзаря» було характерним тяжіння до «ідеальної спільноти», поет «приймав ідею національної держави, але не абсолютизував її». Мабуть, він «волів би, щоб людство взагалі обходилося без державної організації, яка завжди означає насильство бюрократичного апарату й силових структур над особою. ... Шевченко, попри його епізодичну сакралізацію Гетьманщини, дуже добре відчував абвівалентну суть держави ... [24, с. 82, 83].

«Шевченків міф України», писала українська письменниця О. Забужко, «унікально-парадоксальним чином» набув водночас «модерного й християнського (характеру. — *І. Р.*)», що дало змогу «задати політично внесамостійненій українській спільноті, поставленій перед загрозою заникання, деполітизовану, тобто суто *духовну* (виділено автором. — *І. Р.*) національну самосвідомість на цілий період колоніальної історії — аж до нашого часу» [18, с. 145]. Т. Шевченко не окреслює і не визначає меж значення майбутнього, що уявляється лише як становлення, майбутнє має перемогти і виправити сучасне. Поетичним словом він поклав початок системі національних символів, навколо якої почала формуватися «модерна» українська ідентичність [13, с. 12]. Причому Т. Шевченко виступав з позицій національної єдності, соборності України обабіч австро-російського кордону.

Є підстави вважати, що для Т. Шевченка Галичина була такою самою Україною, як і «малоросійські» землі під владою Росії (хоч у самому «Кобзарі» не згадувалося про історичну долю і становище Галичини). «Від берегів тихого Дона до кремнистих берегів «швидкоплинного Дністра, — писав він у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» в 1856 р., — один ґрунт землі, одна мова, один побут, одна фізіономія народу; навіть пісні одні і ті самі. Як одної матері діти» [38, с. 319]. Уперше ця повість була надрукована лише в 1880-х рр., повністю обидві її частини побачили світ у журналі «Киевская старина» за 1887 р. (протягом червня — вересня). Т. Шевченкові не стало на перешкоді, що русини Галичини були уніатами, греко-католиками, проти яких як зрадників православ'я боролися звеличені ним українські козаки [15, с. 119, 120]. Для нього Україна була абсолютною цінністю, він відверто писав у поемі «Сон»:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю! [37, с. 351].

Отже, діяльність Т. Шевченка і кирило-мефодіївців, по суті, стала вододілом у розвитку самостійної української національної ідеї серед місцевої еліти, яка до цього часу намагалася поєднати малоросійський патріотизм і широке («общерусское») трактування своєї ідентичності. Концептуально в колах молодої інтелігенції Наддніпрянщини із середини 1840-х рр. з'явилася «віра у взаємовиключні ідентичності», тобто неможливість примирення кількох лояльностей або ідентичностей – української (малоросійської) з російською (або польською) [14, с. 40, 41; 22, с. 313, 316]. Відомий мовознавець, діяч київської «Старої громади» К. Михальчук влучно зауважив, що в кінці XIX ст. «Гоголі й Богдани Залеські», за його словами, свого часу «воображавшіе, что можно быть въ одно и то же время истыми украинцами (малоросами, русинами. – *І. Р.*) и великороссами или поляками, въ настоящее критическое время уже невозможны». Замість них відтепер були можливі або національно свідомі українці («Шевченки, Нечуї-Левицькі, Панаси Мирні та їм подібні»), або «Добрянські, Площанські» (за прізвищем ідеологів москвофільства в Галичині. – *І. Р.*) разом із тими, хто став на відверто проросійські позиції [23, с. 40].

Т. Шевченко виявляв інтерес до літературного руху галичан, зокрема був поінформований про виданий у 1837 р. фольклорно-літературний альманах «Руської трійці» «Русалка Дністровая», що вперше ввів народну мову місцевих русинів у літературу. Т. Шевченко читав «Русалку Дністровую» і схвально відгукнувся про неї [10, с. 69, 70], як видно з листа П. Лукашевича І. Вагилевичу від 21 вересня 1843 р. П. Лукашевич писав, що разом з Т. Шевченком, який наприкінці серпня гостював у його родинному маєтку в с. Березань на Київщині, читали поему «Мадей», надруковану в Будині. Очевидно, мова йшла про збірку «Руської трійці». «... Дарите насъ чистою мовою Бескедьскою, – стверджував П. Лукашевич, – ибо вона наша прадідовська». Автор писав про схожість народної мови обабіч Збруча («поднаречіе волынское сходственно съ Вашимъ галицкимъ, воно занапащено полонизмомъ ...»), запропонував Т. Шевченку «заимствовать некоторые слова и формы Ваши (галицькі. – *І. Р.*), на что онъ согласился» [9, с. 310–312]. Т. Шевченко мав книги про Галичину у власній бібліотеці – фольклорну збірку П. Лукашевича «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» (С-Пб., 1836), історичну працю М. Смирнова «Судьбы Червонной или Галицкой Руси» (С-Пб., 1860), збірник народних пісень поляка В. Залеського «Пісні польські і руські люду галицького» (Львів, 1833) тощо [17, с. 67].

У свою чергу, творчість Т. Шевченка привернула увагу діячів «Руської трійці» на початку 1840-х рр. Інформація про вихід першого «Кобзаря» дійшла до М. Шашкевича з напутнього слова Є. Гребінки до уривка «Гайдамаків» в опублікованому 1841 р. у Петербурзі літературному альманасі «Ластівка» [35, с. 111]. Є. Гребінка порівнював поему «Гайдамаки» за поетичною досконалістю зі смачним кавуном у жаркий день: «Порадувавъ насъ торикъ Шевченко кобзаремъ, а теперъ зновъ напысавъ поэму Гайдамакы. ... Гарна штука, дуже гарна ...» [21, 371]. У «Ластівці» було надруковано три поезії Т. Шевченка і першу главу з поеми «Гайдамаки» [25, с. 34]. Ознайомлюючи з цим виданням свого родича М. Козловського, М. Шашкевич писав: «Несе ся воздухами до вас, мої миленькії, шпарка Ластівка; ой, ластівка ж то, ластівка! Такої ще нїхто зроду не бачив ...» [8, с. 231, 232]. До 1843 р. (року смерті М. Шашкевича) в бібліотеці Оссолінеум у Львові, фондами якої він користувався, не було першого видання «Кобзаря» 1840 р. [19, с. 198]. Я. Головацький та І. Вагилевич теж не бачили тоді першого «Кобзаря». Так, у копіях Шевченкових творів Я.Головацького міститься посилання лише на «Ластівку» і друге видання збірки «Кобзар» 1844 р. [2, арк. 1, 3 зв., 4, 8, 9 зв., 10, 11, 12, 14 зв., 15 зв.]. І.Вагилевич писав Я.Головацькому 1 липня 1843 р. про намір видати статтю «о южнорусском языке» і просив «дещо в тім помогти», зокрема, інформувати про видання, яких «не маю», в т. ч. «Кобзар»: «Добре би було, аби-сь написав і оцінку кожного сочиненія, а я на Тебе ся покличу» [36, с. 206].

У «Замітках о руській літературі» І. Вагилевича в 1848 р. [28, с. 158–170] Т. Шевченкові присвячено абзац у кінці статті: «Т. Шевченко, знакомитий поет, іздав свої вірші під надписом: «Чигринський Кобзар» (Петерсб[ург], 1840; втор[оє] ізд[аніе] 1844) ..., в яких видно «великий талант ...» [28, с. 169]. Мабуть, І. Вагилевичу не потрапив на очі перший «Кобзар», інакше б не називав обидва випуски «Чигринськими» (цю назву дав видавець у 1844 р.), діячі «Трійці» ознайомилися спочатку з другим виданням – «Чигиринським Кобзарем» [35, с. 111, 112]. У радянському шевченкознавстві вплив «Кобзаря» на розвиток новочасної літератури в Галичині в 1840–50-х рр. перебільшувався, нібито «вже у 1848 р. ім'я Шевченка ... стало дуже популярним, його твори здобули широке визнання (в краї. – *І. Р.*) [16, с. 38, 39]. Насправді діячам «Трійці» та їх сучасникам не судилося усвідомити переломне значення творчості Т. Шевченка в розвитку української літератури і національного руху. Так, Я. Головацький у рецензії на «Ластівку» 1843 р., проаналізувавши короткий шлях «молодої словесності сусідньої і сородної України», серед найталановитіших послідовників «несмертельного Котляревського» назвав Основ'яненка, Карпенка, Купріенка, Бодянського,

Гребінку, Шевченка, Галку, Могилу, Тополю. Прізвище Т. Шевченка опинилося в середині названого списку поряд із маловідомими літераторами, хоч і дано високу оцінку його творам («глибокоє чувство і дар прекрасного народного вислову ...») [1, арк. 4, 5; 36, с. 262, 263].

Безперечно, тут позначився вплив непоінформованості про літературне життя на Наддніпрянщині через цензурні перешкоди. Від імені наддніпрянської інтелігенції П. Лукашевич із жалем писав І. Вагилевичу 6 липня 1844 р.: «Наша корреспонденція съ Галиціею такъ затруждена, нибы съ Китаемъ» [9, с. 318]. Відомості про Т. Шевченка, як і найвидатніших наддніпрянських діячів того часу, лише зрідка появлялися в галицькій пресі, частіше у польськомовній, а їхні твори були маловідомими в Галичині до початку 1860-х рр. [32, с. 205, 206]. Ширше знайомство галицької громадськості з творчістю Т. Шевченка почалося вже після його смерті. Характерно, що під час навчання в Дрогобицькій гімназії в 1850-х рр. відомий галицький діяч Т. Ревакович, як і його ровесники, нічого не знали про твори Т. Шевченка. Десь у 1862 р. він уперше побачив «Кобзар», «пильно і залюбки» читав поезії, більшість із них вивчив напам'ять, а переписував твори власноруч, бо для галичан друкованого «Кобзаря» дістати тоді було майже неможливо [31, с. 259–261]. Про масове копіювання поезій Т. Шевченка серед галицької молоді в 1860-ті рр. згадував О. Барвінський: «Переписуванє Шевченкових творів причинилося до того, що писці виучувалися (їх. – *І. Р.*) напам'ять ..., а на громадських сходинах деклямували ми головно Шевченкові твори» [6, с. 84]. М. Павлик писав, що «в творах тих галицько-руська інтелігенція вперше побачила власний нарід», зрозуміла, до яких «високих поетичних речей спосібна хлопська русько-українська мова» [27, с. 216, 217].

К. Студинський влучно зауважив, що «в домовинах людей привикли ми бачити смерть, а між тим з домовини Шевченка виростало буйне, українське життя» [3, арк. 30]. «Новий, нечуваний сьвіт отворив ся нам із «Кобзаря», – згадував О.Терлецький. – Коли з'явив ся був 1863 чи 64 року в Станіславі один екземпляр «Гайдамаків», ...то його за пару день майже на шматки рознесли» [33, с. 101, 102]. Перше друковане видання творів Т.Шевченка в Галичині ініціював О.Барвінський у 1867 р. [34, с. 258]. У передмові до видання [29] наголошувалося на важливості ширшого ознайомлення галицької громадськості з геніальними творами Т.Шевченка: «... Якъ мало тихъ словъ безсмертніхъ було у насъ въ Галичині ... Хинський муръ ... ділить насъ відъ братівъ закордонцівъ ...» [29, т. II, с. 342, 343]. Наприкінці XIX – на початку XX ст. українська громадськість краю почала увічнювати ім'я Т. Шевченка в пам'ятниках, меморіальних дошках, назвах вулиць [4, с. 62–64; 30, с. 36, 37]. Т. Шевченко став для галицьких українців національним ідеологом, у

творчості якого тісно переплiталися національні й соціальні мотиви. Без перебільшення можна сказати, що «Кобзар» зробив інтелектуальну революцію у свідомості молодого покоління місцевої інтелігенції в середині XIX ст., будив національні почуття.

Таким чином, видатний український письменник і національний діяч Т. Шевченко обґрунтував українську національну ідею, своєрідний «міф України», за яким ідеальна українська спільнота була протиставлена російській імперській структурі (як і шляхетській Польщі). Вбачаючи національну державу у формі демократичної республіки, народовладдя, автор «Кобзаря» різко виступав проти соціальної несправедливості, кріпацтва. Творчість Т. Шевченка стала вододілом у розвитку модерної української національної самосвідомості, ідеалізований романтичний образ козацької України проектувався ним на майбутнє в загальних контурах як соціально справедливої держави. Важко провести більш-менш чітку межу між національним і соціальним питанням у Шевченковій поезії, в основі якої лежало міфологічне мислення й особливе міфологічне сприйняття України, що мала служити еталоном в організації суспільних взаємин. Водночас з позицій національної єдності Т. Шевченко розглядав підавстрійську Русь-Україну як невід'ємну частину етнічного простору. Творча спадщина Т.Шевченка мала особливий вплив на розвиток національного руху на західноукраїнських землях, причому, в основному, вже після його смерті.

Література:

1. Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) імені В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 29 (Возняк М.), од. зб. 133, 15 арк.

2. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36 (Головацький Я.), од. зб. 789, 15 арк.

3. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАЛ України), ф. 362 (Студинський К. – академік), оп. 1, спр. 74, 88 арк.

4. Арсенич П. Тарас Шевченко і Прикарпаття / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ, 2001. – 200 с.

5. Бантыш-Каменский Д. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетьманства / Дмитрий Бантыш-Каменский. – К., 1993. – 656 с.

6. Барвінський О. Спомини з мого життя / Олександр Барвінський. – Част. I та II; упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. – Нью-Йорк – К., 2004. – 528 с.

7. Вілсон Е. Українці: несподівана нація; пер. з англ. Н. Гончаренко та О. Гриценко / Ендрю Вілсон. – К., 2004. – 552 с.

8. Возняк М. Писання Маркіяна Шашкевича / Михайло Возняк. – Львів, 1912. – 294 с.

9. Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка / Михайло Возняк. – Львів, 1936. – Ч. ІІ. – 324 с.

10. Возняк М. Шевченко і Галичина (Слід зацікавлення Шевченка Галичиною в 1843 р.) / Михайло Возняк // Україна. Науковий журнал українознавства. – К., 1930. – Березень – квітень. – С. 66–72.

11. Гоголь Н. Собрание сочинений / Николай Гоголь: В 7-ми т. – Т. 7. Письма; под общ. ред. С. Машинского и М. Храпченко. – М., 1983. – 639 с.

12. Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка; пер. з англ. С. Павличко / Ґригорій Ґрабович. – 2-ге випр. й авторизов. видання. – К., 1998. – 206 с.

13. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо (З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета) / Григорій Грабович. – К., 2000. – 319 с.

14. Ґрицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Ярослав Ґрицак. – К., 1996. – 360 с.

15. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) / Ярослав Грицак. – К., 2006. – 632 с.

16. Дубина М. Шевченко і Західна Україна / Микола Дубина. – К., 1969. – 156 с.

17. Дубина М. За правду слова Шевченка. Ідеологічна боротьба навколо спадщини Т.Г. Шевченка в Західній Україні (1842–1939) / Микола Дубина. – К., 1989. – 165 с.

18. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко. – 3-є вид. – К., 2006. – 148 с.

19. Ільницька Л. Кирило Студинський – дослідник зв'язків «Руської трійці» з Наддніпрянщиною в XIX ст. / Луїза Ільницька // Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1909–1939): напрями діяльності та постаті. Збірник наукових праць / Упорядкув. і загальна редакція текстів Л.І. Ільницької, відп. ред. М.М. Романюк. – Львів, 2010. – С. 187–206.

20. Костомаров М. «Закон Божий (Книга буття українського народу) / Микола Костомаров. – К., 1991. – 40 с.

21. Ластовка. Сочиненія на Малороссійскомъ языкь / Собралъ Е. Гребенка. – СПб., 1841. – 384 с.

22. Маґочій П.-Р. Історія України; авторизований переклад з англ. Е. Гийдела, С. Ґрачової / Павло-Роберт Магочій. – К., 2007. – 640 с.

23. Михальчукъ К.П. Открытое письмо къ А.Н. Пыпину, по поводу его статей въ «Вестн. Евр.» о спорь между Южанами и Северянами (Къ исторіи отношеній къ Украинству представителей прогрессивной части русскаго образованнаго общества) / К.П. Михальчукъ. – К., 1909. – 76 с.

24. Нахлік Є. Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики / Євген Нахлік. – Львів, 2003. – 568 с.

25. Огоновський О. Маркіянъ Шашкевичъ. Про єго житє и письма / Омелян Огоновський. – Львів, 1886. – 104 с.

26. Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки (Від початку XIX століття до Михайла Драгоманова) / Юліян Охримович. – Нью-Йорк, 1965. – 120 с.

27. Павлик М. Твори / Михайло Павлик; упоряд. В. Яременка; передм. В. Качкана; приміт. В. Качкана та В. Яременка. – К., 1985. – 367 с.

28. Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст.; упоряд., підгот. текстів І.І. Пільгука та М.Г. Чорнописького. – К., 1965. – 652 с.

29. Поезиі Тараса Шевченка / Накладомъ К. Сушкевича. – Львів, 1867. – Т. I. – 280 с.; Т. II. – 350 с.

30. Полєк В. Тарас Шевченко і Прикарпаття / Володимир Полєк. – Івано-Франківськ, 1991. – 40 с.

31. Ревакович Т. З початків ширеня поезій Шевченка в Галичинї / Титко Ревакович // Записки НТШ. – Львів, 1918. – Т. CXXVI–CXXVII. – С. 259–261.

32. Середа О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867) / Остап Середа // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 199–214.

33. Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлї тогочасних суспільно-полїтичних змаганьгалицько-руської інтелїгенції. Недокінчена праця / Остап Терлецький. – Львів, 1903. – 146 с.

34. Чорновол І. Олександр Барвінський у контексті розвитку історичної науки в Галичині / Ігор Чорновол // Wielokulturowe srodowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.; pod redakcja J.Maternickiego, L.Zaszkilniaka. – Rzeszьw, 2004. – T. II. – S. 257–271.

35. Шалата М. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність / Михайло Шалата. – К., 1969. – 256 с.

36. Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори; упоряд., вступ. ст. та приміт. М. Шалати / Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. – К., 1982. – 368 с.

37. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К., 1994. – 687 с.

38. Шевченко Т. Прогулка с удовольствием и не без морали / Тарас Шевченко // Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 6-ти томах. – К., 1963. – Т. 4. – С. 247–391.

The article highlights the ratio of national and social in the creative heritage of Taras Shevchenko. Attention is paid to the influence of his work on the formation of modern Ukrainian national self-consciousness. The basis of his poetry were mythological thinking and special mythological perception of the Ukraine, in which he seen a new standard in the organization of public relations.

***Keywords**: Taras Shevchenko, Ukrainian national self-consciousness, national and social questions, «Kobzar».*

УДК 93/94 (4/9)

Григорій Рій
(м. Мюнхен, Німеччина)

СОЦІАЛЬНО-СПРАВЕДЛИВА ДЕРЖАВА І УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ (ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО «ЗА ЗМІСТ ДЕРЖАВНОГО ЖИТТЯ»)

Концепція соціальної держави як політичної формації, що основною своєю цінністю проголошує людину, виникла відносно недавно (поняття «соціальної держави» було висунуто у 1929 р. німецьким державознавцем Г. Геллером і згодом поширилося в Європі.). Незважаючи на це, вона отримала широку популярність після Другої світової війни серед суспільств Західного світу та після розпаду Радянського Союзу – серед постсоціалістичних країн Європи. Як наслідок, закріплення терміну «соціальна держава» у конституціях стало нормою [1].

У статті 1 Конституції України 1996 року зазначається: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [2, с. 141]. На думку науковців Національного інституту стратегічних досліджень, фактично з моменту ухвалення Конституції України, соціальна сфера розглядалась як вторинна, похідна від економічної та як така, що обтяжує економіку [3, с. 3]. Такий стан справ зробив цю норму конституції по суті декларативною.

В онлайн енциклопедії Британніка наведено наступне визначення поняття «соціальна держава» (як відомо, в англійській мові відповідником даного поняття є термін «welfarestate»): «це концепція урядування, в якому держава чи добре побудована мережа соціальних інститутів відіграють ключову роль в захисті й просуванні економічного і соціального існування громадян. Вона побудована на принципах рівних можливостей, рівного розподілу багатств, і публічної відповідальності для всіх, хто не має мінімальних можливостей для хорошого життя» [4].

Спробуємо детальніше розглянути історію розвитку концепції соціальної держави та її моделі.

Умовно розвиток концепції можна поділити на два етапи:

- кінець XIX століття – перша половина XX століття, коли в тій чи іншій мірі в ході індустріального розвитку, незалежно від політичного режиму, держави змушені були звертати увагу на своїх громадян та їх добробут;

- після Другої світової війни принципи соціальної держави поступово почали ставати основою державної політики. Концепції соціальної держави вперше отримали державне визнання в конституціях ФРН 1949 року та Іспанії

1978 року, в яких, поряд з демократичним принципом, закріплювався також і соціальний. У результаті, зараз цього принципу дотримується більшість розвинених країн світу.

Більшість дослідників при розробці проблематики соціальної держави концентруються на довгому і повільному зростанні соціальних програм — починаючи від Німеччини Отто фон Бісмарка в середині 1880-х років і закінчуючи повоєнним «бумом» соціальних держав (періоду високого індустріалізму) в середині 1970-х років. В переважній більшості вони зосереджувалися не на тому, чому розвивались соціальні держави, а на тому, чому вони розвивались в такі різні способи та досягнули свого апогею, маючи таку разючу різницю у витратах [5, с. 34].

Через це, на сьогодні, в історіографії існує кілька підходів до типологізації соціальних держав. Одну з них, наприкінці минулого століття, запропонував данський соціолог Еспінг-Андерсен у своїй праці «The Three World sof Welfare Capitalism». В основі його типології країн лежить принцип інституційної взаємодії. Таким чином він визначив 3 режими соціальної держави: ліберальний (ринково-орієнтований) режим англо-американських демократій, консервативний режим континентальної Європи, і північна модель соціальної демократії [5, с. 34].

Однак, незважаючи на таку різноманітність, існує велика кількість усталених ознак, що є притаманними усім типам держав, що проголосили принцип соціальної держави. У своїй праці «Соціальна держава: принципи-межі-можливості» німецький дослідник Манфред Шпікер підкреслює: «Соціальною державою є держава, яка не тільки прагне до соціальної безпеки, але й до соціальної справедливості, суспільної інтеграції та можливості розкриття особистості. Відвиваженогопідходу до цих цілей залежить законність соціальної держави. Ці цілі є інтегральною складовою частиною суспільного блага» [6].

На основі цього він виділяє три принципи:

1. Солідарність. Особистісне розкриття громадян — така ціль соціальної держави, під якою можна підсумовувати всі інші цілі, — кінець кінцем у першу чергу є не справою соціально-державної системи послуг, а плодом готовності та здатності людей та їх суспільних спільнот, передусім, сім'ї та підприємств, проявляти ініціативу, докладати зусилля і приносити результати.

2. Субсидіарність. Це є той принцип, який вимагає від держави або якоїсь іншої великої спільноти брати на себе тільки ті завдання, які не можуть самостійно вирішити окремі громадяни або менші спільноти.

3. Загальне благо. Всезагальне благо євирішальним критерієм законності соціальної держави. Воно єсукупністюсоціальнихіполітичнихпередумов для можливостейрозкриттялюдськоїособистості.

Таким чином, як підсумовує Манфред Шпікер, соціальні послуги держави мають орієнтуватися на основні цінності суспільного ладу, тобто на захист людської гідності, на свободу особистості і моральну відповідальність перед самим собою [6].

Як не дивно, але всі ці принципи побудови соціальної держави, яскраво описані в праці Ярослава Стецька «За зміст державного життя», яку можна вважати своєрідною концепцією побудови Української держави ОУН (б). Крім того, в ній є розділи, що стосуються політичного, адміністративно-територіального, інституційного, громадянського устрою майбутньої держави, що підносить її до рівня конституційного проекту.

Декілька слів про саму працю. Зберігається вона в Галузевому Державному Архіві СБУ і, фактично, залишається маловідомою широкому загалу. Лише один з її розділів «Відновлення хліборобської верстви» було опубліковано в збірнику документів «Відновлення Української Держави в 1941 році. Нові документи і матеріали», як пропагандистська частина «Інформативного листка для учасників Третьої похідної групи» [7, с. 98–102] від 18 липня 1941 року, в якому пропонувалось вирішення болючих питань селянства та земельної власності.

Точне датування цього документа дає нам змогу визначити орієнтований час написання праці Ярославом Стецьком. Вона безперечно була продовженням всіх політичних вказівок ОУН (б) травня–червня 1941 року.

Як відомо, в травні 1941 року РП ОУН підготував загальні вказівки про державотворчу діяльність в умовах війни з метою утворення Української Держави. Зокрема, документ містить такі розділи:

А. Загальні напрямні,

Б. Політичні вказівки,

В. Військові інструкції,

Г. Вказівки на перші дні організації державного життя,

Ґ. Інструкції Служби безпеки,

Д. Пропагандивні вказівки.

Особливе зацікавлення для нашого дослідження викликає розділ про організацію державного життя в першіднівійни. Вказівками Проводу передбачено ряд кроків по відновленню української державності з моменту вступу на українську територію:

– Після очищення території від ворога (більшовиків – С. Р.) поширити маніфест про створення української держави;

– Перебрати політичну владу до своїх рук та сформувати уряд;

– центр крайової влади – м. Львів;

– після звільнення Києва створити суверенний національний уряд, якому Крайове Правління на західноукраїнських землях передасть усю повноту влади;

— на відвойованій території створити міліцію, військо, державні, фінансові та суспільні установи, заклади охорони здоров'я, налагодити зв'язок [8, fрк. 15—19].

Таким чином Ярослав Стецько своєю працею «За зміст державного життя» «озброїв» учасників похідних груп червня-липня 1941 року цілим конституційним проектом побудови Української держави, що мав підкреслити в очах як і «наддніпрянських» українців (адже поширювався з Похідними групами, головним чином, розділ «Відбудова хліборобської верстви (класи)», що стосувався селянства), так і зовнішніх сил, державницький характер планів ОУН (б).

Праця складається з 14 розділів, в яких обґрунтовуються засади загального соціального порядку, висвітлюються питання праці, землі, власності, охорони праці та людини, соціальної політики держави та її устрою.

Вона є органічною частиною соціально-філософського та гуманістичного доробку одного з творців національної ідеології Ярослава Стецька. У своїх соціально-політичних працях він якраз і намагався розробити засади гуманного устрою українського суспільства, який би відповідав духовним традиціям української нації.

Аналіз основних ідей Ярослава Стецька дозволяє стверджувати, що він продовжив гуманістичні традиції не лише українських мислителів Г. Сковороди, М. Костомарова, П. Куліша, але й видатних європейських філософів та істориків: А. Бергсона, Х. Ортеги-і-Гассета, А. Тойнбі й разом з ними заклав підвалини особистісної парадигми буття людини.

Крім того, в частині вирішення економічних питань та побудови фінансової системи, він користувався тим досвідом, який вже був на той час в західноукраїнському суспільному житті. Це стосується, зокрема, кооперативів, організаційне оформлення яких завершилось ще в 1920—1925 роках. На момент 1930-х років існували чотири головні види українських кооперацій і, в залежності від виду, склалася їхня різнорівнева організаційна форма: господарсько-споживча (у 30-х роках XX ст. — закупівельно-збутова) кооперація прийняла триступеневу організацію (сільські кооперативи, повітові й окружні союзи, «Центросоюз»), двоступеневу форму прийняли міська споживча (міські споживчі кооперативи, «Народна торгівля»), молочарська (районні молочарні, «Маслосоюз»), кредитна (сільські і міські кредитні каси — «райффайзенівки» і «українбанки», «Центробанк»)[9].

Звідси ми можемо побачити, що джерелами для написання даного конституційного проекту слугували не тільки теоретичні надбання європейського права та філософії, але й безпосередній практичний досвід українського суспільства.

Перший розділ «Загальні означення соціального порядку» є своєрідною преамбулою, в якій обґрунтовується з філософського погляду майбутній порядок.

Тут визначено основні принципи побудови держави. Це знову ж таки ті самі три принципи соціальної держави, які дослідники приписують сучасним державам:

1. Справедливість. «Соціяльна політика керується соціяльною справедливістю» [10, арк. 217], — пише Ярослав Стецько.

2. Субсидіарність. «...Соціяльність націоналізму, соціяльна справедливість нації вимагає участництва у добрах духових і матеріяльних на рівних правах найширших народніх мас, усіх доосередно-творчих, укр. націон. елементів...» [10, арк. 218].

3. Загальне благо. «...Націоналізм створює усім однакові об'єктивні умовини росту та справедливий розподіл усіх дібр, який заключається в тому, що кожен, маючи однакові об'єктивні дані для творчості, рівність при старті життєвому, добуває такі осяги й таку їх кількість, скільки енергії, запалу, волі й здібностей вложив...» [10, арк. 218].

Окремо, потрібно зазначити, що розуміється під поняттям «націоналізм». Зокрема, Ярослав Стецько у своїх творах обґрунтовує устрій, який він називає націоналізмом [11, с.101].»Націоналізм за повну свободу всіх творчих людей! Він за свободу людини, героїчної, творчої. Не невільника власної держави він хоче творити, але вільного громадянина, що в праці для нації знаходить себе, як індивідуальність...» [10, арк. 221].

Стецько описує також моральний образ громадянина і ставить перед кожним вимогу творчості (тобто праці). «Націоналізм підносить працю до рівня національно-етичної вимоги, зачислюючи її до стихійних явищ й обовязків людини...» [10, арк. 219].

Також автор право абсолютної власності на всі ресурси віддає в руки українському народові, а його членів визнає «постійними, дідичними, індивідуально-родовими ужитковцями й посідачами дібр...» [10, арк. 219-220]. Керуючись принципом субсидіарності, тобто зменшення ролі держави у внутрішньому житті окремих спільнот, визнається право за кожним громадянином вільно розпоряджатись всім майном. Держава зобов'язується лише розробити відповідне законодавство та контролювати загальний процес.

Власне в питаннях, що стосуються праці та власності (питань, які були чи не найболючішими в першій половині XX століття), Стецько дуже часто полемізує і протиставляє націоналізм лібералізму та соціалізму. Він розумів обмеженість обох форм і піддав їх об'єктивній критиці: «...піднесення її [тобто праці] на п'єдестал моральної цінности негує питоменнудемоліберальному капіталізмові ідею найманої праці, як і питому комунізмові ідею зовн. примусу

праці. При такій інтерпретації праці самий капітал перестає бути тим, чим він є в умовинах демолібералізму...» [10, арк. 219].

Стецько підкреслює, що кожний громадянин, як окрема одиниця, повинен мати можливість вільної праці й вільного розпоряджання продуктами своєї праці, однак свою діяльність він спрямовує на добро народу й родини.

Звідси, «націоналізм у противестві до демолібералізму й соцкомунізму визнає і захищає родину, як другу після народу вартість...» [10, арк. 220–221].

Преамбула конституційного проекту Ярослава Стецька вводить декілька нових принципів в українське державотворення, які до цього моменту не пропонувались українцям в якості варіанту побудови власної держави. Перше – це своєрідний устрій – націоналізм, друге – цей устрій чітко орієнтований на побудову соціальної держави, в якій найвищою цінністю визнається окремий індивід, як складова частина народу-нації. Фактично це є ще одним варіантом побудови якісного суспільства знизу, з найнижчої його ланки. А як показує історія, саме такі суспільства є найбільш стійкими та успішними в своєму розвитку.

Крім того, і це дуже важливо, зазначається, що суспільний лад, який буде встановлено, може бути змінений відповідно до процесів та вимог життя, що знову ж таки дає можливість вільно самим громадянам вирішувати свою долю в подальшому. На той момент Стецько, і це помітно в подальших його тезах, розумів, що суспільству після кількох століть бездержавності буде важко одразу ж відповісти на ті виклики, які стоятимуть при побудові власної держави. Тому, як варіант, він не виключає зміни в майбутньому поданого в його праці устрою.

Другий розділ «Структура й метод організації громадянства». «Громадяни, що витворюють однакові духові і матеріяльні вартості, об'єднюються в автономні самозорганізовані верстви, до яких належать усі, що працюють в даній галузі творчості, без огляду на їх маєткову чи іншу спроможність. Як організатори творчості, так і організовані для творчості є об'єднані в спільних організаціях, яких принципом є однорідність праці і продукції, галузь однотипної творчості...» [10, арк. 223].

Звідси Ярослав Стецько поділяє суспільство на такі основні категорії:

- хліборобську;
- промислову;
- торгівельну;
- професійну інтелігенцію;
- церковну;
- армія.

Важливою рисою такого поділу є те, що як «організатори», так і «організовані» (тобто керівники і працівники господарств), перебувають в

одній категорії творчості, ймовірні конфлікти між ними покликана вирішувати держава як регулятор усіх процесів.

Наступна – не менш важлива частина «Відбудова хліборобської верстви (класи)». Власне, Ярослав Стецько був глибоко переконаний, що саме хліборобська категорія є найважливішою в українському суспільстві і саме вона є основоположною у побудові української самостійної держави. Відповідно ж, вона є і тривалим зберігачем традиції і прихильником суворої героїчної моралі, тривалості подружжя й родинної єдності, остоєм, моральним і фізичним відродителем народу та його кормителем [10, арк. 223].

Звідси, у праці визнається примат індивідуально-родової форми власності на землю над колективним землеволодінням. Особлива увага в майбутній державі буде приділена зміцненню середнього трудового землеволодіння.

Цікавим залишається сам механізм здійснення утворення самодостатніх господарських одиниць. Зокрема, на думку історика Павла Гай-Нижника, в праці «За зміст державного життя» Стецько пропонує такий метод реорганізації: колгоспи мали би підлягати поділові за індивідуальним родовим принципом. Це означало, що працюючі у колгоспах та інші селяни, визначені державою, одержать для індивідуального родового землеволодіння таку кількість землі, що за будь-яких незгод чи криз буде вистачаючою для забезпечення родини, її розвитку та експорту (продажу лишків, обсяг якого також мала встановлювати й регулювати держава) [12].

Радгоспи частково мали бути поділені за тотожним принципом та, як і колгоспи, у більшості переорганізовані у державні чи суспільні господарства на нових засадах. Це, зокрема, стосувалося сільськогосподарських установ, агрокультурних інституцій, дослідних станцій – питомників расової культури і рослин, агрономічних шкіл тощо.

Як передбачалось, держава мала б регулювати «мобільність» землі, методом встановлення верхньої і нижньої межі, поза якими роздрібнювати чи збільшувати господарства буде заборонено. А також, що держава: «припорозкидуванні землі поодиноких власників переведе комасацію (землевпорядження, з єднання кількох ділянок землі в одну – Г. Р.) та дбатиме за меліорацію»; турбуватиметься про агрокультуру та агроосвіту; перейматиметься про всебічне забезпечення хліборобської продукції та експорту; сільську торгівлю й відбір продуктів сільського господарства включить у загальний план підтримки хліборобського стану і політики прохарчування народу [10, арк. 229].

Отже, основним прошарком українського суспільства мало б стати вільне та самодостатнє, наділене землею селянство, яке б у всьому спиралось на підтримку держави.

Далі йде розділ «Розбудова промислу».

Декларується, що «індустріалізація країни — а з нею розвій торгівлі — закон і неодмінна вимога нашого росту...» [10, арк. 232].

Після того, як в Україні «побував» більшовизм і в промисловості, Ярослав Стецько розуміє, що не так легко буде швидко налагодити чи відновити роботу усіх підприємств. Тому держава буде змушена спочатку, в період перехідного етапу, перебрати на себе управлінські функції над усіма галузями. «Приняті в тій хвилині державні міри будуть переходові, але вони є конечні в час хаосу і руїни», — пише Стецько [10, арк. 232].

Промисловість будувалася б на державній, кооперативній та приватній формі власності. «Приватна (й кооперативна) власність буде передусім на ті предмети виробництва, яких якість є необмежено можлива, а зокрема на ті, що в загальній організації продукції найкращі ефекти їх є можливі тільки при приватній ініціятиві...» [10, арк. 232—233].

«Кооперація, як суспільно виховний чинник, що стоїть на межі приватної ініціятиви і державної метою організації продукції — буде теж стосована у промислі в тих царинах, що їх теж охоплює приватна ініціятива.» [10, арк. 233].

«Удержавленню підляжуть такі роди промисловості: чорна та кольорова металургія, гірнича, кам'яновугільна, частина хемічної, з харчовосмакової т.зв. монополії, частина машинобудівельної та електричної, важка транспортова, більшість деревообробної» [10, арк. 233].

Надважливою є теза про те, що в майбутньому має бути введено закон, який даватиме можливість будь-якому робітнику, який вже певний час працює на приватному підприємстві, може набувати права співвласництва[10, арк. 240].

Робітники також матимуть право формувати свої професійні організації, які захищатимуть їхні інтереси.

Торговельні операції на внутрішньому ринку планувалося розділити між приватними підприємствами, кооперативами і державою. Під час перехідного етапу частка держави в торгівлі має зменшуватиметься: «торгівля, що зараз є удержавлена, буде почасті переведена в індивідуальну (й коопартивну) форму володіння працюючих в ній чи нововключених» [10, арк. 242].

Податкову систему Української держави буде контролювати спеціальна інституція — Український емісійний банк. Він займатиметься випуском «номінальної валюти банкнотного характеру». «Для планомірної чинности він мусить бути установою державною, підлеглою для контролі своєї чинности й планомірности державній владі, як і громадським організаціям хліборобства, промисловості, торгівлі, кооперації і т.п.» [10, арк. 244—245].

Крім того, будуть створені спеціальні банківські установи для обслуговування різних господарських галузей (іпотечні, земельні, торговельні, індустріальні, кооперативні, ощадні та інші).

Чи не найважливішим є розділ «Організація та охорона праці». Проголошувалось, що буде розроблено Державною Радою Праці відповідний Кодекс, що регулюватиме «умовини праці, тарифу платні, внутрішній правильник підприємств, зокрема порядок робіт і технічний процес, судівництво праці, відношення загалу працівників до керівника підприємства й навпаки...» [10, арк. 246].

Захист прав та інтересів суспільних груп буде покладено на професійні організації, що мають бути утворені за територіальним принципом та «становитимуть відповідно до роду творчості спільну установу, організацію, як організованих, так і організаторів продукції, що матимуть у Державній Раді Праці своїх заступників пропорційно до ролі цілості творчості їх всіх та кожної групи зокрема» [10, арк. 247].

Крім того, у кожному підприємстві буде утворено Ради Праці, що мали б складатися з керівників, представників робітників-співвласників і робітників безвласників. Ця Рада має мати вплив на рішення, що пов'язані з підприємством, контролюватиме техніку, слідкуватиме за покращенням та дотриманням умов праці[10, арк. 247].

Проголошувався також восьмигодинний робочий день, який з часом, можливо, стане коротшим, адже «коли націоналізм змагає до якнайкоротшого дня праці, то має він на увазі не що інше, як тільки те, щоб, запрацювавши собі на хліб насушний в приписаному часі, правнообов'язуючім, міг кожний українець крім того присвятитись уже добровільно з морального обов'язку другій праці, яка скріпляла б його культурний та фізичний ріст» [10, арк. 249].

Планувалось запровадити шестигодинний робочий день для гірників.

Гарантувалось також медичне забезпечення для працюючих, а також обов'язкова платна відпустка від 7 до 30 днів в рік та декретні відпустки для вагітних жінок.

Також має бути утворено єдину організацію, яка займатиметься особами, які не можуть працювати.

Соціальна опіка має охоплювати всіх громадян, які досягли 60-річного віку, інвалідів та малозабезпечених.

Щодо пенсійного забезпечення, то зазначається, що держава лише частково братиме на себе ці витрати, а головним чином цим займатиметься відповідна ощадна організація.

Особлива увага в праці «За зміст державного життя», як і це має бути в соціальній державі, зосереджена на гуманітарній сфері. У майбутній українській державі проголошувались передові, як для того часу, принципи і свободи.

Основним гаслом в цій сфері стало: «Ми не за «намордник», що вбиває людину, а за свободу творчої людини»[10, арк. 259].

Так, проголошувався принцип свободи совісті щодо релігійного сповідання. «Націоналізм стоїть понад конфесіями та однаково трактує визнавців усіх нешкідливих нації культів в Україні, не зв'язуючись з ніяким» [10, арк. 251].

Робився акцент також на побудові незалежного правосуддя, через введенняінститутів публічного обвинувачення і захисника.

Шкільні та університетські навчальні плани мали бути пристосовані до вимог життя, а в основу освіти буде покладено принцип «безплатної єдиної народної освіти»[10, арк. 257].

Проголошувалась можливість вільно здобувати вищу освіту.

Декларувалось встановлення широкої мережі позашкільного навчання.

Буде підтримуватися розвиток національних меншин, «забезпечуючи їм культурний, господарський розвій в межах інтегральності Української Держави»[10, арк. 263].

Особливо держава має опікуватися медициною. В праці йдеться про запровадження обов'язкових лікарських оглядів у випадку заключення подружжя.

Держава також буде боротися проти алкоголізму, венеризму та інших залежностей. Для цього буде створено навіть відповідне санітарне законодавство. Таким чином ми підходимо до заключного розділу праці Ярослава Стецька «Державний устрій».

Логіку побудови соціальної української держави ми вже зрозуміли: сильне суспільство, з самодостатніми родинами, що ведуть свою творчість (себто, професійну зайнятість або працю – Г. Р.) на користь всього народу при найменшому втручанні державних інституцій.

Однак це поки що залишалось далекою перспективою. Цьому мав передувати ще етап повстання та боротьби за власну державність і перехідний етап вже самої побудови держави.

В цей час вводився спеціальний режим – національної диктатури Проводу Революції. Відтак – цей орган мав утворити законодавчі установи «на засаді представництва всіх організованих суспільних верств по ролі їх праці й творчості» [10, арк. 264].

Українська держава має бути побудована на принципах поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Основоположним принципом для всіх демократичних суспільств.

За формою держава має бути федеративною президентською республікою. Основою адміністративного устрою має бути місцеве самоврядування та поділ на Землі: а «кожна Земля матиме довкруги своєї місцевості виконавчої влади представницький орган, покликаний місцевими

організованими верствами для фахової і справедливої полагоди всіх локальних справ землі» [10, арк. 266].

Основним принципом проголошувалась децентралізація «для розвою індивідуальності, а передусім вмілої розв'язки місцевих проблем», та централізація «для загальної гармонії»[10, арк. 266].

Очільником Української держави має бути — Голова держави, який буде головнокомандувачем збройних сил і через Кабінет міністрів виконуватиме керівництво державними справами. Крім того, в кожній Землі будуть спеціальні представники Голови Держави — провідники.

Законодавча влада буде поділена між двома інституціями: Державною Радою Праці (нижня палата). «Вона покликана буде як представництво по місцях праці з-поміж людей, що спільно працюють і витворюють, цебто буде охопляти найкращих до державного кермування з професійних організацій, хліборобства, промислу, торгівлі, фінансів, публічних робіт, кооперацій, церковних організацій, науки, мистецтва, освіти, гігієни, та народного здоров'я» [10, арк. 264—265].

Верхня палата — Рада визначаючих, яка призначатиметься в одній третій Головою держави, в одній третій Державною Радою Праці, а в одній третій з власного рішення. «Членство в ній до віку здатності праці. ключем — осолбливі заслуги для держави, суворість та простота життя»[10, арк. 264—265].

Голову Держави обиратимуть спільним рішенням двох палат парламенту. Голова призначатиме Прем'єр-міністра, у віданні якого буде виконавча влада.

Проголошувалась також незалежність судів. Найвищий Суд Української держави має слідкувати за законністю всіх постанов уряду. Верховних суддів призначає також Голова Держави.

Особливе місце в цій державі відводиться ОУН. Її члени мали одержати місця в палатах парламенту. Як організація ОУН ніяк не впливатиме на державне життя країни в цілому: «Постанови ВЗОУН в УД є зобов'язуючі тільки для членів ОУН. Їх чинності, а не мають санкційного значіння у відношенні до державних урядів і т.п.» [10, арк. 272].

Ярослав Стецько підкреслює особливу роль ОУН на етапі боротьби за державність: «ОУН має ціллю провести в життя ідеї та вимоги, що накреслені програмою боротьби укр. народу. Вона має підготовити кадри організаторів всебічної творчості для відбудови укр. великодержавности, а зокрема збройну силу, що вирішить справу визволення»[10, арк. 267].

Українська держава мала б мати вигляд федеративної президентської республіки з двопалатним парламентом, широким місцевим самоврядуванням, незалежними судовими органами.

Варто відзначити, той факт, що велика роль відводилась саме принципам соціальної держави в цій праці. Власне, Ярослав Стецько чи

не перший з українців, хто звернувся до даної концепції побудови держави, що робить її унікальною і надзвичайно актуальною для сьогодення і тих проблем, з якими стикнулась новітня українська держава.

Література:

1. Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави [Електронний ресурс] / О. С. Головащенко – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11501/1/Golovaschenko.pdf.

2. Конституція України. – Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.

3. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства / О. М. Пищуліна, Я. А. Жаліло, С. І. Лавриненко Д. С. Покришка / за заг. ред. В. Є. Воротіна – К. : НІСД, 2009. – с. 3

4. Welfarestate [Електронний ресурс] // BritannicaOnlineEncyclopedia – Режим доступу до ресурсу: https://www.britannica.com/topic/welfarestate.

5. Myles J. Political Theories of the Welfare State. / J. Myles, J. Quadagno. / / Social Service Review. – 2002. – p.34. Там само.

6. Шпікер М. Соціальна держава: принципи-межі-можливості [Електронний ресурс] / Манфред Шпікер – Режим доступу до ресурсу: http://sd.net.ua/2010/02/19/neuhauz_socialna_derzhava.html. Шпікер М. Соціальна держава: принципи-межі-можливості [Електронний ресурс] / Манфред Шпікер – Режим доступу до ресурсу: http://sd.net.ua/2010/02/19/neuhauz_socialna_derzhava.html.

7. Відновлення Української держави. Нові документи і матеріали. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2001. – с.98–102.

8. ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 15–19. Копія. Машинопис.

9. Дрогомирецька Л. Р. Українська кооперація у громадсько-політичному житті Західної України (1920–1939 рр.) // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Івано-Франківськ: Прикарпатський університет імені В.Стефаника, 2004// http://www.parta.com.ua/referats/view/2534/.

10. ГДА СБУ, Ф.13, Спр. 372, Т. 12, Арк. 215–271.

11. Сабадуха Володимир. Українська національна ідея та концепція особистісного буття: Монографія / В. Сабадуха – с. 101.

12. Гай-Нижник П.П. «Тільки вповні Суверенна Українська Держава може забезпечити українському народові свобідне життя» (яку державну модель прагла створити ОУН(б) у 1941–1943 рр.) /П.П. Гай-Нижник // http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/gileya_2015_97_17.pdf.

УДК 94(47+57):94(477)»1919»:316.334.55

Павло Сацький
(м. Київ)

СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РАДЯНСЬКОЇ РОСІЇ ПРОТИ УНР У 1919 р.

У статті досліджуються соціальні аспекти інформаційного впливу більшовиків на українське населення у війні проти УНР. Здійснюється аналіз соціальних умов, у яких опинилося населення України на 1919 р. та спроби налагодження інформаційної роботи із ним владними інституціями Української Народної Республіки. За матеріалами доповідей, які надавалися інформаторами Міністерства внутрішніх справ УНР досліджуються соціальні наслідки діяльності більшовицької влади і пропаганди на українських територіях, котрі перебували під окупацією Червоної армії і були звільнені Армією УНР.

Ключові слова: *українське селянство, фронт, більшовики, інформатори МВС УНР, пропаганда, мобілізація, органи самоврядування в селі, соціальна структура села.*

У військових баталіях на українських територіях 1919 р. був самим буремним і тому події цього року потребують систематизації й глибокого аналізу. Протягом одного року великі масиви територій із багатомільйонним населенням по декілька разів переходили під контроль армій різних державних і квазідержавних утворень. Населення українських територій було вимушеним пристосовуватися до динамічної зміни влади і політичних режимів і у цьому процесі відбувалося формування світогляду українського суспільства. Проте, жодна армія не мала змоги вести тривалі бойові дії не маючи надійного тилового забезпечення і соціальної бази державного утворення, яке вона репрезентувала у військових баталіях. Тому, на нашу думку, війна 1919 р. на українських територіях була у першу чергу інформаційною. Як тактичні, так і стратегічні переваги здобували ті сили, котрі вміли успішно формувати суспільні настрої населення й вдало використовувати їх.

Дослідженню пропагандивної діяльності й формуванню суспільних настроїв українського населення у військових подіях 1919 р. було присвячено ряд наукових робіт. Зокрема, слід відзначити роботу Н. Ковальової, у якій розкривається процес становлення нової свідомості українського селянства [1]. Соціальну трансформацію українського села під впливом революційних подій розкриває монографія С. В. Маркової[2]. Проте, з огляду на сучасну інформаційну війну проти України, потребує дослідження досвід

інформаційних впливів на українське суспільство, виходячи із їх соціальних наслідків. Також необхідно здійснити аналіз політики українського уряду – Ради Народних Міністрів, спрямованої на протидію ворожому інформаційному впливу, її досягнення й прорахунки.

Метою статті є аналіз соціальної складової у інформаційній війні більшовиків проти Української Народної Республіки у 1919 р., спрямованій на руйнування соціальної основи функціонування держави.

Для аналізу результатів інформаційно-пропагандистського впливу більшовиків на українське населення слід взяти до уваги Доповіді, які подавалися у Міністерство Внутрішніх Справ УНР інформаторами, посадовцями цього міністерства, котрі мали зобов'язання інформувати населення про політику уряду й досліджувати соціально-політичну ситуацію на місцях. Доволі інформативним є «Доклад про загальне становище в Маківській і Циковській волостях Кам'янецького повіту, Подільської губернії» (Далі – Доклад). Цей доклад висвітлював ситуацію в волостях, які напередодні було звільнено від більшовицьких військ, а тому його зміст є дуже важливим джерелом для дослідження соціальних наслідків впливу на населення. За даними Докладу більшовикам за час окупації не вдалося створити комуну, здійснити мобілізацію до Червоної армії та вилучити у селян зерно. Вказано також, що селянство очікувало приходу більшовиків і ставилося до них після їхнього приходу спочатку байдуже, а потім ворожее [3, арк. 25]. Слід звернути увагу на наголос, який у Докладі зроблено на очікуванні більшовиків за періоду української влади у відповідних волостях. Тобто, селянство було в курсі щодо перспективи зміни влади у результаті наступальних дій Червоної армії. Воно ставилося цілковито байдуже як до української так і до більшовицької влади.

Проте, ставлення до більшовиків змінилося, очевидно, через заходи щодо активного втручання у внутрішній устрій сільського врядування, спроби здійснювати мобілізаційні заходи та вилучати зерно. Отже, селянські громади були, фактично, замкненими у своєму «світі» соціальними утвореннями, які, фактично, перебували поза політичними баталіями загальнодержавного значення і чинили опір у разі спроб активного втручання у їх внутрішнє життя. Надії селянства на постачання за влади більшовиків солі й мануфактури та інших речей, які їм необхідні у вжитку, за даними Докладу, не справдилися [3, арк. 25]. Отже, слід звернути увагу, що ці надії українським селянам Подільської губернії було надано в результаті попередньої інформаційної обробки. При цьому, вартим уваги є те, що іще за української влади селяни мали сподівання на більшовиків у питанні отримання необхідної їм продукції. Очевидно, інформаційна обробка населення здійснювалась шляхом агітації й неформальних комунікацій в селянському середовищі.

Українська влада не мала змоги налагодити умови для надійного товарообігу між містом і селом, що, безумовно, робило селянство менш економічно і соціально інтегрованим у загальнодержавний організм УНР. Водночас, селянство ставало економічно незалежним від глобального економічного середовища, в якому воно існувало. Слід відзначити, що українська влада не мала змоги протягом свого доволі короткого періоду забезпечити умови для стабільного грошового обігу і це призводило до сепарування селянських общин і селянства в цілому від державного економічного організму. Проте, більшовики активно користувалися становищем, коли нормального грошового обігу між містом і селом не існувало, пропагуючи натуральний обмін між містом і селом під гаслом союзу робітничого класу і найбіднішого селянства. Тому формула за якою село мало забезпечуватися промисловими товарами, запропонована більшовиками, для селянства була зрозумілою і прийнятною. Тому в умовах, коли більшовицька влада не змогла забезпечити умови для товарообміну міста і села, селянство втрачало надії на цю владу. До української влади за даними Докладу селянство ставилося не прихильно, але і не вороже.

Вкрай важливим є звернути увагу на проблему отримання українською владою від селянства зерна. У Докладі вказувалося, що без військової сили 40-50 військових зі сторони держави на волость селяни зерно не віддадуть. Тому рекомендовано було, окрім адміністративних заходів, дати волосним управам в розпорядження військову силу і заборонити проходячим військовим підрозділам реквізиції хліба [3, арк. 25]. Отже, фактично, будь-яка влада на українських територіях була вимушеною здійснювати вилучення зерна у селян за допомогою військової сили. Тобто, держава і селянство, фактично, перебували у стані постійного протистояння. У цьому протистоянні здобути перемогу мала можливість лише влада, котра могла тривалий час вигідно використовувати обман селянства, як це намагалися здійснювати більшовики. Також, важливу роль відігравала самоізоляція селянських общин від загальнодержавного організму. Це, у свою чергу, не давало їм змоги здійснювати організоване протистояння владі. Розрізнені селянські общини створювали умови, зокрема, для більшовиків, здійснювати роботу серед окремих із них заради створення в селах опорних пунктів більшовицької влади. Так, на Поділлі протии таких опорних пунктів здійснював боротьбу отаман А. Волинець, причому методами, які викликали обурення не лише населення, а і Директорії, а саме, накладенням контрибуції на села під загрозою каральних акцій [4, арк. 74]. Такі заходи отамана були дуже зручними акціями для більшовицької пропаганди серед селянства.

Ключовою соціальною складовою інформаційної війни серед селянства було земельне питання. Особливо це стосувалося експлуатації поміщицької

землі, котра була засіною за періоду режиму П. Скоропадського і її селянам надавали для збору врожаю в режимі толоки і з урожаю цієї землі українська влада також намагалась отримувати зерно. На так звану толоку віддавалась, очевидно, земля у розмірі, який готові були селяни брати на обробіток. Важливо звернути увагу на такий фактор, як агітація щодо земельного питання. У Докладі наводився приклад із землевласником колишнім штабс-капітаном Демцовим, котрий говорив, що «хто такий Петлюра», закликав до непокори Земельній управі, й казав що земля всеодно лишиться у попередніх власників[3, арк. 25 зв.]. У данному разі пропагандистська діяльність велась крупними землевласниками протии соціалістичної політики Директорії і вона здійснювалась цими власниками від їхнього власного імені. Слід зважати також на той фактор, що ці землевласники мали найбільш міцне економічне становище на селі й механізми впливу на селянство. Тому, коли влада УНР не мала змоги вирішувати проблеми із такими дестабілізуючими факторами серед селянства, то рішучі заходи більшовицької влади по відношенню до ворожих їй елементів (так званих куркулів) демонстрували селянам більш ефективний характер більшовицької влади. Тобто, позиція щодо тимчасового характеру української влади могла бути вдало підкріплена фактами її неефективності щодо ворожих їй елементів. У Докладі було рекомендовано видалити цей ворожий елемент із села.

Вартою уваги є інформація Докладу про прихильне ставлення селян до приходу Наддністрянського війська, очевидно, малися на увазі підрозділи Української Галицької Армії. Це позитивне ставлення повязувалося із усвідомленням селянами потреби твердої влади і втомою від військових подій[3, арк. 26]. Увага до сприйняття населенням галицького війська на територіях, котрі перебували у складі колишньої Російської імперії, зі сторони влади УНР була не даремною. Галицькі війська сприймалися як такі, із котрими воювали в тому числі й українські вояки у складі російської армії. Відповідне їх сприйняття було на фоні того, що для українських селян австрійські війська за періоду П. Скоропадського лишили негативну пам'ять із-за їхніх каральних операцій щодо українського селянства [5, арк. 2]. Питання складу австрійських військ які мали увійти на територію України обговорювалося іще на Брест-Литовській конференції українською делегацією й було досягнуто домовленості, що австрійські війська мали складатися із українських підрозділів [6, арк. 25 зв.]. Даний фактор був важливим у контексті налагодження контакту із українським населенням. Проте, у складі австрійських військ були здебільшого поляки і мадяри із якими контакти в українського населення не складалися. При тому, слід відзначити, що австрійські війська із півдня увійшли відразу безпосередньо на українські етнічні території, у той час як німецькі наступали проти більшовиків через

білоруські території, а далі мали йти на Донбас щоб відрізати територію УНР від Радянської Росії, проте, участь австрійських військ у операціях проти більшовиків на території України стимулювала німців зайняти значно більші території[7, арк. 10—10 зв.]. Тому австрійські війська були українцями відразу сприйняті як окупаційні. Оскільки галицькі підрозділи було сформовано а Австро-Угорщині, то їх українське населення часто сприймало як іноземні війська.

У «Доповіді інформаторів пп. Повниці Аврама і Грицька Артемчука по волостям Балинської та Смотричської» (далі — Доповідь), котрі також належали до Кам'янець-Подільського повіту Подільської губернії розкрито доволі важливі аспекти соціального життя українського селянства, які сформувалися під впливом революційних та військових подій. Зокрема, вказувалося, що значення селянських сходів на селах втрачено, оскільки селяни здебільшого не беруть у них участі, а зайняті господарськими справами («не до важних балачок»). До громадських справ селяни здебільшого байдужі, а вирішувати справи приходять люди не відповідальні й без почуття до громадських інтересів [8, арк. 27 зв.]. При цьому вказується на наявність провокаторів у селянському середовищі, але у Смотричській волості відзначається негативне ставлення до більшовиків із-за пам'яті про них [8, арк. 29]. Таким чином, серед українського селянства відбувається руйнація традиційних самоврядних інституцій й економічна атомізація. Вагомими передумовами такого становища була руйнація крупних селянських господарств, які були економічною основою господарського життя в українських селах. Економічна й самоврядна атомізація українського селянства створювали відчуття невпевненості й закладали соціальні підвалини для встановлення авторитарної влади над ними оскільки селяни вбачали сприятливі умови для свого подальшого життя і праці у твердій владі. Фактично, українське селянство втрачало змогу для реалізації самостійної політичної позиції.

Міцну владу селяни собі бачили за умов, коли громадськість складається із люду хоча і темного, але поміркованого, а тоді і влади було би не потрібно. Проте, на заваді текому ідеалу, котрий собі бачили селяни, стояла наявна на той момент соціальна структура села, яку селяни самі бачили: «кулаки» й помірковані, а також «розбищені» фронтовики, між якими багато кацапів, багато просто ледачих, революційних крикунів та відпущених на волю злодіїв. Відповідно, влада мала діяти виходчи із особливостей кожної із цих груп. Так, кулакам і поміркованим потрібна була міцна влада, а решті груп та влада, яка не здатна була зупинити сваволі [8, арк. 27 зв.]. Водночас, у Доповіді було відзначено, що селянам до вподоби була рішучість більшовиків, автор рівняє більшовицьку владу навіть із монархічною за її рішучасть. Важливо відзначити,

що у Доповіді йшлося про ставлення до Денікіна, ніби із ним ідуть пани і їх діти-офіцери, тобто, небезпека, що у селян відберуть землю. Проте, відразу ж зазначалося, що для селян не так було вже важливим питання землі, як питання солі, нафти й мануфактури. І якби провокатори дали би зрозуміти селянам, що Денікіну вдасться задовольнити ці потреби селянства, то воно могло би піти за ним [8, арк. 28].

Отже, слід звернути увагу на особливості соціального розшарування українського села, яке сталося як наслідок Першої світової війни, фронтовики селянством сприймалися як елемент, котрий мав негативний вплив на соціальну ситуацію. Наприкінці 1917 р., коли відбувалась демобілізація армії після укладення перемир'я на Східному фронті, у результаті чого по селах ставалися численні факти грабунків, а часто ці фронтовики здійснювали і захоплення землі. Відповідно, у українського селянства до них було ставлення як до елементу чужого і ворожого. А поява цього елементу була своєрідним стресом для українського патріархального селянського суспільства. Відзначена також категорія революційних крикунів, які на думку автора Доповіді, були у свідомості селянства негативним елементом, який також вносив стресовий стан у свідомість українського селянства, яке було налаштованим на працю за мінімального втручання у його життя зі сторони державних інституцій. На останнє вказує висновок автора із спілкування з селянами, про те, що для них поміркованість найбільш вартісна цінність для стабільності суспільних відносин.

Водночас, слід звернути особливу увагу на ідеал державного устрою в свідомості українського селянина періоду війни 1919 р., який полягав у головній функції держави – ізолювати соціально небезпечні для спокійного трудового життя селянства елементи, до яких належали всі категорії крім кулаків і поміркованих. Отже, українське селянство у більшості прагнуло мати ефективну владу і більшовики активно позиціонували через агітаторів свою владу як саме таку – рішучу й ефективну.

Важливим моментом є те, що від 1917 р. селянство змінює свої пріоритети із земельного питання на налагодження товарообміну із містом. Очевидно, передумовою для цього було часткове вирішення земельного питання, а також усвідомлення того, що без отримання необхідних ресурсів із-зовні для селян доволі складно буде ефективно працювати на землі. Також, стало очевидним, що відбулося насичення селянських господарств земельними ресурсами в результаті попередніх розподілів землі.

Важливим моментом є ставлення до галичан, як відмічає автор Доповіді, населення їх сприймало за свій народ, проте вважали, що їм потрібен як і більшовикам тільки хліб [8, арк. 28]. Тут слід звернути увагу, що селяни усвідомлювали більшовиків як і кожну владу такою, якій від них потрібен

лише хліб. Даний фактор був важливим у тому розумінні, що в свідомості селянства фіксував факт, ніби будь-яка влада прагне від них отримати хліб, проте, на зміну будь-якій владі приходить інша, яка також потребувала вилучення у селян хліба. Тому вони мали миритися із думкою, що їм доведеться віддавати владі хліб, але, водночас, селянство вбачало за ліпше віддавати його найбільш ефективній владі.

Відзначені тенденції мали місце і в інших селах, до яких направлялися інформатори МВС УНР. Зокрема, це такі явища як небажання селян збиратися на сход, із-за чого необхідно було із ними спілкуватися персонально, із группами [9, арк. 34]. Також, важливим явищем, яке підривало самоврядування сіл, було небажання селян сплачувати мирські збори (фактично, податки місцевого значення до сільського бюджету) із-за чого управи могли припинити виконання їхніх функцій [9, арк. 34 зв.]. Водночас, інформатори відзначали, що селяни скаржилися на відсутність у них інформації про діяльність центральної влади УНР [9, арк. 34]. Також, вони із задоволенням брали літературу яку їм роздавали інформатори і висловлювали бажання отримувати таку інформацію. Тобто, слід звернути увагу на дуже важливу складову ситуації в українському селі у революційний період — відсутність належної циркуляції інформації як між містами і селами так і в масштабах держави. Тому для УНР було важливим завданням створити і налагодити роботу із регулярного поширення інформації в сільській місцевості, а також організувати збір інформації про ситуацію на місцях.

Для УНР як для влади, котра мала реалізувати свій суверенітет на території України, вкрай важливим було налагодження інформаційної роботи серед селянства у переважно аграрних регіонах. Проте, із цим завданням справитись було вкрай важко і часто це було складно із-за перипетій на фронтах, коли, часто, із-за складної тактичної ситуації інформаційна робота в певних регіонах була неможливою. Водночас, часто військам УНР доводилося відступати й таким чином закладати передумови для масованої роботи серед селянства більшовицьких агітаторів. Власне, часто військові операції більшовиків були підпорядковані меті по отриманню можливості для масованого пропагандивного впливу на населення, у наслідок якого надалі для влади УНР було доволі складно здійснювати роботу серед населення цих регіонів, адже для влади УНР важливим було отримати від селянства хліб і солдат для війська. Як відзначали інформатори, у окремих селах селяни не дали солдат ні більшовикам, ні армії УНР. Проте, в окремих дали солдат до армії УНР. Як було відзначено у Докладі інформаторів Неізжалого і Л. Гавриленка, село Слобідка Рихтецької волості (очевидно, нині село Слобідка-Рихтецька — П. С.), котре мало пробільшовицькі настрої, не дало жодного солдата для армії УНР, а також село Вітківці, у якому

виявилося вороже ставлення до галичан (очевидно, малась на увазі УГА) і недовірливе ставлення до УНР. Село Вітківці інформатори характеризували як наполовину більшовицьке [9, арк. 34]. Тобто, очевидним є різноманітні настрої селянства залежно від села. За інформаційного вакууму, в якому часто перебували села при динамічно змінній обстановці в Україні у революційних умовах, така ситуація могла складатися, коли на окремі села більш ефективно впливали пропагандисти тієї чи іншої влади. Як видно за результатами роботи інформаторів УНР і більшовицьких агітаторів, то влада УНР намагалась охопити населення українських сіл комплексно, не залежно від стану справ у окремих селах і настроїв населення. До цього вимагала необхідність забезпечити соціальну базу своєї державності. Зі сторони більшовиків видно, що для них було важливим забезпечити для себе наявність окремих опорних пунктів у окремих селах, у яких вони здійснювали більш ефективну пропагандивну роботу. Тобто, фактично, більшовики забезпечували для влади УНР після їхнього відходу становище, коли населення окремих сіл ставилося вороже до української влади і готове було ставати базою для розгортання роботи більшовиками. За таких умов для більшовиків було доволі легко позбавляти свого противника надійного тилового забезпечення й розраховувати на можливість за необхідності руйнувати тил. Ключову роль у такій роботі більшовиків відігравала інформаційна ізоляція селянства, яка забезпечувалась у результаті їх природної схильності до праці при наявних умовах для цього і за відсутності обставин, котрі заважають працювати. Тобто, отримавши землю, селяни у більшості зосередилися на роботі й наявність землі забезпечувала політичну інертність селянства. Отримання інформації ними від інформаторів УНР мало для селянства здебільшого значення у контексті прагнення бути в курсі новин. Тому часто робота інформаторів УНР мала лише моментальний ефект. Також для системної роботи серед селянства УНР не мала можливості, як відзначалося часто у Доповідях, для цього не було в достатній кількості інтелігентних кадрів у селах.

Окремо слід звернути увагу на проблему озброєння селянства, яку відзначено у Доповіді Представника МВС комісара Власенка, який хоча й відзначив, що настрій населення добрий і ставлення до Директорії позитивне, проте вказує, що селяни бажають твердої влади, але поки вони озброєні, досягти твердої влади не можна. У той же час він зазначає, що забрати у селян зброю на той момент не було можливості, оскільки вони говорили, що за три роки багато влад змінювалося і жодна не закріпилась остаточно. Селяни вказували, що якби не наявність у них зброї, то не було би можливості зберегти їхнє майно і самим себе захистити. Вони називали себе селянами-повстанцями, котрі підтримують владу Директорії, проте, зброю здавати не

бажали [10, арк. 48]. Тобто, склалась ситуація, коли населення українських сіл складало озброєний, проте, погано організований народ і володіння зброєю носило індивідуальний характер, а селяни не мали змоги і бажання організовуватися і забезпечувати умови для порядку. У питанні забезпечення порядку вони покладалися на ефективну владу, а зброю вважали гарантією для захисту себе і свого майна. Даний фактор слід враховувати як такий, що мав важливе психологічне і соціальне значення, наявність зброї у селянства забезпечувала для них почуття захищеності й самостійності, здатності самостійно приймати рішення. За таких умов владі УНР було складно здійснювати її функції відносно більшості населення під її суверенітетом. На цьому у своїй Доповіді наголошував Власенко, висловлюючи власні міркування щодо питання роззброєння населення, він говорив, що не можна в селах роззброювати народ під страхом смертної кари, хоча, на його думку, у містах і містечках такий захід був би доречним [10, арк. 48]. Власне, комісар запропонував взяти зброю на руках у селян на облік і поступово забирати, а із озброєного народу формувати самооборону. Власенко висловлював свої міркування щодо можливості зброю викупати чи вимінювати на сіль, мануфактура тощо, у даному разі він приходить до висновку, що це не мало би ефекту, оскільки для селян наявність зброї на руках була більшим пріоритетом[10, арк. 48 зв.]. Тобто, селянство ставилося із недовірою до будь-якої влади, не зважаючи на висновки комісара про його прихильність до української влади і тому володіння зброєю вважало за гарантію своєї безпеки.

Таким чином, складався психологічний дисонанс, коли УНР намагалась позиціонувати себе як остаточна влада і, водночас, вимушена була миритися із наявністю економічної й політичної незалежності кожного селянського господарства, чим демонструвала свою фактичну неготовність взяти на себе відповідальність за долю всіх своїх громадян. Для більшовиків складалась доволі вдала ситуація, коли у становищі домінування на українських землях економічно й політично самостійного селянства влада УНР просто вимотувалась і опинялась у становищі неспроможності забезпечити себе необхідним для ведення війни й налагодження тилового забезпечення.

Дослідження інформаційної війни у роки протидії українських національних урядів експансії більшовиків має значні перспективи, зважаючи на цінність досвіду в умовах сьогодення. То ж, на нашу думку, слід звернути особливу увагу на спроби уряду УНР налагодити роботу із протидії більшовицькій інформаційній війні та здійснювати аналогічні заходи на українських територіях, які опинялися під контролем більшовицьких і денікінських військ.

Література:

1. Ковальова Н. М. Селяни, поміщики і держава: конфлікти інтересів. «Аграрна революція» в Україні 1902–1922 рр.: монографія / Н. М. Ковальова. – Дніпропетровськ: Ліра, 2016. – 367 с.

2. Маркова С. В. Суспільні та політичні трансформації в українському селі в контексті формування тоталітарної системи (1917–1933 рр.): монографія / С. В. Маркова. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. – 544 с.

3. Доклад про загальне становище в Маківській і Циковській волостях Кам'янецького повіту Подільської губернії // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 73.

4. Вінниця. 24.I.19. (від – П. С.) Комкора Подільського (до – П. С.) Меджибіж, Отамана Волинця // ЦДАВО України. – Ф. 2208. – Оп. 6. – Спр. 129.

5. До пана Міністра Військових Справ. Уповноважених села Голоскова Летичівського повіту на Поділлі. Не пізніше 21 січня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2208. – Оп. 6. – Спр. 129.

6. Журнал №27 засідання Ради Народніх Міністрів 9 березня 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.

7. Журнал №17 засідання Ради Народніх Міністрів 8 лютого 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.

8. Доповідь інформаторів пп. Повниці Аврама і Грицька Артемчука по волостям Балинської та Смотричської. А. Повниця. 7 серпня 1919 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 73.

9. Доклад до Центрального бюро Професійних спілок залізниць України. Інформатори: Неізжалий, Л. Гавриленко. 4.VIII.1919 // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 73.

10. Представника М. Вн. Справ Комісара Власенко (Доповідь – П. С.). 6 серпня 1919 року. Кам'янець-Подільський // ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 73.

The social aspects of the informational impact of Bolsheviks on the Ukrainian nation at the time of war against UNR (Ukrainian National Republic) have been analyzed. The analysis of the social conditions the Ukrainian society living in 2019 have been researched as well as the attempts to debug the information work by the governmental institutions of UNR. On the basis of the reports papers provided by the informants of the Ministry of the Interior Affairs of UNR, the analysis of the social outcomes of the Belshoviks' activity and their propaganda on the Ukrainian territories occupied by the Red Army and set free by the army of UNR has been made.

Keywords: *Ukrainian peasantry, front, the Bolsheviks, informants of Ministry of the Interior Affairs of Ukrainian National Republic, propaganda, mobilization, governments in the country, the social structure of the village.*

УДК 364.614 (477)

Юрій Сиротюк
(м. Київ)

МІЖ СОЦІАЛЬНОЮ СПРАВЕДЛИВІСТЮ, ПСЕВДОСОЦІАЛЬНОЮ ДЕМАГОГІЄЮ ТА БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ І НАЦІЇ

У статті наголошено на загрозі підміни принципу соціальної справедливості псевдосоціальною демагогією. Також зазначено, що без усунення неоколоніального олігархічного режиму перерозподілу соціальних благ, встановлення системи соціальної справедливості в Україні неможливе. Звернено увагу на загрозах поширення соціальної демагогії серед військових.

Ключові слова: *соціальна справедливість, псевдосоціальна демагогія, олігархат, безпека, українська нація.*

Для націоналістів наявність власної державності є передумовою встановлення соціальної, національної, особистої справедливості. Без фази національно-визвольної та державотворчої неможливо забезпечити ні економічного добробуту, ні соціальної справедливості.

Здобуття національної держави у ході національної революції має супроводжуватися революційними процесами соціальних змін. Боротьба за владу та інституції без зміни існуючих соціальних відносин створює загрозу відсторонення суспільних мас від державотворчої боротьби. Відтак український націоналізм зіткнувся із проблемою одночасного опанування інституцій та заповнення їх справедливим змістом. При чому це слід робити у першій фазі революції. Як зазначає Ярослав Стецько: «Всі соціальні зміни мусять бути остаточно проведені в перший момент революції, щоб народ був свідомий того, що здобутків української революції ніхто вже не забере в нього ніколи... Таким чином вилучимо з національної революції зразу всякі шкідливі соціальні суперечки, всю внутрішню проблематику. Навчені ми гірким досвідом, що нас ніколи ще не переміг ворожий меч, але завжди татарські люди нашої історії. Ці татарські люди грали — з ворожих інспірацій — на соціальних протиріччях і зводили головну справу — в інтересах ворога — на побічні рейки. А головною завжди була національна боротьба з наїзником... Розв'язуючи зразу соціальну проблематику, ми вибиваємо грунт усякій ворожій диверсії і, поєднавши в одне захист соціальних здобутків української революції, з конечністю національного визволення, як передумови закріплення і вдержання їх взагалі, — всі невичерпні потенції українського народу скеровуємо на властивий шлях, шлях національної війни проти Росії і всіх ворогів України» [1, с. 333].

Як вже зазначалося вище, неодноразово в історії національно-визвольної боротьби вороги української нації та української державності використовували гасла соціальної демагогії, щоб розірвати єдиний національно-визвольний фронт усіх верств нації, протиставити державницьким силам антидержавні соціально-демагогічні рухи, посилювати соціальні протиріччя і на їхній хвилі знищувати зародки української державності.

Петрики іваненки, УКПісти, соціалісти, комуністи новітньої фази державності та інші псевдореволюційні елементи неодноразово в українській історії ставали сліпим знаряддям ворога.

Ось як описує В'ячеслав Будзиновський цю вбивчу силу соціальної демагогії сто років тому: «В р. 1918, коли терор соціялблазнів і демагогічних гохштаплерів зломив авторитет і вплив парламентської репрезентації та звалив її план відбудови Української держави, поставивши на першім місці соціяльні реформи...». Автор наводить приклад, як, дізнавшись про Листопадовий Зрив, помчав до Львова, а назустріч їхали вагони з дезертирами, і переповів суть розмови з ними (за його словами то була «українська мужва з Підгаєччини і Бережанщини, найсвідоміших і найпатріотичніших повітів»): «Ми у Львові вже не потрібні. Там сім українських регіментів. З Києва ще йдуть чотири корпуси, бо Галичина відходить до Соборної України... На добавок ми чули від соціалістів, що будуть ділити панські грунта. Треба кожному бути дома. Хто буде сидіти у Львові, пильнуючи, щоби Ляхи не зробили повстання, той верне до порожньої і вилизаної миски» [2, с. 20–21]. Врешті не отримали ні ґрунту, ні свободи.

Москва і її союзники в Україні й нині філігранно використовують карту соціальної демагогії. Тому віддача соціальних питань на відкуп ворога завжди катастрофічно оберталася для українського національно-визвольного руху та української державності.

Противники української нації і державності навчилися дуже грамотно маніпулювати соціальними проблемами та гаслами. Антиукраїнськи налаштовані представники великого капіталу штучно вирощують соціалдемагогічні штучні проекти з підривною антидержавною риторикою, фактично свідомо чи ні граючи на полі Москви.

Все це є наслідком несправедливого перерозподілу, а фактично крадіжки державної та народної власності комуно-олігархічними кланами на зорі незалежності.

«Де-факто процес роздержавлення та приватизації в Україні розпочався не з прийняття відповідного законодавства (1991–1992 рр.), а в горбачовську епоху. Це була не офіційна, а тіньова, неформальна, партійно-номенклатурна, бюрократична за своєю суттю приватизація... Особливу тут роль відігравали швидка номенклатурна приватизація (1989–1991 рр.) системних банків

України, так званий партійний і комсомольський бізнес...» — описує у своїх мемуарах колишній ключовий економічний радник Леоніда Кучми Анатолій Гальчинський. А далі автор описує формулу, за якою партійно-господарська номенклатура в горбачовські часи «виміняла» владу на власність, щоб згодом у період трансформаційних реформ, спираючись на наявні «здобутки» (фактично володіючи монопольної перевагою), знову повернули собі владу (офіційну чи неофіційну) і вже на новій основі розширювати свої особисті володіння [3, с. 173—175].

Водночас червоні капіталісти опанували і окупували риторичне поле боротьби за соціальну рівність, переконуючи громадян, що у всьому винна відроджена Українська держава, її очільники, а повернення до влади лівих капіталістів позірно гарантує повернення соціалістичної рівності. Ліві антидержавники створили мафіозну олігархічну систему, обезкровили економіку, відкусили від народного господарства найбільш ласі фінансові та господарські активи та вивели їх поза систему обміну національних багатств упродовж перших років Незалежності, підмінили гасло соціальної справедливості пустим гаслом соціалістичної зрівнялівки, навантажили молоду українську державу непомірним вантажем соціальних зобов'язань, гарантій, пільг перед мільйонами «дітей, онуків і правнуків війни». Мета такого накачування пустих соціальних гарантій була очевидна: підірвати довіру населення до держави, спровокувати соціальне повстання і чергову сусідську братню допомогу. Нещодавно суспільство наочно побачило, як на Порше та елітних Мерседесах «розшивають» новітні соціальні демагоги.

Урешті-решт у такій системі просто не можливо забезпечити виконання взятих на себе соціальних гарантій, а позірна соціальна зрівнялівка остаточно знищила можливість забезпечити елементарну соціальну справедливість щодо найбільш нужденних громадян.

Представники панівного класу часів совєтської окупації (комуністи, комсомольці, «червоні директори»), що стали олігархами, політично підривали риторичним атакам обезкровлену державу, вимагаючи виконання непомірних вимог. Фактично відвівши від себе відповідальність, у політичному плані новітні капіталісти зайняли нішу соціальних демагогів. Це збаламучувало соціальні та політичні орієнтири суспільства та підривало українську державність, створювало підвалини політичної системи-симулякру, у якій назва і риторика політичних сил не відповідає їх внутрішньому змісту і справжнім намірам.

Після краху старих комуністичних і соціалістичних сил, (очевидно краху політичного, а не економічного, бо створення і закріплення системи олігархату; нагадаю, коріння і монополія якої були закладені ще в горбачовські часи совєцької окупації, завжди гарантує пост та неоколоніальним елітам можливість, інвестувавши у політику, повернути владу), олігархат вирощує

нових політичних симулякрів. Вони на гаслах політичної демагогії, підсоленої патріотичною риторикою та гаслами позірного захисту інтересів обездолених і, звісно, за гроші олігархів вже дуже «радикально» торпедують українську державність, підривають віру у її справедливість, большевізують армію в умовах війни. Зверніть увагу: під тими ж гаслами, що й сто років тому, коли в умовах незакінченої війни націю демобілізують, вояків перетворюють у ветеранів (спрямовуючи об'єкт їхньої уваги із зовнішнього ворога на внутрішні соціальні проблеми) і знову кличуть «ділити землю».

Тому опанування соціальної стихії є життєво необхідним для виживання української держави. В історії України це зробив лише Богдан Хмельницький, якому вдалося опанувати чернь, поставивши її у стрій національних інтересів.

Теоретики українського націоналізму, проаналізувавши причини успіху Революції Богдана Хмельницького, зазначали, що ключовими були два фактори: вміле поєднання національних та соціальних гасел та наявність авторитетної, позасистемної, контреліти — козацтва, що не лише мало талант виступити проти іноземних гнобителів, але й почати революційні зміни із формування нової системи. Як зазначає Леонід Полтава: «В Україні існувала така революційна збройна організована сила, як українське козацтво. Воно, виробивши свою національну політичну позитивну програму, надало повстанню загальнонаціонального політичного характеру» [4, с. 57].

В умовах війни наявність згуртованої ідейно однорідної спільноти вояків може стати каталізатором революційних змін. З іншого боку, роз'єднані безідейні («неполітики») учасники московсько-української війни, збаламучені та збиті на манівці новими демагогічними закликами олігархічних симулякрів під умілим режисеруванням Москви, можуть вкотре поховати українську державність, як це зробила збольшевізована солдатська маса на початку XX століття.

Нині, коли українська державність перебуває в черговій точці біфуркації, варто повернутися до засадничих ідей вирішення соціальних проблем у ході національної Революції. Передусім зберегти єдність державницьких змагань з соціальними прагненнями суспільства та не дати промосковським соціальним демагогам здійснити руйнівний процес підриву державності зсередини, знищити синергію нації в умовах національно-визвольної революції, запустивши ентропію внутрісуспільного протистояння.

Зараз очевидно, що без знищення нинішньої антинародної і водночас антинаціональної олігархічної системи грабунку, визиску нації, обезкровлення держави, жодні позитивні зміни неможливі.

І тут найкращим рецептом є заповіт класика соціальної теорії націоналізму Ярослава Стецька: «Український націоналізм — це народний і соціальний рух української творчої людини. Він стоїть за національну спільноту без паразитних верств.

Він — це ствердження суспільства, позбавленого паразитизму і будь-якого гноблення, але заперечення інтернаціоналізму, тоталітаризму всіх красок (червоного, брунатного і т.п.), примату державної бюрократії над творчою людиною, класової боротьби як глузду історії в соціалізмі, зокрема марксистського типу» [1, с. 319].

Ці соціальні максими правдиві сьогодні як ніколи. А коли нині головним паразитарним класом очевидно є олігархат, то без його усунення та знищення системи визиску, демагогічного політичного симулякризму, інформаційної окупації, побудувати систему справедливого соціального розподілу просто неможливо.

До цього у знекровленої олігархами економіки і фінансової системи ніколи не вистачатиме ресурсів для створення системи державної соціальної справедливості, так само, як в українського суспільства (горизонтальна громадянська взаємодопомога) бракуватиме ресурсів для національної й соціальної солідарності (а інституційне бажання і спроможність засвідчив, приміром, волонтерський рух). Тут очевидно без підтримки новітнього козацтва (нинішніх моральних орієнтирів суспільства — учасників московсько-української війни), об'єднаної позитивною програмою дій, виграти двобій з олігархатом та породженою ним антинаціональною та антисоціальною системою неоколоніального визиску, буде дуже важко, якщо практично можливо.

Нехтування питанням соціальної справедливості, подолання олігархічного ладу під час Революції Гідності призвело до згасання революції та реставрації неоколоніальної системи, розподілу влади і власності в Україні. Бо було порушено засадничий принцип революції: «Українська визвольна революція — це поєднання національного і соціального визволення як нерозривних елементів української визвольної ідеї. Без соціальної ідеї не має сьогодні національного визволення. Як — і що суттєво-вирішне — без національного визволення немає соціального. Прикмету нашого визволення становить одночасність її в обох площинах, національній і соціальній, а не етапність зриву, не перехід антирежимної (соціальної) в антиімперіальну (національну). Отже, українська революція одночасно антирежимна й антиімперіальна» [1, с. 327–328].

В кінці хотілося б зазначити, що націоналістичні принципи соціальної справедливості не омертвілі структури, а, виходячи з практичних потреб української нації, мають реагувати на потреби суспільства і можуть зазнавати змін на оперативному рівні. Приміром, на початку незалежності націоналісти обстоювали принцип ринку землі, бо тоді це був шанс на заміну знеособленій колгоспній системі поставити фермерів, як основу середнього класу. Нині ж націоналісти цілком логічно виступають проти права на продаж земель, бо в

умовах гострого світового дефіциту сільськогосподарських продуктів та землі, а також монопольної переваги траснаціональних латифундій, введення земельного ринку підірвало б основи самодостатності нації та держави. І жодних протиріч в позиціях початку незалежності і нинішніх вбачати не варто...

Так само треба не забувати про те, що Революція передбачає докорінну зміну системи, а не косметичні реформи чи зміну облич влади.

Цікаво, що позірну антиолігархічну революцію вкупі з мобілізацією здійснили окуповані Москвою колаборантські псевдореспубліки – реквізувавши майно олігархів (щоправда, фактично передавши їх в управління Росії), оголосивши мобілізацію, комендантську годину, обмеження розважальних заходів, і це створює поле для риторичних звернень і розкладницької роботи всередині України.

Тому не забуваймо, що «Революція – це основне заперечення старого в цілості в ім'я нового. Ми не прагнемо до коректив, ні до реформ. Ми хочемо побудувати зовсім новий лад на звалищах старого. Будучи антисоціалістами в соціальних проблемах, ми є водночас і антиреставраторами того, що вмерло на європейському Сході, віджилої епохи феодального чи ліберал-капіталістичного ладу. До минулого немає повороту, а сучасне треба перебороти і знищити в ім'я майбутнього. Лише політичні діти можуть мріяти про поворот до поміщицько-капіталістичного устрою. Отже, наша революція водночас є анти ліберал-капіталістична своїми ідеологічними підвалинами» [1, с. 330].

Література:

1. Стецько Я. Рушійні кличі нашої боротьби // Україна проти Москви: Збірка статтей (Бібліотека Українського Підпільника). – Б.м.: Видання ЗЧ ОУН, 1955. – С. 315–337.

2. Будзиновський В. Йшли діди на муки. Введення в історію України. – Тернопіль: Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», – 1994. – С. 20– 21.

3. Гальчинський А. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою. – К.: «Либідь», – 2013. – С. 173–175.

4. Полтава П. Чому повстання 1648 р. було переможне // Україна проти Москви: Збірка статтей (Бібліотека Українського Підпільника). – Б.м.: Видання ЗЧ ОУН, 1955. – С. 44–60.

The article noted the need to distinguish between phenomena of social justice and pseudococaine demagoguery offered by the government. Without addressing the neocolonial oligarchic regime the redistribution of social wealth, establishing social justice in Ukraine is impossible. Attention is drawn to the threats of the proliferation of social demagogy in the military

Keywords: *social justice, psevdosotsialnye demagogy, oligarchy, security, Ukrainian nation.*

УДК 331.101.3+37.03+159.9

Йосиф Ситник
(м. Львів)

ГІДНА ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК ЧИННИК ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

У статті досліджено сутність інтелектуальної праці, визначено основні чинники впливу на процес трансформації системи оплати праці в Україні. Проаналізовано динаміку макроекономічних показників, рівнів зростання заробітної плати, доходів населення, диференціації максимальної та мінімальної заробітної плати за видами економічної діяльності та областями України. Окреслено підходи до встановлення гідної вартості праці українців як стимулу до інтелектуалізації та розвитку української нації.

Ключові слова: *нація, інтелектуалізація, вартість праці, заробітна плата, мотивація, інтелектуальна праця, девальвація, продуктивність.*

У конкурентному світі нового тисячоліття успіх для України як самодостатньої Держави забезпечить лише ефективне застосування її людського потенціалу на засадах націоналістичної економічної доктрини. Для цього в українському світогляді потрібно актуалізувати опції, згідно яких, інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність, гідна заробітна плата, здатність до інновацій у фаховій діяльності ствердно визнаються головними складовими національного багатства та основним ресурсом соціально-економічної моделі розвитку. Ліберальні економічні трансформації, що супроводжуються кризовими явищами в умовах сьогодення, призвели до скорочення купівельної спроможності українців і спричинили суттєві структурні диспропорції у використанні інтелектуального потенціалу та значне зростання диференціації доходів громадян. Оплата праці в Україні в порівнянні з європейськими країнами залишається на край низькому рівні. З огляду на це, праця в Україні досі не стала повсюдно засобом гарантування справедливого рівня життя громадян. А відсутність гідної зарплати сьогодні є головним демотиватором до продуктивної праці та інтелектуального поступу, негативним фактором зростання внутрішнього ринку та ВВП, від'ємним індикатором державної макроекономічної політики, основою руйнування ресурсів домогосподарств. З іншого боку, олігархізація та монополізація національної економіки, несправедливість у соціальному розподілі доданої

вартості між власниками людського (інтелектуального) капіталу (найманими працівниками) і фізичного капіталу (роботодавцями, акціонерами), відтак диспропорції факторних доходів власників різних виробничих ресурсів, полярність у рівні споживання найманих працівників і власників бізнесу, виражають суперечливість їх інтересів та посилюють напруженість у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі питання наукового забезпечення управління працею в Україні, стандартів гідної оплати праці та соціальної відповідальності, інтелектуалізації суспільства досліджують у своїх працях низка науковців, а саме А. Колот [6], О. Новікова й О. Амоша [7], В. Петренко [8], Т. Кір'ян [5], Н. Ільєнко [2], В. Думанська [1]. Водночас, засадничі принципи націоналістичного світогляду стосовно проблематики гідності праці, принципів її оплати та мотивування розкрито у працях Я. Стецька [3], Р. Шпорлюка [14], Г. Касьянова [4], Е. Сміта [9] та ін.

Створення умов для гідної результативної праці є провідним важелем забезпечення практичної реалізації людського потенціалу нації. Забезпечення формування єдиної національної ціни праці, здатної гарантувати нормальне відтворення сучасного висококваліфікованого працівника, приведення диференціації оплати праці у відповідність з її кількістю і інтелектомісткістю та справедливими стандартами якості життя, залишається невирішеним.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є визначення чинників впливу на процес трансформація системи оплати праці в Україні, аналізування рівнів заробітної плати як стимулу до інтелектуальної активності та окреслення підходів до встановлення реальної вартості робочої сили.

Виклад основного матеріалу. Український успіх в економічному вимірі означає постійне зростання частки інтелектуального продукту у національному ВВП, утвердження інноваційності в якості домінуючої моделі економічної поведінки. Будь-яка економічна система впроваджує свою ідеологію зростання добробуту громадян через призму притаманного їй економіко-інституційного механізму в основі якого є модель розподілу доданої вартості між факторами виробництва. Кожна із моделей розподільчих відносин обґрунтовується низкою принципів, ключовим із яких є принцип соціальної справедливості щодо адекватної, гідної та вмотивованої заробітної плати.

Розуміння сучасного й майбутнього розвитку національної економіки, вирішальними драйверами якої щораз більше стає розширення можливостей інтелектуального простору та вибору серед зайнятого населення, вимагає

обґрунтування нових мотиваційних передумов цього процесу. Адже, в умовах сьогодення, інтелектуально-інноваційна праця – це основний фундамент, як для збільшення масштабів національної економіки, так і для зростання добробуту, заможності й духовного піднесення людського життя особистостей.

Водночас стосовно праці в умовах економіки, яка функціонує на засадах націоналізму, то Я. Стецько зазначає: «Праця є мірилом суспільної й моральної вартости людини». У сучасній інтерпретації зазначене твердження вказує на те, що міра суспільної вартості людини залежить від її реального вкладу в матеріальну та духовну скарбницю нації незалежно від її фаху, виду економічної діяльності, посади тощо. Бо праця кожного українця породжена його творчістю, спроможністю та зусиллями у будь-якій сфері життєдіяльності оцінюється, насамперед в моральному ставленні до праці, її цілеспрямованістю та в ідейно-ціннісному ставленні до життя.

Отож подальший розвиток національної економіки є дуже тісно пов'язаний із активацією інтелектуальної діяльності в усіх царинах суспільного життя нації, морально-культурологічним збагаченням і особистісним зростанням людей.

У цьому контексті варто дати відповідь на магістральне питання: чи може в світоглядно-політичних та економічно-соціальних реаліях нашого сьогодення інтелектуальна праця без адекватної, гідної та вмотивованої заробітної плати сприяти динамічному зростанню національної економіки?

Відповідь полягає у набагато ширшому трактуванні картини інтелектуальної праці, яка виходить за межі поняття «робоче місце» чи «функційна посада» і охоплює інші надважливі сфери та види діяльності, що сприяють розвитку економіки, зокрема: низькооплачувана інтелектуальна праця щодо розширення і поглиблення спектру своїх професійних знань і компетенцій; генерування ідей, надання консультацій і порад та ділення власним досвідом серед своїх співпрацівників; громадська, волонтерська, ідеологічно-суспільна (політична) праця у межах підприємств чи суспільства; творча й духовна праця щодо утвердження національної і корпоративної культури, відродження довіри та взаємомотиваторів серед людей до спільної справи та досягнення національних і господарських цілей розвитку тощо.

Кардинальні зміни, що відбулись у сфері науково-технічного прогресу, інформаційно-комп'ютерних технологій за останні десятиліття призвели до становлення постіндустріальних та інформаційних суспільств і економік. Цифрова революція єднає між собою людей з різних видів економічної діяльності, дозволяє у віртуальному та он-лайн режимі обмінюватись ідеями та здобутками фахівцям різних напрямів суспільного буття, налагоджувати

ефективні комунікації серед громадськості та підприємств, установ, організацій, єднати простори. Інтелектуальна діяльність сприяє цьому прогресу, формуючи особистісний, господарський та національний інтелектуальний потенціал. Творча інтелектуальна та професійна праця наповнює людей почуттями власної гідності, що є запорукою повноцінної і всебічної їх участі в розвитку підприємств та своїх націй.

Водночас, у менш розвинених суспільствах і особливо тих, які започатковують чи здійснюють трансформаційні перетворення, серйозні виклики залишаються не подоланими. До них належать штучне заниження вартості праці персоналу підприємств, необґрунтований значний розрив у рівнях оплати праці між категоріями персоналу, нерівність та штучні обмеження у кар'єрному зростанні, демотивація особистісного розвитку, конфлікти, нестабільність і зневіра. Зазначені чинники шкодять повноцінному індивідуальному зростанню людей та їх участі у гідній праці, можливості отримання належної та паритетної ринковим реаліям винагороди, і як наслідок значний обсяг інтелектуального потенціалу залишається невикористаним.

Максимальне сприяння використанню наявного інтелектуального потенціалу громадян в усіх сферах національної економіки, а також справедливий розподіл новоствореної доданої вартості від комерціалізації інтелектуального капіталу нації має бути пріоритетом державної політики.

Зазначимо, що не існує механічного зв'язку між працею та людським інтелектуальним розвитком. Основним вимірником, який уможливлює зростання рівня людського інтелектуального розвитку у процесі праці індивіда є добротність самої праці. Проте, такі чинники, як олігархічний визиск, штучне демпінгування вартості праці та паралельно істотний зріст функційних обов'язків, руйнують мотиваційний зв'язок між працею індивіда та його особистісним й інтелектуальним розвитком.

Окреслені причинно-наслідкові зв'язки динамічно міцніють і вимагають швидких управлінських рішень. Найперше в умовах, коли вартість праці людини, а особливо інтелектуальної праці під впливом технологічно-інноваційних та глобалізаційних процесів дуже стрімко диференціюється у розрізі країн, видів економічної діяльності, професій, підприємств та рівнів управління. Глобалізація у контексті швидкого переміщення інвестиційного капіталу та продукції із високо розвинутих країн до мало розвинутих створює вигоди для одних країн і значні втрати й ризики уповільнення розвитку для інших. Так, для перших це можливість значно збільшувати надходження до держбюджетів, їхнім міжнародним корпораціям заробляти надприбутки і безперешкодно вербувати інтелектоносіїв, а їх корпоративному та науковому

персоналу отримувати високу оплату праці, для других — значні бюджетні втрати через 40-50% збитковість їх підприємств, понад десятикратну різницю в оплаті праці, відтік інтелектуальних ресурсів, штучну девальвацію національної валюти та інфляцію. Як наслідок — працівники, інтелектуальні та наукові кадри в малорозвинених країнах є вкрай демотивованими до активної праці та динамічно емігрують із своєї батьківщини, сповільнюючи темпи її розвитку.

Варто врахувати і те, що технологічний та інформаційно-цифровий поступ, з одного боку, створюють модерні перспективи, а з іншого — породжують нові проблеми: нестандартні трудові угоди, контракти та зменшення тривалості робочого часу, які непропорційно розподіляються між високоінтелектуальними та середньо- і малокваліфікованими працівниками, враховуючи і той факт, що оплата праці між цими категоріями суттєво не відрізняється.

Негативний вплив на людський інтелектуальний розвиток в Україні має і штучно створювана нестабільність макроекономічного середовища. Так, зростання Індексу споживчих цін у впродовж 2014—2016 років на 172,8%, і синхронно, зменшення Індексу реальної заробітної плати на — 18,7% та девальвація національної грошової одиниці за цей же період на 319,8% (табл. 1) — змушують українців та наукові кадри шукати додаткові джерела заробітку поза основним місцем праці з метою уникнення родинних дефолтів.

Таблиця 1

Динаміка макроекономічних показників в Україні за 2010—2016 рр.

Роки	Показники		
	Індекс реальної заробітної плати, %	Індекс споживчих цін на товари та послуги, %	Індекс девальвації гривні щодо долара США, %
	до попереднього року		
2010	110,2	109,4	101,8
2011	108,7	108,0	100,4
2012	114,4	100,6	100,3
2013	108,2	99,7	100,02
2014	93,5	112,1	148,7
2015	79,8	148,7	183,7
2016	109,0	112,4	117,0

Джерело: розроблено на основі [10; 11; 12; 13]

За таких умов про жодний інтелектуальний саморозвиток, удосконалення наявних і набуття нових компетенцій, розкриття свого інтелектуального потенціалу чи вмотивованість до творення інтелектуального капіталу у межах національної економіки – не йдеться.

Бо зусилля людей спрямовані на боротьбу за виживання і збереження власних робочих місць, які динамічно скорочуються у процесі держбюджетних й корпоративних програм оптимізації витрат.

Для розуміння динаміки процесів з виплати заробітної плати в Україні варто проаналізувати національні статистичні бази даних щодо стану та рівня середньомісячної номінальної і реальної заробітної плати за критерієм порівняння із стандартами європейських країн. У низці наукових праць виокремлюють неоднакові підходи до вибору показників статистичного вимірювання заробітної плати, так серед загальноприйнятих виокремлюють такі [5]: рівень зарплати та інфляції, відповідність прийнятих соціальних стандартів у сфері праці споживчому кошику; співвідношення темпів зростання заробітної плати та продуктивності праці; паритет купівельної спроможності національної валюти тощо.

Отож, проаналізуємо аналітичний матеріал щодо рівня заробітної плати в 2015 році у динамічному порівнянні із 2010 та 2005 рр. згідно з прийнятими в Україні соціальних стандартів (табл. 2). Результати аналізу свідчать про уповільнення зростання ВВП у розрахунку на одну особу із 251,6% у період 2005–2010 рр., до 189,4% у період 2010–2015 рр. або у 1,33 рази. Доходи населення за аналогічні періоди сповільнили своє зростання із 288,7% до 158,4% або у 1,82 рази.

Таблиця 2

Динаміка основних показників рівня доходів громадян та заробітної плати в Україні у 2015 році в порівнянні з 2010 та 2005 роками

Показники	Роки			Порівняння, %	
	2005	2010	2015	2010 до 2005	2015 до 2010
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
1. ВВП (у фактичних цінах), млрд. грн.	457,3	1120,6	1979,5	245,0	176,6
2. ВВП у розрахунку на одну особу, грн.	9709	24429	46277	251,6	189,4
3. ВВП на одну особу, дол. США за ПКС	6511	8300	7400	127,5	89,2
4. Доходи населення, млрд. грн., - питома вага доходів населення у ВВП, %	381,4 83,4	1101,2 98,3	1744,0 88,1	288,7 +14,9	158,4 -10,2

в.т.ч. - заробітна плата (штатних працівників) - соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	160,6 151,3	449,5 423,7	680,4 658,4	279,9 280,0	151,4 155,4
- питома вага з/п у ВВП, % - питома вага з/п в доходах населення, % - питома вага с/д в доходах населення, %	35,1 42,1 39,7	40,1 40,8 38,5	34,4 39,0 37,8	+5,0 -1,3 -1,2	-5,7 -1,8 -0,7
5. Витрати на придбання товарів та послуг, млрд. грн. - питома вага витрат у доходах населення, %	306,7 80,4	838,2 76,1	1566,0 89,8	273,3 -4,3	186,8 +13,7
6. Приріст фінансових активів населення, млрд. грн. - питома вага ф/а у доходах населення, %	41,2 10,8	142,2 12,9	3,0 0,2	345,1 +2,1	2,11 -12,7
7. Реальний наявний дохід населення, % до попереднього року	123,9	117,1	77,8	-6,8	-39,3
8. Чисельність зайнятого населення у віці від 15 до 70 років, тис. осіб	20680,0	20226,0	16224,4	97,8	80,2
9. Продуктивність праці, грн.	22113,2	55403,9	122007,6	250,5	220,2
10. Середньомісячна номінальна зарплата штатного працівника, грн.	806,0	2239,0	4195	277,8	187,4
11. Темпи росту реальної з/п до попереднього року, %	120,3	110,2	79,8	-10,1	-30,4
12. Питома вага працівників, яким зарплата нарахована в межах мінімальної зарплати, %	10,7	7,9	3,9	-2,8	-4,0
13. Співвідношення середньомісячної зарплати штатного працівника та прожиткового мінімуму для працездатних осіб, разу	1,8	2,5	3,2	138,9	128,0
14. Індекс Кейтса, %	37,0	39,9	30,9	+2,9	-9,0
15. Співвідношення максимальної та мінімаль-ної з/п за видами економічної діяльності, разу	3,9	3,18	3,95	81,5	124,2
16. Співвідношення максимальної і мінімальної зарплати за областями, разу	2,4	2,06	2,25	85,8	109,2
17.Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, оплата праці яких фінансується за рахунок бюджетних коштів, грн. - співвідношення зі середньомісячною зарплатою в Україні, %	646,6 80,2	1917,0 85,6	3579,5 85,3	296,5 +5,4	186,7 -0,3
18. Фонд оплати праці, млрд. грн. - фонд основної зарплати, % - фонд додаткової зарплати, %	110,2 61,0 33,7	289,0 62,4 32,9	405,9 57,9 37,1	262,2 +1,4 -0,8	140,4 -4,5 +4,2
19. Заборгованість із виплати з/п, млрд грн.	1,11	1,47	1,88	132,6	127,7

Джерело: розроблено на основі [10; 11; 12; 13]

Водночас, витрати населення на придбання товарів та послуг за аналізовані періоди уповільнили зростання лише в 1,46 рази, а їх питома вага витрат у доходах населення, яка у першому періоді зменшилась на 4,3%, у другому різко зросла на 13,7%. Якщо у 2010 р. зростання доходів випереджало зростання витрат на 15,4 відсоткових пунктів, то в 2015 р. навпаки, зростання витрат випереджало ріст доходів аж на 28,4 в.п. Такі трансформації показують, що висока інфляція обмежує інвестування у особистісний розвиток українців, зокрема їх інтелектуального капіталу, а змушує 89,8% своїх доходів витрачати на поточне споживання.

Динаміка основних показників доводить, що при зменшенні на 2,2% чисельності зайнятого населення у 2010 р. середньомісячна номінальна зарплата (СНЗП) збільшилася на 277,8%, тоді як у 2015 р. ці показники склали відповідно 19,8% та 187,4%. Диференціація максимальної і мінімальної зарплати становить: за областями – у 2005 р. (1:2,4), у 2010 р. (1:2,06) та у 2015 р. (1:2,25); за видами економічної діяльності – у 2005 р.(1:3,9), у 2010 р.(1:3,18), а в 2015 р. (1:3,95). Питома вага працівників, яким зарплата нарахована у межах мінімальної зарплати, за аналізовані періоди має тенденцію до зменшення із 10,7% до 3,9%, або за десять років в 2,74 рази. А співвідношення СНЗП штатного працівника та прожиткового мінімуму працездатних осіб має позитивну тенденцію, зростаючи з 1,8 разу до 2,5 та 3,2 разу. Зауважимо, що штучне стримування нормативного підвищення мінімальної заробітної плати в останні роки обвалило індекс Кейтса із 39,9% у 2010 р. до 30,9% у 2015 р.

Аналізування динаміки СНЗП за видами економічної діяльності у розрахунку на одного штатного працівника показує посилення диференціації за цим показником між персоналом фінансово-страхової сфери та промисловості з 1,6 рази у 2005 р. до 1,73 рази у 2016 р., а також синхронність зростання зарплат в економіці загалом та промисловості (рис. 1).

Для адекватного розуміння тенденцій заробітної плати в Україні за умов стрімкої девальвації гривні розглянемо динаміку середньомісячної заробітної плати в розрахунку на одного штатного працівника загалом в економіці та у перерахунку, в євровалюту за середньорічним курсом НБУ (рис. 2). Як свідчить розрахунок середньомісячна заробітна плата у 2016 р. зменшилась в 1,69 рази порівняно із її піковим значенням у 2013 р. і досягла кризового рівня 2009 року. Після економічної кризи 2009 року та девальвації гривні до евро на 141,0% (2009 р. до 2008 р.), щоб відновити рівень заробітної плати досягнутий у 2008 році (234,2 евро) українській економіці знадобилося два роки, а рівень у 309,3 евро був досягнутий аж через п'ять років.

Рис. 1. Динаміка середньомісячної заробітної плати за окремими видами економічної діяльності у 2005–2016 рр. в розрахунку на одного штатного працівника.

Джерело: розроблено на основі [10; 11; 12; 13]

Рис. 2. Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні у 2005–2015 рр.

Джерело: розроблено на основі [10; 11; 12; 13]

Якщо абстрагуватися від цього тренду як аналога і врахувати девальвацію гривні у 2014–2016 рр. на 319,8 % та її подальше девальвування у 2017 р., то повернення до рівня заробітної плати 2013 р., за умов збереження теперішньої політики уряду, триватиме щонайменше п'ять-шість років аж до 2022 р. Не менш важливо порівняти розмір мінімальної заробітної плати (МЗП) у країнах ЄС-28 і в Україні, яка станом початок 2017 р. становила 108 євро. Так, за рівнем МЗП у євро еквіваленті відставання України знаходиться в діапазоні від 2,5–3,5 разів стосовно Болгарії (235 євро), Румунії (275 євро), Латвії і Литви (380 євро), до 13-14 разів – Британії (1397 євро), Франції (1480 євро), Німеччини (1498 євро), Бельгії (1532 євро), Нідерландів (1552 євро), Ірландії (1563 євро) [15].

Проведене дослідження свідчить про різке уповільнення в Україні за останні роки зростання ВВП у розрахунку на одну особу, доходів населення, середньомісячної номінальної заробітної плати, зменшення реальної заробітної плати та зростання заборгованості із її виплати, невідповідність соцстандарту прожиткового мінімуму до сучасного рівня споживання та надзвичайно великий розрив у рівні мінімальної зарплати із усіма європейськими країнами.

Такий стан дискредитує саме поняття гідної праці та її оплати в Україні, породжує низку негативних чинників демотивації праці, побіжно послабляючи і усуваючи із пріоритетних напрямів розвитку суспільства й економіки – інтелектуальний розвиток особистостей та приріст інтелектуального капіталу національної економіки.

Ключовими причинами низького рівня зарплати в Україні низка дослідників цієї проблематики, з якими варто погодитись, називає такі [5; 6]: надзвичайно низький порівняно з розвиненими країнами рівень продуктивності праці; надмірна експлуатація найманих працівників; диспропорції між вартістю праці (витрат роботодавця на утримання робочої сили) і вартістю відтворення працівника і членів його сім'ї; низька продуктивність української економіки; недотримання більшості з соціальних стандартів гідної оплати праці. До зазначених причин потрібно додати: високий рівень олігархізації та монополізації національної економіки; впровадження чинною владою моделі національної економіки на засадах демолібералістичного капіталізму, який нещадно експлуатує та визискує всі національні ресурси і найбільше людські; лобіювання інтересів «працедавців» на законодавчому рівні всупереч інтересів людей праці, що пролонгує сировинний тип економіки та унеможливлює її інтелектуально-знаннєву та інноваційну складові розвитку; корупція та непрозорі держзакупівлі, виведення капіталів в офшорні юрисдикції тощо.

Вище викладене вимагає активізації і радикального переосмислення державної політики у сфері оплати праці в Україні. На інституційному рівні потрібно в декілька раз підвищити мінімальну заробітну плату до реального рівня прожиткового мінімуму та середнього рівня східноєвропейських економік. Встановити жорстку диференціацію між розміром МЗП та максимальної в діапазоні від 1 до 8, і найперше у держсекторі та бюджетній сфері. Забезпечити перехід від оподаткування доходів з праці до оподаткування використаних ресурсів, що дозволить детінізувати ринок праці, зменшити енерго- та ресурсомісткість ВВП, і побіжно підвищити його інтелектомісткість. Це призведе до технологічної модернізації економіки, зростання продуктивності праці, збільшення питомої ваги заробітної плати у структурі собівартості продукції, і як наслідок стимулюватиме інтелектуалізацію всієї економіки та вмотивованість до інтелектотворення нації.

Висновки і пропозиції. Результати проведеного дослідження оплати праці в Україні підтверджують, що рівень заробітної плати не спонукає працівників підвищувати продуктивність, покращувати якість праці та нарощувати інтелектуальний капітал. За таких умов значно знижується стандарт гідності та мотиваційна функція заробітної плати. Висококваліфіковані працівники шукають додаткові джерела доходів, молоді фахівці та інтелектоносії мігрують за кордон у пошуках вищої заробітної плати та кращих умов праці. Створення умов для гідної інтелектуальної праці, розроблення новітніх економічних, соціально-правових та мотиваційних механізмів регулювання поведінки персоналу в сфері трудових відносин, через розвиток колективно- та індивідуально-договірного врегулювання питань у сфері оплати праці посилення залежності між інтелектуальними затратами, результатами та винагородою за працю тощо, що стане предметом подальших досліджень.

Література:

1. Думанська В. Оплата праці: українські проблеми на тлі світових тенденцій / В. Думанська // Україна: аспекти праці. – 2015. – №2. – С. 35–40.

2. Ільєнко Н., Спасенко Ю. Забезпечення оптимальної диференціації заробітної плати – важливий напрям регулювання оплати праці. / Н. Ільєнко, Ю. Спасенко // Україна: аспекти праці. – 2015. – №1. – С. 22–27.

3. Карбович З (Стецько Я.). Націоналізм і демократія. Прага, травень-червень 1939; «Визвольний Шлях», ч.4, 1982, стор. 402–404. Джерело: [Електронний ресурс] : http://oun-upa.national.org.ua/personalities/stetsko.html.

4. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму: Монографія. К.: Либідь, 1999. – 352 с.

5. Кір'ян Т. М. Гідна заробітна плата у становленні соціальної держави / Т. М. Кір'ян, Ю. М. Куліков, В. В. Сафонов // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 1. – С. 23–31. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2014_1_6.

6. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння / А. М. Колот // Економіка України. – 2014. – No3. – С. 73.

7. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку: [монографія] // НАН України. Інститут економіки промисловості / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. – Донецьк, 2008. – 468 с.

8. Петренко В. П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління. Монографія / В. П. Петренко. – Івано-Франківськ: ПП Курилюк В. Д., 2009. – 196 с.

9. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М.Климчука і Т. Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с.

10. Статистичний бюлетень. «Грошово-кредитна та фінансова статистика». Національний банк України. [Електронний ресурс]. Доступний з: http://www.bank.gov.ua.

11. Статистичний бюлетень. «Умови праці найманих працівників у 2015 році» / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. Доступний з: http://www.ukrstat.gov.ua.

12. Статистичний збірник. «Праця України» за 2010–2016 рр. / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. Доступний з: http://www.ukrstat.gov.ua.

13. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. Доступний з: http://www.ukrstat.gov.ua.

14. Шпорлюк Р. Імперія та нації / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2000. – 354 с.

15. National minimum wages in the EU. http://ec.europa.eu/eurostat.

In the article investigational essence of intellectual labour, certainly basic factors of influence on a process transformation of the system of payment of labour in Ukraine. The dynamics of macroeconomic indexes, levels of growth of ettlings, profits of population, differentiation of maximal and minimum ettlings is analysed after the types of economic activity and regions Ukraine. Outlined approaches to establish decent labor costs as an incentive to Ukrainian and intellectualization of the Ukrainian nation.

Keywords: *nation, intellectualization, cost of labour, ettlings, motivation, intellectual labour, devaluation, productivity.*

УДК: 94(477)

Олександр Сич
(м. Івано-Франківськ)

СОЦІАЛЬНО-КОНСЕРВАТИВНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: ФАКТОРИ СТАНОВЛЕННЯ

У статті автор висловлює думку, що найактуальнішими викликами, які сьогодні стоять перед українською нацією, є збереження її ідентичності та фізичної демографічної субстанції. З уваги на це такі напрямки політичної діяльності мали б стати головними у програмових засадах сучасного українського націоналізму, а сам він мав би характеризуватися як соціально-консервативний. Обґрунтування гіпотези автор здійснює через аналіз головних факторів впливу на такий стан нації – постколоніального, олігархічного, глобалізаційного, імміграційного, демографічного.

Ключові слова: *соціально-консервативний націоналізм, постколоніальний статус, олігархічний режим, глобалізація, імміграція, демографічний стан.*

Європа і світ переживають ренесанс націоналізму. Кожні нові вибори у європейських країнах приносять звістки про успіхи правих партій. Останній переможець президентських виборів у США Д. Трамп також виступив із гаслом «Америка для американців» та пропагує підходи у внутрішній і зовнішній політиці, які відповідають цій же тенденції. В той же час український націоналістичний рух перебуває у кризовому стані. І з цим погоджуються як багато його дослідників, так і чільних представників націоналістичних структур. Сьогодні в політичних процесах він посідає місце, яке не відповідає ані внутрішньоукраїнському потенціалу націоналістичного електорату, ані європейським політичним тенденціям.

І проблема, очевидно, полягає не тільки в площині організаційної структурованості та консолідації структур українського націоналістичного руху, але й в осучасненні його програмно-ідеологічної бази. Адже кожна ідеологія є затребуваною і робить таким же затребуваним той політичний рух, який нею послуговується, якщо дає відповіді на актуальні проблеми сьогодення. І навпаки – якщо вона не в силі їх віднайти, то приречена стати схоластичною. Сьогодні ідеологія українського націоналізму перебуває на межі цих двох характеристик, а стан націоналістичного руху можна охарактеризувати як внутрішній пошук ідентичності.

Майже всі сучасні українські націоналістичні організації демонструють сентиментальне ставлення до найуспішнішої в історії України націоналістичної

сили — Організації українських націоналістів (ОУН). Однак сила і вплив ОУН полягали у тому, що її ідеологічно-програмові засади та політична діяльність були спрямовані на вирішення актуальних проблем української нації. Таке вирішення вона бачила у площині реальної політики, для її реалізації розробляла тактику і стратегію, а під них підводила відповідну ідеологічну платформу. Влучними у цьому контексті є слова одного з ідеологів ОУН Ю. Вассияна: «Націоналізм розбудовує свою програму методично, т. з. не за абстрактними засадами філософії, моралі, соціології, зложеними в схеми, але відчитанням потреб нації з безпосереднього наглядання її життя та визволенням засобів енергії, необхідних для її здійснення» [1].

Натомість, представники сучасних націоналістичних структур часто замість того, аби шукати і теоретично обґрунтовувати адекватні часові шляхи та методи вирішення актуальних проблем існування української нації, рецепти їх розв'язання, шукають у практиці і теоретичній базі класиків українського націоналізму. З цього приводу влучним є критичне судження Ю. Михальчишина: «На заваді цьому стоять анахронічна інтерпретація та романтична ідеалізація ідейно-теоретичного спадку класичних теоретиків без праксеологічного смислового перезавантаження в детермінованому кризою націоналізму сучасному політичному контексті» [2, с. 259].

Завданням цієї статті є визначення характеру і напрямків дії сучасного українського націоналізму через визначення актуальних національних проблем, на вирішення яких має бути спрямована його діяльність. Відповідно, об'єктом дослідження є український націоналізм, а предметом — його сучасна ідеологія.

Сьогодні в українській науці не бракує праць на тему українського націоналізму. Однак в більшості своїй вони носять характер ретроспективних історичних розвідок. Значно менше є досліджень про сучасні форми українського організованого націоналізму та його місце у політичному процесі і державному будівництві. І вже геть таки рідкісними є ті, що присвячені критичному аналізові ідеологічно-програмових засад сучасного українського націоналізму та моделюванню напрямків їхнього розвитку.

Вагому роль у появі таких праць відіграла постійно діюча наукова конференція «Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови Української держави». Протягом 2006—2015 рр. у її рамках відбулося шість тематичних наукових форумів. Під час їх проведення свої розвідки щодо різних аспектів ідеології сучасного українського націоналізму подали С. Адамович, І. Алєксєнко, О. Баган, І. Белебеха, Г. Бенкендорф, В. Бурдяк, В. Будз, М. Віхров, М. Гордієнко, К. Денисов, М. Єнін, І. Кононов, О. Кокорська, В. Книш, М. Кузьмін, А. Куксенко, І. Монолатій, В. Панченко, О. Плахова, Н. Ротар та ін.

З 2014 р. також проводяться і вже стали традиційно щорічними «Бандерівські читання». Всього до 2017 рр. відбулися чотири такі читання, під час яких, окрім ряду вище зазначених авторів, науковий доробок на вказану проблематику також подали В. Рог, П. Іванишин, А. Іллєнко, Ю. Михальчишин, В. Нечеса та ін. Ряд своїх напрацювань у рамках обох вказаних наукових майданчиків запропонував і автор статті.

Поза межами таких форумів на відзначення заслуговують перш за все праці проф. В. Мороза, який чи не перший в Україні звернув увагу на потребу оновлення ідеологічних засад сучасного націоналізму. Плідною у цьому контексті є наукова та публіцистична творчість І. Загребельного, вагомими є наукові праці про сучасний український націоналізм та національну ідентичність проф. В. Кулика, нещодавно побачило світ об'ємне науково-публіцистичне видання про модерний націоналізм в умовах глобальних катастроф В. Тимченка.

Автор вважає, що найактуальнішими викликами, які сьогодні стоять перед українською нацією, є збереження її ідентичності та самої фізичної демографічної субстанції – носія цієї ідентичності. З уваги на це в основу дослідження пропонуємо гіпотезу, що сучасний український націоналізм мав би характеризуватися як соціально-консервативний.

Розміщуючи в цій термінологічній конструкції аспект соціального на першому місці, наголошуємо навіть на більшій гостроті і важливості для процесу становлення національної держави та модерної української нації саме цієї проблеми.

Вважаємо за доцільне уточнити, що під національною ідентичністю розуміємо усвідомлення нацією себе окремою спільнотою, відмінною від інших. При цьому застосовуємо етнічне трактування нації. До переліку рис, які характеризують національну ідентичність, британський політолог каталонського походження М. Гібернау відносить мову, історію, культуру, релігію, територію [див. 3].

Під збереженням фізичної демографічної субстанції нації вбачаємо здійснення такої соціальної політики, яка б створила сприятливі умови для її повноцінного відтворення. В свою чергу, соціальна політика – це цілеспрямована діяльність держави з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечного соціального середовища людини.

Доречним є також уточнення, що пропонована автором соціально-консервативна характеристика українського націоналізму, як домінантна в сучасних умовах, не вступає у протиріччя з його традиційною ознакою революційності. Вважаємо, що сьогодні український націоналізм перебуває у процесі трансформації від традиційного до модерного. І це відповідає тому ж перехідному етапові від колоніального до державного існування, на якому перебуває і українська нація. А тому революційність українського

націоналізму, як його головна ідентифікаційна характеристика попереднього, національного-визвольного, етапу, залишається і сьогодні притаманною йому та може активізуватися в умовах загострення небезпек для держави чи її національного характеру.

Ця ознака цілком вписується у запропоновану нами раніше концепцію перманентної національної революції [4]. Як відомо, у процесі її пікових загострень був задіюваний революційний потенціал націоналізму [5], в т. ч. і для вирішення вище означених актуальних проблем націєтворення. Розвиток суспільно-політичних подій вказує на те, що його задіяння є можливим і в найближчому майбутньому[6].

В той же час, можна прогнозувати, що в міру наповнення всіх сфер життєдіяльності українського суспільства національним змістом революційність націоналізму буде нівелюватися, натомість більшої ваги набиратимуть його конструктивно-державотворчі характеристики.

Означення сучасного українського націоналізму як соціально-консервативного поєднує у собі цілісність історії і сьогодення, традиції і модерну. Протягом всієї історії існування його організованих форм традиційною характеристикою їх політичної діяльності і світоглядної основи був захист ідентичності української нації. Потреба такого захисту не зникає і в умовах існування власної національної держави. І. Загребельний у цьому контексті висловлює подібне твердження, що «сьогодні є актуальним націоналізм як виразна форма традиціоналізму» [7].

Однак, на відміну від етапу бездержавності і визвольної боротьби, тепер революційні інструменти захисту національної ідентичності мали б трансформуватися у державо- та правотворчі і набувати консервативного характеру. Правда, у такому разі теоретичні концепти націоналізму впритул наближаються до світоглядного поля суміжної ідеології консерватизму, або ж навіть і заходять на нього. В той же час і при теоретичному опрацюванні інструментів соціального захисту світоглядна система націоналізму також наближається до іншої суміжної ідеології — соціал-демократії.

Досвід модернізації класичних ідеологічних систем у другій пол. XX ст. — на поч. XXI ст. показує, що цей процес здійснюється в т. ч. і шляхом адаптивного залучення теоретичного інструментарію суміжних систем. Так появилися новітні ідеології з ідентифікуючою приставкою «нео-»: неолібералізм, неоконсерватизм, неонацизм, неофашизм тощо. Очевидно, в процесі сучасної генези такий шлях неминуче має пройти і український націоналізм.

Побіжно згадавши цю проблему, зауважуємо, що питання оновлення термінологічної бази неонаціоналізму у варіанті соціально-консервативного націоналізму не є завданням цієї статті і потребує окремого наукового дослідження.

Для обґрунтування гіпотези про соціально-консервативний характер сучасного українського націоналізму пропонуємо здійснити аналіз тих факторів, які впливають на сучасний стан української нації, а отже визначають саме таку спрямованість націоналізму, як інструменту її захисту. До найважливіших із них відносимо: постколоніальний статус, олігархічний характер організації економічного та державного життя, вплив глобалізаційних процесів, посилення імміграції в Україну та складну демографічну ситуацію в ній. При цьому зауважуємо, що цей перелік не є вичерпним.

Постколоніальний фактор. Цілком закономірно, що кожна нація, визволившись з-під колоніального поневолення та розбудовуючи власну державу, відчуває проблеми у процесі її становлення. Вони носять багатогранний характер, але чи не найважливішими є питання культурно-духовного дистанціювання з колишньою метрополією та розбудова власної і незалежної від неї економічної системи. Адже в обох сферах кожен колонізатор намагався надійно вмонтувати підкорену націю в структуру своєї імперії.

Звісно, що первинною метою колонізатора завжди була експлуатація ресурсно-економічного потенціалу території поневоленого народу. Але її ефективність у великій мірі залежала і від духовного підкорення, яке в свою чергову гарантувало стабільність економічного визиску. А тому колонізатор докладав максимум зусиль, впливаючи на духовний світ поневолених, на їхню культурно-ментальну сферу: нав'язував свою релігію, мову, спосіб життя, створював і подавав перед цивілізованим світом у вигідно спрепарованому дусі історію поневоленого народу тощо. «Це класичний «орієнталістський» підхід, згідно з яким потужна імперська держава змушує світ прийняти власну інтерпретацію щодо її колоніальних завоювань», — зазначає з цього приводу Е. Томпсон, наводячи у якості прикладу, як західні історики і надалі користуються сучасними російськими джерелами, ігноруючи праці вчених Варшави, Вільнюса чи Києва [8, с. 277].

Не винятком були й історичні московсько-українські взаємини. А в культурно-ментальній сфері ситуація навіть ускладнювалася тим, що метропольна й колонізована нації волею обставин географічно розташовані одна побіч іншої й це зумовлювало високий ступінь взаємопроникнення. Колонізовані княжими військовими дружинами на північно-східному порубіжжі давньої Русі фінно-угорські племена перейняли від неї і перші паростки цивілізації — мову, письмо, православну християнську віру, спосіб господарського і суспільного життя тощо. Однак, зберігши в процесі свого етногенезу мізерну частку русо-слов'янського елементу, а натомість посилившись монголо-тюркським [9], пізніша фінно-угорсько-тюркська Московія використала даровані Руссю цивілізаційні надбання в якості культурно-ментального плацдарму для підкорення її спадкоємиці України-

Руси. А потім постійно використовувала її людський потенціал для становлення всіх сфер своєї життєдіяльності. Відомий американський історик Т. Снайдер з цього приводу стверджує: «В широкому розумінні українська культура була основою Російської імперії, забезпечуючи її засадничими міфами, народними піснями, казками і навіть освіченими чиновниками». Він же робить висновок, що саме завдяки Україні Росія європеїзувалася [10, с. 149, 153].

Цивілізаційна місія щодо Московщини зіграла з Україною злий жарт, ставши основою російсько-імперського пропагандистського міфу про «братні народи». Запущений в часи СССР, він і сьогодні працює на реанімацію Російської імперії. В якості такого інструмента його влучно використовує сучасний російський націоналізм в Україні [11], виплеканий на конституційно привілейованому становищі російської етнічної меншини [див. детальніше 12].

Таке становище — як теперішнє, так і совєтського колоніального періоду — має для корінної української нації і негативні соціальні аспекти. Слугуючи інструментом русифікації та посідаючи, як правило, керівні становища в різних сферах життєдіяльності України, представники російської етнічної меншини мали і відповідні соціальні преференції. Як от вчителі російської мови та літератури, які мали на 20% вищі від інших своїх колег посадові оклади. Очевидно, це створило представникам цієї меншини і, відповідно, їхнім теперішнім нащадкам кращі життєві можливості, а зокрема й можливості щодо набуття відповідного соціального статусу.

В той же час привілейована належність представників цієї меншини до комуністично-партійної, комсомольської, профспілкової, державної та господарської номенклатури в перші роки після проголошення Незалежності та в період так званої «приватизації» створила для них кращі стартові можливості для первісного накопичення капіталу за рахунок тотального пограбування національних статків. Загальновідомими є факти успішного підприємництва в той період представників молодшої, а отже і значно гнучкішої, комсомольської номенклатури. Часто нинішній успішний великий бізнес закорінений своїми основами саме в тодішні привілейовані умови представників комуністично-партійної, комсомольської, профспілкової, державної та господарської номенклатури, а зокрема і російської етнічної меншини. Загалом ця тема ще залишається нерозкритою і чекає на своїх вдячних дослідників.

Олігархічний фактор. Не менш важливим фактором, який посилює актуальність проблематики збереження ідентичності української нації та її соціального захисту, є олігархічний характер організації економічного та державного життя. Якщо раніше така термінологія вживалася переважно в публіцистиці, то віднедавна вона повноцінно ввійшла у науковий дискурс, про що свідчать праці українських науковців М. Михальченка, А. Колодій, Ю. Мацієвського та ряду інших. Наприклад, М. Михальченко робить гострий висновок про те, що й нині в «Україні правлять олігархічні клани» [9, с. 306].

Помилковим є пересічне твердження, що олігархія є витвором новітньої політичної історії України. Насправді сучасні українські олігархічні угруповання ведуть свій родовід від тих регіональних політичних кланів, які здійснювали вплив на політику цілого СССР – дніпропетровського, донецького, харківського, києво-печерського [див. детальніше 13].

Процес їхньої трансформації та опанування ними українського політичного простору автор відобразив в іншій науковій розвідці [6]. Практично захопивши, за влучним висловом Ю. Мацієвського [14, с. 61], Українську державу та маючи космополітичний світогляд, олігархічні угруповання загрожують збереженню української національної ідентичності. Їхній космополітизм має двоякий природу. З одного боку, у більшості своїй вони не є етнічними українцями, а отже в кращому разі їхнє відношення до проблем національної ідентичності корінної нації є нейтральним. А з іншого – головною метою олігархів є накопичення надприбутків, а тому питання культурно-духовних цінностей вони розглядають у прагматичній площині сприятливих чи несприятливих умов для своєї бізнесової діяльності. Зважаючи на те, що після відновлення української державності російська етнічна меншина конституційно закріпила за собою домінуюче становище й домоглася аналогічних преференцій для російсько-імперської культури, а натомість українська культура без державної підтримки опинилася в нерівних умовах змагання із нею, олігархи в інтересах свого бізнесу тактично стали на бік сильнішого. Тим більше, що, незалежно від власної етнічної приналежності, вони були виховані в лоні російських культурно-ментальних цінностей. А ментальність річ «дуже консервативна» [15, с. 57].

Культурно-духовне позиціонування українських олігархічних угруповань носить не пасивний, але активний характер. Адже за визначенням кожен із них, окрім фінансових ресурсів, володіє також значними інформаційними (друкованими та електронними ЗМІ) та політичними ресурсами (партіями, парламентськими групами та фракціями, важливими державними посадами, впливом на перших осіб у державі) [16, с. 31–35]. Саме при їх допомозі олігархи намагаються зберігати постколоніальний status quo другорядності української культури.

Так, для прикладу, моніторинг телеканалів щодо обсягів використання ними державної мови, проведений Національною радою з питань телебачення і радіомовлення 12–27 лютого 2017 р., показав, що «Україна» та «Інтер» – два з найрейтинговіших мовників, власниками яких відповідно є олігархи Р. Ахметов та Д. Фірташ – використовують українську мову всього на 26%. А решта каналів такий низький показник українського мовлення приховують під двомовними передачами. Як от телеканал «ТЕТ» (власник – олігарх І. Коломойський), використання української мови на якому нібито перебуває на рівні 77%, але насправді всі вони є двомовними [17], що в постколоніальних умовах автоматично діє не на користь української мови.

В свою чергу, олігархічний уклад економіки є причиною соціальних негараздів українського суспільства. Адже, з одного боку, великий олігархічний капітал, користуючись владною протекцією, яскраво демонструє свою соціальну безвідповідальність і це є однією із найважливіших внутрішніх причин низького рівня їхнього добробуту. А з іншого — він є гальмом економічної модернізації України та лишень паразитує на технологіях металургійного і хімічного виробництва сер. XX ст. (як на це влучно вказує член.-кор. НАН України М. Михальченко [9, с. 297]). І це також негативно впливає на рівень соціального забезпечення українців.

Глобалізаційний фактор. Не менш вагомо на проблеми збереження національної ідентичності та соціальної політики впливає фактор глобалізації. Вона є закономірним і об'єктивним результатом розвитку технологій всесвітнього взаємозв'язку [18]. Проте, у власних національних інтересах цей об'єктивний процес дуже вправно використовують наймогутніші держави світу, аби підпорядкувати своєму впливові слабші держави та паразитувати на їхніх ресурсах. Адже більшість транснаціональних компаній (ТНК) і банків, 85% світової торгівлі, 90% передових технологій припадають на США, Західну Європу і Японію [15, с. 81].

Глобалізація руйнує національні кордони, культурну самобутність та суверенність національних держав. Тим самим вона загрожує найприроднішій субстанції сучасного світоустрою — нації. Адже, за висловом одного з найтитулованіших дослідників націоналізму Е. Сміта, саме нація і націоналізм творять «єдине реальне соціокультурне обрамлення для модерного світу» [19, с. 220]. Дія викликає протидію і її перед натиском глобалізації чинить націоналізм. Дослідники відзначають закономірну тенденцію — «на тлі скорочення обсягу національного суверенітету простежується стрімке зростання націоналізму» [15, с. 94]. Глобалізація є викликом для нього і в цьому протистоянні націоналізм вступає в епоху свого Ренесансу.

На відміну від 90-х років XX ст., на початку XXI ст. вчені, які здійснюють світ-системний аналіз, все обережніше і скептичніше говорять про перспективи витіснення із системи глобального управління національних держав [16, с. 76]. Міра такого позитивного скептицизму може залежати і від сили та дієвості націоналізмів у світі. А оскільки світоглядним підґрунтям глобалізації виступає лібералізм, то націоналізм і лібералізм творять нерозривну світоглядну дихотомію сучасного світового розвитку.

Якщо олігархічний фактор є внутрішнім чинником зниження соціальних стандартів життя українців, то зовнішнім є саме глобалізація. Створені нею умови як ніколи є сприятливими для ТНК, що зацікавлені в отриманні надприбутків у державах перехідного типу на зразок України. Розміщуючи свої виробничі потужності і капітали в них, вони через такі наддержавні

структури як МВФ, ЄБРР, Світовий банк домагаються зниження в цих країнах соціальних стандартів життя [див. детальніше 20]. З цього приводу німецький професор і політик Ернст Ульріх фон Вайцсеккер констатує: «Міжнародний валютний фонд централізовано визначив соціальну та економічну політику багатьох країн, часто на превеликий жаль їхнього населення» [18, с. 12].

Зв'язковою ланкою між внутрішніми і зовнішніми чинниками зниження добробуту українців виступають олігархічні угруповання. Захопивши державну владу, вони виступають у якості агентів ТНК. Мотивами їхніх дій є можливість використовувати у цілях власної наживи надані цими міжнародними структурами позики та притаманний їхньому світогляду космополітизм.

Імміграційний фактор. Безпосередньо пов'язаний з глобалізаційними процесами й імміграційний фактор. Завдяки сучасним засобам комунікації та в умовах цілеспрямованого руйнування кордонів національних держав люди стали значно мобільнішими й легко змінюють місце проживання та зайнятості. І це також здійснює нівеляційне та соціальне навантаження на національні культури та економіки.

Для прикладу, 2013-го з Африки до розвинутих індустріальних країн Європи іммігрувало чотири мільйони громадян й це більше, аніж того року було народжено дітей у Франції, Великобританії, Німеччині, Італії, Іспанії, Польщі, Румунії, Швеції та Чехії разом взятих. Як влучно підмічає В. Тимченко, африканські іммігранти вирушили у пошуках кращої долі не до багатих та етнічно і релігійно близьких їм Саудівської Аравії, Катару чи Об'єднаних Арабських Еміратів, а до християнських і культурно чужих європейських країн. З цього автор робить висновок, що сьогодні практично здійснюється колонізація Європи [21, с. 453–454].

Особливо потужною є еміграційна хвиля вихідців з мусульманських країн. Для прикладу, сьогодні в Німеччині перебуває 15 млн. мігрантів і це кожний п'ятий її мешканець. З них мусульмани – 7,3 млн., а це 9% від всього населення країни. В країні вже діє понад 2 тис. мечетей. Характерно, що в Німеччині 80% всіх дітей до 6-річного віку – мусульмани. Науковці прогнозують, що до 2020 р. така ситуація буде притаманною всьому Євросоюзу і мусульмани становитимуть 10% його населення [15, с. 235, 238]. Для прикладу, тільки за останніх 20 років у Лондоні було закрито 500 християнських храмів, натомість відкрилося 423 мечеті [22].

А якими ж є масштаби імміграції в Україну і як вона впливає на збереження національної ідентичності та соціальний захист українців? За офіційними даними Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні кількість іммігрантів станом на 2016 р. становить 250 тис. осіб [23].

Проте, незалежні експерти схильні вважати ці дані значно заниженими, особливо із врахуванням обсягів нелегальної імміграції. Так О. Малиновська

у своїй статі за 2009 р., посилаючись на доповідь Світового банку (що, в свою чергу, базувалася на даних ООН), подає цифру 6,9 млн. осіб. За цим показником Україна знаходиться на четвертому місці у світі і поступається тільки США, Німеччині та Росії. З названого числа іммігрантів кількість нелегальних становить 1,6 млн., а це – найбільше у Європі [24].

В свою чергу, експерти інформаційного агентства «Наш продукт» вважають, що насправді ніхто достеменно ні масштабів, ані структури імміграції не знає і станом на 2013 р. сумарно обсяги легальної і нелегальної імміграції вони оцінюють цифрою у 7 млн. «Їдуть звідусіль, починаючи від Афганістану і закінчуючи Японією. Участь у формуванні потоку імміграції в Україну щорічно приймають 110–120 країн, але левову частку (85-88%) забезпечують два десятки країн», – стверджують вони. Серед них найвищі відсотки посідають Росія – 30%, Молдова – 15%, Туреччина – 5%, по 4% – В'єтнам та Грузія, по 3% – Азербайджан, Вірменія, Білорусь та Ізраїль, по 2% – Китай, Узбекистан та Індія, по 1% – Сірія, Ліван, Іран і т. д. [25].

Те, що проблема надмірного припливу іммігрантів є прямою загрозою національній безпеці, попереджає Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). Його аналітики вказують на низку негативних наслідків соціально-економічного характеру, які спричинює цей процес, а зокрема: зниження стандартів та якості життя; зростання безробіття; відплив грошових ресурсів у країни походження іммігрантів; посилення залежності національної економіки від трудових ресурсів інших держав та розмивання національного трудового потенціалу; посилення тиску на державну сферу соціальних послуг та комунальний сектор; насичення нелегальними іммігрантами тіньового сектора економіки (за даними МОМ частка іммігрантів серед зайнятих у тіньовій економіці України складає 75%).

Що стосується сфери національної ідентичності, то аналітики у своїх висновках категоричні – внаслідок надмірного припливу іммігрантів відбувається «посилення зовнішнього соціокультурного впливу на українське суспільство, що підвищує ризик його фактичної деукраїнізації». Окрім того, факультативним наслідком цього процесу може стати загострення міжнаціональних відносин. Адже середовище іммігрантів, і перш за все нелегальних, є потенційним джерелом активізації кримінальних відносин, а це у свою чергу може викликати ксенофобські настрої серед представників титульної нації [26].

З наведеного випливає, що імміграційні процеси вже набули загрозливого для України характеру. Проте, перспективи виглядають значно складнішими. Так, здійснюючи цивілізаційний аналіз сучасності, М. Михальченко вважає, що Європу чекають ще масовіші міграції населення. Сьогодні її поглинає хвиля арабської міграції, а на зміну їй можуть прийти китайська та індійська, які

взагалі становлять глобальний виклик існуючому світовому порядку. Не оминуть вони й Україну. З уваги на стан війни сьогодні наша держава є непривабливою для переселенців і міграційні потоки на її територію значно зміліли. Однак із завершенням війни вони відновляться і оскільки Україна характеризується як лімітрофна, межова для цивілізаційних зіткнень Європи і Азії, держава, то вони набудуть ще інтенсивнішого характеру. Вчений вважає, що в найближчі сто років етнічний склад України значно зміниться [9, с. 39, 489].

Демографічний фактор. Сумарна дія всіх вище зазначених факторів призвела до загострення демографічної ситуації в Україні. Чисельність населення України за 25 років Незалежності скоротилася майже на 10 млн. осіб і становить 42,7 млн. За даними МОМ протягом 2010–2015 рр. природне скорочення становило в середньому понад 160 тис. на рік [23]. На ще негативнішу демографічну динаміку вказує Державний комітет статистики. За його даними темпи скорочення населення України становлять 25,6 тис. осіб щомісяця [26], а отже більше 307 тис. в рік. Якщо показники народжуваності, тривалості життя та міграції залишаться незмінними, то за прогнозом МОМ у 2050 р. населення України становитиме всього 32 млн. мешканців [23].

До подібних невтішних висновків прийшли і науковці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, моделюючи різні варіанти демографічного прогнозу до 2050 р. Найбільш вірогідним вони вважають варіант, при якому кількість населеня України до того часу становитиме трохи більше 36 млн. осіб. В той же часі існують і значно песимістичніші варіанти розвитку подій, в результаті яких ця цифра може опуститися і до рівня 25 млн. осіб.

Підсумовуючи своє дослідження колектив науковців під керівництвом члена-кореспондента НАН України Е. Лібанової не бачить інших шляхів збільшення популяції населення, аніж впровадження активної іммміграційної політики. Адже окрім неї головними складовими позитивного демографічного сальдо є ще народжуваність і тривалість життя. Але народжуваність в Україні падає і підстав сподіватися на покращення її стану немає, а тривалість життя вигідно вирізняється хіба що у порівнянні з Росією та країнами Африки. Але при цьому вчені вважають за доцільне попередити: «...Демографічний дефіцит в Україні настільки значний, що за масштабів міграції, необхідних для його покриття, може виникнути небезпека порушення єдності та внутрішньої рівноваги суспільства, труднощі взаємоадаптації корінного і прибулого населення». І при цьому рекомендують залучення лише обмежених груп іммігрантів, що хоч і не дозволить подолати депопуляцію населення України, але забезпечить уповільнення її темпів і дозволить досягти більш-менш прийнятного співвідношення між платниками податків та особами, що перебувають на утриманні держави [27].

Якщо ж обережні формулювання науковців-демографів про «небезпеку порушення єдності та внутрішньої рівноваги суспільства» й «труднощі взаємоадаптації корінного і прибулого населення» перевести на зрозумілу мову політичного прогнозування, то можна прийти до висновку, що активна імміграційна політика для заміщення вимираючого українського населення може частково вирішити економічні проблеми. В той же час вона становитиме загрозу для збереження української національної ідентичності, загострить міжнаціональні відносини у державі і може стати для неї тим вибуховим пристроєм, який зруйнує державу. А після її ліквідації остаточне зникнення загрожуватиме і титульній українській нації.

Для уникнення такого сценарію розгортання подій у майбутньому, слід вже сьогодні питання соціального захисту українців поряд із питанням збереження їх національної ідентичності зробити головними у програмових засадах організованих структур українського націоналістичного руху. Вони є тісно взаємопов'язаними, бо зі зникненням української нації як фізичної субстанції зникне і необхідність захисту тих рис ідентичності, носіями яких вона є.

А тому у підсумку можна стверджувати, що визначення сучасного українського націоналізму як соціально-консервативного цілком відповідає тим загрозам національній ідентичності та самій фізичній субстанції нації, які актуальними є вже сьогодні, прогнозовано загострюватимуться у перспективі і які загрожують самому існуванню української нації.

Література:

1. Вассиян Ю. До головних засад націоналізму / Ю. Вассиян // Розбудова нації. – 1928. – Ч. 2. – С. 37.

2. Михальчишин Ю. Теоретико-методологічні тези до проблематики позиціонування політичного націоналізму на сучасному етапі / Ю. Михальчишин // Треті бандерівські читання «Візія Української держави в ідеології українського націоналізму»: збірник матеріалів (3 лютого 2016 р., м. Київ) / Упор. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк. – К. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. – С. 255–261.

3. Гібернау М. Ідентичність націй / М. Гібернау. – К.: Темпора, 2012 – 304 с.

4. Сич О. Перманентна національна революція: сучасний дискурс українського націоналізму / О. Сич // Національна революція: загальноєвропейська традиція та український контекст. Матеріали міжнародної наукової конференції. Івано-Франківськ, 2–3 березня 2012 р. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – С. 508-517.

5. Сич О. Пасіонарність українського націоналізму: історія і сьогодення / О. Сич // Бандерівські читання. Матеріали перших та других Бандерівських читань / Упор. Т. Бойко, Ю. Сиротюк. – К.-Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – С. 79-89.

6. Сич О. Прогнозовані характер, спрямованість та умови результативності чергового революційного зриву в Україні (в контексті концепції перманентної національної революції) / О. Сич // Четверті Бандерівські читання «Як завершити українську національну революцію»: збірник матеріалів (2 лютого 2016 р., м. Київ) / Упор. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк. – К.: НДІУ, 2017. – С. 32–41.

7. Загребельний І. // Український націоналізм XXI століття: необхідність християнських акцентів / І. Загребельний. – Режим доступу: http://pravyysektor.info/news/prava-dumka/134/ukrayinskij-nacionalizm-hhi-stolittya-neobhidnist-hristiyanskih-akcentiv.html. – Дата звернення: 05.03.2017.

8. Томпсон Е. Трубадури імперії: Російська культура і колоніалізм / Е. М. Томпсон; пер. з англ. М. Корчинської. – К.: Ви-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 368 с.

9. Михальченко Н. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее: Монография / Н. Михальченко. – К.: ИПиЭНИ имени И.Ф. Кураса НАН Украины, 2013. – 340 с.

10. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999 / Т. Снайдер; пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 464 с.

11. Майборода О. Російський націоналізм в Україні (1991–1998) / О. Майборода. – К., 1999. – 28 с.

12. Сич О. Протистояння націоналізмів і етнонаціональна політика в Україні / О. Сич // Етнонаціональна політика в теорії та практиці українського націоналізму: історія і сьогодення. Матеріали V всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 14–15 червня 2013 р. / Наук ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – С. 415–427.

13. Сич О. Адміністративний ресурс в технологіях тіньової політики України / О. Сич. – Івано-Франківськ – Урбана-Шампейн: «Місто-НВ», 2001. – 44 с.

14. Маційовський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014): Монографія / Ю. Маційовський. – Чернівці: Книги – XXI, 2016. – 552.

15. Козловець М. А., Ковтун М. Н. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія / М. Козловець, М. Ковтун. – К.: ПАРАПАН, 2010. – 348 с.

16. Колодій А. «Олігархи» й «олігархія»: зміст понять та українська політична дійсність / А. Колодій // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. Вип. 19. – 2001. – С. 31–35.

17. Частка української мови в ефірі загальнонаціональних каналів. – Режим доступу: HTTPS: // GAZETA.UA/ARTICLES/SOGODENNYA/_UKRAYINSKA-MOVA-NA-TELEBACHENNI-MONITORING/760929. – Дата звернення: 27.03.2017.

18. Вайцсеккер Е. Що таке глобалізація і як її пояснити? / Ернст Ульріх фон Вайцсеккер; пер. з нім. Ю. Жуковського // Націоналізм і глобалізм у

розвитку національних економік: світова та вітчизняна практика. Матеріали наукової конференції. Дніпропетровськ, 25–26 травня 2007 р. / Наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007 . – С. 7–14.

19. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт; пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с.

20. Сич О. Український націоналізм: підсумки і перспективи / О. Сич // Треті бандерівські читання «Візія Української держави в ідеології українського націоналізму»: збірник матеріалів (3 лютого 2016 р., м. Київ) / Упор. Т. Бойко, Б. Галайко, Ю. Сиротюк. – К. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. – С. 41–55.

21. Тимченко В. Модерний націоналізм. Глобальні катастрофи та як їм зарадити : Науково-публіцистичне видання / В. Тимченко. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. – 616 с.

22. За 20 років в Лондоні закрилися 500 храмів і відкрилися 423 мечеті. – Режим доступу: http://catholicnews.org.ua/za-20-rokiv-v-londoni-zakrilisya-500-hramiv-i-vidkrilisya-423-mecheti. – Дата звернення: 22.04.2017

23. Міграція в Україні: факти і цифри. – Режим доступу: file:///C:/Users/Golova/Desktop/Іммігрaція/ff_ukr_21_10_press_2016.pdf. – Дата звернення: 29.03.2017

24. Нові українці чи нові проблеми? Сучасні іммігранти в Україні. – Режим доступу: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/razom_na_odniy_zemli/1.9.pdf. – Дата звернення: 04.04.2017

25. Иммиграция в Украину. – Режим доступу: http://blog.i.ua/community/662/1152519/. – Дата звернення: 29.03.2017

26. Тіньові міграційні потоки та їх вплив на економічну безпеку країни (аспект трудової імміграції). – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/monitor/marrch/13.htm. – Дата звернення: 05.04.2017

27. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / Заг. ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/Prognoz%20Ukrain.pdf. – Дата звернення: 05.04.2017

The article expresses the author"s opinion that the most urgent challenges that Ukrainian nation is facing today is the preservation of its identity and demographic physical substance. Thus, such directions of the political activities could become the main in program principles of the modern Ukrainian nationalism and it would be characterized as socially conservative. Justification of this author"s hypothesis is done through analysis of the main factors influencing such nation"s state – postcolonial, oligarchic, globalization, immigration and demographic.

Keywords: *socially conservative nationalism, postcolonial status, oligarchic regime, globalization, immigration, demographic.*

УДК 93/94

Ніна Стужиньська
(м. Мінськ, Білорусь)

СЛУЦЬКЕ ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ 1920: ІСТОРІЯ ВОЮВАННЯ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЕБУДОВИ

Стаття присвячена малодослідженій дискусійній темі антирадянського повстанства, його апогею – Слуцькому збройного виступу 1920 р. Слуцьке повстання засвідчило прагнення білоруського народу до незалежності, побудови самостійної держави, створення національної армії. В основу статті лягли матеріали секретних архівів, частина яких досі важкодоступна для дослідників.

***Ключові слова**: повстання, незалежність, Слуцька Рада, Білоруська Народна Республіка, Слуцька Бригада, з'їзд*

Серед найважливіших дат в національній історії Білорусі одне з центральних місць посідає антибільшовицьке антиросійське повстання в Слуцьку. «Слуцкі збройны чын» або Слуцьке повстання 1920 року (про назву вчені сперечаються й досі) – мабуть єдина вдало організована політична акція на початку 1920-х років минулого століття. Ця подія відразу вийшла поза рамки локальної історії, ставши до лав найважливіших акцій національного будівництва в історії Білорусі, історичних свідчень поривання білорусів до незалежності.

Повстанню передував наступ польських військ в кінці російсько-польської війни 1919–1920 років. Під час просування на схід по білоруських землях 11 жовтня 1920 року поляки зайняли Слуцьк. 12 жовтня в Ризі був підписаний договір про перемир'я та попередні умови миру. Росія, не беручи до уваги інтереси білоруської сторони, відмовилася від Західної Білорусі на користь Польщі. У листопаді 1920 року Польське військове керівництво, відступаючи за лінію нового державного кордону, передало цивільну владу в Слуцьку та повіті Білоруському національному комітетові (БНК).

БНК на Случчині виник під час Першої світової війни. Це був настільки яскравий приклад організації справжньої народної влади, що його й сьогодні можна вважати зразком органу самоврядування. Комітет під час воєнного лихоліття взяв на себе клопіт про функціонування господарства та захист прав місцевого населення. Демократичні традиції побудови місцевої влади та наявність впливових політичних структур визначили логіку розвитку подальших подій. Масова підтримка акції та участь багатьох людей у повстанні

є свідченням довіри до обраних органів. З весни 1919 в Слуцькудеякий час керував червоний революційний Комітет. Незабаром місцева влада відновилася знову зусиллями членів БНК, керівників Слуцького відділення білоруськоїпартії соціалістів-революціонерів, впливових громадян Слуцька— Павла Жаврида (голова), Володимира Прокулевича, Власа Дубини (секретар)[1, с. 232].

Слуцький з'їзд. Питання організації життя в умовах безперервних військових дій, зміни окупаційних режимів, захисту повіту від Червоної Армії, котра мала незабаром зайняти територію Слуцька, а також надання легітимності органам місцевої влади були винесені на з'їзд Слуцька. З'їзд відбувся 14—15 листопада 1920 року в Слуцьку. За спогадами учасників, у залі панував святковий і рішучий настрій. Делегати, котрі були представниками місцевих спільнот, професійних та релігійних кіл, серйозно поставилися до процедури проведення зборів. За підсумками голосування головою президії був обраний П. Жаврид[2].

Як засвідчив один з організаторів повстання, Вол. Прокулевич, протоколи з'їзду було відібранов нього під час арешту польськими жандармами в квітні 1921 року в Вільно, але розвиток подій можна простежити за іншими джерелами, в першу чергу за кримінальними справами учасників повстання в 30-і роки. Весь перший день звучала інформація з місць. Все сильніше висловлювалася думка про необхідність самостійного господарювання в своєму національному домі. Селяни висловлювали велике обурення численними поборами: військовим, кінним, трудовим, продовольчим і т.д. За згадками Прокулевича, скривджені селяни в своїх виступах один за одним висловлювалися проти чужої влади й тільки за ту, яку самі вибиратимуть[3].

На порядку другого дня з'їзду стояли доповідь нацкомітетута питання сучасного моменту. З доповіддю виступив доктор А. Павлюкевіч, який доповів присутнім про хід підготовки військової акції. Слідом за ним гарячу агітаційну промову тримав один з організаторів народної міліції, поручик Ян Мацелі. Він закликав не гаяти часу, а розгорнути фронт проти більшовиків.

«І в той момент, — згадував у 1930-му році вже ув'язнений ГПУ Вол. Прокулевич, — ... влетіли на сцену делегати від Балаховича, капітани Самусевич та Крижановський, а з ними двоюрідний брат» батька «Юзек.[4] ... Схід захотів вислухати прибулих, котрих зустріли овоціями, коли дізналися, що вони від Булак-Балаховича.»[6].

Незважаючи на те, що головний тон у подіях задавали есери, котрі демонстрували неприязнь до генерала, дорікаючи його за службу полякам і зв'язок з російськими антирадянськими організаціями, «селянський батько» користувався великою популярністю. Багато хто з селян, записуючись у СлуцькуБригаду, був упевнений, що йде під його знамена.

Балаховці переконували з'їзд, що Станіслав Булак-Балахович білорус за походженням і за духом. Його армія рушить під прапором незалежної Білорусі, за землю й волю селянству. Самусевич доповів також, що «батько» доручив йому сформувати тут, у Слуцькому районі, військову одиницю.

Потім зачитали заклики та декларації Булак-Балаховича, його політичного союзника Бориса Савінковата Білоруського Політичного Комітету (БПК) за підписом голови В'ячеслава Адамовича та Павла Алексюка, засновників партизанських антирадянських відділів «Зеленого Дуба».

П. Жаврид від імені уряду Білоруської Народної Республіки (БНР), Найвищої Ради, пояснив позицію Ради щодо Бориса Савінкова, поборника «єдиної і неподільної» Росії, і Алесюка, котрий не мав широкої підтримки білоруських кіл. Есери рішуче виступили проти союзу з генералом, і натомість запропонували самостійно сформувати Військові відділи БНР, що було схвалено сильними оплесками. Таким чином з самого початку визначилися два підходи до організації акції: самостійна есерівська позиція використання зовнішньої підтримки з боку польських військовослужбовців і Булак-Балаховича. Однак головне занепокоєння присутніх – це організація боротьби з радянською владою, захист земель БНР, а з ким укласти союз – для більшості делегатів такої проблеми не існувало. Прості люди не вникали в політичні розбіжності між політиками.

Дискусійним на з'їзді було питання: оголошувати Слуцьк незалежною республікою або частиною БНР. Останню точку зору, не дуже приємну для Польщі, відстоювали есери. Їх позиція перемогла. Це знайшло відображення в резолюції, поруч, до речі, зі схваленнями на адресу Пілсудського й Балаховича. З'їзд не підтримав пропозицію есерів обмежитися лише збройної демонстрацією сил народної міліції, коли прийде радянське військо, не виходячи з міста й не розпочинаючи бойових дій. Настрій був єдиний – воювати! [7]

Врешті з'їзд визнав Слуцьк частиною БНР [8, арк. 15, с. 24], вибрав виконавчі органи – Раду, котрій передав всю владу і доручив організацію військових одиниць. До Ради Слуцька увійшли 17 осіб: П. Жаврид, А. Павлюкевіч, І. Мацелі, В. Дубина, В. Русак та інші активісти, в основному з партії есерів. [9]..

З тиждень після з'їзду Слуцьк вирував. Тривали перемови з полковником Ясинським. Польська влада чекала запрошень ще погостювати в повіті. Але з'їзд розчарував її, виявивши своє самостійницьке обличчя, незважаючи на наполегливі зусилля полонофільської сторони. 17 листопада Президія Ради розпочаласвою працю.

Соціальна програма БНК й Ради Случчини. Случчина на той час була заможний регіоном Білорусі, що був мало спустошений війною й не втратив

свого населення. Поляки писали про Слуцьк: «це білоруська Голландія за рівнем агрономії». Національний комітет Случчини стежив за всіма сторонами суспільного життя. Його зусиллями трималася економіка краю, були створені різні кооперативні союзи, членами яких були жителі Слуцька та навколишніх сіл.

Дотримуючись демократичних принципів, багато питань комітет виносив на розгляд сходів. Пошуки коштів на розвиток освіти й культури, організація війська, утворення національних комітетів, органів влади на місцях, — ці та інші проблеми вирішувалися, як правило, всім світом. За пропозицією Комітету збиралися пожертви для безробітних, біженців, проводилися платні вистави, аукціони. Отримані кошти йшли на закупівлю продовольства для тих, хто потребував допомоги.

Нацком доклав багато зусиль для захисту населення від репресивної політики польських влад. Окупанти декілька разів намагалися розігнати кооперативи, вчительські курси, здійснювали обшуки в партійних та молодіжних активістів, погрожували арештами, але, як правило, конфлікти вдавалося залагодити за допомогою перемов [10].

Таким чином, Національний комітет був центром політичного і соціального життя, органом національного державного управління. Очевидно, що розвиток національного руху досягнув тієї точки, коли з нього виділялися лідери, організатори. В умовах майже безперервної війни, окупації (польської, німецької, більшовицької) ці люди дбали про будівництво власної домівки, облаштованість своєї малої Батьківщини.

Коли урядові повноваження були передані Раді Слуцька, обраній з'їздом, для керівництва різними галузями господарства були організовані спеціальні комісії: юридична, фінансова, земельна та харчова. Перед початком бойових дій новий уряд встиг навіть видати перший наказ про націоналізацію лісових багатств Слуцька. Цей наказ забороняв вивозити за межі повіту зерно, худобу і т.д. Спостерігати за виконанням наказів Президії Ради повинні були волосні ради. Короткий термін перебування в Слуцьку не дозволив зосередити увагу на мирній праці. Проте, в повіті швидко змінили владу на місцях. Замість польської адміністрації почали діяти національні комітети. У волостях за дорученням Ради пояснювальну роботу про необхідність виборів серед населення проводили її члени, вони ж затверджували склад комітетів [11].

Случчина мала колосальний національно-культурний ресурс. Саме в Слуцьку в 1919 році «розквітла»«Папороть-квітка», суспільно-політична молодіжна організація. Це дуже характерна риса того часу —створення культурно-просвітницьких, природознавчих, суспільно-політичних гуртків. Вони з'являлися на високій хвилі пробудженої національної свідомості. Молодь

відчула свою національну приналежність і розпочала справжню боротьбу за білоруськість.

«Білоруська спілка «Папороть-квітка» є підпорою всіх білоруських організацій в Слуцьку», — відзначали провідну роль організації в національній справі тодішні засоби масової інформації [12].

Ініціатором її створення був Сергій Бусел, здатний до науки, жвавий хлопець, улюблений учень директора Слуцької гімназії Радослава Островського. Разом з друзями він брався об'єднати молодь Случчини задля спільної культурної та національної праці. Заходи, котрі вони влаштовували, відразу стали дуже популярними. На вечірках звучало білоруське слово, білоруські пісні. Серйозно обговорювалися літературні твори. Молодь ставила спектаклі сама й за допомогою артистів з Мінська. На запрошення «Папороть-квітки» в Слуцьк неодноразово приїжджала знаменита капела Володимира Теравського, в складі якої були, як з'ясується згодом, майбутні повстанці й бойовики «Зеленого Дуба».

З лекціями про особливості й самобутність білоруської історії перед молоддю виступали відомі політичні та громадські діячі. Почесними членами «Папороть-квітки» були обрані відомі случчани, активні есери Володимир Прокулевич, Павло Жаврид, Марк Освятимський, Андрій Барановський. До речі, останній в 1919 році очолив «Папороть-квітку» й керував нею до весни 1922 року, поки її не було зліквідовано Слуцьким відділом народної освіти.

Молодь не цуралася політики. На всіх засіданнях Слуцького Національного комітету були присутні члени правління «Папороть-квітки» [13].

Така широка діяльність Слуцької молоді не залишилася без уваги громадськості. Варто навести відгук на вихід журналу організації, котрий газета «Білорусь» опублікувала 15 листопада 1919 під промовистим заголовком «Молодь іде!». «Переді мною лежить білоруський журнал «Наша каляіна», — почав автор, позначивши своє ім'я літерами К-а (Янка Купала — авт.), — видається вона в Слуцьку. Слуцьк повітове містечко — куди йому, здавалося б лізти в люди; та ще й із своєю газетою! Однак полізло. Білоруська душа, як бачимо, живуча, творча, як її не заганяй у козячий ріг, а вона прокинеться і затріпотить ... Відбудову незалежності білоруської держави бере в свої руки наша молодь. Честь і слава тобі, молодь, що постає з-під білоруської солом'яної стріхи! .. На сторону з дороги, панове й господа з Заходу і Сходу. Білоруська молодь іде!»

З 1917 року крок за кроком успішно здобували відомістьтакож інші організації. «Зірниця» — культурно-просвітницький гурток з села Стариця, (зараз Копильський район Мінської області) з самого початку виступав з програмою, яка передбачала боротьбу за автономію Білорусі, білоруську мову в школах і Білоруське військо[14].

Літературні, краєзнавчі гуртки були дуже популярною формою національної роботи. Вони існували майже в кожному селі, де була школа. Так, в селі Гулевичі оформився гурток «Селянин» [15]. Своя «Зірниця» запрацювала також у селі Слобода-Кучинка. Суспільство відчуло їх затребуваність і впливовість. Священик соборної церкви в Слуцьку Шемятічі з амвона говорив: «Як зірки в небі в темну ніч світять і показують дорогу заблуканій людині, так для вас цими зірками є білоруські культурно-просвітні організації. Придивляйтеся до них і вони вам покажуть шлях до кращого життя» [16].

Скрізь в селах виникали гуртки ревнителів білоруської справи з оптимістичними назвами: «Сільська зірка», «Полум'я», «Батьківщина».

Велику роль у вихованні почуттів національної свідомості та патріотизму зіграли повітові вчительські курси, які під час польської окупації організував БНК. До того моменту як в Слуцьк з'їхалося близько 200 вчителів початкових шкіл, була проведена величезна підготовча робота: підраховано кількість вже існуючих білоруських шкіл в повіті, отримано дозвіл польської влади на відкриття білоруських шкіл. Серед вчителів БНК провів широку роз'яснювальну роботу щодо необхідності освіти рідною мовою. ЦК БПС-Р надіслав авторитетних лекторів, відомих політиків і вчених. Білоруську мову й літературу читав Іван Станкевич, історію Білорусі — Всеволод Ігнатовський, географію — Микола Азбукін. Декілька лекцій з мовознавства прочитав Броніслав Тарашкевич [17].

З метою об'єднання вчителів на курсах було утворено «Учительське кооперативне товариство білоруської книги». Був розроблений і зареєстрований Статут суспільства, зібрані скромні кошти. Згідно зі статутом, члени товариства мали просувати й поширювати білоруську книгу, виховувати любов до рідного слова.

Таким чином готувався духовний ґрунт національного піднесення. Це була велика планомірна робота політиків і громадських діячів того часу.

Підготовка до бойових дій. Одночасно з реформою місцевого самоврядування посланці Ради займалися мобілізацією молоді в армію й міжнародними справами. За кілька днів на ґрунті народної міліції та шляхом мобілізації селян була створена основа Першої Слуцької бригади стрільців БНР. Бригада сформувалася з 2-х полків: 1-го Слуцького та 2-го Грозовського (за назвою містечка Грозів, зараз в Копильському районі) і нараховувала разом з резервом близько 15 тисяч чоловік. У складі бригади знаходилися також кінний відділ, полкові обози та збройові майстерні. При штабі бригади були утворені відділи розвідки й контррозвідки. Було розгорнуто польовий госпіталь, діяв військовий суд [18, с. 81, 85].

23 листопада польська влада повідомила, що залишає Слуцьк. Рада надрукувала повідомлення про евакуацію й заклик записуватися в волонтерські загони. Швидко було прийнято звернення до радянського уряду. Ноту вручили радянським представникам при 11-ій польській дивізії для передачі за призначенням. У декларації говорилося: «У момент самовизначення всіх народів і боротьби за свою самостійність і свободу Білоруська Рада Случчини виконує волю селянства, що послало її й довірило їй захищати незалежність нашої Батьківщини Білорусі, заявляє всьому світу про зусилля, наміри білоруського селянства, про те, що Білорусь повинна бути вільною незалежною республікою в її етнографічних межах. Оголошуючи це й будучи виразником волі народів, Слуцька Рада декларує твердо стояти за незалежність рідної Білорусі й захищати інтереси селянства від насильства з боку іноземних загарбників, у разі потреби навіть силою зброї, незважаючи на чисельну перевагу ворога, думаючи, що наша справа — справа справжня, а правда завжди зацвіте» [19, с. 79].

Рада Случчини протестувала проти наміру радянської влади зайняти Слуцьк після відходу польських військ, посилаючись на постанови Ризької конференції про визнання самовизначення народів.

Одночасно Рада зверталася до демократії всього світу з протестом проти поділу незалежної БНР. «З'їзд категорично протестує проти окупації рідних земель чужоземним наїздом і проти самозваної радянської влади, такої як уряд Кноріна й інші, котрі навтворювалися в Білорусі. Батьківщина наша зруйнована чужинцями, котрі знищують її й понині. Ми, віддаючи справі відбудування нашої Батьківщини всі наші сили і життя, звертаємося до всього світу й союзу народів по допомогу в створенні нашої військової сили «[20, арк.80, с. 243]

Ухвалення декларації на з'їзді супроводжувалося сильними сплесками та гаслами: «Хай живе вільна незалежна демократична БНР в її етнографічних межах!», «Хай живе білоруський народ!», «Хай живе Білоруське військо!» й т.п. Евакуація Слуцька закінчилася 24 листопада. Одним з останніх місто залишав Прокулевич. Біля будівлі, в котрій містилася Рада, есер Куницький розкидав антибільшовицькі звернення. Рушили на Семежево.

«Гібридна війна на Случчині». Використання сучасного терміну, котрий визначає характер військового конфлікту, пов'язано саме з тим, що Польща в той момент намагалася чужими руками — силами повстанців — продовжити бойові дії проти Радянської Росії. Попередньо похід генерала Желіговського на Вільно зовні справляв враження, ніби уродженці цього краю пішли туди, щоб відвоювати місто в литовців, хоча плани захоплення було розроблено в Варшаві. Другий приклад — поліський похід генерала Булак-Балаховича, до якого поляки так само ніби не мали відношення. Польські частини нібито не

брали участь в цих акціях. За допомогою повсталих случаків польські політичні кола хотіли домогтися приєднання цих територій до Польщі. Але наміри польської сторони порушили прихильники Білоруської Народної Республіки, білоруські есери, котрі очолили організацію акції. Більш того, спираючись на прихильників Булак-Балаховича й певні кола в Слуцькому районі, поляки спробували шляхом змови й перевороту відхилити есерів від керівництва, але здійснити повстання за польським сценарієм не вдалося.

Перший день боїв — 27 листопада — увійшов в історію як день героїв. Йому присвячені вірші, пісні та марші ...

Бойові дії слуцьких солдат, що почалися 27 листопада, закінчилися 28 грудня 1920 року. Вже в кінці листопада 1-й Слуцький полк займав ділянку фронту від містечка Семежово до містечка Визно протяжністю близько 20 кілометрів. Від 27 листопада підрозділи 1-го Слуцького полку робили регулярні нальоти на частини 8-ї дивізії 16-ї армії Західного фронту РРФСР. У наступні дні безупинно повторювалися напади на червоноармійські частини й на ділянці розміщення 2-го Грозовського полку — Копиль-Тимкович-Визно. Фронт мав протяжність вже 60 кілометрів [21, с. 104]

Повстанці спробували відтіснити частини Червоної армії на схід. 12 грудня вони зайняли містечко Семежово, куди переїхав штаб Бригади, при цьому захопили великі запаси снарядів. Приклад мужності продемонстрували стрільці 2-ї роти Слуцького полку. 17 грудня знову витіснив червоних з Визно (зараз Червона Слобода Солігорського району Мінської області), але через два дні відступили. 20 грудня змушені були покинути Семежово[22].

Слабким місцем повстанців була недостача зброї. Всього в грудні бригада мала вже 2000 гвинтівок і 10 кулеметів. Це було незрівнянно з добрим озброєнням регулярних частин Червоної армії. Навіть шість броньовиків брали участь у наступі на Слуцьк. Учасник подій згадував: «Без зброї, без патронів повстанці билися, як леви. Роти повстанців виходили на позиції, маючи 30-40 рушниць на роту, бо більше не було ... посланці Бригади привезли (з бронепоїзда «Балаховець» — авт.) Багато зброї й бойового риштунку, але було вже пізно «[23].. Частина Слуцької Бригади (близько 400 осіб) на чолі з офіцерами залишилася в нейтральній зоні для продовження військових дій партизанського характеру. Деякі загони увійшли до складу «Зеленого Дуба», як, наприклад, загони Павла Брановицького, Антона Самусевича, Івана Мацелі, Тимофія Хведощені та ін. Боротьба тривала. Змінилася тільки форма опору. На зміну повстанню прийшла антирадянська партизанка й диверсії.

На білоруській національно-політичній нараді в Празі 29 вересня 1921 року було прийнято резолюцію «Про Слуцьке повстання». Подія характеризувалася як «національне повстання за незалежність Білорусі», «проти Москви» й «проти Варшави».

Література:

1. Слуцкі збройны чын.1920. у дакументах і ўспамінах. Уклад. Ул. Ляхоўскі, Ул. Міхнюк, А. Гесь. Мн. 2006.

2. Архів КДБ РБ, кримінальна справа «СВБ».Свідчення П. Бабареки, Ю. Лістопада, В. Дубини.

3. Там само, кримінальна справа «СВБ». Свідчення Вол.Прокулевича.

4. Ю. Балахович у 1922 році був вбитий червоними партизанами в Біловежській пущі.

5. Архів КДБ РБ, кримінальна справа «СВБ». Свідчення Вол. Прокулевича.

6. Там само, кримінальна справа Антона Самусевича.

7. Там само, кримінальна справа Вол. Прокулевича.

8. Державний архів Російської Федерації, ф. 5875, вип.1.

9. Там само. Список уточнений по власноручних записах Василя Русака. Архів КДБ РБ, кримінальна справа П. Бабареки.

10. Там само, кримінальна справа П. Жаврида.

11. Державний архів Російської Федерації. (ДАРФ, ф. 5875, вип. 1,

12. Допісы. //Беларускае жыцьцё. 1920. 28 січня.

13. Слуцкі збройны чын 1920 г. Архів КДБ РБ, кримінальна справа А. Барановського.

14. Вольная Беларусь. 1917. 8 грудня.

15. Дзяржаўны архіў Ленінградскайвобласці, ф.75, воп.1.

16. Архів КДБ РБ,кримінальна справа С. Бусла. Білоруський Державний архів музики, літератури і мистецтва (ДАМЛіМ), ф.3, оп.1.

17. Архів КДБ РБ, кримінальна справа А. Барановського.

18. Н. Стужынская. Беларусь мяцежная: з гісторыі ўзброенага антысавецкага супраціву ў1920-е гады. Мінськ. 2012.

19. Там само.

20. БДАМЛіМ, ф.3, оп.1.

21. Н. Стужынская. Беларусь мяцежная... .

22. Архів КДБ РБ, кримінальна справа Є. Лапковича-Корчика.

23. «Грамадзскі голас». 1925, 10 грудня.

The article is dedicated to the little researched and much debatable theme of anti-Soviet insurgency and its apogee – the Slutsk armed uprising of 1920. The latter attested the Belarusian nation's ambition for independence, building of its own state and creation of its own army. In the given text, the author used materials from secret archives, which remain until today partially non-accessible for exploration.

Keywords: *rebellion, independence, the Slutsk Rada, the Belarusian people's Republic, the Slutsk Brigade, the Congress.*

УДК 325.2.001.1

Володимир Томахів
(м. Тернопіль)

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК ФАКТОР ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВАХ

У статті аналізуються і розкриваються деякі суперечливі і негативні аспекти міграційних процесів у контексті глобалізації в провідних європейських національних державах. На прикладі зростання електоральної підтримки праворадикальних політичних партій у цих державах, показано, що імміграція з ісламських країн стала основним фактором партійно-політичних трансформацій. Розкривається основна соціально-політична мотивація діяльності праворадикальних політичних партій.

Ключові слова: *глобалізація, імміграція, національна держава, праворадикальні партії, мультикультуралізм, національна ідентичність.*

Глобалізація як провідна тенденці сучасного міжнародного розвитку – багатовимірне явище, яке включає в себе економічні, політичні, інформаційні та соціокультурні складові. Щодо позитивних чи негативних чинників глобалізації, то в цілому цей процес неоднозначно оцінюють науковці та політики [1;2]. Головні виклики глобалізації можна відстежити на таких основних рівнях: – соціокультурному, політичному та соціально-економічному.

В першому випадку йдеться про те, що глобалізація веде до розмивання і втрати національної ідентичності. На *політичному* рівні акцентується на тому, що легітимні національні державні та політичні інститути втрачають значну частину повноважень. На *соціально-економічному* – глобалізація призводить до обмеження економічної суверенності держав, створює можливість експлуатації багатими і розвиненими країнами менш розвинених держав, породжує тіньові фінансово-економічні явища .

В рамках даного дослідження ми зупинимося на політичних та соціокультурних аспектах глобалізації. Зокрема, впливу міжнародних міграційних процесів як складової частини глобалізації на трансформацію партійно-політичного життя провідних європейських національних держав. В останні десятиріччя це проявило себе у зростанні популярності праворадикальних партій у провідних європейських національних державах.

Серед останніх досліджень даної проблематики слід відзначити праці українських науковців Білошицького С., Шеховцова А., Халілової-Чуваєвої, Ю., Бубнова І., Грубова В., та ін.. Проблема також широко представлена у ЗМІ, однак недостатньо, на наш погляд, показано співвідношення економічних, соціальних та політичних чинників окресленого процесу, що відтак стане об'єктом аналізу у нашому дослідженні.

Для України означена проблема актуальна в тому, що в разі економічного зростання в нашій державі може виникнути потреба у трудових мігрантах з країн іншого соціокультурного середовища. Тому важливим у даному випадку, може стати як позитивний, так і негативний досвід у цьому питанні провідних європейських національних держав.

Міграційні процеси відбувалися упродовж усієї історії людства, але масового характеру набули в кінці XIX – поч. XX ст. Дослідники визначають такі основні причини міграції, як економічні, соціальні, політичні, етнічні, культурні та інші. Цей процес пов'язується з розвитком глобалізації, а точніше з її першою хвилею, що розпочалася приблизно у 1870-х роках і продовжувалася до Першої світової війни [3].

Друга хвиля глобалізації (орієнтовно з 1950-х по 1980 рр.) потягла за собою переміщення населення із менш розвинутих країн Азії та Африки у більш розвинуті країни Заходу [3]. Зазначимо, що під час цієї хвилі, поряд із традиційними країнами імміграції – США, Канадою і Австралією, активно стали приймати мігрантів і деякі європейські країни, насамперед – Німеччина, Франція, Великобританія та ін..

Міжнародна міграція в провідних країни ЄС наприкінці XX – поч. XXI ст. набула безпрецедентного масштабу в силу різних причин – як соціально-економічних, так і етнополітичних, релігійних та інших [3;4;5]. Цікаво, що окрім зазначених причин імміграції в епоху глобалізації, деякі науковці вважають, що її також провокують політичні сили, які за рахунок мігрантів збільшують свій політичний вплив та розширюють електоральне поле [4, с. 335–336]. Так, російський соціолог В. Штепа впевнений у тому, що представники лівих політичних сил активно підтримували імміграції з країн третього світу на Захід, ставлячи перед собою такі завдання як одержання прив'язаного до них електорату, людей, які приречені голосувати за трудові або соціал-демократичні партії; нав'язування корінному населенню комплексу провини перед мігрантами; поступову трансформація світу в одну велику державу, згідно з марксистською інтернаціональною ідеологією [4, с. 335]. І навпаки: – Б. Кагарлицький, російський інтелектуал та лівий політик, вважає, що у посиленні міграційних процесів зацікавлені не ліві політичні сили, а їх ідеологічні опоненти – неоліберали. Він стверджує, що заохочення міграції стало частиною загальної неоліберальної стратегії, спрямованої на підрив

робітничого руху та зміну співвідношення сил у суспільстві. Класове протистояння, як протиборство праці та капіталу, повинно було замінитися етнічними конфліктами, які, на відміну від першого, не мають вирішення. Солідарність трудящих повинна була замінитися роз'єднаністю знедолених»множин» [4, с. 336].

Взамін економічних дивідендів від дешевої праці іммігрантів, провідні західноєвропейські країни, які за своєю етнополітичною суттю є національними державами, одержали серйозні проблеми насамперед політичного, соціокультурного та демографічного характеру. Отож, відбулося те, що образно можна визначити через назву знаменитої праці відомого американського політолога С. Гантінгтона «Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку» [5]. В цій роботі політолог акцентує і на тому, що в Європу прибувають в основному вихідці з «не західних», насамперед ісламських суспільств. При цьому мігранти не інтегруються в культурне середовище країн, що їх прийняли, а створюють в них свої етнічні громади. [5,с. 251]. Як наслідок – в результаті активних міграційних процесів у провідних національних державах ЄС виникли анклави ісламського населення азійського та африканського походження, які не прагнуть до соціокультурної асиміляції у державах-реціпієнтах.

Значним чином це стало результатом того, що політичні еліти провідних європейських національних держав намагалися розв'язати проблему соціокультурної інтеграції іммігрантів на основі т.зв. політики «мультикультуралізму». В її основі – ідея щодо майже повної відмови від політики соціокультурної асиміляції в національних європейських державах взамін збереження та існування в одній країні багатьох етнонаціональних та релігійних громад, які зберігають свою власну культурну ідентичність у політичному суспільстві [6, с. 72]. Але мультикультуралізм виявився успішним для расового, етнокультурного, релігійного різноманіття класичнх емігрантських країн Канади та Австралії (де виникло це поняття і було узаконене як як принцип державної політики щодо мігрантів в Канаді та Австралії у 70-ті рр ХХ ст..), але виявилося неефективним для національних держав Європи. Науковці констатують, мультикультуралізм зазнав краху в більшості європейських країн, у тому числі в Німеччині, Великобританії, Франції, Норвегії, Бельгії й ін., так і не вирішивши проблеми соціокультурної адаптації мігрантів [7; 8; 9, с. 112]. Як наслідок – лідери Німеччини, Франції й Великобританії в 2010 – 2011 рр. відкрито заявили про повний крах політики мультикультуралізму. «Ми були занадто стурбовані ідентичністю того, хто приїжджає в країну, і звертали недостатньо уваги на ідентичність самої країни, яка приймає приїжджого», – відзначив тоді Н. Саркозі [8].

Причини невдач політики мультикультуралізму, як показує аналіз ряду публікацій з цього питання [5 – 9], пов'язані тим, що інтегрувати можливо лише тих хто цього хоче. А більшість мігрантів має лише намір отримати громадянство країни проживання, водночас зі збереженням традиційного для себе способу життя та культурних цінностей, що нерідко спричиняє до конфліктних ситуацій різного характеру в країні проживання. Іншим соціальним фактором, який зумовлює небажання мігрантів соціалізуватися, це виконання державою соціальної функції, яка існує в Німеччині, Франції та інших країнах. Наприклад, Німеччина на соціальні потреби витрачає щорічно 26.7 % ВВП країни, що більше ніж у США (15.9 %) й у середньому по країнах ЄС (20.5 %) [9, с. 109]. Це дає можливість частині переселенців, котрі сповідують іслам, не переймаючись культурою й традиціями держав-реціпієнтів, нормально проживати.При цьому часто відкрито демонструвати неприйняття цих цінностей, що нерідко стає джерелом екстремізму та тероризму.

Зазначені тенденції як реакція відобразилися на партійно-політичному житті провідних європейських національних держав у динамічному зростанні підтримки корінним населенням європейських праворадикальних партій. У Європі нині діють більш як 30 праворадикальних партій, які здобувають голоси на виборах, обираються в парламенти [10]. Антиіммігрантська риторика стала однією із головних у передвиборних програмах та гаслах таких партій і знаходить підтримку у різних прошарках суспільства. Так, у 2013 р. аналітична організація»Counterpoint» провела дослідження електорального потенціалу праворадикальних сил у 8 країнах. Воно засвідчило, що «переконаними радикалами» вважають себе понад 5% населення Данії, Угорщини, Нідерландів і Норвегії. А загалом готові підтримати радикальні політичні сили в Німеччині 9% громадян, у Данії – 14%, у Франції – 15%, у Нідерландах – 16%, у Фінляндії – 19%, в Угорщині – 33%. Цікавим є і те, що дослідники, на прикладі Франції, Голландії та Фінляндії спростували поширені стереотипи, того що радикали це завжди чоловіки, молоді, неосвічені й схильні до насильства, оскільки серед радикалів, особливо серед нових, спостерігається усе більше жінок і людей старшого віку [4, с. 332].

Динамічний ріст таких настроїв показали і останні вибори в ряді європейських національних державах. Там праворадикальні партії здобули вагомі результати: Національний Фронт у Франції – 14%, у Німеччині – «Альтернатива для Німеччини» – 4,7 %, «Партія свободи» в Нідерландах – 10%, «Австрійська партія свободи» в Австрії – 21% , «Данська народна партія» у Данії – 21%, «Ліга Півночі» в Італії – 4%, «Демократи Швеції» – 13%, «Швейцарська народна партія» у Швейцарії – 29%, партія «Істинні

фіни» у Фінляндії – 18%, партія «Золотий світанок» у Греції – 7% [11]. Отож, партії, які раніше вважалися маргінальними, ввійшли в парламенти і навіть претендують очолити уряди, як наприклад у Франції.

З методологічної сторони важливо зазначити, що в сучасній політичній науці немає єдиного підходу до визначення поняття «праворадикальні праві» та які партії підпадають під це визначення. З цього приводу бельгійський політолог Кас Мадд зазначає, що різноманітні ярлики, такі як «правоекстремістський», «ультраправий», «праворадикальний популізм», «націонал-популізм» та інші, розв'язали «словесну війну», але так і не було досягнуто остаточного висновку. Проте, відмічає він, найпомітніша спільність у гаслах праворадикальних партій – це різноманітні варіації гаслел на кшталт «Франція для французів!», що є їхньою характерною ознакою [12].

Коротко зупинимося на зазначеному питанні. Щодо соціально-економічної програми праворадикалів, то в них існує широкий спектр варіантів – від ліберальних до соціалістичних. З 1980-х років, західноєвропейські праворадикальні партії переважно виключили неолібералізм зі своїх економічних програм та зсунулися в бік економічного протекціонізму й політики суспільного перерозподілу. Відтоді в праворадикальних партіях існує широкий діапазон економічних програм, від ліберальних до соціалістичних, але у середньому, на думку Каса Мадда, вони підтримують «соціальну ринкову економіку» [12].

Відмінність від лівих чи центристських партій, на думку дослідників, полягає в тому, як вони уявляють стосунки між державою та суспільством [12]. Бачення універсальних соціальних прав лівими та центристськими партіями протиставлене позицією праворадикальних партій щодо політики суспільного перерозподілу. Праворадикали обґрунтовують її тільки для привілейованих етнічних груп, з обмеженням урядових виплат «непопулярним» етнічним групам. Дослідники називають цей тип соціального захисту «шовінізмом соціального забезпечення» або «економічним націоналізмом» [12]. Внаслідок цього у західноєвпопейських державах іммігранти стали об'єктом критики, згідно з якою вони несправедливо отримують соціальні виплати і мають бути їх позбавлені.

Український дослідник А. Полякова вважає, що такі партії важко розташувати в системі координат «лівого» та «правого» за критеріями економічної ідеології, так як ані економічна політика праворадикальних партій, ані їхній електорат не достатні для цілком коректного визначення правого радикалізму. «Як «лівий поворот» у економічних програмах праворадикальних партій, так і настанови їхніх виборців ускладнюють звичне

уявлення про діапазон між правими та лівими. Економічної ідеології самої по собі недостатньо, щоб визначити радикальні праві партії» – зазначає вона [12].

Тут важливо також зазначити те, що якихось суттєвих економічних причин, які б активно вплинули на зростання популярності правих партій та збільшення їхнього електорату, в основному немає. Виробники і місцеві споживачі виграють від притоку дешевої низькокваліфікованої робочої сили мігрантів, оскільки товари стають більш конкурентоспроможними завдяки нижчій ціні, створюючи виграш для виробників і споживачів [3]. А щодо негативного впливу на зарплату та безробіття корінних мешканців, то він, на наш погляд, незначний. Так, негативний вплив імміграції на зарплату в Німеччин при збільшення кількості іммігрантів на 10 % складає зниження у зарплаті місцевого населення на менш ніж 1% і не впливає на рівень безробіття. У Великобританії збільшення кількості іммігрантів на 1% від місцевого населення збільшує рівень безробіття лише на 0,17–0,22%. [3]. До кризи біженців в Європі в 2015 році 50 % німців не вбачали в імігрантах загрози своєму матеріальному становищу і висловлювалися за надання іммігрантам легального статусу [13, с. 37–39]. Американський соціолог Р. Гофштадтер доводить, що політика національної ідентичності, яку практикують праворадикали, стає більш актуальною в період економічного достатку, а не економічного спаду. Австрійська партія свободи мала найвищий рівень підтримки в період низького рівня безробіття та зменшення імміграції [12]. Винятком, на наш погляд, може бути Греція, яку охопила економічна криза і на фоні безробіття, жорстких економічних заходів соціальних протестів, праворадикальна партія «Золотий Світанок», заснована ще в 1980 році [14,с. 183], вперше пройшла до парламенту Греції у 2012 році. Як бачимо, економічні чинники не стали визначальними в діяльності праворадикальних партій Європи та причиною зростання їхньої електоральної підтримки.

До суттєвих соціальних причин антиміграційних настроїв середньостатистичного європейця можна віднести показники злочинності серед іммігрантів: серед ув'язнених у Швейцарії –70,8% іммігранти, у Люксембурзі – 63,9%, у Голландії – 55, у Швеції іммігранти становлять 85 % засуджених за зґвалтування, у Норвегії – 65 % [13,с. 38]. Суттєвою соціальною причиною є також механізм соціальної допомоги, який повинен був підтримувати та заохочувати емігрантів до активних соціальних дій, але перетворив цю систему на притулок ледарства та утриманства [9, 109].

Таким чином, попри зазначену методологічну колізію щодо визначення політологічної сутності сучасних праворадикальних партій, основна їх

соціально-політична мотивація – рішучий протест проти імміграції (особливо мусульманської), багатоетнічності та мультикультуралізму, що, створює загрозу для європейської культури та ідентичності. Звідси важливий висновок – цінності національної ідентичності традицій, культури переважають економіку.

Проте, було б однобічно стверджувати, що лише імміграційні проблеми впливають на електоральні уподобання громадян провідних держав ЄС. Дослідження західних науковців показують, що це є водночас протестом проти загальної політики ЄС, яка вимагає від своїх держав-членів відмовитися від деяких національних прав економічного, соціокультурного плану на користь наднаціональної спільноти ЄС [12]. Існує істотний зв'язок між ставленням людей до ЄС і їхнім голосуванням за праворадикальні партії, євроскептицизм є важливим фактором голосування за праворадикалів. Праворадикальні партії критичні щодо зазіхання наддержавних інститутів ЄС на національні права та підвищення політичної централізації. Це підтверджується діяльністю правих партій в нових країнах-членах ЄС – національних державах Центрально-Східної Європи, зокрема в Угорщині, Словаччині, Польщі. В них фактично відсутня імміграційна проблема з «не західних» (*термін С. Гантінгтона – В. Т.)* ісламських суспільств, але результати останніх виборів засвідчили досить високий рівень їхньої популярності в місцевого електорату. Так, права партія «Jobbik» в Угорщині здобула 21% голосів, «Народна партія наша Словаччина» – 8% [11], «Право і справедливість» в Польщі – 37,58% [15]. Як підкреслює М. Красюк, «полякам здалося, що вони надто вже залежні від ЄС в цілому і Німеччини зокрема [15]. Таким чином, в сукупності з соціокультурною проблемою мігрантів європейські суспільства радикалізуються й тому, що в наддержавних політичних інститутах вбачають загрозу своїй національній ідентичності, традиціям і світогляду.

Важливою причиною «поправіння» стало й те, що традиційні правлячі європейські партії тривалий час ігнорували питання про імміграцію та інтеграцію меншин. Більше того, побоюючись приходу правих радикалів до влади, деякі із них тепер навіть намагаються адаптувати свою політику до суспільних настроїв, переймаючи їхні ідеї і самі виступають на захист традиційних західних цінностей. Так, в 2010 році один з впливових німецьких соціал-демократів Тіло Сарацин опублікував книжку «Німеччина самоліквідовується», в якій заявив, що ФРН стане біднішою і втратить ідентичність та потенціал, бо «турецькі й арабські іммігранти мають нижчий IQ» [10]. Такі ідеї, вважає він, підтримує третина німців і держава повинна обмежити імміграцію. За це він був виключений з партії, але пізніше канцлер Анґела Меркель повторила деякі з його думок, заявивши, що мультикультуралізм зазнав краху [10].

Отже, соціокультурні проблеми міграції з «не західних», зокрема ісламських країн в європейські національні держави стали основними, але не єдиними чинниками підтримки та розширення електорального поля праворадикальних європейських політичних партій. Прихильники праворадикальних ідеологій протиставляють глобалізації в її цивілізаційному, соціокультурному вимірі, ідею національної спільності, що виражається в етнічному та культурному націоналізмі. Власне, це той момент, як відзначає британський учений Р. Гріффін, коли у деяких випадках глобалізація породжує страх розмивання культурної ідентичності, що створює передумови для появи етноцентричних настроїв у суспільстві [14, с, 312]. Підсумовуючи зробимо наступні висновки:

– Міграційні аспекти глобалізації тягнуть за собою соціокультурну загрозу розмивання національної, культурної, релігійної ідентичності в провідних європейських національних державах.

– Загроза національній ідентичності у сукупності з означеними вище соціальними чинниками та невдоволенням значної частини корінного населення європейських країн політикою наддержавних інститутів ЄС щодо обмеження вимірів національного суверенітету, привело до трансформації партійних та політичних систем в європейських національних державах. Це проявилося у зростанні популярності та розширенні електорального поля праворадикальних політичних партій.

– Економічні фактори міграції (показники рівня зарплат корінних європейців, безробіття, економічний ріст чи спад) вирішальним чином не впливають на динаміку цього процесу. Основна соціально-політична мотивація праворадикальних партій – рішучий протест проти іммігрції як загрози національної культури та джерела ісламського екстремізму та тероризму. Цінності національної ідентичності, традицій, культури переважають економіку.

– Зростання популярності праворадикальних партій засвідчило появу кризи довіри до традиційних європейських правлячих партій центристського напряму, а відтак – до певного розчарування в демократичній системі та її інститутах. Це показує, що у громадян цих країнах з'явилася потреба в оновленні політичних сил. Як відзначає дослідник праворадикальних рухів в Європі А. Шеховцов, «центристським елітам необхідно враховувати, що багато вимог і турботи людей, яких можна назвати втраченими через глобалізацію, є цілком легітимними. Необхідно враховувати ці проблеми і відновлювати довіру» [14, с. 31]. Можна припустити, що на тлі референдуму у Британії, кризи біженців 2015 року, яка посилила у корінних мешканців європейських національних держав відчуття загрози національній ідентичності, цей процес наростатиме і спричинить подальшу підтримку праворадикальних сил.

Література:

1. Глобальні трансформації: Політика, економіка і культура / Д. Д. Голдблатт Дж. Перратон; [пер. з англ]. – К., 2003. – 232 с.

2. Гелд Д. Глобалізація / антиглобалізація / Гелд Д., Мак-Грю Е. [Пер. з англ.]. К., К.І.С., 2004. – 180 с.

3. Курунова Ю. О. Міжнародні мігранти робочої сили як чинник економічного розвитку країн (на прикладі міграційних потоків між ЄС і Україною): Дис ... канд. економіч. наук: спец. 08.00.02 – / Ю. О. Курунова. – Одеса, 2015. – 218 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_kurunova.pdf

4. Білошицький С.В. Міграційні процеси у провідних країнах ЄС: соціокультурні трансформації та політичні наслідки / С. В. Білошицький // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 4–5(72-73) – К. : ІПіЕНД, 2014. – С. 328–340.

5. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку./ С. Гантінгтон. / Переклад з англійської Н.Наталії Климчук – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.

6. Халілова-Чуваєва Ю.О., Бубнов І. В. Європейська політика мультикультуралізму і криза національної ідентичності : політичний аспект / Ю. О.Халілова-Чуваєва // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського – 2013. – № 2 (58). – С.66–75.

7. Паин Э. К вопросу о «крахе политики мультикультурализма» в Европе / Эмиль Паин. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://demagogy.ru/pain/blog/2011-03-05/)k-voprosu-o-krakhe-politiki-multikulturalizma-v-evrope.

8. Трещанин Д. «Мультикультурализм – это тупиковая стратегия». Европа пересматривает отношения с нацменьшинствами, Россия остаётся верна выбранному пути [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://svpressa.ru/ society/article/38872>.

9. Грубов В., Кулагін Ю. Криза політики мультикультуралізму в європейському суспільному просторі / В. Грубов. // Вісник філософських та соціальних наук КНТЕУ – 2012. – №6. – С. 109–113

10. Бініон М. Ультраправий марш: у Європі активізуються ультраправі. / Майкл Бініон. // Український тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://m.tyzhden.ua/publication/48680.

11. Чому Європа стрімко «правішає»? // Вголос [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://vgolos.com.ua/articles/ Назва з екрану .

12. Праворадикальні партії в Центрально-Східній Європі: це економіка – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://commons.com.ua/uk/pravoradikalni-partiyi-v-tsentralno/ Назва з екрану.

13. Малиновська О. А. Шляхи подолання демографічних загроз: європейські практики / Малиновська О. А. // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – К., 2010. – №3. – 244 с.
14. Шеховцов А.В. Правий радикалізм у сучасній Греції: загальний контекст і перспективи розвитку/ А. В. Шеховцов. // Науковий вісник «Гілея»: Зб. наук. праць. – Вип. 8. – К., – 2007. – С. 182–195.
15. Права сторона Європи: як хвиля біженців вплинула на вибори. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr.segodnya.ua/world/pravaya-storona-evropy html. Назва з екрану

The article deals with the analysis and revelation of some of the contradictory and negative aspects of migration processes in the context of globalization in the leading European national countries. Based on the examples of the rise of the electoral support of the radical right-wing political parties in these countries, it is shown that the immigration from the Islamic countries has become the main factor of the party and political transformations. The article sheds the light on the basic social and political motivation of the radical right-wing political parties' activity.

Keywords: *globalization, immigration, national country, radical right-wing parties, multiculturalism, national identity*

УДК 94 (477) «1873/1924»

Юрій Фігурний
(м. Київ)

СОЦІАЛЬНЕ ПИТАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО (1873–1924)

У статті аналізується соціальне питання у творчій спадщині М. Міхновського. Основну увагу приділено аналізу програмних документів Української Народної Партії. Автор переконаний, що поряд з державницькими питаннями М. Міхновський розробляв проблеми, безпосередньо пов'язані з соціальною справедливістю і добробутом.

Ключові слова: *Україна, українці, Українська держава, український націоналізм, М. Міхновський, програмні документи Української Народної Партії, соціальне питання, соціальна політика.*

Актуальність заявленої проблематики полягає у тому, що, аналізуючи соціальне питання у творчій спадщині М. Міхновського, ми маємо можливість

проаналізувати, яке місце посідали проблеми соціальної справедливості та добробуту, та як це вплинуло на становлення і розвиток українського національно-визвольного руху початку XX ст.

Новизна дослідження полягає у спробі осмислення ідеологічно-програмових документів Української Народної Партії (далі – УНП) підготовлених М. Міхновським та розкриття проблеми соціальної справедливості та добробуту, які тільки почали розроблятися на початку XX ст.

З часу смерті Миколи Івановича проблема осягнення його життя і звершень цікавили як його сучасників, так і фахових дослідників. Окремі аспекти даної проблематики висвітлювали такі науковці: В. Андрієвський, Б. Білецький, О. Бойко, В. Верстюк, Т. Геращенко, І. Гирич, М. Горєлов, О. Григор'єва, С. Губський, А. Жук, М. Кармазіна, В. Карпо, З. Книш, Р. Коваль, В. Кривошея, І. Курас, С. Лінецький, В. Мартинець, П. Мірчук, С. Наумов, Т. Осташко, В. Остудін, О. Семків, О. Стовба, М. Сосновський, І. Тернопільський, О. Тимошенко, Ю. Ткаченко, С. Сущик, Ф. Турченко та ін.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоби на підставі аналізу творчої спадщини М. Міхновського охарактеризувати становлення соціальної проблематики в теорії українського націоналізму на початку XX ст.

Для досягнення поставленої мети є доцільним вирішення таких дослідницьких завдань: з'ясувати сутність понять «соціальна політика», «соціальне питання»; проаналізувати, яке місце в програмних документах УНП займало соціальне питання та стисло окреслити місце і роль М. Міхновського у національно-визвольній боротьбі українців на початку XX ст.

Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму завжди була у центрі уваги її провідних теоретиків і практиків. Одним з перших, хто почав приділяти увагу проблемам соціальної справедливості, був видатний український політик, громадський діяч, адвокат, основоположник, ідеолог і практик егалітарного (демократичного) напрямку в українському націоналізмі – М. Міхновський (1873-1924). Він став справжнім Апостолом Української Самостійної Соборної Держави, а у багатьох своїх працях, зокрема у праці «Самостійна Україна» й програмних документах УНП не лише заклав методологічні основи українського націоналізму, а й намагався вирішити нагальні соціальні питання.

Протягом багатотисячолітнього цивілізаційного розвитку соціальне питання та проблеми соціальної справедливості завжди були пріоритетними. Особливо вони стали актуальними у другій половині XIX – на початку XX ст., коли передусім в Європі й Північній Америці суспільство досягло індустріальної фази соціально-економічного розвитку.

М. Т. Ганслі відзначає, що саме на початку XX ст. економіка зазнала значних трансформацій, величезна економічна потуга опинилася в руках нових

підприємців, власників заводів і виробничих ліній, тому задля соціальної рівноваги виникла нагальна потреба в захисті робітників та їх сімей. Так для вирішення наболілих і гострих соціально-політичних конфліктів розпочинала зароджуватися соціальна політика [1, с. 41].

Саме поняття «соціальна політика» походить від латинського слова «socialis» – товариський, громадський, та обґрунтовує державну урядову політику в соціальній сфері, спрямовану, передусім на регулювання взаємовідносин, розподіл ресурсів, підвищення добробуту і задоволення потреб населення, в цілому й окремих соціальних груп та індивідів. Загалом, соціальна політика являє собою певні види колективного забезпечення, що мають на меті підтримку добробуту людей та включають окрім матеріальної допомоги у складних обставинах, запровадження попереджувальних механізмів, для запобігання виникнення таких форс-мажорних ситуацій [2, с. 677].

О. Іванова наголошує, що суб'єктом соціальної політики є передусім держава (встановлює межі та умови діяльності у зазначених сферах для суб'єктів усіх форм господарювання); об'єктом – все населення; метою – вирішення або полегшення соціальних проблем (безробіття, бідність, бездомність, дискримінація тощо), зменшення нерівності й уникнення економічної та соціальної маргіналізації; завдання – покращення умов праці та життя всіх громадян, надання особливого захисту й допомоги бідним і найбільш вразливим групам; сферою діяльності – соціальний захист (соціальне забезпечення), зайнятість, охорона здоров'я, житлова й освітня сфери [3, с. 6–20].

Оскільки соціальна політика як напрямок державної діяльності у соціальній сфері остаточно сформувалася у першій половині – середині XX ст., то період її зародження і становлення (кінець XIX – початок XX ст.) можемо охарактеризувати терміном «соціальне питання», яке намагалося вирішити в силу своїх можливостей велике коло європейських державників і молодих політиків, одним з яких і став М. Міхновський. Виникнення, формування і розвиток соціальної політики як певного системного комплексу заходів, як державного, так і недержавного характеру, орієнтованих на гармонізацію соціально-економічних відносин у суспільстві відбувався протягом усього XX ст., і зрештою призвів до створення і реалізації концепції «держави загального добробуту» (Welfare State). Для українців важливо те, що значних зусиль для становлення цього концепту доклав і М. Міхновський.

Микола виховувався батьком, сільським священиком Іваном у пошані до української минувшини, мови, традицій і звичаїв. По закінченню Прилуцької гімназії навчався у Київському університеті святого Володимира (1891–1895) на юридичному факультеті, де спочатку став членом студентської «Громади»,

а згодом і революційного гуртка «Братства тарасівців». Отримавши диплом правника, Микола Іванович розпочав адвокатську діяльність і продовжував займатися політичними справами. В. Андріївський писав, що у січні 1899 р. М. І. Міхновський прибув до Харкова, де відкрив свою власну адвокатську канцелярію [4, с. 125–126].

Також, як відзначає Р. Коваль, в січні 1900 р. він бере активну участь у створенні першої української політичної самостійницької організації – Революційної Української Партії (далі – РУП), організовує у Харкові Установчий з'їзд, пише програму РУП, яку видає окремою книжечкою під назвою «Самостійна Україна» [5, с. 7].

З цього приводу В. Андрієвський зауважував, що працю було видано у Львові (Галичина тоді перебувала у складі Австро-Угорщини) у 1900 році від імені РУП заходами В. Старосольського та Є. Косевича у кількості 1000 примірників і переправлена до підросійської України [4, с. 128].

«Самостійна Україна» – найголовніша праця М. Міхновського. У ній він не лише обґрунтував право українців на відновлення власної державності, охарактеризував колоніальний статус українського народу, накреслив план виконання першочергових завдань, а й запропонував шляхи вирішення національного і соціального питання: «Ми визнаємо, що наш нарід теж перебуває у становищі зрабованої нації. Отже, коли справедливо, що кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче виливатись у форму незалежної, самостійної держави; коли справедливо, що тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежовану змогу всестороннього розвитку духового і осягнення найліпшого матеріяльного гаразду; коли справедливо, що пишний розцвіт індивідуальности можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальности є метою, – тоді стане зовсім зрозумілим, що державна самостійність є головна умова існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин» [6, с. 165].

На жаль, дуже швидко очільники РУП відмовилися від державницько-націоналістичних гасел «Самостійної України» і стали прихильниками соціалістичної ідеології Маркса-Енгельса. Тому М. Міхновський у 1903 р. створює нову політичну організацію УНП. Як зазначав, В. Андрієвський, її провідними членами стали брати – Шемети (Микола, Володимир і Сергій), Шевченки (Василь і Григорій), Макаренки (Олександр і Сергій), а також М. Біленький, О. Степаненко та інші. Політичне кредо УНП: «Самостійна Українська Республіка працюючого люду, всесвітнє визволення поневолених націй і визволення праці від капіталу [4, с. 135].

У вересні 1905 р. УНП у Львові оприлюднила у часописі «Самостійна Україна» (було надруковано лише одне число) за редакцією М. Міхновського

«Основний Закон «Самостійної України», спілки народу українського». У 118 розділі якої зазначалося, що Всеукраїнський народний конгрес, який на законодавчому рівні прийме цю Конституцію, має також ухвалити низку першочергових законів, серед них першим – «Закон про працю» [7, с. 184].

Дещо згодом у Чернівцях у 1906 р. була надрукована «Програма Української Народної Партії». Сучасні дослідники, зокрема М. Кармазіна вважають, що вона була написана М. Міхновським, можливо у співавторстві з іншими побратимами [8, с. 42–44].

Аналізуючи цей важливий партійний документ, хочемо наголосити на його революційності інноваційності як для того часу. У кінці – на початку XX ст. на теренах Російської імперії надзвичайно популярними була ідеологічна доктрина К. Маркса й Ф. Енгельса з її загальновідомим девізом: «Пролетарі всіх країн єднайтеся!». Для марксистів пролетар не мав батьківщини, і його етнічна приналежність цілковито ігнорувалася. Головним завданням космополітичного робітничого класу було повалення влади буржуазії та побудова безкласового комуністичного суспільства. На противагу цим, марксистським постулатам М. Міхновський переконливо обґрунтував пріоритет загальнонаціональних українських інтересів над вузькокласовими малоросійськими, та ще з обов'язковим наголосом на відновленні Української державності: «Українська народна партія єсть партія робітницької маси українського народу»; єсть партія українського міського і сільського пролетаріату... 1. Головні завдання Української народної партії – просвітити, освідомити українців – робітників і хліборобів з боку розуміння їх національних і класових інтересів. 2. Зорганізувати освічений і свідомий своїх інтересів український пролетаріат у Всеукраїнський союз українців-робітників. 3. Зорганізувати так українців – у Всеукраїнський союз хліборобів-українців. Необорна спільна сила з'єднаних українців – робітників і селян – учинить захват політичної власті на Україні, знищить визиск, насилля, нерівність і утворить непідлеглу Україну – Республіку вільних працюючих людей [9, с. 263].

У програмі УНП проблеми «соціальне питання» розроблено на найвищому рівні і навіть можна стверджувати, що М. Міхновський мав стратегічне бачення поліпшення добробуту і соціальної захищеності українського трудящого класу. Щодо соціальної справедливості стосовно працюючих українців УНП пропонувала: «1. Восьмигодинний робочий день. 2. Скорочення сього часу там, де йде виріб шкідливих для здоров'я препаратів, як фосфор, сірка, при доменних печах і т.д. 3. Скорочений день для підлітків (16–18 років), що мають організм не досить ще окріплий і розвитий. 4. Заборона праці підлітків в тих проізводствах (вироблюваннях), де виробляються шкідливі продукти або самий спосіб виробу шкідливий для

здоров'я. Для оздоровлення сім'ї робітника в суботу робочий день 4 години. Недільний відпочинок. Заборона праці в великі свята релігійні та національні. 5. Заборона уживати праці дітей на фабриках, заводах, робітнях, і взагалі до наймової праці, бо дітям треба вчитись аби потім стати в ряди пролетаріату освіченними людьми. 6. Заборонити працю жінок-робітничок в часи вагітності і після породу на час, який визнає потрібним медицинська наука, без утрати зарібної плати за весь час хвороби жінки. Дітські притулки при фабриках і заводах, робітнях, де б робітничка могла безпечно зоставити своїх дітей, коли б того не можна дома ... 7. Фабрики, заводи, робітні, копальні і т.д. мусять бути добре ветилірувані, збудовані по вимогах сучасної науки гігієни .. досить світла, чисте повітря, нормальна температура ... 8. Обмеження нічної праці для дорослих, заборона нічної праці для підлітків і жінок. 9. Бесплатна медицинська запомога (лазарети, фельдшера, лікарі) хворим робітникам (на кошти капіталістів). 10. Розцінки виробів через виборних од робітників і капіталіста. 11. Заборона оплачувать товарами працю робітника. Щотижнева розплата з робітниками. 12. Знесення надуставної (зверх урочної) роботи ... 13. Змагання (спори) поміж капіталістами і робітниками судом третього — третейським судом ... 14. Робітники-українці мусять установити мінімум заробітної плати і добиватись досягати цього в житті. Плата не може падати менше певного рівня, який необхідний для більш менш нормального життя, який забезпечував би українцю-робітнику задоволення всіх фізичних і духовних потреб ... 15. Незалежний од капіталістів і поміщиків інспекторат з представниками від робітників. 16. Добиватись усі ці вимоги зробити основними Державними Законами охорони праці. Добиватись установи суворих законів про нарушення капіталістами промисловими, торговими чи земельними (поміщиками) законів охорони праці» [9, с. 266—267].

М. Міхновський мав також здатність аналітично оцінювати геополітичну ситуацію та передбачати місце України і українців у міжнародних світових подіях. Так, у документі «Універсал Центрального Комітету Української Народної Партії до українського народу», оприлюдненого в січні 1913 р., Микола Іванович наголошував: «Ми стоїмо напередодні великих кривавих подій, які мають відбутись на землі, оселеній народом українським. Росія і Австрія готуються збройно поміряться силами. Процес історії непохитно вів і веде до сього, і се мусить статися. По чиїм боці буде перемога. Український народ не буде пасивним глядачем всесвітньої події, що має відбутись, — перемога буде потім боці, по якім стане великий 30-мільйонний український народ. Держава, що щиро і чесно, рівно для усіх, відносяться до народів, що її складають, рахує і мусить рахуватися на їх лояльність. Нелояльність народа до такої держави мусить бути як найгостріше осуджена. Нація, що переслідується державою, — є і мусить бути нелояльною з самої природи

речей. Лояльність переслідуваної нації до своїх гнобителів є проявом найогиднішого сервілізму» [10, с. 291].

М. Міхновський, проаналізувавши як Австро-Угорська та Російські імперії ставилися до українців, зокрема і у соціальному питанні, робить висновок, що такі держави не мають права на підтримку українського народу, і тому вони мають бути знищені, а українство заслуговує на «здобуття незалежності» [10, с. 292].

Так і сталося. Перша світова війна зруйнувала багато імперій, у тому числі і Австро-Угорську та Російську монархії, а український народ отримав шанс відновити свою державність на початку XX ст. Особисто Микола Міхновський взяв активну участь у соціальній революції й національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр. Як зазначає В. Яременко, він активно прислужився справі створення і розбудови українського національного війська: заснував Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка, від якого був делегований до Центральної Ради; зорганізував Перший охочий (добровільний) імені гетьмана Богдана Хмельницького полк; працював у президії Першого Всеукраїнського військового з'їзду; входив до складу Українського Генерального комітету тощо [11, с. 19].

На превеликий жаль, плани М. Міхновського зазнали краху, і зрештою, навесні 1924 р. він пішов із життя. Наостанок ми хочемо навести слова ще одного з побратимів Миколи Івановича Вартоломія Єфримовича: «Якби не було Міхновського на початку нашого століття, то не було б і його наступників від 1917 р. й до наших днів. Адже саме ті ідеї, які він обстоював із такою відданістю, дають силу сьогодні тим, хто себе за українців має. 3 травня 1924 р. трагічно скінчив він своє життя, маючи 51 літ, як один з найвизначніших діячів, яких знала українська історія» [12, с. 63].

Отже, аналіз програмних документів Української Народної Партії, підготовлених за редакцією М. Міхновського, дав змогу виокремити соціальне питання у його творчій спадщині. Основну увагу приділено проблемі, безпосередньо пов'язаній з соціальною справедливістю і добробутом гноблених імперським гнітом українців, як наддніпрянців так і наддністрянців. У кінці – на початку XX ст. на теренах Російської імперії надзвичайно популярними була марксистська ідеологічна доктрина з її загальновідомим девізом: «Пролетарі всіх країн єднайтеся!». Для марксистів пролетар не мав батьківщини, і його етнічна приналежність цілковито ігнорувалася. Головним завданням космополітичного робітничого класу було повалення влади буржуазії та побудова безкласового комуністичного суспільства. На противагу цим, марксистським постулатам, М. Міхновський переконливо обґрунтував пріоритет загальнонаціональних українських інтересів над вузьколасовими малоросійськими, та ще з обов'язковим наголосом на відновленні Української

державності. У програмних документах УНП соціальне питання розроблено на найвищому рівні і навіть можна стверджувати, що М. Міхновський мав стратегічне бачення поліпшення добробуту і соціальної захищеності українського трудящого класу.

Література:

1. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / Пер. з англ. – К.: Основи, 1996. – 238 с.

2. Іванова О. Соціальна політика // Політична енциклопедія. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – С. 677-678.

3. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. Курс лекцій: навчальний посібник / О. Л. Іванова. – К.: КМ Академія, 2003. – 108 с.

4. Андрієвський В. Микола Міхновський (Нарис суспільно-політичної біографії) // Міхновський М. Суспільно-політичні твори. – К.: Смолоскип, 2015. – С. 124–153.

5. Коваль Р. Герой, що не зміг врятувати Батьківщину // Міхновський М.І. Самостійна Україна. – К.: Діокор, 2002. – С. 5–26.

6. Міхновський М. І. Самостійна Україна // Міхновський М. Суспільно-політичні твори. – К.: Смолоскип, 2015. – С. 165–164.

7. Основний Закон «Самостійної України», Спілки народу українського (Проект, утворений групою членів Української Народної Партії) // Міхновський М. Суспільно-політичні твори. – К.: Смолоскип, 2015. – С. 177–184.

8. Кармазіна М. Світ ідей М. Міхновського // Нова політика. – 1998. – №6. –С. 39-44.

9. Програма Української Народної Партії // Міхновський М. Суспільно-політичні твори. – К.: Смолоскип, 2015. – С. 263-290.

10. Універсал Центрального Комітету Української Народної Партії до українського народу // Міхновський М. Суспільно-політичні твори. – К.: Смолоскип, 2015. – С. 291–292.

11. Яременко В. Микола Міхновський – ідеолог державної самостійності України // Міхновський М. Самостійна Україна; Справа української інтелігенції. – К.: МАУП, 2007. – С. 6–28.

12. Єфремович В. Військо йде. Спогад про Миколу Міхновського в днях відбудови Української держави // Міхновський М. І. Самостійна Україна. – К.: Діокор, 2002. – С. 49-64.

The article examines social issues in a creative heritage M. Mikhnovsky. The focus of analysis program documents Ukrainian People's Party. The author believes that, along with state-issues Mikhnovsky developed problems directly related to social justice and prosperity.

***Keywords**. Ukraine, Ukrainian, Ukrainian state, Ukrainian nationalism, M. Mikhnovsky, policy documents Ukrainian People's Party, social issues, social policy.*

УДК 316.34: 321:327

Леонід Чупрій
(м. Київ)

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВАХ

В статті аналізуються глобалізаційні процеси та їх вплив на соціальну сферу суспільства. Досліджується стан та проблеми соціальної сфери українського суспільства, зокрема зростання бідності, безробіття, зменшення народонаселення, падіння матеріального добробуту населення. Аналізуються соціальні засади ідеологій націоналістичних партій Правого сектору, ВО « Свободи», УНА-УНСО, Національного корпусу, НКП «Булави».

Ключові слова: *глобалізація, національна держава, соціальна політика.*

Сьогодні у світі посилюються глобалізаційні процеси. Глобалізація справляє величезний вплив на всі сфери людського буття. Основними рисами цього процесу є зміцнення зв'язків між найвіддаленішими точками планети, посилення взаємозалежності країн і народів; поширення спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, стандартизація законодавства; розподіл праці, міграція капіталу, людських та виробничих ресурсів в масштабах усієї планети; виникнення спільних для світового співтовариства проблем (економічних, екологічних, політичних тощо).

Основні соціальні проблеми на глобальному рівні пов'язуються з нерівномірністю соціально-економічного розвитку країн, бідністю, високим рівнем безробіття, складнощами економічного розвитку, зростанням нерівності між країнами і всередині країн тощо. На перший план виходять такі глобальні проблеми, як освіта, професійна підготовка, здоров'я, безпека людини. В умовах процесів диференціації, поляризації світу та інших проблем питання посилення ефективності існуючих механізмів соціальної політики набувають особливої актуальності.

Зміни у формуванні соціального захисту пов'язані також з необхідністю вирішення таких проблем, як старіння населення в індустріалізованих країнах, а в країнах з низьким рівнем розвитку – його збільшення. Змінюється структура сім'ї: збільшується кількість неповних сімей, що веде до збільшення попиту на такий напрям соціальних послуг, як охорона дитинства.

З процесами глобалізації пов'язана переоцінка ролі національної держави як основного інструмента соціального захисту. Традиційно соціальний захист асоціювався перш за все з державою, адже саме його виникнення – це, по суті, проект національних держав, пов'язаний із процесами державотворення. Частину функцій щодо соціального захисту беруть на себе транснаціональні організації. Але при цьому не потрібно применшувати роль національних держав

В умовах посилення глобалізацій них процесів активізується роль національної держави щодо захисту національної ідентичності, національної мови, культури, формування націоцентричної історичної пам'яті і безперечно захисту соціальної сфери, яка пов'язана з забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволенням їхніх потреб, інтересів.

В даному контексті ми розглядаємо соціальну політику як діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні. Це також система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру із цілями економічного зростання.

Розглядаючи соціальну сферу українського суспільства в умовах глобалізації, ми виділяємо ряд проблем. Знижується рівень матеріального добробуту населення, зростає рівень бідності, безробіття, посилюються міграційні процеси. За останніми опублікованими даними Державної служби статистики, кількість безробітних в Україні станом на кінець III кварталу 2016 р. склала 1,6 млн осіб. у порівнянні з початком року, це менше на 100 тис., проте якщо порівнювати з тим же кінцем III кварталу 2015 р., то безробіття навіть зросло на 0,2% і становить зараз 9,2%. Хоча це не точні цифри, так як не враховується Крим, окуповані території Донбасу і ті зони, де проводиться АТО. Також не враховується рівень прихованого безробіття, який на думку ряду експертів, становить 5 мільйонів осіб [1].

За даними Державної служби статистики в Україні посилюється демографічна криза – продовжується скорочення населення України. Станом на початок 2017 р чисельність наявного населення в Україні, становила 42635,1 тис. осіб. Упродовж січня–вересня 2016 р. чисельність населення зменшилася на 125,4 тис. осіб. Порівняно із січнем–вереснем 2015 р. обсяг природного скорочення зменшився на 3,8 тис. Осіб [2].

Зазначимо, що, згідно з прогнозами ООН, при збереженні динаміки скорочення населення до 2030 року кількість українців зменшиться до 39 млн. Як зазначалося в демографічному звіті ООН, в Україні найнижчий у світі природний приріст населення [2].

За останні декілька років спостерігається тенденція зменшення народжуваності. Кількість новонароджених у січні–вересні 2016 р. становила 299,5 тис. осіб, померлих – 431,9 тис. осіб. Народжуваність у січні-вересні 2016 року, порівняно з аналогічним періодом минулого року, зменшилася на 13,5%[3].

В той же час збільшується смертність. Загальний показник смертності знаходиться на достатньо високому рівні 14.7 – 15. 3 %. Україна втрачає кожного року близько 700 тисяч своїх громадян, причому третину з них складають люди працездатного віку. В середньому смертність населення в Україні становить 15,2, а в країнах – членах ЄС 6,7 на 1000 населення.

Українці живуть в середньому на 10 років менше, ніж жителі Європейського Союзу і багатьох країн СНД. Україна посідає 150-те місце серед 223-х країн світу за показником середньої тривалості життя. За даними Служби статистики середня тривалість життя в Україні становить 69 років, для порівняння у країнах ЄС – 74 роки, а в країнах СНД: у Грузії – 76,7, Молдові – 70,8, Білорусі – 70,63, Узбекистані – 71,9 тощо.

При цьому середня очікувана тривалість здорового життя в Україні дорівнює 59,2 року, а в країнах Євросоюзу – 67 рокам [3].

Збільшуються показники старіння населення, яка виявляється у збільшенні частки осіб похилого віку та зміні співвідношення між поколіннями, свідчить про погіршення демографічної ситуації в Україні . За період з 1959 р. до 2011 р. співвідношення осіб пенсійного віку і населення працездатного віку збільшилося майже вдвічі (з 22,7 до 41,1%). За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, протягом 2010 – 2025 рр. це співвідношення досягне 50%, а до 2050 р. – 76%. За демографічними прогнозами та оцінкою експертів, ймовірність того, що Україна в короткій чи середній перспективі досягне рівня простого відтворення, дуже мала[3].

Збільшення народжуваності і зменшення смертності призвели до посилення демографічної кризи. На діаграмі 1 чітко помітно, що дві криві – народжуваності і смертності утворюють трагічну фігуру, часто званою демографічним хрестом за умови, коли спостерігається перевищення смертності над народжуваністю. Отже, український демографічний хрест, побудований на статистичних даних депопуляції населення України (без врахування міграційних потоків), що

нормуються на одну тисячу населення. Зміна трендів фіксована 1991 роком, коли показники народжуваності і смертності зійшлися (так званий «поцілунок смерті») і в подальшому смертність переважала над народжуваністю .

Посилюється зовнішня трудова міграція. Масштаби трудових міграцій за різними оцінками в період 2013–2016 років становлять від 1 до 5-х млн. осіб, за оцінками експертів – від 4 до 6 млн. Основними центрами тяжіння трудових мігрантів за України за останні п'ять років є Польща, Росія, Чехія, Італія, Португалія. Хоча останнім часом в зв'язку з військовими діями на сході країни, кількість трудових мігрантів до Росії значно зменшилась.

Слід також відмітити, що мігранти стають досить потужним економічним чинником. За інформацією Нацбанку, тільки за 5 останніх років і тільки по офіційних каналах, трудові мігранти перевели в Україну *біля $35* млрд. Для порівняння, в 2015–2016 роках МВФ виділив Україні $6.7 млрд**.** Головними « постачальниками» валюти в Україну через заробітчан впродовж останньої п'ятирічки були *Росія – $10, 2 млрд, США – $2, 9 млрд, Німеччина – $1, 8 млрд, Кіпр – $1, 5 млрд, Греція – $1, 47 млрд, Італія – $1, 34 млрд, Великобританія – $1, 24 млрд.*

Якщо врахувати, що доходи бюджету на 2016 рік мали розмір 18 млрд доларів, то виходить, що за п'ять років тільки трудові мігранти принесли Україні суму, рівну двом річним бюджетам країни. Слід врахувати, що ці гроші зайшли переважно в твердій валюті, істотно поліпшивши платіжний баланс. Надходження від «заробітчан» істотним чином підтримують вітчизняну економіку і вносять значний вклад у збереження соціальної стабільності. За даними дослідження, проведеного у рамках спеціального проекту Міжнародної організації міграції (МОМ), об'єм коштів, які українські мігранти переводять додому, перевищує усі інвестиції іноземних компаній і допомогу міжнародних донорів разом узятих. Тільки у 2014 році, що став далеко «не найурожайнішим» з точки зору припливу в Україну грошей заробітчан, і тільки по офіційних каналах заробітчани перевели в Україну 2,8 млрд доларів, а ще 100 млн доларів поступили в Україну в натуральній формі у вигляді продуктів харчування, побутової техніки і інших споживчих товарів.

Збільшується рівень бідності. За даними Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини, від бідності, яка унеможливлює реалізацію будь-яких прав людини, потерпають близько 70% українців, виходячи з критеріїв ООН для розвинутих країн, відповідно до яких громадяни, які близько 50% доходів витрачається на продукти харчування, належать до

бідної верстви населення [4]. Мінімальна пенсія, яку отримує більшість українських пенсіонерів, за міжнародними стандартами — це пенсія бідності, на рівні країн третього світу.

За останні роки українці стали в два рази біднішими — за гранню фактичного прожиткового мінімуму виявилося 58% населення.

В Україні бідність моніториться за декількома критеріями. Перший — це офіційно затверджений прожитковий мінімум. На кінець 2016 року він становив 1399 гривен. Існує також фактичний прожитковий мінімум. Щоб визначити його, Мінсоцполітики щорічно розраховує «споживчий кошик» за фактичними ринковими цінами (надає Госстат), там 200 з гаком найменувань товарів. Фактичний прожитковий мінімум удвічі перевищує офіційний і складає на сьогодні 2862 гривен. У роки, коли прожитковий мінімум вчасно індексувався, фактичний і офіційний майже співпадали. У 2014 році, коли вже були ознаки кризи, інфляції, падіння курсу гривні, рівень бідності по фактичному прожитковому мінімуму був меншим 30%. А вже в 2015—му позначився виток інфляції і удвічі за рік виріс рівень бідності — до 58%.

Аналізуючи причини бідності, виділяють різні чинники. На думку директора Інституту демографії і соціальних досліджень ім. Птухи НАН України Елли Лібанової, однією з головних причин традиційної бідності є тотальна безвідповідальність як держави, так і самих громадян, і бізнесу. В сучасних реаліях причина «нової бідності» — війна. Е. Лібанова відзначає, що існує прямий зв'язок між рівнем освіти і рівнем бідності. Чим більше освічених в родині, тим вона багатша. Чим вище рівень освіти, тим краще живе домогосподарство. Тому навіть якщо ви раптом втратили все через війну і починаєте життя з нуля, не економте на своїй освіті і на освіті своїх дітей. Ці інвестиції окупаються.

Серед груп ризику, які можуть найбільш швидко стати бідними, слід виділити багатодітні сім'ї, пенсіонерів, людей з особливими потребами. Дослідження багатьох років свідчать, що, незважаючи на виплати при народженні, які були скорочені останнім часом, пільги, багатодітні все одно мають найвищі ризики бідності. Коли в країні бідність була на рівні 25%, серед багатодітних такою була кожна друга сім'я. За експертними оцінками, також в зоні ризику сім'ї, які виховують дитину з інвалідністю або доглядають за інвалідом.

Слід також відзначити, що в Україні досить незначний відсоток середнього класу, який є важливим консолідуючим чинником. Він виконує роль соціального стабілізатора, підтримуючи еліти й захищаючи малозабезпечені верстви населення. За даними Інституту соціології НАН

України, до середнього класу себе зараховує майже третина українських громадян. Але за об'єктивними критеріями – належний рівень матеріального положення, належний соціальний статус, середній клас в Україні становить не більше п'ятої частини населення. У розвинених європейських країнах представник середнього класу отримує близько 2 тис. доларів на місяць. Важливими є також вища освіта та відповідний доходові стиль життя – можливість провести відпустку за кордоном, наявність власного житла та авто тощо. В Україні такий рівень доходів має не більше 10 % -15 % населення. Відтак більшість населення належить до бідних верств населення, що посилює стратифікаційну гетерогенність та поляризує суспільство.

Ці негативні явища призводять до зростання аномії, маргіналізації населення, посилення соціального напруження, втрати рівня довіри до органів влади.

Вищеперераховані негативні явища зумовлені в значній мірі неефективністю і непрофесійністю політичних еліт, які здебільшого переслідують власні прагматичні інтереси, і в останню чергу турбуються про інтереси українського народу. Недалекоглядна і безсистемна державна політика призводить до ускладнення соціально-політичної ситуації в країні, а в соціальній сфері – до падіння рівня життя та доходів на душу населення, зменшення виплат на народження дитини, зростання безробіття, підвищення плати за житлово-комунальні послуги. Останній пункт погіршив фінансове становище більшості українських громадян. В кінці 2016 року знову відбулося підняття плати за споживання електроенергії та опалення. За останній час збільшується заборгованість населення за комунальні послуги. Так столичні споживачі за минулий рік заборгували близько 2 мільярдів гривень за «комуналку».

Залишається значною кількість населення, яке вважає, що події в Україні відбуваються у неправильному напрямку. Так за даними соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, близько 60% населення вважають, що події в Україні відбуваються у неправильному напрямку – практично стільки ж (58%), що й наприкінці минулого року.

На думку респондентів свідченням хибності шляху є наступні аргументи: і досі триває війна на Сході (73%), зростають ціни, а зарплати не зростають (69%), високий рівень корупції (57%), у людей немає впевненості у своєму

майбутньому (38%), сильно зросли комунальні тарифи (36%), країною й досі правлять олігархи (31%)[10].

Це засвідчує тенденцію, що правляча еліта не виконує покладених на неї зобов'язань. В даному контексті варто звертатися до програмних засад націоналістичних партій, які не на словах, а реально турбуються про пересічних громадян і прагнуть подолати соціальні проблеми. Так програма ВО «Свобода» є соціально спрямованою. В ній акцентується увага на підтримці середнього класу, захисті соціально незахищених верств населення, подолання бідності, безробіття. Так ключовими пунктами програми ВО «Свободи» в соціальній сфері є[5]:

· Ліквідувати соціальну прірву між багатими та бідними шляхом стимулювання розвитку середнього класу (дрібні та середні підприємці, високооплачувані фахівці, у тому числі працівники бюджетної сфери – лікарі, вчителі та ін.), який становитиме не менше ніж 60% від працездатного населення. Забезпечити безвідсоткові цільові державні кредити на відкриття власної справи (малого бізнесу) та максимально спростити дозвільну систему. Запровадити державну програму економічної просвіти громадян.

· Розвивати соціальну сферу на селі. Забезпечити легкодоступне пільгове кредитування на придбання та будівництво житла в сільській місцевості за умови участі позичальника у сільськогосподарському виробництві та для працівників бюджетної сфери.

· Зобов'язати будівельні компанії зводити соціальне житло за доступними цінами згідно з державною програмою. Створити державний спеціальний фонд для розвитку програми соціального житла. Втілити в життя комплексну програму реконструкції та поступової заміни житлових будинків забудови 60-х років минулого століття («хрущовок»).

· Скасувати несправедливу пенсійну реформу, узалежнити пенсійний вік від середньої тривалості життя. Встановити пряму залежність розміру пенсії від стажу роботи та допустиме п'ятикратне співвідношення між максимальною і мінімальною пенсією для солідарної пенсійної системи.

---

[10] Дослідження провели Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова в період із 14 по 22 листопада 2015 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2009 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. Опитування проведено за фінансової підтримки Європейського Союзу. Для порівняння наведено дані опитувань, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» і Центром Разумкова у різні роки http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/stavlennja-ukrain-.htm

Досить значну увагу соціальній проблематиці приділяє націонал-консервативна партія «Булава», поєднуючи людиноцентризм з державоцентризмом. У програмі партії зазначається, що розвиток суспільства мусить бути безпечним як для окремої людини, так і для всього суспільного організму. Важливого значення в удосконаленні суспільства надається моральному вдосконаленню людини. Партія виступає за встановлення такого порядку, коли, базуючись на лояльності громадян, вимагається захист державного суверенітету. Націонал-консервативна партія «Булава» *підтримує принцип суспільного солідаризму*. Вирішення соціальних проблем повинно бути справою не лише державних органів (що досить часто є причиною корупції та несправедливого розподілу коштів), але й широкої мережі добровільних об'єднань громадян. Держава повинна всіляко сприяти діяльності цих організацій (не допускаючи, однак, впливу на ці структури з боку іноземних та ворожих до України чинників)[6]. Партія виступає за ефективну пенсійну реформу, допомогу багатодітним родинам, пропагування здорового способу життя. Подібні ініціативи також підтримує партія УНА-УНСО, яка пропонує реалізувати довгострокову державну програму популяризації в суспільстві здорового способу життя, що включає пропаганду духовного і фізичного здоров'я, боротьбу з наркоманією, алкоголізмом, тютюнопалінням. Особливий увагу члени УНА-УНСО приділяють патріотичному вихованню, відзначаючи, що без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності – віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином [7]. Ідеї служіння народові, національного народовладдя, тобто влади всіх громадян національної держави підтримує Правий сектор. Його прихильники відзначають, що національна влада – це влада, якає носієм національної ідеї народу і діє не в інтересах тільки якогось класу чи соціальної групи, а в ім'я цілої нації та всіх громадян країни[8]. За побудову соціальної та справедливої держави виступає партія Національний корпус. В програмі партії зазначається, що пріоритетними національними проектами мають стати: запровадження програми будівництва масового доступного житла, державна підтримка кредитних спілок, територіальних та професійних організацій взаємодопомоги. Значну увагу представники партії приділяють пропагуванню здорового способу життя, реформуванню системи соціального забезпечення, пенсійній реформі, реформуванню системи охорони здоров'я, допомозі мало захищеним, інше [9].

Підсумовуючи, слід зазначити, що основні соціальні показники в Україні засвідчують негативну тенденцію. Зростає рівень безробіття, зменшується рівень народжуваності, збільшується рівень бідності, що породжує зростання недовіри до органів влади, збільшення аномії, соціальної напруженості. Попередня та чинна влада декларують прагнення до подолання цих проблем, але в реальності займаються здебільшого тільки популізмом та збільшенням

своїх матеріальних статків, що наочно продемонстрували їхні декларації. В цих умовах тільки по справжньому патріотичними є націоналістичні партії, які не декларативно, а реально прагнуть до розбудови національної держави, до завершення радикальних системних реформ, спрямованих на демократизацію всієї державної влади і на підняття матеріального і духовного добробуту громадян країни. Тільки практичне, а не декларативне реформування всіх сфер суспільного життя, підняття економіки, подолання корупції, посилення громадянського суспільства, зможе сприяти подоланню кризових явищ в соціальній та інших сферах суспільного життя.

Література:

1. Соціальний захист населення від безробіття за даними Державної служби зайнятості (річні дані). Державна служба статистики [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

2. Чисельність населення в Україні /Держстат. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua; http://ua.112.ua/suspilstvo/chyselnist-naselennia-v-ukraini-za-pidsumkamy-2016-roku-skorotytsia-na-178-tys-cholovik-derzhstat-280997.html

3. Демографічні показники [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua, http://zib.com.ua/ua/115592-znevaga_do_rishen_espl_sprichinyae_nevdovolennya_lyudey_vitc.html

4. Щорічна доповідь Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/5515-qv-schorichna-dopovid-upovnovazhenogo-pro-stan-doderzhannya-ta-zaxistu-pr

5. Програма ВО «Свобода» – Програма захисту українців //[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://svoboda.org.ua/party/program/

6. Націонал-консервативна партія «Булава». Програмні засади. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://bulava.in.ua/programa

7. Ідеологічні засади УНА-УНСО. // [Електронний ресурс]. Режим доступу:http://unso.in.ua/uk/party/ideologija

8. Правий сектор: здобудеш волю – заслужиш небо // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.uamodna.com/articles/pravyy-sektor-zdobudesh-volyu-zasluzhysh-nebo/

9. Програма політичної партії Національний корпус // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nationalcorps.org/section/program.

This article analyzes globalization or processes and their impact on social society. The condition and problems of social Ukrainian society, including increased poverty, unemployment, population decrease, falling material welfare. Analyzes the social principles of ideology nationalist party «Svoboda» UNA-UNSO Right Sector, National Corps NCP «Bulava»

***Keywords**: globalization, nation-state, social policy.*

УДК 340.1

Леонтій Шипілов
(м. Київ)

ПРИНЦИП «СВОБОДА НАРОДАМ! СВОБОДА ЛЮДИНІ!» ЯК КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті піднімається питання проблеми кризи легітимності державної влади в сучасний період та на різних етапах становлення української державності, встановлюються зовнішні та внутрішні фактори, які обумовлюють таку кризу. Здійснюється теоретико-правовий аналіз одного із принципів доктрини українського націоналізму – «Свобода народам! Свобода людині!» як інструменту подолання конфлікту особистого та загального в моделі національної держави.

Ключові слова: *націоналізм, національна держава, соціальна держава, права людини, колективні права людини.*

У цей, 2017 рік, ми відзначаємо дві доленосні для нас дати – 100-річчя Української Революції та 75-у річницю заснування УПА. І обидві вони органічно пов'язані між собою. Ствердження української державності в ході національно-визвольних змагань 1917–1921 років, вочевидь, змінило б ходу світової історії. І ці, майбутні звитяжці УПА, прислужилися Державі не трагічною героїкою «лицарів абсурду», а доклалися до поширення її сили, слави й багатства на усіх українських етнографічних теренах. І, навпаки, постання ОУН, як згодом за її ініціативи УПА, – це було, зокрема, реакцією і рефлексією на поразку Української Революції.

Водночас, і революційний зрив початку та середини XX сторіччя, і Помаранчева революція 2004-го, і Революція Гідності були загальнонаціональними рухами, що і зумовило на відповідних етапах їх переможну ходу. Як зазначав Ярослав Стецько, «української «белюа сіне капіте» – потвори без голови, боялися від століть усі... Ніхто не знав, і сьогодні не знає, що промовлять українські степи, гори, ліси, яри... Україна мовчазна, але як промовить – валить основи всього дотеперішнього ладу. Як Хмель вчинив повстання, усувереннювалися Пруси, валилися європейські коаліції, творилися нові держави»[1; с. 38].

Але на те вона і belua sine capite, що на кожному наступному етапі (не будемо говорити про сучасний час, – це наша реальність, і від кожного з нас залежить якою вона є, і якою буде) новопосталий правлячий клас не скористався пасіонарним сплеском нації. Тому, як на початку XX сторіччя, і на початку XXI-го, після ейфорії, як наголошує психологічна наука, «наступає розчарування й дезорієнтація, які часто призводять до глибокої депресії».

Так наступає час популістів. Соціальних, національних, ліберальних. Не в цьому суть. Як переконливо доводить Ярослав Стецько на прикладі Руїни, «Москва почала оперувати, як завжди, соціяльною демагогією з допомогою наших татарських людей, а з другого боку керівна соціяльна верства, що відірвалась від народу і захищала тільки соціяльні інтереси, шукала «опіки» в шляхетській Польщі або дворянській Москві... Петро потрапив Семена Палія повернути з Сибіру для соціяльного бунту проти Мазепи, а принаймні, щоб виключити підтримку народних мас для справи національної революції, точніше — для української національної війни проти Москви» [1; с. 37].

Власне, ми і живемо в такому стані. Маємо достатню кількість отаманш та отаманчиків, які готові зініціювати який завгодно «майдан» і очолити яку завгодно директорію, заради власних політичних амбіцій. Українська політична еліта (як правлячий клас, так і опозиція, — попри всю ілюзорність такого поділу) реалізує здебільшого паліативну політику, політику реагування на зовнішні подразники, і часто-густо сама призводить до політичних конфліктів, прискорюючи власну делегітимацію в очах суспільства. Ворог грає стратегічно і системно, інспіруючи і підсилюючи наявні політичні конфлікти з метою деконструкції української державності. Тут принагідно треба згадати, що поки Директорія оголошувала мобілізацію на повалення гетьманату, більшовицькі «зелені человечікі» скупчувалися у Курську під прикриттям чергового «українського радянського уряду». Коли по поваленню режиму Скоропадського Директорія заходилася грати в традиційну українську забаву — парламентські вибори (чи пак до Трудового конгресу, але так і проситься слово «достроковi»), «ополченци» брали Харків. На всілякі протести і апеляції УНР тогочасний Лавров, він же Чичерін, цілком по сучасному заявляв: «Ніякого війська Радянської Росії на Україні немає. Військова акція на українській території проводиться між військами Директорії і військами Українського радянського Уряду, який є цілком незалежним». Через місяць після того Директорія вже перебуватиме у Вінниці [2].

З Росією все зрозуміло. Вона — екзистенційний ворог України, який в усі часи заперечує право на життя української нації, сам факт існування української державності.

З вітчизняним політикумом як завжди все складно.

Партикулярність та атомізація, на жаль, відтворюються на кожному черговому етапі національного державотворення.

Але якою є візія українського націоналізму в царині соціального? Яка соціальна модель сприятиме розбудові Української Самостійної Соборної Держави, як інституції, спроможної не лише витримати та подолати чинники, що загрожують її існуванню, а й перейти до її розвитку й росту?

За вихідний методологічний базис візьмемо ледь не пророчі, в умовах сучасної гібридної війни, слова Ярослава Стецька: «грядучий час – це вже не час боротьби самих армій, а цілих народів. Щоб вдержатися в цій борні й її виграти, – необхідна єдність, витривалість, працездатність і активність цілої нації» [3; с. 130]. В свою чергу, така єдність можлива лише за умови органічного поєднання загального та одиничного інтересу у функціональному призначенні держави.

А відтак, закріплення та реалізація прав нації перебуває у діалектичній єдності із індивідуальними правами людини. Квінтесенцією такої єдності є доктринальний принцип «Свобода народам! Свобода людині!». В межах теорії українського націоналізму є очевидним, що вільний розвиток людини є можливим лише за умов вільного національного розвитку, а вільний національний розвиток можливий лише за умов ствердження прав і свобод людини.

Першооснову цього принципу слід шукати ще в «Самостійній Україні» М. Міхновського: «...кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче виливатись у форму незалежної, самостійної держави, ...тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежовану змогу усестороннього розвитку духового і осягнення найліпшого матеріального гаразду; ...розцвіт індивідуальності можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальності є метою» [4; с. 425].

Втім, в концентрованому вигляді, він був уперше проголошений у Маніфесті ОУН від грудня 1940 року, він знайшов своє подальше закріплення а розкриття в постановах II, III та наступних Великих Зборів ОУН (р).

Теоретичний зміст цього принципу розкривається через наступні три рівні його відображення:

Міжнародний. Як зазначається в програмових документах III надзвичайного Великого Збору ОУН (р), «система вільних народів у власних самостійних державах – це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі» [5; с. 221]. Лише за реалізації такої моделі міжнародних відносин, знищення поневолення та експлуатації нації, можливий людський поступ, культурний і економічний ріст народів, з яких людство, власне, і складається. В свою чергу, така система міжнародних відносин має ґрунтуватися на взаємній пошані й визнанні права всіх на вільне життя.

На сьогодні ця позиція є загальноприйнятною в міжнародному праві. Вже в Декларації про надання незалежності колоніальним державам і народам, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 14.12.1960 року [6], однозначно проголошувалося, що «всі народи мають право на самовизначення; в силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і здійснюють

свій економічний, соціальний і культурний розвиток». Ця новела була продубльована в повному обсязі в статті 1 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права [7] та Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 року [8]. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24.10. 1970 року [9] проголошує одним із таких принципів рівноправність та самовизначення народів.

Разом з тим, ствердження такої моделі міждержавних відносин вступає в конфлікт з політичними режимами, що ґрунтують свою владу імперіалістичних ідеологемах. А відтак як неминучим, так і необхідним є поборення інтернаціоналістичних і фашистських програм та політичних концепцій, коли «один народ для досягнення своїх імперіалістичних цілей «звільняв», «брав під свою опіку» інші народи, бо за лукавими словами приховується огидний зміст – гноблення, насильство, пограбування» [5; с. 221].

Збройна агресія Росії проти України, окупація Криму, створення терористично-фейкових «ДНР» та «ЛНР», широкомасштабна гібридна війна, на фоні «промивання мізків» як доморощеного населення, так і мешканців окупованих територій під жупелом «руского міра» – все це інструментарій з московського арсеналу ще років Української революції, за допомогою якого вона й була знищена.

Національний. В націоналістичні доктрині УССД конструюється як держава національна. Базові правові акти, на яких ґрунтується сучасна українська державність, теж визнають її як результат втілення права на самовизначення української нації.

Так, за Декларацією про державний суверенітет України [10] від 16 липня 1990 року Україна трактується «як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення». Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року [11] підставами його ухвалення, зокрема, визначає право на самовизначення та реалізацію вже згаданої Декларації. В свою чергу, Преамбула Конституції України від 28 липня 1996 року [12] посилається на Акт проголошення незалежності та «здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення».

Таким чином, українська нація була і є системоутворюючим елементом українського народу, вона визначає його минуле, сучасне та майбутнє. Українська нація, яка складає абсолютну більшість від чисельного складу українського народу визначає його волю, потреби та інтереси. Саме тому право на самовизначення української нації стає, водночас, правом на самовизначення всього Українського народу. Який в умовах незалежної держави формалізує себе як єдність громадян України.

Відтак, українська держава генетично постала як національна, і, водночас, народна. Що, відповідно, зумовлює і її соціальний характер.

Принцип єдності національного і соціального наскрізно проходить і через постанови Великих Зборів ОУН: в основі націоналістичного світогляду лежить боротьба за силу й добро української нації. Найвищою метою є усесторонній розріст, сила, здоров'я й добробут українського народу. Єдиним інструментом забезпечення наведеного стану може бути лише власна національна держава [13; с. 37] Безпосереднім обов'язком влади в такій державі є спрямовування всіх економічних ресурсів та людської енергії на утворення нового державного справедливого соціального ладу, а також на економічну розбудову країни і культурний розвиток народу [5; с. 222]

В такій логіці функціонування держаного механізму ми бачимо поєднання всіх трьох параметрів: національного, народного, соціального — створення умов для вільного та безпечного життя та розвитку як української нації, всього українського народу, так і окремого громадянина України, відтак, гарантування та забезпечення як колективних, так індивідуальних прав людини, — все це дозволяє по-новому поглянути на соціальний характер держави в дусі статті 3 Конституції України.

Індивідуальний. Саме на цьому щаблі проявляється гуманістичний характер українського націоналізму. Як зазначав Ярослав Стецько, «немає свободи людини без свободи народу. І немає свободи народу без свободи людини...Велика революція народів гряде під основними гаслами: за свободу народів — за свободу людини, за людину, «створену на образ і подобу Божу», якої гідність топтати — значить чинити святотатство» [14; с. 28].

Аксіоматичною є теза, що християнський світогляд лежить в основі ідеології українського націоналізму. А в основі християнського світогляду — уявлення про людину як Богоподібну істоту. Як зазначає Р. Зварич, у центрі філософічних міркувань українського націоналізму завжди було християнсько-ідеалістичне розуміння Людини як істоти, створеної на подобу Божу, із властивою спроможністю пізнавати Добро й відрізняти його від Зла.... В подібному ракурсі розмірковує О. Баган: «Йому (українському націоналізмові — Л. Ш.) властивий всебічний ідеалізм, тобто плекання всього Духового, ідеального в людині і суспільстві, утвердження їх в тому, що Дух панує над матерією, що лише в устремлінні до Високого, Шляхетного, Ідеального людина зможе знайти повне задоволення потреб своєї душі [15; с. 3].

Водночас, як писав Юліян Вассиян, «дорога до Бога лежить через Батьківщину»[16, С. 25]. Людина здатна здійснити свої божественне покликання через буття-і-творення-в нації. Тут немає жодної антиномії між національним та універсальним, загальнолюдським. Не можна не погодитися з Мігелем де Унамуно: «Людська природа універсальна — вірно, але це жива,

плідна універсальність; вона притаманна кожній окремій людині лише настільки, наскільки одягнена плоттю нації, релігії, мови і культури і коріниться в них... Хіба не універсальними є генії, що розкривають в індивідуальному і тимчасовому вічне? Шекспір, Данте, Сервантес, Ібсен належать усьому людству якраз через те, що один з них був англієць, інший — флорентієць, третій — кастілець, четвертий — норвежець» [17, с. 232—233].

Тут не можна не погодитися з думкою Юліана Вассияна, що «для одиниці нація не є ідеалом, абсолютною вартістю, але ідеєю, формою творчого буття, що, не дивлячись на багату різнорідність своїх ідеалів, вдержує їх у відношенні певного споріднення, співналежності. Одиниця вважається супроти нації засобом тільки зі становища свідомості, що ідея нації переходить межі її існування, — отже тільки з огляду на свою часову обмежену участь в ідеї нації, тоді як вона є ціллю з огляду на обставину, що актуальність самої ідеї зумовлена неперервною присутністю одиниць, які дають їм зміст та вдосконалюють його. Якщо людський розум зумів би знайтися в стані надособового суб'єкту нації, він бачив би в одиниці не засіб, але ідеал нації». [18, с. 118].

Як зауважує О. Ященко, «правильним поглядом на суспільство буде примирення цих обох точок зору (індивідуалістичної та колективістської, — Л. Ш.) та прийняття синтетичної теорії, що визнає двосторонню природу суспільства, як особово-збірного утворення, як рівноваги двох моментів, особистого та загального... Немає і не може бути принципової ворожнечі поміж особистістю та суспільством, а лише тимчасове зіткнення, що відбувається внаслідок індивідуального почину, поміж попередньо досягнутою стадією суспільно-особистого розвитку та новою; тому вся історія може бути зрозуміла як поступове поглиблення, вивищення й розширення двостороннього особо-суспільного життя» [19, с. 62, 72]. Таким чином, особа існує як соціалізований самоусвідомлений суб'єкт лише постільки, оскільки належить до певної спільноти.

Соціологи переважно дійшли згоди у тому, що найбільш оптимальною для функціонування суспільства та його всебічного розвитку є така система вартостей, яку Б. Гаврилишин називає «групово-кооперативною» на противагу до еґалітарно-колективістської, що нівелює членів суспільства і тим самим унеможливлює їх вільну самореалізацію, а відтак — і прогрес цілого суспільства, та індивідуально-конкуренційної, яка апріорно ставить індивіда у його відносинах з іншими у стан, подібний до гоббсівської «війни всіх проти всіх. Оптимальність групово-кооперативних цінностей зумовлена формуванням за їх допомогою таких мотивів праці і суспільного функціонування взагалі, як почуття солідарності й відповідальності перед суспільством.

А відтак, як зазначається в Постановах III Великого Збору ОУН (р), «ідеалом нової суспільности є вільна людина. Вільний почин людини буде

основною рушійною силою суспільного життя. Але цей вільний почин може йти тільки в суспільному напрямі й не сміє в жодному разі йти по лінії шкурницьких інтересів та в результаті вести до визиску інших «вільних» людей, подібно, як це буває в умовинах капіталізму» [20; с.63].

Єдність загального та одиничного, соціального та особистого може бути досягнута лише за наявності системи інститутів та організованого ними публічного порядку, які будуть синтезувати одиничні інтереси в загальному, так і навпаки, забезпечувати відповідність загальної волі максимально більшій кількості одиничних воль. Як ми зазначали вище, такою системою лишається єдино національна держава. З цього і випливає засадниче «Українська держава – це добро всіх громадян України, тому за неї мусять усі боротися» [20; с.63].

Література:

1. Стецько Ярослав. Дві революції / Ярослав Стецько // Український націоналізм. Антологія. Т.2 / Упор. В. Рог. – К.: УВС ім. Ю. Липи, 2011. – – С. 33–48.

2. Шипілов Микола. 100 років Української Революції. Повторення пройденого / Микола Шипілов // Націоналістичний портал. – П'ятниця, 03 лютого 2017 14:26. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrnationalism.com/publications/2542–100-rokiv-revoliutsii-povtorennia-proidenoho.html

3. Стецько Ярослав. Новий суспільний лад / Ярослав Стецько // Українська визвольна концепція. – Т.2. – Мюнхен: Видання ОУН, 1987. – С. 123–130.

4. Міхновський М. Самостійна Україна / М. Міхновський // Націоналізм : Антологія. 2-ге вид. / упоряд О. Проценко, В. Лісовий / М. Міхновський. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 425–433.

5. ОУН і УПА в 1943 році: Документи / Упорядники: О.Веселова, В.Дзьобак, М.Дубик, В.Сергійчук. Відпов. Ред.. С.Кульчицький. – Інститут історії НАН України, 2008. – 347 с.

6. Декларація про надання незалежності колоніальним державам та народам: Прийнята резолюцією 1514 (XV) Генеральної Ассамблеї від14 грудня 1960 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. -[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_280

7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. – К. : Право, 1995. – 40 с.

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. – К.: Право, 1995. – 16 с.

9. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй: Прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Ассамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569

10. Декларації про державний суверенітет України: Прийнята Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55–12

11. Акт проголошення незалежності України: Прийнята Верховною Радою України 24 серпня 1991 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1427–12

12. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

13. ОУН і УПА в 1941 році: Документи. В 2-х ч. Ч. 1 / Упорядники: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. Відпов. ред.. С. Кульчицький. – Інститут історії НАН України, 2006. –336 с.

14. Дискурс свободи у духовній та політичній спадщині Ярослава Стецька / М. І. Гурик, М. Л. Шумка // Грані. – 2013. – № 9. – С. 28–35.

15. Баган О. Світоглядно-ідеологічні засади українського націоналізму / О. Баган // Українські проблеми. – 1995. – № 3–4. – С. 4.

16. Українська афористика X–XX ст. [Текст] / упоряд. Р. Коваль [та ін.] ; заг. ред. І. Драч, В. Черняк. – К. : Просвіта, 2001. – 320 с.

17. Унамуно М. де. Искусство и космополитизм // Называть вещи своими именами: Прогр. выступления мастеров запад.-европ. лит. XX в. Сост., предисл., общ. ред. Л. Г. Андреева. – М.: Прогресс, 1986. – С. 232–233.

18. Вассиян Ю. Твори. – Т. І. Степовий сфінкс: суспільно-філософічні нариси. Торонто, 1972. – 287 с.

19. Ященко А.С. Философия права Владимира Соловьева. Теория федерализма. Опыт синтетической теории права и государства: (серия «Классики русской философии права»). – СПб: Санкт-Петербургский университет МВД России – Алетейя, 1999. – 252 с.

20. Матеріали III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів (С. Бандери) // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. Т. III. / Упоряд. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Нью-Йорк: Пролог, 1983. – С. 63–64.

The article raises the question of legitimacy problems of crisis government in modern times and at different stages of Ukrainian statehood, established by external and internal factors that cause this crisis. Active theoretical and legal analysis of one of the principles of the doctrine of Ukrainian nationalism – «Freedom to the people! Freedom man! «As a tool for overcoming the conflict of personal and general model of the nation state.

Keywords: *nationalism, national state, the welfare state, human rights, collective rights.*

УДК 94

Лілія Щербін
(м. Івано-Франківськ)

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ФРОНТУ ФРАНЦІЇ

Автор проаналізував соціальну політику Національного фронту Франції та передвиборчу програму кандидата в президенти Марін Ле Пен. Було простежено еволюцію вимог соціального захисту, висунутих правими силами, в тому числі Національним фронтом , розглянуто їх основні пропозиції щодо забезпечення добробуту французів.

Ключові слова: *Національний фронт, Франція, Марін Ле Пен, соціальна політика.*

Зростання популярності правих сил, передвиборчі баталії та електоральні несподівані уподобання європейців посилюють зацікавлення історією та програмами цих політичних партій. Особливе місце серед них займає Національний фронт Франції (далі – НФ), для якого притаманна ультраправа риторика, євроскептицизм, жорстка позиція щодо іммігрантів, протекціонізм тощо. Чимало уваги у своїй діяльності НФ приділяє соціальному захисту та розвитку французів. Це при тому, що на 2009 р. 31,1% ВВП Франції витрачався на соціальний захист населення, включаючи різноманітні сімейні соціальні виплати і допомогу з безробіття, це найвищий показник на Заході: у Швеції – 30, 7, у Німеччині – 28, 7, у Британії – 26,6. [1, с. 110].

Існує чимало досліджень з історії Франції [2–6] та сучасної політичної історії світу, у яких розглядається еволюція НФ [7–11], діяльність лідерів Жан-Марі Ле Пен та Марін Ле Пен [12].

Особливістю партійної системи Франції від часів Великої французької революції є багатопартійна мобільна система політична система. До межі 1970–1980-х рр. кістяк системи мав вигляд біполярного чотирикутника. На початку 80-х рр. почали посилюватися позиції Національного фронту – крайньої правої націоналістичної за суттю, расистської, партії, що було проявом негативного ставлення пересічних французів до зростання кількості іммігрантів у країні [13, с. 94].

Національний фронт – французька праворадикальна націоналістична політична партія, заснована Жаном-Марі Ле Пеном у жовтні 1972 році. Офіційна кількість членів партії – 83 000. Вважається третьою найбільшою політичною партією Франції, представлена у національному та Європейському парламенті, входить до Альянсу європейських національних рухів.

За роки свого політичного існування лепенівці пройшли непростий шлях від маловідомої організації, яку ніхто серйозно не сприймав, до партії, що перетворилася в «барометр» французької демократії і відданості французів республіканським цінностям [14, с. 274–275].

НФ також вважають у Франції головною «протестною» партією, чиє політичне сходження стало своєрідним символом політичної кризи в країні [Колб, с. 134]. Ця партія в перше десятиліття свого існування була типовим політичним карликом, набираючи на виборах менше 1% голосів [15, с. 134]. Але на часткових муніципальних виборах 1983 р в м Дре НФ створив сенсацію, завоювавши голоси 16,7% виборців. На виборах 1984 р в Європарламент партія Ле Пена отримала 11,1% голосів, а на парламентських виборах 1986 р., що проходили за пропорційною системою, вона завоювала 9,65% голосів і провела до Національних Зборів 35 депутатів. У першому турі президентських виборів 1988 р Ж.-М. Ле Пен отримав 14,4% голосів, тоді як в 1981 р. він навіть не зміг висунути свою кандидатуру [16, с. 134]. Найбільшим успіхом партії був 2002 рік, коли Жан-Марі Ле Пен пройшов у другий тур президентських виборів, але у другому турі він програв Жаку Шираку.

На парламентських виборах 2007 р. партія не отримала жодного місця в Національній Асамблеї, набравши всього приблизно 4,5% голосів, а на парламентських виборах 2012 року партія отримала 2 місця в парламенті.

Упродовж свого існування НФ пройшов не тільки різні етапи політичних симпатій електорату, але й пережив кризу поколінь. У 1972–2011 рр. партію очолював Жан-Марі Ле Пен, а у 2011 р. перемогу на виборах голови партії здобула його донька Марін Ле Пен. Під її керівництвом було суттєво поліпшено імідж Національного фронту в ЗМІ та серед французьких виборців. Марін свідомо дистанціювалася від найбільш радикальних членів партії і вигнала тих, хто був пов'язаний з неонацистськими групами. Як показали результати проведених у 2012 році президентських виборів у Франції, такі радикальні заходи Марін Ле Пен пішли партії на користь. Національний фронт показав найкращі за всю історію його існування результати, їй вдалося отримати 17,9% голосів виборців [17].

У своїй програмі 1978 р. НФ виступив за максимальне обмеження ролі держави в економіці, свободу підприємництва і за скасування соціального захисту іммігрантів, які тоді проживали на території Франції.

У середині 80-х років Національний фронт оголосив себе єдиною альтернативою як лівим, так і правим партіям і закликав французів до здійснення «другої французької революції», встановлення нової, «Шостої республіки» авторитарного типу, заснованої на принципі прямої демократії.

У цей же час у програмних документах Фронту з'явилася також ідея про необхідність введення у Франції принципу «національної переваги», згідно з яким робочі місця і соціальна допомога повинні надаватися, насамперед, «справжнім французам», а не іммігрантам. Іммігранти звинувачувались у високому рівні злочинності та безробіття, підлягають насильницькій репатріації до себе на батьківщину.

У 90-х рр. зростає популярність лепенівців. Окрім попереднього гасла «Французи передовсім», у президентській кампанії 2002 р. Ж.-М. Ле Пен сформулював нову перспективу для країни «Одна сила для Франції», а його головні ідеї полягали в наступному «Дати роботу кожному французу; скоротити податки; вирішити проблему імміграції, встановити закон і порядок, створити сім'ю національною цінністю» [18, с. 144]. Кандидат від НФ отримав 17 % голосів, пройшов у другий тур, але програв у другому турі Ж. Шираку.

Зміна керівництва партії у 2011 р. дещо змінила ідеологічну риторику Національного фронту. Якщо раніше партія спиралася на радикальний консерватизм, на монархізм, на релігійність і гомофобію з антисемітизмом, то зараз Марін Ле Пен висловлює відверто республіканські позиції, видає гасла захисників демократії та рівності.

В ідеологічній платформі НФ важливе місце належить підтримання добробуту французів і захист національного виробника. Національний фронт критикував високі податки, активне втручання держави в економічні процеси, а також процвітання французької буржуазії на тлі низького рівня жителів сіл. Однак після 2000-х років партія почала активно експлуатувати тезу про економічний протекціонізм і розширення процесів глобалізації. Національний фронт вважає, що фінансові й іммиграційні аспекти глобалізації знищують робочі місця і реально загрожують загальному добробуту Франції. Таким чином Національний фронт поступово, але впевнено стає націонал-популістською партією [19].

Партія виступає за вихід Франції з Єврозони і наполягає на необхідності повернення національної одиниці – франка, проти участі Франції в Шенгенській зоні і категорично виключає будь-яку можливість вступу Туреччини до Європейського Союзу [20]. Марін Ле Пен розглядає співпрацю з Росією як альтернативу загальноєвропейському та американському рабству. Рівень безробіття у Франції 10% – друге місце серед країн сімки. Щоб його подолати, М.Ле Пен пропонує більше виробляти національних товарів. Серед причин безробіття вона називає повну свободу торгівлі, потік низькооплачуваних працівників, запровадження євро [21, с.5].

Президентська кампанія 2017 р. Марін Ле Пен «Мій проект для Франції і для французів» проходить під гаслами «Марін Ле Пен голос народу, дух Франції» [22–23].

За п'ять років кандидатка обіцяє навести порядок у Франції, виконавши 144 ініціативи, повернути Франції свободу, а її народу — голос, хоче повернути французам їхні гроші, тому що «протягом дуже багатьох років наша соціальна і податкова політика збіднює середній клас і малозабезпечені верстви населення, збагачуючи при цьому міжнародні компанії і витрачаючи державні гроші на абсолютно безконтрольний міграцію» [24].

Марін Ле Пен на противагу глобалізму, який прагне зруйнувати соціально-економічну рівновагу, скасувати всі межі, як економічні, так і фізичні, все далі ширити міграцію і підривати єдність французів, пропонує французам патріотичний вибір, який ставить захист нації і народу на перше місце в будь-якому політичному рішенні і, як наслідок, прагне відстояти національну ідентичність, незалежність, єдність французів, соціальну справедливість і загальне процвітання.

Окрім вільної і безпечної Франції у проекті М.Ле Пен країна має стати процвітаючою і справедливою, гордою, блискучою і творчою, сильною і стійкою. Значна частина передвиборчих обіцянок стосується соціального забезпечення населення.

Нова патріотична модель розвитку зайнятості передбачає розробити план реіндустріалізації в рамках співпраці промисловості, підтримку французьких підприємств в умовах недобросовісної міжнародної конкуренції шляхом формування розумного протекціонізму і відновлення національної валюти, для забезпечення захисту споживачів і чесної конкуренції заборонити імпорт і продаж іноземної продукції, яка не відповідає поставленим перед французькими виробниками нормам, надання держзамовлень виключно французьких підприємств за умови розумного розбіжності в ціні, зарезервувати частину держзамовлення для середнього та малого бізнесу. Пропонується ввести додатковий податок на працю іноземних співробітників для забезпечення національного пріоритету зайнятості французів, зменшити адміністративні та податкові бар'єри для малого і середнього бізнесу: єдине спеціальне відомство (з соціальних, фінансових і адміністративних питань) поширення системи полегшення найму співробітників для малого бізнесу, заміна непридатної у своїй поточній формі системи виплат за трудомісткість новим механізмом з опорою на персоналізована оцінка завдяки відновленню медицини праці. Висока трудомісткість буде компенсуватися збільшенням пенсійних виплат.

Для сприяння зайнятості скоротити кількість адміністративних зобов'язань при порозі в 50 співробітників і провести злиття представницьких інститутів персоналу в проміжку від 50 до 300 співробітників в єдину структуру з колишніми функціями. Полегшити доступ до кредитування для малого бізнесу за допомогою пільгових процентних ставок під контролем Банку Франції, щоб

знову поставити фінанси на службу реальній економіці. Удвічі зменшити максимальну процентну ставку за позиками і банківські кредити для підприємств і сім'ї. Зробити Францію землею інновацій: переорієнтувати субсидування інновацій в сторону стартапів і середнього і малого бізнесу, направити частину коштів страхування життя (2%) в сторону капітал-ризику і стартапів, підштовхнути великі компанії до створення власних інвестиційних фондів для підтримки інноваційних підприємств [25].

Окрема частина програми передбачає гарантувати соціальне забезпечення, зокрема встановити пенсійний вік на позначці в 60 років з необхідними 40 роками стажу для отримання повної пенсії, скасувати трудової закон (так званий закон Ель-Хомрі), поступово підвищити стелю сімейного коефіцієнта, 50% відновити частку для вдів і вдівців, скасувати оподаткування підвищення пенсій для батьків з багатодітних сімей, сформувати справжню політику підтримки народжуваності для французьких сімей, відновивши загальну допомогу багатодітним сім'ям і зберігши їх індексацію щодо вартості життя. Повернути вільний розподіл декретної відпустки між обома батьками. Зміцнити солідарність поколінь, дозволивши кожен батько перевести без оподаткування суми до 100 000 євро кожної дитини разу на п'ять років (замість нинішніх 15 років)/ Створити соціальний щит для представників незалежних професій, запропонувавши їм або підключитися до загальної соціальної системи, або залишитися на їх власній після її кардинального перегляду (вона буде працювати на базі щоквартальної декларації доходів).

Марін Ле Пен пропонує сприяти купівельної спроможності французів шляхом підвищення мінімального розміру пенсії по старості всюди у Франції, в тому числі на заморських територіях, і зробити умовою її нарахування французьке громадянство або 20 років проживання у Франції, ввести субсидії купівельної спроможності для малозабезпечених верств населення, в тому числі пенсіонерів (доходи менш ніж 1500 євро на місяць) за допомогою соціального податку на імпорт в розмірі 3%, негайно на 5% скоротити встановлені тарифи на газ і електроенергію, забезпечити рахунки і заощадження французів за допомогою скасування європейської директиви про банківському союзі і закон Сапена II які передбачають вилучення або заморозку банківських накопичень або контракти страхування життя в разі загрози банківської кризи. Зберегти свободу і різноманіття платіжних засобів. Посилити санкції проти керівників підприємств, які винні в шахрайській змові або діях, негативно відбиваються на купівельної спроможності споживачів. Заморозити дозволу торгових центрів і складів продаються поштою товарів до проведення глобального аудиту роздрібних мереж.

Кандидат у президенти передбачає зберегти встановлену згідно із законом на робочий тиждень в 35 позначці годин. Дозволити переговори про продовження трудового часу виключно на рівні професійних галузей і за умови повної компенсації в заробітній платі (повні виплати за 37 годин або 39). Скасувати оподаткування понаднормових і зберегти надбавку за них.

Кандидатка пропонує повністю захистити здоров'я французів: Гарантувати всім французам соціальне забезпечення, а також погашення всіх ризиків системою медичного страхування. Забезпечити її фінансування спрощення управління системою, боротьба з витратами і інвестиції в новому цифрових інструментах для стійкої економії. Збільшити максимальну кількість місць на медичних спеціальностях у вузах, щоб скоротити використання послуг іноземних лікарів і підготувати зміну для багатьох медиків, які збираються вийти на пенсію. Сприяти співпраці медиків, визнавши особливі навички кожного. Боротися з гострою нестачею медиків в певних зонах, запустивши там стажування для інтернів, дозволивши лікарям-пенсіонерам вести там практику стажування для інтернів, дозволивши лікарям-пенсіонерам вети там прктику з податковим пільгами і розвивати медичні установи. Зберегти максимальну кількість доступних громадян в безпосередній близькості лікарень і розширити штат медичних працівників. Створити в системі соціального забезпечення п'яту групу ризиків у зв'язку із залежністю, щоб забезпечити право кожного француза на лікування та гідне життя. Підтримувати французькі стартапи для модернізації системи охорони здоров'я. Почати економію коштів за допомогою скасування державної медичної допомоги нелегальних мігрантів, боротьба з шахрайством (створення біометричної карти з посвідченням особи) зниження ціни дорогих ліків (шляхом збільшення частки нефірмові препарати) і розширення продажу підлягає компенсації медикаментів (лабораторії повинні адаптувати для цього свого виробничі ланцюжки). Захистити взаємодоповнюваність державна і ліберальні системи охорони здоров'я. Зберегти територіальний розподіл незалежних учасників системи охорони здоров'я (аптеки, лабораторії і т.д.). Реорганізувати і прояснити роль і зобов'язання агентств санітарної та продовольчої безпеки, гарантувати їхню незалежність.

Марин Ле Пен вважає, що треба повернути значимість ручної праці шляхом формування спеціалізованого професійного навчання (поступовий відхід від обов'язкової середньої школи з дозволом перейти на професійно-технічне навчання з 14 років). Формувати професійно-технічні училища другого шансу по всій країні для учнів, які вийшли зі шкільної системи без диплома. Створити програму «перше робоче місце» яка повністю звільняє від виплат підприємство при прийомі на роботу молоді до 21 року на термін до

двох років. Для справжньої соціальної справедливості доручити установою загальної та професійної вищої освіти знайти пропозиції щодо стажування для кожного студента. Розширити на метрополію систему адаптованої військової служби, яка існує на заморських територіях. Розширити і поширити третій набір на державну службу і зарезервувати його за особою старше 45 років, що має, як мінімум, восьмирічний стаж роботи в приватному секторі.

Мариін Ле Пен закликає розморозити і переглянути показники чиновників. Зберегти статус державної служби. Для забезпечення рівності встановити на позначці в два дня період щоденних виплат за лікарняним листком в державному і приватному секторах.

В умовах тиску наднаціональних влади зберегти заборону сурогатного материнства і використовувати штучне запліднення лише в якості медичного вирішення проблеми безпліддя. Створити цивільний союз, який прийде на зміну положень закону Тобіра без зворотної сили. Полегшити доступ інвалідів до працевлаштування, активізувати боротьбу з будь-якими проявами дискримінації на грунті інвалідності та захворювань, надати право на забуття людям, які відновилися після тривалої втрати працездатності, з максимальним терміном на п'ять років. Ввести стандарт доступності для людей з вадами зору та слабочуючих. Почати повний аудит структури опіки і прийом діти, щоб покласти край спостережуваний в деяких з них порушень. Реорганізувати і поліпшити політику соціальної допомоги дітям.

Отже, програма Національного фронту і Марін Ле Пен передбачає соціальну підтримку громадян. Візія партії та її лідера забезпечення французів включає економічне і соціальне відновлення, турботу про пенсію, здоров'я, освіту, культуру, встановлення справжньої справедливості.

Література:

1. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. – Київ, 2013. 677 с.

2. Арзаканян М. Ц. А Политическая история Франции XX века: Учеб. пособие. –Москва, 2003. 157 с.

3.Арзаканян М. Ц, Ревякин А. В., Уваров П. Ю. История Франции. – Москва, 2005. 474 с.

4. Сироткин В. История Франции: Пятая республика. – Москва, 1989. 199 с.

5. Смирнов В. П. Франция в XX веке. – Москва, 2001.352 с.

6. Литтлвуд Й. История Франции. – Москва, 2008. 224 с.

7. Рудько С. Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини. – Острог, 2015. 298 с.

8. Васильева Н. Ю. Национальный фронт вчера и сегодня. Французский ежегодник 2003: Правые во Франции. – Москва. С. 273–290.

9. Колб Е. Г. Национальный фронт в политической жизни Франции на рубеже XX – XXI вв. Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. Вып. 6 / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2011. С. 134–144.

10. Старков О. Политическая практика французского Национального фронта как фактор роста влияния ультраправих партий Западной Европы. Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета . 2012 № 3 (42). С. 128–132.

11. Гримська М. І. Національний фронт у Франції: історія та ідеологія. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип.56. С. 312–321.

12. Рубвальтер Д. А. Кто вы, мадам Ле Пен ? Власть. – 2016. – № 2. С. 202–208.

13. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу.

14. Васильева Н. Ю. Национальный фронт вчера и сегодня.

15.Колб Е. Г. Национальный фронт в политической жизни Франции на рубеже XX–XXI вв.

16. Колб Е. Г. Национальный фронт в политической жизни Франции на рубеже XX–XXI вв.

17. Рудько С. Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини.

18. Арзаканян М. Ц. Политическая история Франции XX века.

19. Рудько С. Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини.

20. Notre Projet. Programme Politique du Front National [Ressource 5. electronique] // Front National. – Donnees electroniques. – Mode d'acces: http://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf

21. Францию ожидает очередная революция? Беседа с Марин Ле Пен. 2000. – 2017. – № 43. – С. 1, 5.

22. Президентские обязательства Марин Ле Пен // https://inosmi.ru/politic/20170208/238691193.html (дата звернення 14.04.2017)

23. Engagtments presidentiels Marine 2017 // https://www.marine2017.fr/programme/ (дата звернення 12.04 2017)

24. Президентские обязательства Марин Ле Пен // https://inosmi.ru/politic/20170208/238691193.html (дата звернення 14.04. 2017)

The author analyzed the the social policy of of the National Front of France and the election program of presidential candidate Marine Le Pen. The evolution of of social protection of the requirements put forward by right-wing forces, including the National Front was traced, their main proposals for the ensuring the welfare of the French was considered.

Keywords: *National Front, France, Marine Le Pen, social policy.*

УДК 94:329.7(477.64)»1941»

Юрій Щур
(м. Запоріжжя)

ПОХІДНІ ГРУПИ ОУН-Р ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПИТАННЯ (1941 рік)

У статті висвітлено діяльність похідних груп ОУН-р в контексті вирішення земельного питання на Наддніпрянській Україні. Хронологічно охоплено перші місяці діяльності, коли лише формувалися осередки націоналістичного підпілля. Наголошується на тому, що земельне питання стало одним із перших викликів для членів ОУН-р.

***Ключові слова**: земельне питання, ОУН-р, похідні групи.*

З початком німецько-радянської війни розпочався новий етап в діяльності ОУН на Наддніпрянській Україні. Етап найбільш суттєвий за всю попередню історію, оскільки він вже передбачав безпосередній контакт із жителями колишньої «підрадянської» України. Відпоручники ОУН – члени похідних груп – репрезентуючи одночасно Українську державу мали налагоджувати організаційну сітку та органи місцевого самоврядування. Відповідно, саме від їхньої компетентності та здатності оперативно реагувати на запити наддніпрянського суспільства залежав успіх загального націоналістичного руху. Одним із таких запитів стало земельне питання.

Прямуючи до місця призначення, члени похідних груп ОУН-р проводили збори місцевих громадян, які проходили за такою схемою:

1. Доповідь про міжнародне політичне становище та напрямки державного будівництва України;

2. Виступи місцевих громадян та закінчення святкової частини співом національного гімну;

3. Дискусії на теми місцевих завдань та вибір тимчасової місцевої влади (ради, управління й міліції), з якими після зборів проводилося перше засідання.

У місцевостях, де збори вже були проведені іншими роями похідних груп, скликалися інформаційні збори, де виголошувалася політична доповідь, проводилися дискусії й концерт націоналістичних пісень [1, с. 13].

Проведення подібних заходів чітко регламентувалося керівництвом похідних груп. Зокрема Т. Семчишин наголошував, що «в підході місцевого населення заховати якнайбільше такту та вирозуміння. З'єднувати своєю поведінкою та працею місцеве населення. Держатися засади: краще нічого не робити, як зробити на початку цілком зле, а через те утруднити працю в майбутньому» [2, арк. 3].

Після прибуття похідних груп до місця призначення їх було розформовано. ОУН-р перейшла до «осілої» діяльності на місцях [3, с. 20]. Створювалися перші керівні органи, зокрема крайові проводи на центральноукраїнських і південноукраїнських землях. Про завдання, які стояли перед крайовим керівництвом, дізнаємось із рішень першого засідання Проводу ОУН-р на південноукраїнських землях на чолі із З. Матлою («Святославом Вовком»), яке відбулося 3 вересня 1941 р. у Дніпропетровську. Оунівці планували створити міцну підпільну організацію, яка б показала українським народним масам свою силу, авторитет, ідейність і здобула довіру у народу. Крім того, члени ОУН-р повинні були провести широку роз'яснювальну роботу з метою поборювання впливу більшовизму. Ця робота мусила мати політично-пропагандистський і громадсько-суспільний характер й бути звернена одразу проти радянського й німецького імперіалізмів. Також наголошувалося на організації акцій оборонного характеру, спрямованих на захист українського народу від терору й визиску окупантів [4, с. 199].

З перших днів діяльності на Наддніпрянщині члени ОУН-р зустрілися із потребою порозуміння з місцевим населенням. Проводячи збори й мітинги із закликом до встановлення української влади на місцях та українізації суспільного життя, націоналісти з'ясували, що жителі східноукраїнських земель виявляли високу активність у обговоренні питань ідейного й програмового характеру. Зокрема, селян найбільше цікавило питання, що націоналісти зроблять з колгоспами у незалежній Україні, а також аграрне питання в цілому в політиці ОУН-р. Робітників цікавило, що буде з промисловістю, який соціальний і державний лад буде в новій Україні, місце національних меншин тощо [5, с. 144–148].

Варто відмітити, що програмними постановами II Великого збору ОУН-р (квітень 1941 р.) передбачалося, що сільське господарство мало розвиватися під гаслом: «Українська земля – українським селянам». Колгоспна система мала бути ліквідована, але не одразу, а поетапно й, знову ж таки, під щільним державним керівництвом. Під час революційного зриву владу в колгоспах мали б перебрати на себе «виборні революційні комітети», а сама «перебудова большевицької невільничої господарки на вільну господарку українського народу буде відбуватися ступенево й пляново так, як це допускатиме економічний і політичний інтереси української нації, про що дбатиме Українська держава, а не самовільними, нагальними методами, які загрожували б руїною господарського життя» [6, с. 46].

Разом із тим, німецька влада на окупованих територіях видавала розпорядження щодо збереження колгоспної системи, що сильно турбувало місцеве населення. Відповідно й ОУН-р, яка розглядала

можливість збереження колгоспної системи (поступової ліквідації), селянами Наддніпрянщини нерідко сприймалася в якості німецьких агентів.

Керівництво похідних груп повною мірою усвідомлювало важливість розв'язання аграрного питання. У інформаційному листку № 3 для учасників південної похідної групи Т. Семчишин наказував оунівцям у пропаганді використовувати виїмки з праці члена Проводу ОУН, Голови Державного правління Я. Стецька «За зміст державного життя». Тут же зазначалося, що у вирішенні справ в окремих місцевостях учасники походу повинні повною мірою з'ясувати думку місцевого населення з приводу земельного питання [7, арк. 1–3].

Через загальне негативне ставлення українського селянина до самої ідеї колективно вартості тощо, до Проводу ОУН відправлялися звіти, де окрім загальної організаційної інформації зазначалося: «Борони Боже тих писань про задержання колгоспів» [8, с. 77].

Один з перших дослідників діяльності похідних груп ОУН-р Л. Шанковський писав, що не маючи ніяких нових інструкцій із цього питання, керівники наддніпрянських осередків просто ігнорували постанови II Великого збору ОУН, де зазначалося про поступову ліквідацію колгоспів за сприятливого політичного й економічного моменту.

Таке ігнорування не було вирішенням проблеми. Через це провід ОУН-р на південноукраїнських землях 3 вересня 1941 р. видав інструкцію щодо приватизації землі й майна: селяни отримували право розподілу землі та колгоспного майна через комітети, які повинні були обиратися у кожному селі. Було визначено мінімальний наділ – 1 гектар, якщо був залишок, то він мав входити до резервного фонду [9, с. 79].

З приводу загального порозуміння з населенням Наддніпрянщини краєвий провідник ОУН-р центральноукраїнських земель Д. Мирон писав: «З одного боку треба дати глибину й деякі перспективи, велич і розмах великого підйому й пориву, а з другого боку – тіло й кров та ущемлення громам і блискавицям наших ідейних поривів, зв'язувати ідею й нашу боротьбу з життєвими, суспільними, господарськими, актуально-політичними і культурно-виховними поняттями» [10, с. 15].

Проблематика земельного питання у теорії та практиці ОУН-р під час «походу на Схід», зокрема тези про поступову ліквідацію колгоспної систему, давали привід для критики, а часто й критиканства. Не говорячи про загалом про «двійкарів» й історію їх протистояння із керівництвом ЗЧ ОУН, увагу наразі хотілося б звернути на тезу, автором якої є журналіст Іван Киричевський. В загальному вона зводиться до того, що саме невирішеність

земельного питання в середовищі ОУН-р «поховала» Українську державу. Автор тези стверджує, «те, що саме прорахунки бандерівців в аграрній сфері, а не расові погляди Гітлера, «поховали» можливість відновити незалежну Україну уже в 1941 році, свідчать приклади «Локотської республіки» та інших самоврядних організацій на території окупованих Росії та Білорусі» [11]. Коментувати таку позицію з наукової точки зору складно. Відмітимо лише, що дана позиція надто перебільшує вплив земельного питання на розвиток взаємовідносин між українцями й німцями під час німецько-радянської війни. А зміщення акцентів з нацистської політики відносно Україна на невиробленість земельного питання в ОУН-р виглядає, м'яко кажучи, антинауково.

Зрозуміло, що повноцінно реалізувати усі напрацювання щодо земельного питання, зокрема й з коректурами, що були внесені вже безпосередньо на Наддніпрянщині, члени ОУН-р могли б лише за умови існування Української держави. Не лише де-юре, а перш за все – де-факто. Дискусії щодо того чи іншого шляху, за яким мали здійснюватися реформи не мали практичного підґрунтя з того моменту, як владу на окупованій Україні перебрала цивільна адміністрація. Разом із тим, сама дискусія щодо земельного питання, започаткована на Наддніпрянщині влітку 1941 року мала значний вплив на подальший розвиток цього питання, зокрема і в площині політичної діяльності УПА.

Література:

1. Чубай М. Рейд організаторів ОУН від Попраду по Чорне море / Мстислав З. Чубай. – Мюнхен: Сісего, 1952. – 64 с.

2. Архів Центру досліджень визвольного руху (АЦДВР). – Ф. Закордонних Частин (ЗЧ) ОУН м. Нью Йорк. – О.з. 6: Список людей по місцях постою, 15. 7. 1941 р.

3. Матла З. Південна похідна група / Зиновій Матла. – Мюнхен: Сісего, 1952 – 32 с.

4. Слободянюк М. Рух Опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни / М. Слободянюк, І. Шахрайчук. – Дніпропетровськ: ВКФ «Оксамит-Текс», 2004. – 294 с.

5. Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони / Євген Стахів. – К.: Рада, 1995. – 318 с.

6. Гай-Нижник П. Концепція основних засад сільськогосподарської (аграрної) політики майбутньої Української Держави в соціально-економічній моделі ОУН(б) / Павло Гай-Нижник // Гілея. – К., 2016. – Випуск 105 (№2). – С. 45-53.

7. АЦДВР. – Ф. ЗЧ ОУН м. Нью Йорк. – О.з. 4 : Інформативний листок ч. 3 для учасників III Півд. Похідної групи, 18. 7. 1941 р.

8. Відновлення Української Держави в 1941 році. Нові документи і матеріали / [упоряд. В. Сергійчук та ін.]. – К.: Українська видавнича спілка, 2001. – 198 с.

9. Шанковський Л. Похідні групи ОУН: причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр. / Л. Шанковський. – Мюнхен: Український самостійник, 1958. – 370 с.

10. Мирон-Орлик Д. Наші завдання: Українська Націоналістична Революція на тлі нової імперіялістичної війни / Дмитро Мирон-Орлик // Ідея і Чин. – 1942. – № 1. – С. 14–16.

11. Киричевський І. Як земельне питання «поховало» незалежну Україну у 1941 році / Іван Кричевський [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://agravery.com/uk/posts/show/ak-zemelne-pitanna-pohovalo-nezaleznu-ukrainu-u-1941-roci

The article highlights the activities of OUN-r expeditionary groups in the context of solving the land issue in the Dnieper Ukraine. The first months of work when nationalist underground centers were at the period of formation are chronologically covered here. It is noted that the land issue was one of the first challenges for the members of the OUN-r.

Keywords: *land issues, the OUN-r, expeditionary groups*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Адамович Сергій Васильович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

2. **Алтухов Володимир Миколайович** – старший викладач кафедри мовної підготовки Донецького національного технічного університету (м. Покровськ).

3. **Арабчук Ярослав Іванович** – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ).

4. **Бабка Володимир Леонідович** – кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник ДНУ «Енциклопедичне видавництво» (м. Ніжин).

5. **Бойко Тетяна Іванівна** – кандидат філософських наук, завідувач відділу освітніх технологій та популяризації українознавства Науково-дослідного інституту українознавства (м. Київ).

6. **Гай-Нижник Павло Павлович** – доктор історичних наук, завідуючий відділом історичних студій Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (м. Київ).

7. **Галайко Богдан Миколайович** – кандидат історичних наук, директор Науково-дослідного інституту українознавства, член Політради ВО «Свобода» (м. Київ).

8. **Гордієнко Михайло Григорович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та політології Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

9. **Губський Сергій Іванович** – науковий співробітник відділу історичних студій Науково-дослідного інституту українознавства (м. Київ).

10. **Дворніцька Лідія Володимирівна** – науковий співробітник відділу освітніх технологій та популяризації українознавства Науково-дослідного інституту українознавства (м. Київ).

11. Джаним Крістіна Сергіївна – студентка Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Мелітополь).

12. Дебенко Ігор Богданович – кандидат політичних наук, генеральний директор Івано-Франківського обласного телебачення «Галичина» (м. Івано-Франківськ).

13. Денисов Костянтин Вікторович – кандидат економічних наук, викладач економічного факультету Запорізького національного університету (м. Запоріжжя).

14. Деревінський Василь Федорович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури (м. Київ).

15. Дзісяк Ярослав Ігорович – кандидат історичних наук, викладач Чортківського коледжу економіки і підприємництва ТНЕУ (м. Чортків).

16. Єгрешій Олег Ігорович – кандидат історичних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ).

17. Капустян Ганна Тимофіївна –доктор історичних наук, професор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (м. Кременчук).

18. Кобута Степан Йосифович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

19. Краснодемська Ірина Йосипівна – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу історичних студій Науково-дослідного інституту українознавства (м. Київ).

20. Курасова Світлана Анатоліївна – студентка Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Мелітополь).

21. Лазарович Микола Васильович – доктор політичних наук, професор, професор Тернопільського національного економічного університету (м. Тернопіль).

22. Марчук Оксана Сергіївна – студентка Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Мелітополь).

23. Матерняк Даріуш – магістр міжнародних відносин, Польсько-український портал polukr.net (м. Бжозув, Польща).

24. Олійник Юрій Ігорович – аспірант Національного Інституту стратегічних досліджень, відділ зовнішньої політики та міжнародної безпеки (м. Київ).

25. Паска Богдан Валерійович – аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

26. Понипаляк Аліна Василівна – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ).

27. Райківський Ігор Ярославович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

28. Рій Григорій Євгенович – докторант Українського Вільного Університету (м. Мюнхен, Німеччина).

29. Сацький Павло Вікторович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (м. Київ).

30. Сиротюк Юрій Миколайович – директор Недержавного аналітичного центру «Українські студії стратегічних досліджень» (м. Київ).

31. Ситник Йосиф Степанович – кандидат економічних наук, доцент, докторант Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів).

32. Сич Олександр Максимович – кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування ІФНТУНГ, голова Івано-Франківської обласної ради (м. Івано-Франківськ).

33. Стужиньська Ніна Іванівна – кандидат історичних наук (м. Мінськ, Білорусь).

34. Томахів Володимир Ярославович – кандидат політичних наук, доцент, доцент Тернопільського національного економічного університету (м. Тернопіль).

35. Фігурний Юрій Степанович – кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології Науково-дослідного інституту українознавства (м. Київ).

36. Чупрій Леонід Васильович – доктор політичних наук, кандидат філософських наук, професор кафедри соціології та політології

Національного авіаційного університету, професор кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою НАДУ при Президентові України (м. Київ).

37. Шипілов Леонтій Миколайович — кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (м. Київ).

38. Щербін Лілія Василівна — кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

39. Щур Юрій Ігорович — кандидат історичних наук, директор Запорізького науково-дослідного центру «Спадщина» (м. Запоріжжя).

ІДЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

МАТЕРІАЛИ VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ 75-й РІЧНИЦІ УПА

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Івано-Франківськ
19–20 ТРАВНЯ 2017 р.

Верстка *Стефанії Шереметти*

Підписано до друку 15.05.2017 р. Формат 64х45/16.
Папір офсетний.
Ґарнітура «Literaturnaya». Умовн. друк. арк. 19,3.
Зам. № 41

Видавництво «Лілея-НВ»
А/С 250,
м. Івано-Франківськ, 76018
e-mail: lileyanv@gmail.com
Свідоцтво ІФ № 8 від 28.12.2000 р.